Šimek, Emanuel

Oblast vlastní germánské a keltské kultury

In: Šimek, Emanuel. *Velká Germanie Klaudia Ptolemaia. Svazek IV, Kulturněhistorický obraz oblasti mezi Rýnem a horní Odrou - dolní Vislou, Dunajem a Baltickým mořem v dobách kolem počátku našeho letopočtu.* Vyd. 1. Brno: Masarykova universita s podporou Ministerstva školství, 1953, pp. [195]-567

Stable URL (handle): https://hdl.handle.net/11222.digilib/118908
Access Date: 29. 11. 2024
Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MUNI ARTS Masarykova univerzita Filozofická fakulta

Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University
digilib.phil.muni.cz

III

OBLAST VLASTNÍ GERMÁNSKÉ A KELTSKÉ KULTURY

Sever, střed a východ (severovýchod) starověké Germanie, t. j. území vzdálenější od hranic římského imperia, si uchoval svůj národní svéráz po stránce kulturní i ethnické do té míry, že se jím podstatně liší od oblasti, jež byla předmětem našich úvah v předešlém oddílu tohoto (IV.) svazku. Jádrem této druhé oblasti je povodí Labe a Odry, dvou velkých řek, odvádějících vody starověké střední a východní Germanie na sever do Ptolemaiova Germánského okeanu, dnešního Severního a Baltického moře. Jen malá jihovýchodní část této oblasti patří k povodí dunajskému.

Geografický ráz této oblasti není jednotný. Její větší severní část je nížina, protékaná velkým počtem vodních toků, mezi nimiž bylo v starověku především ve středních a východních končinách množství rozsáhlých bažin a jezernatých vodních ploch. Jih oblasti je hornatý. Je prostoupen Ptolemaiovým pohořím Askiburgijským a Mélibockým, jež jsou totožná s Tacitovým *continuum montium iugum*, souvislým horským hřbetem, který protínal Tacitovu *Suebii*[1]. Západní část pohoří Mélibockého — dnešní Durinský les — ohraničuje oblast na jiho-

[1] Tacitus, G. 43: omnesque hi populi pauca campestrium, ceterum saltus et vertices montium iugumque insederunt. dirimit enim scinditque Suebiam continuum montium iugum, ultra quod plurimae gentes agunt...

západě, Ptolemaiovy Sudetské hory — hory a vrchoviny na jihu dnešních Čech a Moravy — a les Luna (Pavlovské vrchy) na jihu, Ptolemaiovy Sarmatské hory — dnešní západní Karpaty — na jihovýchodě, a pomyslný tok řeky Vistulu mezi horní Odrou a dolní Vislou na východě proti Ptolemaiově evropské Sarmatii[2].

[2] VG. I. 141 a d., II. 12 a d., 20 a d., 32 a d., 47 a d., 79 a d.

Obyvatelstvo.

Kromě několika severogermánských kmenů, u nichž zčásti není jasno, ke kterému ze tří původních, základních germánských plemen — Ingväonů, Herminonů a Istväonů — svým původem náležely, a keltských Kotinů, potomků hercynských Volků Tektosagů na Moravě[3], to byli především Svébové, kteří v době římské obývali největší část této oblasti[4] a vtiskli jí do té míry jednotný ráz, že Římané dali celému území od Polabí až po dolní tok Visly a od Baltického moře až po Dunaj jednotný název *Suebia*[5]. Baltické moře dostalo podle nich název *Suebicum mare*[6] a v geografii Ptolemaiově nese jejich jméno také jedna z obou hlavních vodních tepen této oblasti, řeka Odra, protékající právě středem severní části Tacitovy *Suebie*, jako *Σ(ο)υῆβος ποταμός*.[7]

Kdo byli tito Svébové? A jaký byl skutečný původní poměr jejich jména ke jménům starých germánských celků *Ingaevonů* (Ingvaeonů), *Herminonů a Istaevonů* (Istvaeonů)?[8]

V antické literatuře nacházíme po té stránce jakýsi podivný zmatek[9]. Přehlédneme-li zprávy jednotlivých autorů z doby kolem počátku našeho letopočtu, vidíme, že všecka tři ethnická jména posléze citovaná mají dva hlavní zpravodajové Plinius a Tacitus. Plinius kromě nich uvádí ještě dvě další hlavní plemena germánská, a to Vandaly (k nimž čítá Bur-

[3] Šimek, KG. 50 a d., VG. II. 176 a d.

[4] Tacitus, G. 38: Nunc de Suebis dicendum est, quorum non una, ut Chattorum Tencterumve, gens; maiorem enim Germaniae partem obtinent, propriis adhuc nationibus nominibusque discreti, quamquam in commune Suebi vocentur.

[5] Tacitus, G. 43 (v. výše), 46: Hic Suebiae finis.

[6] Tamže 45: dextro Suebici maris litore Aestiorum gentes adluuntur...

[7] VG. I. 66 ř. 1, 70 ř. 22, 72 ř. 7, II. 77 a d.

[8] Tacitus, G. 2.

[9] Srov. k tomu Bremer, Ethnogr.[2] 76 a d., 184 a d., 190 a d.

gundy, Variny, Chariny a Goty) a jako páté plémě Peukiny a Bastarny v sousedství Dáků. Svéby čítá vedle Hermundurů, Chattů a Cherusků k Herminonům[10].

Tacitus vypravuje, že stará germánská tradice, reprodukovaná písněmi, oslavuje *Tuistona*, boha zrozeného ze země, a jeho syna *Manna* jako praotce Germánů. Mannovi tři synové byli podle této tradice zakladateli tří germánských plemen, nazvaných podle nich Ingaevony, Herminony a Istaevony[11]. Tacitus zároveň podotýká, že — jak už to při takových starých zkazkách bývá — někteří tvrdí, že těch božích synů bylo více, a že proto bylo také více starých germánských plemen: kromě tří jmenovaných ještě Marsové, Gambriviové, Suebové a Vandiliové. Tacitus k tomu dodává, že i tato jména jsou starého původu[12].

Ze starších autorů jmenuje Pomponius Mela alespoň jedno z oněch původních tří germánských plemen — Herminony[13].

Caesar necituje tří původních plemen, zato však zná vedle jiných jednotlivých kmenů Svéby jako daleko největší a

---

[10] Plinius, NH. IV. 96: Incipit deinde clarior aperiri fama ab gente Inguaeonum quae est prima in Germania; 99: Germanorum genera quinque: Vandili quorum pars Burgodiones, Varinnae, Charini, Gutones. alterum genus Inguaeones, quorum pars Cimbri, Teutoni ac Chaucorum gentes. proximi autem Rheno Istiaeones, quorum pars Sicambri. mediterranei Hermiones, quorum Suebi, Hermunduri, Chatti, Cherusci. quinta pars Peucini, Basternae supra dictis contermini Dacis.

[11] Tacitus, G. 2: Celebrant carminibus antiquis, quod unum apud illos memoriae et annalium genus est, *Tuisconem* deum terra editum et filium *Mannum* originem gentis conditoresque. Manno tris filios assignant, e quorum nominibus proximi Oceano *Ingaevones*, medii *Herminones*, ceteri *Istaevones* vocentur; srov. k tomu Zeuss, DN. 70 a d., 80 a d., Müllenhoff, DA. IV². 115 a d., Bremer, Ethnogr.² 76 a d., 189 a d., Much, D. Stammeskunde³ 65 a d., Germania d. Tac. 24 a d., Reeb, Tac. Germania 76 a d., Reis, tamže 142 a d., a j.

[12] Tacitus, G. 2: quidam, ut in licentia vetustatis, pluris deo ortos plurisque gentis appellationes, Marsos Gambrivios Suebos Vandilios, affirmant, eaque vera et antiqua nomina.

[13] Mela III. 3 (32): ultra ultimi Germaniae Hermiones.

nejbojovnější ze všech Germánů; mají prý sto krajů, obcí *(pagos)*[14] a sídlí za Cherusky (t. j. východně od nich), odděleni od nich lesem Bacenským[15].

Strabon, okrouhle sedm desítiletí po Caesarovi, jmenuje vedle řady jednotlivých kmenů germánských Svéby jako jediný velký celek nebo svaz kmenů, usídlený ‚nad' pořícím Rýna, v oblasti Hercynského lesa[16] a ‚nad' ním v povodí řeky Labe, kde k nim výslovně čítá Semnony (‚velký kmen vlastních Svébů')[17], Hermundury a Langobardy, a souhrnně ještě znovu praví, že ‚národ Svébů je velmi veliký, neboť sídlí od Rýna až po Labe' a za Labem až do končin v sousedství země Getů (Dáků)[18].

Plinius mluví o Svébech celkem na třech místech (NH. II. 170, IV. 80, 99), z nichž je zřejmo, že znal Svéby jednak

---

[14] Caesar, BG. IV. 1: Sueborum gens est longe maxima et bellicosissima Germanorum omnium. Hi centum pagos habere dicuntur, ex quibus quotannis singula milia armatorum bellandi causa ex finibus educunt. Reliqui, qui domi manserunt, se atque illos alunt; hi rursus in vicem anno post in armis sunt, illi domi remanent. Sic neque agricultura nec ratio atque usus belli intermittitur; srov. Tacitus, G. 39, a k tomu (k číslu 100) Zeuss, DN. 131 pozn.

[15] Caesar, BG. VI. 10: Suebos omnes... penitus ad extremos fines se recepisse: silvam esse ibi infinita magnitudine, quae appellatur Bacenis; hanc longe introrsus pertinere et pro nativo muro obiectam Cheruscos ab Suebis Suebosque ab Cheruscis iniuriis incursionibusque prohibere.

[16] Strabon IV. 3. 4 (194): *πάσης δ' ὑπέρκεινται τῆς ποταμίας ταύτης οἱ Σόηβοι προσαγορευόμενοι Γερμανοὶ καὶ δυνάμει καὶ πλήθει διαφέροντες τῶν ἄλλων...* IV. 6. 9 (207): *ἡ τοῦ Ρήνου πέραν καὶ τῆς λίμνης κεκλιμένη πρὸς ἕω ῥάχις μετρίως ὑψηλή, ὅπου αἱ τοῦ Ἴστρου πηγαὶ πλησίον Σοήβων καὶ τοῦ Ἑρκυνίου δρυμοῦ.* VII. 1. 3 (290): *ἐνταῦθα δ' ἐστὶν ὁ Ἑρκύνιος δρυμὸς καὶ τὰ τῶν Σοήβων ἔθνη, τὰ μὲν οἰκοῦντα ἐντὸς τοῦ δρυμοῦ...*

[17] Tamže VII. 1. 3 (290): *τῶν Σοήβων αὐτῶν μέγα ἔθνος, Σέμνωνας.*

[18] Tamže VII. 1. 3 (290, pokr.): *Πλὴν τά γε τῶν Σοήβων, ὡς ἔφην, ἔθνη τὰ μὲν ἐντὸς οἰκεῖ, τὰ δὲ ἐκτὸς τοῦ δρυμοῦ, ὅμορα τοῖς Γέταις. μέγιστον μὲν οὖν τὸ τῶν Σοήβων ἔθνος· διήκει γὰρ ἀπὸ τοῦ Ῥῆνου μέχρι τοῦ Ἄλβιος· μέρος δέ τι αὐτῶν καὶ πέραν τοῦ Ἄλβιος νέμεται, καθάπερ Ἑρμόνδοροι καὶ Λαγκόβαρδοι.* VII. 3. 1 (294 a d.): *Τὸ δὲ νότιον μέρος τῆς Γερμανίας τὸ πέραν τοῦ Ἄλβιος τὸ μὲν συνεχὲς ἀκμὴν ὑπὸ τῶν Σοήβων κατέχεται· εἶτ' εὐθὺς ἡ τῶν Γετῶν συνάπτει γῆ...*

v Porýní nebo alespoň v jeho sousedství (vypravuje, že král Svébů dal podle svědectví Cornelia Nepota zajaté indické kupce darem prokonsulovi Gallie Q. Metellovi Celerovi[19]), jednak v končinách severně od Dunaje v sousedství řeky Moravy nebo Durie (Turce)[20], a pokládá je, jak jsem již uvedl, vedle Hermundurů, Chattů a Cherusků za část Herminonů[21].

Nejvíce místa věnoval Svébům Tacitus. Sedm (8) kapitol Germanie kromě zmínek v jiných pracích. Praví výslovně, že jim patří větší část Germanie a že je pod jménem *Suebi* zahrnuta řada kmenů, rozlišených navzájem vlastními jmény. Příznačným obyčejem Svébů, jímž se liší od jiných Germánů, je sčesávati si vlasy k jedné straně hlavy nebo dozadu a svazovati si je v uzel na spánku nebo na temeni hlavy; jejich předáci (knížata) jej nosí ještě zvlášť vyzdobený (obr. 72—75). Jak tento zvyk Svébů imponoval jiným Germánům, toho dokladem bylo podle Tacita, že i někteří z nich jej napodobili,

---

[19] Plinius, NH. II. 170: Nepos de septentrionali circuitu tradit Quinto Metello Celeri,... Galliae proconsuli, Indos a rege Sueborum dono datos, qui ex India commerci causa navigantes tempestatibus essent in Germaniam abrepti; tuto Nepotovu zkazku cituje také Mela III. 5. 45 (místo *Sueborum* má *Boiorum*); srov. k tomu výše str. 142, pozn. 43 a Bremer, Ethnogr.[2] 187. Jméno Indů spojují někteří — především slovanští — badatelé s Venedy (Vinily, Vindy), srov. Šafařík, SS. I. 133 a d., Niederle, SS. I. 194 a d. (tam v. i jinou starší lit.), 379, K. Jaźdźewski, Atlas do pradziejów Słowian, II. část — text (Łódź 1948), 58 a d., G. Labuda, Vidivarii Jordanesa, Slavia Occid. XIX (1948), 71, 73 pozn. 40, 79 a d., Okres „wspólnoty" słowiańskiej w świetle źródeł i tradycji historycznej, Slavia ant. I (1948), 214 (u obou autorů v. i jinou lit.). R. Much, Wörter u. Sachen XII. 347 a d., Germania d. Tac. 170 a d. soudil, že ‚král Svébů' byl Ariovist (tak soudil již také Bremer, l. c. 187, a j.) a ‚Indové', kteří byli prokonsulovi Metellovi Celerovi jako otroci darováni, že připluli od západu, z Ameriky (zahnáni na východ námořními bouřemi); jejich exotický zjev to byl, který dodal daru svébského krále v očích Římanů zvláštní ceny.

[20] Plinius, NH. IV. 80 (81): a Maro, sive Duria est, a Suebis regnoque Vanniano dirimens eos.

[21] Tamže IV. 99 (v. výše str. 385 pozn. 10).

hlavně v mládí, a patrně asi především, když táhli do boje[22].

Zvláštní kapitolu (39) věnoval Tacitus Semnonům jako nejstaršímu, nejváženějšímu a nejsilnějšímu kmeni svébskému, obývajícímu sto krajů (okrsků, *pagos*[23]). Obšírně se v ní zmiňuje o zvláštní prastaré hrůzné, barbarské bohoslužbě, k níž se v určitou dobu shromažďují Semnoni a vyslanci jiných příbuzných kmenů v posvátném háji, a kterou zahajují lidskou obětí[24].

V dalších kapitolách (40—45) jmenuje Tacitus ostatní svébské kmeny, k nimž čítá Langobardy, Hermundury, Naristy, Markomany a Kvády, Marsigny a Bury, Lugie (Harie, Helvekony, Manimy, Helisie a Nahanarvaly, u nichž připomíná jiný prastarý náboženský kult dvojbožství Alků), dále řadu severogermánských pevninských kmenů, uctívajících bohyni Nerthus, Matku Zemi (Reudigny, Aviony, Anglie, Variny, Eudosy, Suardony a Nuithony), a dokonce i jiné východogermánské a severogermánské kmeny — Goty, Rugie, Lemovie, Suiony (Švédy) a Sitony[25].

V geografii Ptolemaiově se s názvem Svébů setkáváme celkem osmkrát: třikrát je ho užito jako epitheta k označení

---

[22] Tacitus, G. 38: Nunc de Suebis dicendum est, quorum non una, ut Chattorum Tencterorumve gens; maiorem enim Germaniae partem optinent, propriis adhuc nationibus nominibusque discreti, quamquam in commune Suebi vocentur. insigne gentis obliquare crinem nodoque substringere: sic Suebi a ceteris Germanis, sic Sueborum ingenui a servis separantur. in aliis gentibus seu cognatione aliqua Sueborum seu, quod saepe accidit, imitatione, rarum et intra iuventae spatium, apud Suebos usque ad canitiem horrentes capilli retorquentur ac saepe in summo vertice religant; principes et ornatiorem habent. ea cura formae, sed innoxia: neque enim ut ament amenturve, in altitudinem quandam et terrorem adituri bella comptius hostium oculis ornantur.

[23] V. výše pozn. 14.

[24] Tacitus, G. 39; srov. VG. II. 138 pozn. 1 a níže v odst. o náboženských kultech.

[25] Srov. k tomu Zeuss, DN. 55 a d., 94 a d., 130 a d., Müllenhoff, DA. IV.[2] 450 a d., 458 a d., Bremer, Ethnogr.[2] 76 a d., Much, D. Stammeskunde[3] 102 a d., Hoops RL. IV. 297 a d., Germania d. Tac. 330 a d., 344 a d., 361 a d., 373 a d., a j.

ethnické příslušnosti porýnských Langobardů, Anglů a Semnonů k širšímu celku Svébů[26], a pětkrát je ho užito obecně k určení polohy sídel jiných kmenů, a to na západě Brukterů a Angrivariů, na severu Teutonoarů a Virunů, Teutonů a Auarpů, a v končinách východně od Abnob Chasuariů a j.[27] Kromě toho jmenuje Ptolemaios třikrát řeku Svébos, z toho dvakrát k určení hranic Farodénů a svébských Semnonů[28]. Z místního určení sídel Semnonů je jasně zřejmý vztah jména řeky Svébu (Odry) k ethnickému jménu Svébů jako obyvatelstva, sídlícího při této řece[29].

Ze všech těchto jedenácti míst kapitoly o Germanii je zřejmé, že Ptolemaios měl zprávy o velkém souvislém pásmu Svébů od řeky Odry k Labi a za Labem k Rýnu. Z kmenů svébských zná Ptolemaios Semnony a Langobardy, a omylem k nim čítá — podobně jako Tacitus — také Angly, zřejmě podle polohy jejich sídel při levém břehu Labe. O svébském původu jiných kmenů — Markomanů, Kvádů a j. — usídlených severně od Dunaje, t. j. mimo ono geografické pásmo mezi Odrou, Labem a Rýnem, se Ptolemaios nezmiňuje.

Z toho, co zde bylo stručně pověděno o zprávách antických autorů, je zřejmé, že všichni věděli o nadřazenosti názvu *Suebi* jako označení většího ethnického celku[30], ale že nebylo jednotnosti v otázce, kolik kmenů a které patří k onomu svébskému celku. A ze zpráv Strabonových, Tacitových a Ptolemaiových je viděti, že představa antického světa I. a počátku II. století n. l. byla spíše a především rázu geografického. Po-

[26] Ptolemaios II. 11. 6: *οἱ Σουήβοι Λαγγοβάρδοι*, 8: *τῶν Συήβων τῶν Ἀγγείλων, τῶν Συήβων τῶν Σεμνόνων*; VG. I. 70 ř. 1, 72 ř. 1, 5.

[27] Ptolemaios II. 11. 9, 11, VG. I. 72 ř. 11, 13, 16, 17, 74 ř. 11.

[28] Ptolemaios II. 11. 2: *Σουήβου ποταμοῦ ἐκβολαί*, 7, 8: *μέχρι τοῦ Συήβου ποταμοῦ*, VG. I. 66 ř. 1, 70 ř. 22, 72 ř. 7.

[29] Ptolemaios II. 11. 8: *καὶ τὸ τῶν Συήβων τῶν Σεμνόνων [ἔθνος], οἵτινες διήκουσι μετὰ τὸν Ἄλβιν ποταμὸν ... μέχρι τοῦ Συήβου ποταμοῦ*, VG. I. 72 ř. 4 a d., 73 překlad.

[30] Srov. také z pozdější doby na př. zmínku Diona Kassia, LI. 22. 6, při zprávě k r. 29 př. n. l. o Svébech v Porýní: *πολλοὶ γὰρ καὶ ἄλλοι τοῦ τῶν Σουήβων ὀνόματος ἀντιποιοῦνται.*

dle toho, jak si který autor představoval rozsah území, jež Tacitus podle svých pramenů přímo nazval *Suebia* (v. výše), čítal každý k Svébům jiný počet kmenů. Je vlastně jen jediný kmen, na který se všichni svorně dívali jako na hlavní, základní kmen svébský. Byl to velký kmen Semnonů mezi Labem a Odrou.

Jde nyní o to, jak si máme vyložiti ono zajímavé kolísání v názorech antického světa na rozdělení Germánů podle původu, a na význam a rozsah svébského celku v oblasti, osídlené Germány v dobách kolem počátku našeho letopočtu.

Myslím, že nejpravděpodobnější výklad je dán právě okolností, že při všem tom zmatku v nazírání na původ kmenů velké části starověké Germanie, především její větší východní poloviny, je naprostý souhlas v představě, že jádrem sídel Svébů byly končiny mezi středním Labem a Odrou. Z těch končin se čas od času vyrojily bojovné tlupy, vycházející za kořistí nebo i získáním nových sídel, jako byly na př. svébské tlupy (Markomani a j.), jež v první polovici posledního století př. n. l. dospěly pod vedením Ariovistovým až k Rýnu a za Rýn do Gallie[31], nebo porýnští Suebi, kteří se podle Caesarových zpráv pod vedením dvou bratří Nasuy a Cimberia ve velkém počtu *(centum pagi)* usadili v pravém Porýní a ohrožovali Trevery, Usipety, Tenktery a Ubie[32].

Končiny v pořící Labe a Odry prožívaly od nejstarších dob velmi pestré osudy. Od doby bronzové byly sídlem lidu popelnicových polí. Tento lid neznámého původu stihla v dobách kolem polovice posledního tisíciletí před n. l. a v stoletích následujících veliká pohroma. Do jeho území se začali již před polovinou tisíciletí, v době, kdy lid popelnicových polí žil v kultuře hallstattské, od severu a severozápadu tlačit Germáni, jimž radikální zhoršení klimatických poměrů přineslo podstatné zhoršení životních podmínek v jejich starých severských sídlech, takže byli nuceni z nich odcházeti a hledati

[31] Caesar, BG. I. 31, 51.
[32] Tamže I. 37, IV. 1, 3, VI. 29.

si nová sídla[33]. A dlouhý územní pás od Durinska přes severní Čechy a Moravu až do Slovenska zabrali někdy v průběhu IV. století př. n. l. keltští válečníci — podle všeho Caesarovi Volkové Tektosagové[34] z gallského Porýní. Lid popelnicových polí byl patrně v tomto územním pruhu, obsazeném Volky, z části v boji vybit, část snad odešla a zbytek byl poroben a znenáhla v kulturně pokročilejším keltském prostředí beze stopy zmizel. Že v našich zemích skutečně zmizel, ať již asimilací, pokeltštěním, či jinak, toho nejlepším dokladem je, že po sobě nezanechal ani hrobů se svým starým pohřebním obřadem, ani většího počtu jiných zbytků své hmotné kultury, které by dokazovaly, že se alespoň v některých končinách udržel až do zániku keltského panství v našich zemích a že toto cizí panství i pozdější nové cizí panství germánské, jež obě dohromady trvala dlouhou, pro udržení existence zbytků porobeného národa příliš dlouhou dobu asi sedmi až osmi století, skutečně přežil.

Poněkud jiný byl, jak se zdá, postup germánské okupace v oblasti lidu popelnicových polí severně od českých hor. Tam nedošlo k násilné, válečné okupaci jedním rázem, jako v území obsazeném Kelty. Germánský živel pronikal do této oblasti podle dosavadních poznatků archeologických postupně po řadu století[35]. Jeho pronikání a usazování se tam dálo jednak

---

[33] Kossinna. D. Vorgesch.[8] 161, 289 (pozn. W. Hülleho), M. Jahn, Völkerwanderungen vor der Völkerwanderungszeit in Schlesien, Mannus Erg.-Bd. VI (1928), 273 a d., E. Wahle, Deutsche Vorzeit (Lipsko 1932), 110 a d., W. Matthes, Vorgeschichte d. Stämme I (Lipsko—Berlín 1940), 314 a d., T. Sulimirski, Najstarsze dzieje narodu polskiego, 4. vyd. (Londýn 1947), 28, 30, a j.

[34] Šimek, KG. 26 a d.

[35] Srov. k tomu G. Schwantes, Die swebische Landnahme, Forschungen u. Fortschritte IX (1933), 197 a d., Germanische Völkerwanderungen vor Christi Geburt (Erstes nord. Thing, Bremen 1935, zvl. otisk), 2, 5 a d., W. Boege, Warum die Illyrier untergehen mussten, Altschles. Blätter X (1935), 17 a d., K. Jaźdźewski, Atlas do pradziejów Słowian (Lodź 1949), mapa 1—10; Jaźdźewski pokládá lid popelnicových polí — podobně jako jiní polští badatelé — za Slovany (srov.

klidným způsobem tím, že přicházely jednotlivé menší skupiny germánského lidu a bez boje se usazovaly v území lidu popelnicových polí, jednak způsobem násilným, výbojem. Při povaze starých Germánů je nepochybné, že docházelo i ke kořistnickým válečným přepadům, při nichž docházelo k boji a k občasnému odchodu nebo výměně starého obyvatelstva, jehož původu až dosud neznáme, tlupami nového obyvatelstva původu germánského. Tlupy těchto válečnických vetřelců se usazovaly — někde pravděpodobně i jako vládnoucí vrstva — mezi dosavadním obyvatelstvem[36]. Protože k těmto změnám docházelo postupně, podržela země i nadále svůj dosavadní úhrnný název, a jméno starého jejího obyvatelstva přecházelo i na nové, třeba heterogenní složky obyvatelstva. Se vzrůstem počtu cizích přistěhovalců mohlo docházeti ke stále větší emigraci nebo i asimilaci, pogermánšťování starého obyvatelstva, ale staré jméno země a jejího obyvatelstva se pravděpodobně při tom udržovalo nadále až do dob, kdy již germánský živel nabyl převahy a dal zemi konečně — alespoň zevně — zcela germánský ráz[37]. Je tedy možné, a podle mého soudu i pravděpodobné, že jméno *Suebi*, s nímž se v dobách kolem počátku našeho letopočtu se-

k tomu Šimek, Západní Slované a Germáni, Z dávných věků I, 1948, 1), kdežto němečtí badatelé jej po příkladu Kossinnově ztotožňují s Illyry (srov. Šimek, Problémy 47 a d.), kromě jediného Schuchhardta, který dokazuje jeho germánský původ (Alteuropa, 2. vyd. Berlín—Lipsko 1926, 190 a d., 199 a d., Vorgeschichte von Deutschland, 3. vyd. Mnichov—Berlín 1935, 144 a d.).

[36] Tím si dobře vysvětlíme také pozorování, že na př. Semnoni v Pohavolí užívali někde starých osad a hřbitovů lidu popelnicových polí, srov. Kiekebusch, Nachr.-Blatt f. d. Vorzeit IX (1933), 11 — Neu-Finkenkrug, R. Guthjahr, Die Semnonen im Havelland zur frühen Kaiserzeit (Greifswald 1934), 14 a d., 95.

[37] Srov., co jsem o podobné proměně obyvatelstva v území Varnů a Lugů pověděl VG. II. 156 a d., 165 a d. Z jiných analogických historických dokladů bych uvedl na př. Britannii, která rovněž podržela svůj starý keltský název, i když došlo k velmi radikální změně jejího obyvatelstva přistěhováním germánských Anglů a Sasů, kteří se stali skutečnými pány ostrova.

tkáváme jako se sumárním jménem obyvatelstva širých prostor v Polabí a mezi Labem a Odrou (v staré nordické vlasti Germánů se vůbec nevyskytuje; Langobardi — staří skandinavští Vinnilové[38] — jsou ke svébskému společenství čítáni až ve svých pozdějších sídlech v Polabí) bylo již sumárním ethnickým názvem starého lidu popelnicových polí a bylo postupně přejato Germány, kteří se na tomto území usazovali, a že i geografické jméno *Suebia*, jež nám pro větší východní část starověké Germanie podává Tacitus, je starého původu, i když se snad v době lidu popelnicových polí nevztahovalo na území téhož rozsahu jako v Tacitově Germanii (nýbrž na území ještě větší, především směrem východním)..

A podobně je možné, že i některé názvy germánských kmenů svébských, především na př. jméno Semnonů a j., jsou původu staršího, předgermánského. A není konečně vyloučeno, že i některé jejich obyčeje, na př. vázání vlasové kštice v uzel po straně hlavy, jímž se lišili Svébové od jiných Germánů (str. 169), byly převzaty od staršího lidu popelnicových polí. Také prastarý kult[39] vševládného boha *(regnator omnium deus)* v posvátném háji Semnonů se svými barbarskými obřady *(barbari ritus horrenda primordia)*, spojenými s lidskými oběťmi, mohl býti téhož původu a mohl být svébskými Germány přejat jako dědictví po národě, v jehož zemi se postupně usazovali a posléze ji plně ovládli. Starý původ tohoto kultu je doložen také tím, že k němu jiní svébští kmenové i po odchodu ze společné svébské vlasti vysílali svá poselstva[40].

Také zvyk stavěti čtverhranné domy s předsíní převzali germánští Semnoni po svých předchůdcích z lidu popelnicových polí (v. níže). A podobně mohli Germáni v oblasti labsko-oder-

[38] Origo gentis Lang. 2, Paulus Diac. I. 7, srov. Šimek, ČM. 200 a d. (tam v. i jinou lit.).

[39] Srov. k tomu Much, Hoops RL. IV. 298, Germania d. Tac. 337 a. d.

[40] Tacitus, G. 39.

ské převzíti od tohoto lidu i některé prvky svých pohřebních obřadů (v. níže).

Osudy staré *Suebie* a jejího obyvatelstva byly i v pozdějších dobách velmi pohnuté. Germány vystřídali v době II.—V. století naší éry Slované, kteří se postupně posunuli daleko na západ k Labi a za Labe do území germánského[41]. Později, v pokročilejším středověku, došlo k novému pohybu Germánů směrem na východ, k vyvražďování slovanského obyvatelstva válečnými výpravami a k jeho postupnému, zčásti i záměrnému násilnému poněmčování v celém Polabí a Poodří[42], takže ze všeho původního velmi četného obyvatelstva slovanského zbyl v oblasti mezi Labem a Odrou jen malý zlomek někdejšího národa Lužických Srbů. K dalšímu vyvrcholení tohoto ‚Drang nach Osten' došlo za nacistické éry Hitlerovy, ale zamýšlené germanisaci dalších slovanských území byla učiněna přítrž porážkou Hitlerových armád a zásluhou J. V. Stalina byla dokonce postupimskou dohodou v létě roku 1945 provedena alespoň částečná restituce někdejšího stavu ve prospěch Slovanů[43] tím, že byly západní hranice Polska posunuty na čáru, jdoucí po dolní Odře a Nise Zhořelecké, a že bylo povoleno vystěhování německého (a poněmčeného) obyvatelstva z oblasti východně od čáry Nisa—Odra a z oblasti československé zpět do německé říše. Tento akt byl vyvrcholen dohodou z roku 1950, jíž Německá lidová republika uznala nové státní a národnostní hranice na Odře—Nise až po severočeské hory.

Události dob historických nám tedy podávají dobrou ilustraci k tomu, jaké osudy prodělávaly země kdysi svébské po stránce osídlení a jeho proměn i v dávných dobách starších. Někdejší oblast lidu popelnicových polí t. zv. lužicko-slezských v Polabí a Poodří změnila mnohokráte jazyk svého obyvatelstva. Starý lid popelnicových polí, pokud nebyl vybit a neodešel, byl asimilován a splynul s přistěhovalými Germány v nový lid ne-

[41] Více o tom v. Šimek, Záp. Slované a Germ. 1, 10 a d., 17 a d.
[42] Srov. tamže 20 a d.
[43] Tamže 20 a d.

obyčejně bojovných, válečnických sklonů — germánské Svéby. Po jejich vytlačení a odchodu splynuly jejich zbytky s novým obyvatelstvem slovanským. Slované podlehli opětné germanisaci, a tito noví Germáni — Němci — jsou z části svého území opět vytlačováni a jejich území se znovu poslovanšťuje...

Jižní část staré Suebie, především dnešní Čechy a Morava, ale také sousední končiny měly v době pozdnělatenské trojí obyvatelstvo: starousedlé hercynské Boje, později se přistěhovavší Volky Tektosagy a nově se do jejich území tlačící Germány.

Pokud se týká obou keltských kmenů nebo národů, Bojů a Volků Tektosagů, nebyli až dosud většinou správně umisťováni a je proto potřebí věnovati zde této otázce několik slov.

Pro její řešení jsou rozhodující historické zprávy Caesarovy, Strabonovy, Tacitovy a Ptolemaiovy, jakož i fakt, že jméno Volků se Germánům labsko-oderské oblasti stalo synonymem pro Kelty vůbec.

Z historických zpráv o Bojích je to především záznam Strabonův, že jejich sídla sousedí na Dunaji se sídly Vindeliků[44]. S ním dobře souhlasí zpráva Tacitova, že území mezi středním Rýnem a Hercynským lesem (českými horami) obývali Helvetiové a dále na východ Bojové, po nichž jejich území podrželo název *Boihemum,* i když se změnili jeho obyvatelé[45]. Obě tato historická svědectví jasně dokládají, že někdejší bojská sídla musíme hledati především v dnešních severních Bavořích při Dunaji proti sídlům Vindeliků, která jsou nám dobře známa z historie římské provincie Vindelicie (spojené s Raetií). Vindelicii ohraničoval na východě při Dunaji tok řeky Innu, který ji dělil od Norika. Boihemum doby kolem počátku našeho letopočtu zaujímalo také ještě území dnešních severních Rakous

[44] Strabon IV. 6, 8 (206): *'Ραιτοὶ καὶ Οὐινδολικοὶ συνάπτοντες Ἑλουητίοις καὶ Βοίοις · ἐπίκεινται γὰρ τοῖς ἐκείνων πεδίοις.*

[45] Tacitus, G. 28: inter Hercyniam silvam Rhenumque et Moenum amnes Helvetii, ulteriora Boii, Gallica utraque gens, tenuere. manet adhuc Boih(a)emi nomen significatque loci veterem memoriam, quamvis mutatis cultoribus.

proti starověkému Noriku, kde při Dunaji jihovýchodně od Hermundurů a Naristů sídlili Markomani[46]. Hermunduři, Naristi, Markomani a Kvádové (tito na Slovensku) tvořili na Dunaji jižní frontu starověké Germanie proti římské říši[47].

Zaujímala-li původní sídla Bojů také již celou onu plochu severních Rakous, či bylo-li na ni jméno Boihema teprve dodatečně přeneseno (na př. s posunem Markomanů do tohoto území ze severovýchodního bavorského Podunají, které musili Markomani z rozkazu Domitia Ahenobarba postoupit Hermundurům[48]), nevíme. Zpráva Ptolemaiova o Baimech (*μέγα ἔθνος οἱ Βαῖμοι μέχρι τοῦ Δανουβίου ποταμοῦ*) potvrzuje a doplňuje ostatní citované starověké zprávy tím, že Boihaemum — *Βοϊαιμον* zaujímalo dnešní severní Rakousy jižně od Pavlovských vrchů a bylo na jihu ohraničeno Dunajem[49].

Ze zprávy Ptolemaiovy o Bainochaimech je zřejmo, že starověké Boiohaemum, jehož obměnou je Ptolemaiův ethnický název *Βαινοχαῖμαι*, zaujímalo také jižní Čechy s obou stran Vltavy (Ptolemaiova horního Labe)[50]. S tím dobře souhlasí, co o těch končinách víme z nálezů archeologických. Strabonovu a Tacitovu bavorskou oblast bojskou v sousedství Vindeliků mů-

[46] Tacitus, G. 41: ut, quo modo paulo ante Rhenum, sic nunc Danuvium sequar, Hermundurorum civitas, fida Romanis... 42: Iuxta Hermunduros Naristi ac deinde Marcomani et Quadi agunt. Strabon VII. 1. 3 (290): *τὸ Βοϊαιμον, τὸ τοῦ Μαροβόδου βασίλειον,* Velleius Paterculus II. 109: Boiohaemum (id regioni, quam incolebat Maroboduus, nomen est); předtím se již Velleius v téže kapitole vyslovil, že sídla Markomanů hraničí s Norikem a Pannonií: (Marobud, obrácen zády k Dunaji, měl) ‚Pannoniam ad dextram, a tergo sedium suarum habere Noricos'. Srov. k tomu Šimek, KG. 7 a d., 94 a d., VG. II. 194 a d.

[47] Tacitus, G. 42: eaque Germaniae velut frons est, quatenus Danuvio peragitur.

[48] Dion LV. 10a. 2: *ὁ γὰρ Δομίτιος πρότερον μέν, ἕως ἔτι τῶν πρὸς τῷ Ἴστρῳ χωρίων ἦρχε, τούς τε Ἑρμουνδούρους ἐκ τῆς οἰκείας οὐκ οἶδ' ὅπως ἐξαναστάντας καὶ κατὰ ζήτησιν ἑτέρας γῆς πλανωμένους ὑπολαβὼν ἐν μέρει τῆς Μαρκομαννίδος κατῴκισε...*; srov. k tomu VG. II. 185.

[49] Šimek, VG. I. 74 ř. 25 a d., II. 47 a d., 172, 197 a d., Sborník zeměp. spol. XXXVII. 14 a d., KG. 10 a d.

[50] VG. I. 74 ř. 3, II. 172, 202 a d., KG. 15 a d.

žeme právem ztotožniti jenom s archeologickou oblastí mohylovou, která z Bavor přesahuje do jižních a jihozápadních Čech[51]. Je ovšem pravda, že nám dosavadní archeologické nálezy nepodávají zcela jasný obraz kulturního vývoje Bojů v jižních a jihozápadních Čechách v posledním století př. n. l., v době t. zv. stradonické, ale četná a rozsáhlá bojská hradiště v severních Bavořích západně od Šumavy: Michelsberg u Kelheimu, vedle helvetijského Segoduna-Heidengrabenu[52] nejrozsáhlejší keltské hradiště v celém jižním Německu, Michelsberg u Kipfenberka, Wolfsberg u Mühlbachu, Gelbe Bürg u Dittenheimu, Schlossberg u Kallmünze, Freudenberg u Amberka a j.[53], a v jižních Čechách především Třísov u Holubova na Krumlovsku[54] jsou dobrým dokladem spolehlivosti zprávy Strabonovy. Množství těchto hradišť ukazuje nejenom na to, že se bojské obyvatelstvo, ohrožováno útoky Germánů, kteří se v té době stále silněji tlačili do keltské oblasti mezi Mohanem a Dunajem[55], uchylovalo do pevných, mohutně hrazených oppid a hradišť útočištných, nýbrž podává také dobrou ilustraci k Caesarově zprávě, jak si Keltové, ochablí blahobytem, odvykli bojovat proti Germánům po jejich způsobu v otevřeném poli, uznávajíce jejich převahu[56]. A tak se buď uchylovali za tlusté zdi svých pevností nebo své území vůbec opouštěli, hledajíce si nová sídla, jako na př. početná bojská výprava, o níž

[51] Šimek, KG. 15 a d., 18 a d., 23 a d.

[52] VG. III. 213, 227 a d. (tam v. i jinou lit.), IV. 94, obr. 38.

[53] Srov. výše str. 94, obr. 36.

[54] VG. III. 180 a d. (tam v. i lit.).

[55] Těch končin se zřejmě týkala také zpráva Poseidoniova o útoku Kimbrů a jejich odražení Boji někdy kolem roku 113 st. l., citovaná Strabonem, VII. 2. 2 (293): *φησὶ δὲ καὶ [Ποσειδώνιος] Βοίους τὸν Ἑρκύνιον δρυμὸν οἰκεῖν πρότερον, τοὺς δὲ Κίμβρους ὁρμήσαντας ἐπὶ τόν τόπον τοῦτον, ἀποκρουσθέντας ὑπὸ τῶν Βοίων ἐπὶ τὸν Ἴστρον καὶ τοὺς Σκορδίσκους Γαλάτας καταβῆναι* . . .

[56] Caesar, BG. VI. 24: Gallis autem provinciarum propinquitas et transmarinarum rerum notitia multa ad copiam atque usus largitur, paulatim adsuefacti superari multisque victi proeliis, ne se quidem cum illis virtute comparant.

vypravuje Caesar[57], že přešla (přes Dunaj) do Norika, kde bez úspěchu obléhala Noreiu, uchýlila se potom na západ k bohatým Helvetiům[58] a nakonec přijala přikázaná sídla v území Haeduů[59].

Otázku sídel Volků Tektosagů nám pomáhají řešit vedle zprávy Caesarovy, že Volkové, vydavše se z Gallie na východ za Rýn na výboj nových sídel, obsadili nejúrodnější území v oblasti Hercynského lesa, kde seděli ještě v době Caesarově slynouce jako válečníci, kteří si nejvýše váží spravedlnosti a válečné slávy[60], také jiné poznatky. Především je to okolnost, že jejich jméno proslulo u sousedních Germánů tak, že přešlo do jejich jazyka ve tvaru sthn. *Walah, Walh (Walhōz)*, střhn. *Walch* (adj. *walahisc, walhisc*, střhn. *welhisch*, nové *welsch)* jako synonymum pro Kelty vůbec[61]. A dále jsou to nálezy v rozsáhlé oblasti latenských kostrových hrobů (zapuštěných do země, bez mohyl, něm. Flachgräber), zaujímající dlouhý územní pruh v jižním sousedství Germánů od Durinska přes severní polovici Čech, Slezsko v levém poříčí horní Odry a Moravu až do Slovenska. Tyto hroby s keltskou latenskou kulturou se vyznačují dvojím druhem nálezů, charakteristických pro kořistnické válečníky: v mužských hrobech jsou nejtypič-

[57] Tamže I. 5, 25, 28 a d.

[58] Tamže I. 5: Boiosque, qui trans Rhenum incoluerant et in agrum Noricum transierant Noreiamque oppugnarant, receptos ad se socios sibi asciscunt.

[59] Tamže I. 28; čísla Caesarova, udávající tamže 29 početní sílu jednotlivých kmenů keltských, táhnoucích s Helvetii, jsou ovšem silně přehnána.

[60] Caesar, BG. VI. 24: Itaque ea, quae fertilissima Germaniae sunt loca circum Hercyniam silvam... Volcae Tectosages occupaverunt atque ibi consederunt; quae gens ad hoc tempus his sedibus sese continet summamque habet iustitiae et bellicae laudis opinionem.

[61] Müllenhoff, DA. II², 279 a d., IV². 100, Miklosich, EW. 393, Bremer, Ethnogr.² 28, 42, 44, Much, Hoops RL. IV. 423 a d., 433, D. Stammeskunde³ 53, Germania d. Tac. 44, Niederle, SS. I. 311 a d., G. Schütte, Our Forefathers, the Gothonic Nations I (Cambridge 1929), 106 a d., 241, E. Rademacher, Ebert RL. VI. 281, Šimek, ČM. 57, KG. 26 a d., Záp. Slované a Germ. 2.

tější částí nálezů zbraně, především dlouhé gallské železné meče a kopí, a hroby žen svými šperky dokazují pompésní nádherymilovnost jako příznačný doklad, že muži těchto žen dobývali dosti bohaté kořisti. To vše spolu s neobyčejně silným vlivem, který vykonávala kultura lidu, pochovaného v těchto hrobech, na sousední Germány až hluboko do severní Germanie, je podle mého přesvědčení dostatečným důkazem pro spojení jména hercynských Volků Tektosagů s lidem našich latenských kostrových hrobů[62].

Tuto okolnost si pravděpodobně již od let uvědomovala také řada německých badatelů, ale vžitá představa, že severočeské kostrové hroby patřily Bojům (o nichž se ve spojení s představou, že starověké Boiohemum bylo totéž co dnešní Čechy, již od dob renesančních zakořenilo přesvědčení, že byli před Germány jedinými obyvateli Čech, a že tedy pro Volky nebylo v Čechách místa), je vedla k tomu, že umisťovali Volky na Moravu[63] a připisovali jim moravské kostrové hroby latenské[64]. Obsah těchto moravských hrobů je však tak dokonale shodný s obsahem latenských kostrových hrobů v severní polovici Čech, že vůbec nepřipouští pochybnosti o tom, že také lid obou těchto skupin hrobů byl týž. Hercynští Bojové patřili sice také k velké skupině národů resp. kmenů keltských, ale jako lid, který v našich končinách sídlil a ethnicky i kulturně se tu svébytně vyvíjel již dlouhá staletí před příchodem gallských Volků Tektosagů, se ovšem od těchto Volků po mnoha stránkách podstatně lišili. Toho výmluvným dokladem je také obsah mohylových hrobů v jižních Čechách a v severních Bavořích. I sám pohřební ritus těchto mohylových hrobů, naprosto rozdílný od pohřebního ritu lidu severočeských a mo-

[62] Šimek, KG. 27 a d.

[63] Na Moravu je umisťoval již Zeuss, DN. 118, a po něm Much, Bremer, Kretschmer, Dvořák, Bretholz a j., srov. mé ČM. 56 pozn. 4; tamže (56 a d.) v. i názory Jirečkovy, Müllenhoffovy a j.

[64] Reinecke, AuhV. V. 287, Menghin, Urgesch. B. M. 98, M. Jahn, Die Kelten in Schlesien (Lipsko 1931), 94, 101; srov. k tomu Šimek, KG. 28 a d.

ravských hrobů kostrových, je bezpečným a výmluvným důkazem, že Bojové, kteří pohřbívali své mrtvé resp. jejich spálené ostatky pod mohylami jižních a jihozápadních Čech a sousedních severovýchodních Bavor, nemohli zároveň býti lidem, který v severních Čechách, na Moravě atd. pochovával své nebožtíky nespálené zcela jiným obřadem hluboko do země a bez ochrany mohylovým násypem, jak jej známe s bojských pohřebišť jihočeských a bavorských. Tato pohřebiště jsou zároveň také důkazem, že Bojové byli mnohem bližší jiným keltským kmenům v Podunají, především Vindelikům a Norikům (kteří rovněž své mrtvé pohřbívali pod mohylami), než lidu severočeských kostrových hrobů.

Lid severočeských latenských hrobů kostrových tedy nebyli Bojové, nýbrž Volkové Tektosagové, kterým patřily všecky kostrové hroby latenské téhož druhu v celém dlouhém územním pruhu od Durinska přes severní Čechy, horní Poodří a Moravu až do Slovenska. Tím, že tento bojovný lid byl na tak dlouhé prostoře po staletí jižním sousedem Germánů, lze velmi dobře vysvětliti, že jeho jméno se Germánům stalo synonymem pro Kelty vůbec.

Je zajímavé sledovati, jak vlastnost, jíž Římané velmi výstižně říkali *virtus (mužnost,* nikoli jen ctnost v obvyklém smyslu), shrnujíce tak do jediného krátkého slova vše, čeho si vážili u muže-bohatýra[65], poklesla současně u Keltů v Gallii i v našich končinách. Jak Caesar výslovně praví, bývaly doby, kdy Gallové byli statečnější než Germáni a sami na ně útočili[66]. Ty doby však minuly. Můžeme to dobře sledovati i na vývoji našich Volků. Přišli jako tvrdí válečníci a podmanitelé, kteří i po zaujetí nových sídel v naší oblasti často umírali na válečných výpravách (proto je zpravidla na pohřebištích, hýřících šperky žen, pochováno mnohem méně mužů!) a získali si u Germánů (kteří měli podobné vlastnosti a sklony) takový respekt, že se u nich rázem stali hlavními představiteli všech

[65] Caesar, BG. VI. 24: fuit antea tempus, cum Germanos Galli virtute superarent, ultro bella inferrent.

[66] Viz předch. pozn.

Keltů vůbec. Ale postupem doby jim právě pro tento způsob života ubývalo mužů, stará kasta válečníků[67] asi vymřela nebo odešla na daleké válečné výpravy[68], rostl blahobyt těch, kdož zůstávali doma, a tak se pomalu list dějin obracel. Keltové ztráceli svou *virtus*, ale zato bohatli dále obchodem a řemeslnou průmyslovou výrobou, a u Germánů v nepoměrně chudších severnějších krajích rostla touha ukořistit toto bohatství. A tak se z těch, na něž bylo ještě před nedávnem útočeno Kelty, stali útočníci, kteří začali sami podnikati kořistnické výpravy do keltských zemí, a Keltové, ztrativše onu *virtus*, začali se uchylovati se svým bohatstvím za pevné zdi svých oppid. Nastal u nich velký rozkvět po stránce hospodářské a kulturní, ale zároveň se blížil soumrak jejich národní existence, jak postupně ztráceli schopnost sebe a svůj blahobyt bránit a ubránit proti chtivým útokům severních barbarů.

Germáni, kteří z počátku podnikali jenom kořistnické výpravy do bohaté jižní země keltské, se brzy počali v ní usazovati. Přijímali při tom i nadále ochotně výrobky pokročilejší keltské industrie, jak můžeme pozorovati na keramice i jiných předmětech na nalezištích germánského původu, ale jinak lpěli houževnatěji než Keltové na svém způsobu života, na svých náboženských kultech a pohřebních obyčejích. Podrželi svůj starý obřad spalování mrtvých a svůj způsob nazírání na posmrtný život člověka.

Jinak tomu bylo u Keltů. Ti měli nepochybně také svou kněžskou kastu d r u i d ů, jako dříve v staré své gallské vlasti, ale ta zřejmě lpěla mnohem méně na starém rituálu než Ger-

[67] C a e s a r, BG. VI. 13, 15.

[68] Srov. na př. výpravu Volků Tektosagů a Tolistobojů (právě toto spojení jmen obou kmenů, kteří spolu sousedili v Čechách, ukazuje, že výprava mohla vyjíti z našich končin, nikoli z Gallie) ve třetím století st. l. na Balkán a do Malé Asie, kde se nakonec usadili Tolistobojové v oblasti Sakarie a v jejich sousedství v oblasti kolem Ankyry (dneš. Ankary) až po řeku Halys Volkové Tektosagové; srov. k tomu B r e m e r, Ethnogr.[2] 45, T h. A r l d t, Germanische Völkerwellen u. die Besiedlung Europas (Lipsko 1917), 137 a d., M u c h, Hoops RL. IV. 424, Š i m e k, KG. 30 a d.

máni a jejich kněží, a tak Keltové z příčin nám dnes blíže neznámých upustili od svého starého obřadu pochovávání nebožtíků s jejich osobním majetkem (zbraněmi a šperky) a s jinými milodary do hrobů zapouštěných do země, a stopy po Keltech, kteří v našich končinách podle svědectví nálezů v bohatých oppidech žili ještě ve značném počtu, nám v hrobech pojednou již v posledním století před naším letopočtem až na málo početné výjimky mizí. Zřejmě u nich po stránce nazírání na posmrtný život došlo k radikálnímu převratu, změně víry, jež byla provázena také změnou pohřebních obřadů[69].

Volkové přestali své mrtvé — až na malé výjimky, kde snad jednotlivé rody si uchovaly starou tradici až do prvních dob našeho letopočtu — pochovávat a obrátili se k pohřbívání žehem, k spalování mrtvých podobně, jako činili jejich germánští sousedé, ale i sami Keltové na západě[70] i na jihu (Bojové). Protože však stopy tohoto pohřbívání takřka zmizely, lze hledati vysvětlení jenom v tom, že ostatky nebožtíků nebyly zpravidla ukládány do popelnic, nýbrž prostě jen — bez jakékoli schránky a bez milodarů — do země, takže buď působením vlhka zetlely a beze stopy zmizely, nebo alespoň nebyly při náhodném odkrytí zpozorovány a unikly tak dosud vědeckému zkoumání. Jenom výjimkou byly dosud zjištěny žárové hroby keltské, uložené do popelnic podobně jako na pohřebištích germánských (v. níže).

V Čechách mizí poslední stopy po Keltech v průběhu prvního století našeho letopočtu. Velká část keltského obyvatelstva, jak se zdá, ustoupila germánskému tlaku od severu a postupně svá sídla opustila. Bojové tak asi učinili z větší části, zejména v Podunají, již dříve, před koncem posledního století st. l., jak můžeme soudit ze zprávy Tacitovy, že Markomani dobyli jejich

[69] K obdobné změně pohřebních obřadů došlo později u Keltů, Germánů i Slovanů s přijetím nové víry křesťanské. Přestali své mrtvé spalovati a pochovávali je do země podle předpisů křesťanské církve bez milodarů a ovšem také se zcela jiným pohřebním rituálem.

[70] Caesar, BG. VI. 16

sídel[71]. Tuto událost třeba klásti do posledních let před počátkem našeho letopočtu (po r. 9 př. n. l.), nikoli již do dob kolem roku 60 nebo mezi lety 100—60 st. l., a třeba ji klásti do Podunají, nikoli do severních Čech, jak se dříve hlavně v německé historiografii obecně soudilo[72]. Zbytky Bojů, pokud se ještě ve svých starých sídlech udržely[73], byly postupně asimilovány nebo zanikly v poddanství a otroctví Germánů, kteří se zmocnili jejich území.

Podobně asi tomu bylo také se zbytky Volků v severních Čechách. Jejich sídla zaujali postupně, jak již činili po celou dobu pozdnělatenskou, polabští Germáni, mezi nimiž, jak se zdá, nabyli postupně převahy Hermunduři, kteří byli na severu podle antických zpráv v době kolem počátku našeho

[71] Tacitus, G. 42: atque ipsa etiam sedes pulsis olim Boiis virtute parta.

[72] Srov. k tomu Šimek, ČM. 32 a d., KG. 46 a d. (v obou pracích v. i jinou literaturu k této otázce), L. Franz, Kelten u. Germ. in Böhmen[2] (1939), 13, 16 a d., Eine keltische Niederlassung in Südböhmen (Praha 1942), 42. Zde bych se zmínil také o theorii B. Dubského (La Tène jižních Čech, Strakonice 1932, 110, 122, Jihozáp. Čechy v době římské, Strakonice 1937, 9, Pravěk jižních Čech, Blatná 1949, 355, 387, a d., 399), že mohylový lid jihočeský opustil své území již začátkem posledního století st. l. a byl vystřídán kmenem kultury stradonické. K takovému závažnému závěru neposkytují dosavadní archeologické nálezy dostatečného dokladu. Změny, jež Dubský uvádí, jsou prostě jen dokladem, že lid mohylový podlehl v posledním století st. l. v Čechách jako dále na západě nivelisujícímu vlivu pozdnělatenské kultury, který naň působil jak od západu z Porýní a z oblasti mezi Rýnem a Čechami, tak také od severu z oblasti stradonické. Tím si také vysvětlíme i změnu pohřebního obřadu (jíž podlehli v té době Keltové v celé oblasti od Gallie až do našich zemí). Že jednotlivé menší skupiny lidí, vypuzených tlakem Germánů ze severních Čech, se mohly uchýlit do jižnějších končin v území příbuzných s nimi Bojů, je ovšem docela možné a pravděpodobné. S tím by také dobře souhlasily zcela malé rozměry ‚stradonických' osad, jež Dubský (Pravěk j. Č. 387) zjistil: ‚osady' měly převážně jen 1—3 budovy, a jen řídčeji 5—8 budov! K tomu, co jsem pověděl o kontinuitě osídlení jižních Čech až do konce doby pozdnělatenské, srov. též podobný úsudek L. Franze, Beiträge zur Vor- u. Frühgeschichte Böhmens (Praha 1935), 37.

[73] Srov. výše str. 70.

letopočtu jejich nejbližšími sousedy[74]. Hermunduři asimilovali již v první polovině I. století n. l. zbytky keltských Volků i jiných Germánů v severní polovici Čech a vytvořili v ní, daleko od hranic římského imperia, kde se mohli poklidně vyvíjet, nejsouce ohrožováni stálým nebezpečím římských útoků, ale přesto těžíce z výhod obchodního spojení s římskými provinciemi, pod vedením svého ‚krále' Vibilia silný kmenový stát, který zasahoval i vojensky do osudů Markomanů a Kvádů v Podunají (srovn. vypuzení králů Katvaldy r. 19 nebo 20 a Vannia roku 51 n. l.) tak úspěšně, že se dostal proto i do římské historiografie[75]. Politický klid, jemuž se obyvatelstvo středních a severních Čech za dlouhé vlády Vibiliovy těšilo, a s tím spojený vzrůst jeho hmotného blahobytu způsobil, že právě v tomto území dospěla kultura polabských Germánů k svému

[74] Poznatek, že lid kultury dobřichovské v středních a severních Čechách stejně jako lid s druhé strany Krušných hor byli Hermunduři, nabývá v odborné literatuře proti staré theorii markomanské stále více půdy; srov. Šimek, KG. 85, Franz, Kelten u. Germ.[2] 22 a d., M. Jahn, Altböhmen u. Altmähren I (1941), 64 a d., 81, J. Werner, Germania XXVI (1942), 152 a d.; k otázce ethnické příslušnosti severočeských germánských nalezišť ze střední a pozdní doby latenské a k celé problematice s ní spojené v. kromě Franze (v. také již Sudeta IX. 73 a d., 76 a d.) a Šimka (KG. 25, 84 a d.) také O. Menghin, Einführung in die Urgeschichte Böhmens u. Mährens (Lipsko 1926), 99, H. Preidel, Germanen in Böhmen im Spiegel der Bodenfunde (Liberec 1926), 15 a d., Die germanischen Kulturen in Böhmen u. ihre Träger II (Kassel 1930), 126, VdSt. II. 570 a d., a v poslední době zejména W. Mähling, Die germanische Landnahme in Böhmen zur Latènezeit, Altböhmen u. Altmähren II (1942), 26 a d., 44, Das spätlatènezeitliche Gräberfeld von Kobil, Bez. Turnau (Praha 1944), 7 a d., 106 a d., 110 a d., Die Bodenbacher Gruppe (Praha 1944), 11 a d., 224 a d. (tam v. i jinou lit.); o končinách severně od Krušných hor v. W. Schulz, Hermunduren — Thüringer und die Bevölkerung der frühgeschichtlichen Zeit in Böhmen, Mannus XX (1928), 197 a d., Die Bevölkerung Thüringens im letzten Jahrhundert vor unserer Zeitrechnung, Jahresschrift f. die Vorgesch. d. sächs.-thüring. Länder XVI (1928), 86 a d., Th. Voigt, Die Germanen des 1. und 2. Jahrhunderts im Mittelelbgebiete, tamže XXXII (1940), 111 a d., 116 a d.

[75] Tacitus, Ann. II. 63, XII. 29.

nejplnějšímu rozkvětu (pičhorská fase t. zv. kultury dobřichovské, v. níže). Na tuto větev Hermundurů se ještě koncem I. století vztahuje zpráva Tacitova, že Labe pramení v území Hermundurů[76].

Bavorská část Hermundurů podlehla — podobně jako jiní Svébové v Podunají, Markomani, Kvádové — římské provinciální kultuře.

Území jižně od českých Hermundurů, osídlené dříve českými Boji, zaujali podle zprávy Tacitovy germánští Marsingové[77]. ‚Die geschichtslosen Marsingen', jak se o nich vyjádřil německý historik L. Schmidt[78]. Ale právě proto snad — řekl bych — šťastní Marsingové, neboť ani oni se pro odlehlost svého území za jihočeskými horami a pralesy, které je dělily od Podunají, nedostali do římských válečných dějin a mohli se po svém vyžít, nejsouce znepokojováni římskými zbraněmi. Byli-li tito jihočeští Marsingové kmenem příbuzným s Hermundury[79] (Tacitus je zahrnuje mezi Svéby), či snad původu západnějšího, jak by naznačovalo jejich jméno, nevíme. Jejich hmotná kultura je do té míry příbuzná s hermundurskou kulturou dobřichovskou, že o těsných vztazích obou kmenů nelze pochybovati. V době Marobudově náležely oba kmeny do svazu kmenů jeho ‚říše'. Po jejím zániku patřili Marsingové pravděpodobně ke státnímu útvaru Vibiliovu.

Na Moravě se udržela část keltských Volků Tektosagů, známá

---

[76] Tacitus, G. 41: in Hermunduris Albis oritur, flumen inclutum et notum olim (t. j. v době Drusových, Tiberiových, Domitiových a Germanikových výprav do Polabí); nunc tantum auditur; srov. k tomu Franz, Sudeta IX. 73 a d., 76 a d., Kelten u. Germanen in Böhmen[2] 22 a d., Šimek, KG. 83 a d.

[77] Tacitus, G. 43: Retro Marsigni, Cotini, Osi, Buri terga Marcomanorum Quadorumque claudunt. e quibus Marsigni et Buri sermone cultuque Suebos referunt...

[78] L. Schmidt, Gesch. d. Stämme II. 160, srov. k tomu Šimek, KG. 134 a d.

[79] Srov., co o příbuznosti kultury přešťovické a grossromstedtské (hermundurské) uvádí Jahn, Altböhmen u. Altmähren I. 74 a d., Werner, Germania XXVI. 153.

antickému světu pod jménem Kotinů (z obec. *cotini* — kovkopové?)[80], až do IV. století našeho letopočtu. V druhé polovici II. století je stihla velká pohroma. Za válek t. zv. markomanských, kdy — zřejmě z obavy před pomstou svých jižních sousedů Markomanů — nejen že nedostáli svému slibu, danému Markovi Aureliovi, že mu pomohou v boji proti Markomanům (šlo zřejmě o útok na Markomany se dvou stran, Římanů od jihu, a Kotinů a j. od severu), nýbrž dokonce ještě ve své keltské vznětlivosti ‚hrozně potupili' Markova vyslance Tarrutenia Paterna, když jim přišel jejich závazek připomenout a patrně si při tom počínal s náležitou římskou zpupností, se osud tohoto malého, ale přičinlivého nárůdka naplnil. *Καὶ μετὰ ταῦτα ἀπώλοντο* — ‚a potom zahynuli' — praví o tom s lapidární stručností římský historik Dion[81]. Byla proti nim zřejmě podniknuta roku 172 nebo 174 trestná výprava, která jich část (snad v jejich souvislých sídlech v úrodné oblasti jižní Moravy) vyhubila a část ‚přesídlila'[82] nebo odvedla do otroctví, a zbytek, který podle archeologických nálezů zůstal na moravském území i nadále, v následujících dobách postupně zanikl v přívalu Germánů a snad i Slovanů, kteří se do jejich země s různých stran a především od severu natlačili[83].

Ptolemaiovy osady *Kalisia* — dnešní Kališ nad řekou Prosnou — a jižněji položená *Asanka* — slovanská *Jasanka* —, již musíme podle Ptolemaiových údajů hledati někde ve východním Jeseníku poblíže Moravské brány, dokládají svými jmény[84], že Slované již v prvních dobách našeho letopočtu bušili na

[80] Že Volkové Tektosagové byli na Moravě, uznává se v starší i novější odborné literatuře téměř obecně; srov. výše str. 212; k otázce kotinské v. Šimek, ČM. 169 a d., KG. 50 a d., 68 a d., VG. II. 176 a d. (v těchto pracích v. i jinou literaturu cit.), Poslední Keltové na Moravě (v rukopise).

[81] Dion LXXI. 12. 3.

[82] Srov. nápisné památky z III. století v Pannonii po ‚cives Cotini'; Šimek, ČM. 173 a d., KG. 70 (tam v. i lit.).

[83] Šimek, ČM. 174, KG. 70, 137; k Slovanům v. níže.

[84] VG. I. 78, 82, 148, III. 111, 115, 260.

brány starověké východní Germanie a zakládali své první osady na jejím pomezí. Poloha obou osad zároveň ukazuje, že území Lugů v horním povodí Odry mezi Jeseníky a Krkonošemi na jihu a burgundskou oblastí za střední Vartou na severu bylo asi první, do něhož směřoval proud Slovanů, kteří se od východu tlačili na půdu starověké Germanie. Kdy začal tento slovanský pohyb směrem na západ, vymyká se zatím pro nedostatek historických zpráv i archeologických dokladů, které bychom s naprostou bezpečností mohli považovati za slovanské, objektivnímu posouzení. Tolik je však jisté, že se již za doby Ptolemaiovy, na počátku II. století n. l., setkáváme na půdě východní Germanie se Slovany. Jejich další šíření směrem na západ ke střední a dolní Odře a za Odru do Polabí, spojené s odchodem Burgundů, Semnonů a jiných Germánů, kteří odešli z východní Germanie směrem na západ resp. jihozápad, t. j. do hustě zalidněných končin vnitřní Germanie (což považuji za doklad, že obojí — ústup Germánů a postup Slovanů — bylo v příčinné souvislosti), spadá již do doby po napsání Ptolemaiovy Hyfégése a vymyká se tedy z rámce této práce[85].

Ptolemaiovi tedy patří zásluha, že nám ve své geografii zanechal první, nejstarší historické doklady pobytu Slovanů na půdě starověké východní Germanie, a tím nám také dopomohl (i když ne záměrně) ke správnému posouzení významu a příčinné souvislosti rozličných ethnických přesunů a změn ve vývoji osídlení starověké Germanie od druhého do pátého století (resp. do doby kolem přelomu IV. a V. století) našeho letopočtu, kdy se setkáváme s prvními nesporně slovanskými nálezy archeologickými, a do století šestého, kdy se nám dostává zase prvních historických zpráv o Slovanech v těch končinách, a to jak obecnější, méně určité zprávy Prokopiovy o tažení části Herulů kolem roku 512 z Podunají do Skandinavie, při němž se Herulové setkali (v dřívější východní Germanii, v Poodří?) se všemi možnými slovanskými kmeny[86], tak také urči-

[85] Srov. o tom více v mé práci Záp. Slované a Germáni 6 a d., 10 a d.

[86] Prokopios, BG. II. 115.

tější zprávy Vibia Sequestra o pobytu Slovanů — Srbů — v Polabí, tedy již v samém srdci někdejší Germanie[87].

Zároveň s pohybem Slovanů směrem západním začal také jejich posun směrem jižním. Již v I. století n. l. je máme doloženy až v Pannonii u jezera Blatenského *(lacus Peiso = Pelso = Pleso,* srov. výše str. 70). Poloha tohoto jezera ukazuje, že do těch končin přišli — zprvu jistě jen v malých skupinách — buď z horního Poodří přes Moravu (dokladem tohoto pohybu může býti také Ptolemaiova osada *Asanka* — slov. *Jasanka* — v okolí Moravské brány) nebo ze Zákarpatí přes západní Slovensko. A tu je dojista zajímavé a důležité, že právě v těch končinách, mezi Moravskou branou (jíž od věků proudily malé nebo i větší ethnické skupiny z pořící Odry k Dunaji a naopak) a středním tokem Vláry se až po naše časy udrželo ethnické a krajinné jméno *Valaši, Valašsko.* Písemně je sice toto jméno doloženo teprve z dob značně pozdních[88] a je od druhé polovice minulého století spojováno s rumunskými pastevci Valachy[89], ale vzhledem k tomu, že společný jazykový

[87] Vibius Sequester, De fluminibus: Albis Germaniae Suevos a Cervetiis dividit; v. k tomu Niederle, SS. III. 69, Šimek, Záp. Slované a Germáni 16 a d. (v obou pracích v. i jinou starší lit.).

[88] Valaská Belá na Nitransku v listině z r. 1120: *Bilvalache* (falsum asi z XIII. století), *mons Walch* v Oravě 1272, *Olachi, Volachi* (maď. XIII st.), *Walati* (XIII. st.), *Walach* (kůň — v polské listině ze XIV. stol.), *Valach, Valaši* (na Moravě od poč. XVI. stol. časté v archiv. listinách); A. Kavuljak, Orava v 13. storočí, Sborník Matice slov. XIII (Turč. Sv. Martin 1935), 395, 401 a d., K. Kadlec, Valaši a valašské právo v zemích slovanských a uherských (Praha 1916) 10, 408 a d., St. Wędkiewicz, Zur Charakteristik d. rumänischen Lehnwörter im Westslavischen, Mitt. Rum. Inst. Wien I (Heidelberg 1914), 268 pozn. 5, D. Crânjală, Rumunské vlivy v Karpatech (Praha 1938), 163, 183 a d., 453 a d.

[89] J. a H. Jirečkové, Entstehen christlicher Reiche etc. (Vídeň 1865), 225, F. Miklosich, Über die Wanderungen d. Rumunen in den dalmatinischen Alpen u. in den Karpathen, Denkschr. phil.-hist. Kl. Akad. Wien XXX (1879), 6 a d., F. Bartoš, Lid a národ (Velké Meziříčí 1883), 59. Ottův Slov. nauč. XVII. 640, F. Pastrnek, Slov. Pohl. XIII (1893), 767, O původě moravských Valachů, ČMM XXXI (1907), 113 a d., V. Prasek, Věstník Mat. opav. V (1895), 1 a d., Jméno Valach, Národop. sborník čslovan. VI (1900), 28 a d., V. Chaloupecký, Va-

fond našich Valachů a Valachů rumunských je přímo mizivě malý (jenom 26 slov, a to jen slov, majících vztah k zaměstnání horských pastýřů) a že mohl přijíti také ze slovanského prostředí ze západní Ukrajiny[90], a že na druhé straně máme dnes poslední zbytky keltských Volků, z jejichž jména vzniklo jako jeho přímé pokračování jméno *Valach (Volc — Volch — Valch — Valach)*[91], na Moravě archeologickými nálezy (především hrnčířskou výrobou, v. níže) bezpečně doloženy ještě ze IV. století n. l., t. j. z doby, kdy se v této staré keltské zemi vedle Germánů usazovaly jistě již po delší čas také části Slovanů, pronikajících z horního Poodří k Dunaji a za Dunaj, považuji za pravděpodobnější, že tito Slované převzali jméno lidu, v jehož území se usazovali, a že tak ethnické a krajinné jméno *Valach, Valachy* ulpělo na východní Moravě po jejích starých obyvatelích. Je sice pravda, že v antické literatuře máme pro tyto poslední keltské Volky zachováno jenom jméno *Cotini*[92] (z obecného *cotini* = horníci?[93]), ale to nás nesmí másti. Neboť nikde nemáme důkazu, že se oni sami také tak nazývali. Právě tak se v antické literatuře pro sousedy Keltů obecně ujal název *Germani,* třebaže se lid tímto jménem sumárně označovaný v staré době nikdy sám tak jako celek nejmenoval[94], a právě

laši na Slovensku (Praha 1947), 12, a j.; proti theorii o rumunském původu moravských Valachů se postavili J. L. Píč, Zur rumän.-ungar. Streitfrage (Lipsko 1886), 83 a d., V. Houdek, ČMOlom. III (1886), 39 a d., J. Škultéty, Slov. Pohl. XVII (1897), 444, M. Václavek, O původu a jménu Valachů, Sbor. Mus. spol. Val. Meziříčí II (1898), 9 a d., a jiní slovanští národopisci a filologové, v poslední době zejména D. Crânjală (l. c. 3, 57, 185 a d., 416 a d., 467 a d.), který více než dostatečně doložil neopodstatněnost této theorie.

[90] Viz jmenovitě kritické úvahy Crânjalovy, l. c. XLVII a d., LII a d., XCI a d., XCVIII, 3, 122 a d., 197 a d. passim, 430 a d., 467 a d., a F. Trávníčka, Lidové noviny z 23. I. 1943, str. 1 a d.

[91] Str. 211, pozn. 61.

[92] Za zbytky Volků považovali Cotiny také již Zeuss, DN.[2] 123, R. Much. Hoops RL. IV. 424, a j.

[93] Str. 219, H. Jireček, ČČM LXVI. 264, Šimek, KG. 69 a d.

[94] Tacitus, G. 2: Germaniae vocabulum recens et nuper additum, quoniam qui primi Rhenum transgressi Gallos expulerint... tunc *Ger-*

tak se naopak zase jméno Volků stalo synonymem pro Kelty vůbec, tedy i pro ty, kteří se tak sami nikdy nejmenovali. Poslední Keltové na Moravě sami jako přímí potomci Volků užívali jistě dále svého původního jména, které ovšem už tehdy, ať již v jejich vlastních ústech, či působením výslovnosti Germánů, kteří se rovněž v jejich území usazovali, mohlo zníti *Valch* nebo *Valach* a v této formě přejíti i na východomoravské Slovany, kteří do tohoto území postupně, zprvu jistě jen v malých skupinách přicházeli a zde se mezi starým lidem — ať už jako zjednaní zemědělští dělníci, pastevci, či jinak — usazovali. Jméno ovšem převzali ještě v době, kdy byli v menšině[95]. Postupem doby jich přibývalo, ale jméno starého obyvatelstva se udržovalo dále i v době, kdy už tento nový živel převládl a nakonec poslední zbytky starého lidu absorboval a asimiloval. Pak už mluvilo všecko obyvatelstvo jenom slovansky a byli to Slované, ale jako dědictví po starém lidu keltském jim kromě jména zbylo i jisté procento keltské krve, které podnes koluje v jejich žilách, a které stačilo, aby jim dodalo onoho specificky valašského rázu — řekl bych, především — jejich povahy, který všichni dobře známe, i když se dosud snad nikomu nepodařilo plně jej vystihnout. Ona lehká vznětlivost, výbušnost jejich povahy je snad především u Valachů jejich starým keltským dědictvím. To patrně dobře cítil i sám František Palacký, když ve svých Dějinách již v třicátých letech minulého století

mani vocati sint; srov. k tomu Zeuss, DN. 59 a d., Bremer, Ethnogr.[2] 5 a d. (tam v. i jinou lit.), Much, Germanen, Hoops RL. II. 182 a d., D. Stammeskunde[3] (Berlín—Lipsko 1920), 60 a d., Reeb, Tac. Germania 80 a d., Reis, tamže 145 (tam v. též jinou lit.).

[95] Podobným způsobem převzali Slované od Germánů na př. jména *Varnové, Rujana, Rujané* (z Rugiana, -i) a j., od illyrských(?) Venetů snad jméno *Venedi* (obyčejně se má za to, že tak nazvali Germáni Slovany po illyrských Venetech, v jejichž území se usadili, srov. Kossinna, Mannus IV. 293 a d., G. Kultur I. 228, Much, Hoops RL. IV. 509, G. Schütte, Forefathers I. 82), Germáni přejali množství ethnických i topických jmen po národech, v jejichž území se usadili (srov. *Britanni* a j., snad i *Suebi*, a nepřehlednou řadu slovanských jmen místních v dnešním Německu i jinde), atd.; k postupu, jakým se toto přejímání jmen dálo, v. Šimek, Záp. Slované a Germáni 13 a d., a výše str. 204 a d.

napsal, že je možné a i pravděpodobné, že „Valachové, v horách severovýchodní Moravy podnes žijící, jsou poslovanění potomkové starých Bojů, jelikož jméno jejich (Valach, t. j. Vlach, Valh, Gallus) tomu nasvědčuje, i zvláštnosti všeliké, kterýmiž od ostatních Moravanů se dělí“[96].

Výklad, spojující jméno moravských Valachů se jménem starých obyvatelů Volků, se mi zdá dnes, kdy můžeme existenci posledních Volků na Moravě archeologicky doložit ještě ve IV. století našeho letopočtu, mnohem pravděpodobnější, než vyumělkovaný výklad o domnělém příchodu Valachů dlouhými Karpatskými horami až z Rumunska.

Okolnost, že jméno *Valach* se vyskytuje také v dnešním Rumunsku, lze historicky rovněž obdobným způsobem zcela dobře a uspokojivě vyložit.

Jak jsem se již výše[97] zmínil, žili keltští Volkové nejenom v našich západnějších zemích, nýbrž také na Slovensku, kde máme archeologicky ze sídlišť i hrobů doložen týž keltský lid jako na Moravě a v středních a severních Čechách[98]. V době dnes blíže neznámé, snad v době pozdnělatenské, kdy se již Volkové na všech stranách octli na ústupu a byli vydáni útokům svých sousedů, chtivých jejich bohatství, pronikli podle svědectví Pliniova do území dnešního Slovenska Dákové[99]. Dál-li se jejich příchod zprvu podobně jako u moravských Slo-

[96] Palacký, Děj. I. 1 str. 50 pozn.

[97] Str. 211 a d.

[98] Podle nálezů na sídlištích v Cíferu (obr. 56) a na Děvíně (výzkum z roku 1951 a 1952) máme je tam rovněž doloženy až do III. století; srov. Lit. noviny I (1952) č. 8 str. (předn. J. Dekana) a výše str. 70, pozn. 4 a 95 pozn. 25.

[99] Plinius, NH. IV. 80: Superiora autem inter Danuvium et Hercynium saltum usque ad Pannonica hiberna Carnunti Germanorumque ibi confinium campos et plana Jazyges Sarmatae, montes vero et saltus pulsi ab his Daci...; srov. k tomu Müllenhoff, DA. II.² 322, Brandis, Pauly—Wissowa RE. IV. 1952, Dobiáš, ČČM XCVI. 216 a d., Čsl. vlastivěda IV. 10, Šimek, KG. 129, V. Ondrouch, Der röm. Denarfund von Vyškovce aus d. Frühkaiserzeit (Bratislava 1934), 18 a d., Slovensko v době římskogerm. (Praha 1936), 23 a d., Limes Rom. 1 a d.

vanů jen v menších skupinách, které se jako zemědělští dělníci, pastevci a pod. usazovaly mezi keltským obyvatelstvem, je možné, že také část těchto Dáků přejala jméno keltské většiny, jež dotud ovládala slovenské území. Nebo je také možné, že část dáckého obyvatelstva dostala toto jméno od soukmenovců, kteří se později usadili v jejich sousedství (asi podobně, jako v pozdějších dobách jmenovali — někdy i s příhanou — říští Němci české Němce ‚die Böhmen' nebo dokonce ‚Pömaken'). Když byli Dákové ze Slovenska vytlačeni sarmatskými Jazygy[100] a snad i germánskými Kvády, odešla s nimi na východ a do oblasti za Tisou i část obyvatelstva, na níž ulpělo označení ‚Valach', ať už šlo o skutečné potomky starých Volků, či o Dáky, kterým se tím či oním způsobem toho jména dostalo. Ráz území, v nichž obojí Valaši nadále žili, byl příčinou, že se alespoň část jich věnovala především pastevectví, a tak se původně ethnické jméno *Valach* postupem doby stalo synonymem pro horské pastýře v karpatské oblasti vůbec[101].

Podobné životní, hospodářské a výrobní podmínky usnadňovaly ovšem také jednotlivým skupinám karpatských Valachů vzájemné přejímání určitých kulturních a jiných prvků a s nimi také určitá slova, vztahující se k jejich zaměstnání[102].

Výklad, který jsem zde podal, vybízí arci také k filologickým úvahám, zdali některá z oněch společných valašských slov resp. jazykových označení nepocházejí již ze starého společného keltského pramene. To by, myslím, byla vděčná úloha

[100] Plinius, NH. IV. 80: pulsi ab his Daci ad Pathissum amnem...

[101] V karpatské oblasti maloruské má *‚poloch'* stále ještě také svůj význam označení národnostního, srov. Crânjală, l. c. 413. Vedle pasení ovcí se ovšem Valaši zabývali v krajinách níže položených také zemědělstvím a různými řemesly; jejich jméno přešlo — podle všeho již velmi dávno (nejstarší doklad v Polsku ze XIV. stol., v. výše str. 221 pozn. 88) — také na koně (valach), jejichž kleštěním a snad i prodejem se zabývali, a kteří našli především u zemědělců pro svoji klidnější a trpělivější povahu tak velkou oblibu, že se v našich končinách přestalo již dávno hřebců k zemědělským pracím užívat; srov. k tomu Crânjală, l. c. 413, 479 a j. (tam v. i jinou lit.).

[102] Srov. Crânjală, l. c. 122 a d., 197 a d. passim, 465 a d.

pro jazykozpytce — keltology. Sám jako neodborník se nepokládám za oprávněna vyjadřovat se o této věci podrobněji.

Přehlédneme-li, co bylo o obyvatelstvu druhé, labsko-oderské ‚svébské' oblasti starověké Germanie pověděno po stránce ethnické, vidíme, že do ní musíme kromě českých a moravských Keltů a Slovanů na východním okraji Ptolemaiovy Germanie v horním Poodří a v Povislí zařaditi všecky kmeny a národy Tacitovy ‚Suebie' kromě podunajských Hermundurů, Naristů (Varistů), Markomanů a Kvádů, kteří patřili k první, podunajské kulturní oblasti[103].

Vedle stránky ethnické třeba zde věnovati pozornost také otázce společenského rozvrstvení obyvatelstva této druhé oblasti.

Pro poměry, jaké po té stránce vládly u Keltů a Germánů, máme zachovány velmi dobré a dosti obšírné zprávy u Caesara a Tacita.

O Keltech (Gallech) vypravuje Caesar[104], že se u nich o všechen význam dělí dva druhy lidí, válečnická šlechta — jezdci a kněžská kasta druidů. Obecný lid *(plebes)* žije téměř jako otroci, nic se neodvažuje podnikati sám o sobě, k žádným veřejným poradám není přibírán. Mnozí příslušníci této vrstvy, jsou-li tísněni příliš velkými dávkami (daněmi, *tributa)* nebo utiskováním od jiných mocnějších lidí, dávají se do otroctví šlechtě *(nobiles),* která tím nad nimi nabývá týchž práv, jaká mají páni nad skutečnými otroky. O otrocích se Caesar jako o nejnižší společenské vrstvě, jejíž existence i bída se antickému světu zdála něčím samozřejmým a obecně známým, dále nezmiňuje. Ale i nám, vzdáleným od oněch dávných dob, říká i těch několik slov Caesarových dosti: obecný lid neměl u Gallů žádných práv, jenom povinnosti, a otroci stáli ještě hluboko pod ním. Tak jako u Římanů a jiných národů jižní Evropy, přední Asie a Egypta byli prostě *mancipium,* bezprávný majetek svého pána podobně jako dobytek nebo jakákoli jiná věc, již pán vlastnil.

[103] Str. 42 a d.

[104] Caesar, BG. VI. 13—16.

Nejvíce místa věnuje Caesar druidům. Druidové se zabývají jak věcmi čistě náboženskými, tak také funkcemi soudcovskými a výchovou svého žákovského dorostu. O jejich organisaci vypravuje Caesar, že jim stojí v čele jeden, jenž má mezi nimi nejvyšší moc. Jestliže zemře, nastoupí po něm ten, kdo nad jiné vyniká důstojností. Je-li takových více, dochází k volbě a někdy dokonce i k brannému zápasu o principát. V určité době roční se druidové scházejí k zasedání na posvátném místě v území Carnutů, které je považováno za střed celé Gallie. Tam přicházejí všichni, kdož mají nějaké spory, a podrobují se jejich nařízením a rozsudkům. Druidové rozsuzují téměř všechny veřejné i soukromé spory a rozhodují o odměnách i trestech, ať již jde o prokázaný zločin, o vraždu, či o spory o dědictví nebo o majetkové hranice. Jestliže se někdo, ať soukromník či celý kmen, neřídí jejich rozhodnutím, stíhají jej náboženským interdiktem. To jest u Gallů nejtěžší trest. Ti, kdož jsou jím postiženi, jsou počítáni ke zločincům a bezbožníkům, všichni se jich zříkají a vyhýbají se styku a hovoru s nimi, aby se tím sami nedostali do nepříjemností, a nedojdou práva a spravedlnosti, ani když o to prosí[105].

Druidové se těší veliké úctě a vážnosti. Nechodí do války a neplatí daní *(tributa)* jako ostatní příslušníci gallských kmenů, nejsou povinni konati vojenskou službu a jsou také zproštěni všech jiných veřejných břemen a povinností. Těmito výhodami podníceno přichází k druidům do učení nebo je k nim rodiči a příbuznými posíláno množství mladých lidí, kteří u nich setrvávají v učení až i dvacet let. Druidové vyučují své žáky nejenom v naukách náboženských (jimž se musí učit zpaměti, bez psaných pomůcek), nýbrž obeznamují je také se svými poznatky a názory o hvězdách a jejich pohybu, o velikosti světa i jednotlivých zemí a o přírodě[106].

---

[105] Tamže VI. 13; více o tom v. níže.

[106] Tamže 14: Multa praeterea de sideribus atque eorum motu, de mundi ac terrarum magnitudine, de rerum natura, de deorum immortalium vi ac potestate disputant et iuventuti tradunt.

Ve veřejných i soukromých záležitostech užívají druidové řeckého písma[107].

K druhé přední třídě patří jezdci (válečníci). Dojde-li k válce (a před příchodem Caesarovým do Gallie k ní docházívalo každého roku, tímže jedni se bezpráví dopouštěli a druzí se mu bránili), všichni se jí zúčastní a každý se snaží podle přednosti svého rodu a bohatství obklopit se co největší družinou a válečnou čeledí. To považují za nejlepší důkaz své moci[108].

Caesarovy zprávy se ovšem týkají především uspořádání společenských poměrů v Gallii, ale platí jistě také o poměrech u gallských kmenů, usídlených v zemích východně od Rýna. Z Caesarova líčení je především zřejmo, že na př. kasta druidů (užívám zde záměrně slova kasta k naznačení jejích zcela mimořádných výsad a práv, jež daleko převyšovala práva kněžské třídy u jiných ethnických skupin[109], takže její příslušníci skutečně tvořili zvláštní nedotknutelnou kastu, i když příslušnost k ní nebyla podmíněna rodovým původem) nebyla omezena jenom na Gallii, nýbrž byla i u jiných Keltů (Caesar výslovně mluví o Britannii). Při ustavičném čilém kulturním styku mezi Gallií a keltskými zeměmi východně od Rýna až po naše země včetně (území Helvetiů — Bojů — Volků Tektosagů) lze důvodně předpokládati, že se i tu stejně jako hmotná kultura ujaly také tytéž obyčeje a názory i po stránce kultury duchovní a že se i tu vyvinuly stejné poměry společenské jako v Gallii. To můžeme zejména plným právem předpokládati u našich Volků Tektosagů, kteří sami přišli z Gallie a všecky své dřívější poměry, v nichž žili v prostředí gallském, přenesli i do svých nových zemí, dobytých na lidu popelnicových polí.

[107] Tamže 14: cum in reliquis fere rebus, publicis privatisque rationibus Graecis litteris utantur; více o druidech v. níže v odstavcích o náboženských kultech a pohřebních obřadech.

[108] Caesar, BG. VI. 15.

[109] Také na př. u Germánů byli kněží, ale Caesar výslovně zdůrazňuje rozdíl mezi nimi a druidy (BG. VI. 21: neque druides habent, qui rebus divinis praesint); více o tom v. níže.

Způsob, jímž byly tyto země dobyty a osídleny, dokazuje, že se v nich neusídlila snad jen kasta válečníků, jež výboj vedla, nýbrž celá část národa Volků Tektosagů, která z Gallie odešla na východ (jiná část odešla do jižní Gallie), i se ženami a ostatním lidem, ke kmeni příslušným.

Můžeme se tedy právem domnívati, že Caesarův popis společenských poměrů gallských platí i pro lid našich latenských kostrových hrobů — Volky Tektosagy. A od nich by se byly tyto poměry rozšířily také k Bojům v jižních Čechách, i kdyby se k nim nebyly současně nebo již i dříve dostaly z Gallie přes keltské prostředí helvetijské a bojské v sousedních Bavořích.

V území, obsazeném Volky Tektosagy, se ovšem poměry komplikovaly ještě tím, že se do jejich područí dostala i část lidu popelnicových polí, která na svém území zůstala i po příchodu Gallů a byla jimi porobena. Pracovala pro své nové pány na půdě, která jí přestala patřit, jako bezprávný majetek těchto pánů a pozvolna ztrácela svůj ethnický svéráz i jazyk, až zmizela, zanikla nebo byla asimilována, pokeltštěna. Zanikla jako osobitý ethnický celek dříve, než keltský živel ochabl a začal ustupovat před novými germánskými vetřelci, kteří přicházeli od severu. Doba tohoto ochabnutí a ústupu Keltů by byla bývala nejvhodnější příležitostí pro vzpouru porobeného lidu proti keltským zotročovatelům, kdyby byl starý lid popelnicových polí v naší oblasti skutečně ještě žil a byl si vědom své národní svébytnosti. Ale nic takového již ani v archeologických nálezech ani v historických zprávách nepozorujeme. V době, jíž je věnována tato práce, již po tom starém lidu není ani stopy. Je to zcela pochopitelné. Zotročený lid bez vlastní kultury, bez národního uvědomění a beze škol, jež by toto uvědomění budily a udržovaly, musí zaniknout již v době několika generací, natož několika století. Nezanikne ovšem jeho krev, ta se smísí s jinou krví v tomže prostředí, ale nutně zanikne jeho řeč a s ní i jeho ethnická svébytnost. Tak zanikly také zbytky lidu popelnicových polí dále na severu v přívalu

Germánů, a tak zanikli po staletích v novém germánském — německém — přívalu také Slované polabští.

Je dnes obecně známo, že v žilách obyvatelstva dnešního východního Německa koluje velké procento slovanské krve (podobně jako na západě a na jihu krve keltské), ale přes to vše jsou to dnes — a již od staletí — Němci a nikoli Slované (nebo Keltové). A tak musíme posuzovati také otázku lidu popelnicových polí. Zbytky tohoto lidu zanikly u nás i dále na severu pod příkrovem keltským a germánským a nezanechaly vůbec žádných skutečných důkazů, jež by nás opravňovaly k závěru, že tento porobený lid si pod tím mnohastaletým cizím ‚převrstvením' uchoval svoji národní svébytnost až do historických dob, kdy se v těchto končinách setkáváme se Slovany. Je snad možné, že někde dále na východě přešla část krve starého lidu popelnicových polí také do žil slovanských, jako na západě v starověké Germanii přešla do žil keltských a germánských, ale to nám ovšem ještě bez dalších bezpečných důkazů nálezových nedává oprávnění mluviti šmahem již o lidu lužické kultury bronzové doby jako o Slovanech nebo Protoslovanech, jak činí naši slovanští autochthonisté[110].

Snahy těchto badatelů po ztotožnění obojího lidu připomínají hledání šlechtických předků v šerém dávnověku. Je známo, že lid popelnicových polí dospěl k vysoké materiální a pravděpodobně i duchovní kultuře, ale po více než tisíciletém svobodném vývoji upadl do poroby germánských a keltských nájezdníků, která svědčí o tom, že jeho vůle i schopnost k účinné obraně ochabla a upadla, takže postupně beze stopy mizí pod příkrovem vrstvy dobyvatelské a z příčin, jež jsem výše uvedl, zaniká. Kdyby tomu bylo naopak, kdyby byl po všecka ta dlouhá staletí, ve kterých po něm není stop v nálezech, udržel svoji ethnickou svébytnost a nepokeltštil a nepogermánštil

[110] Pokud se týká západní oblasti lužické kultury v území, osídleném v době, jíž se zde zabýváme, kmeny lugijskými, srov. kritický postoj, který zaujal v poslední době J. Eisner ve stati Boj naší archeologie o nový názor na slovanský dávnověk, Zdeňku Nejedlému ČSAV (Praha 1953), 643.

se, jak se domnívají slovanští autochthonisté, pak by byla nepochopitelná tři fakta: předně, jak by byl mohl lid zotročený do té míry, že ani v nejzapadlejších a nejméně úrodných končinách, které nelákaly vládnoucí vrstvu k usídlení (dobyvatelé obsazovali vždy jen plochy nejúrodnější) nezanechal dokladů svého života a práce, udržet svoji ethnickou svébytnost a přitom se po tak dlouhá staletí nijak kulturně neprojevit; za druhé: jak by bylo možné, že se tento lid v době ochabnutí politické moci keltské nepokusil o svržení keltského jha, znovuzískání své někdejší samostatnosti a obhajobu svého území proti germánským vetřelcům, tlačícím se do oblasti ovládané Kelty; a za třetí: jak by byl mohl tento tak důkladně zotročený a zdegenerovaný lid najednou projevit tolik zdravé vitální síly, jak ji můžeme skutečně pozorovat u Slovanů v době jejich velké expanse od počátku středního věku. Slované se nám v těch dobách jeví jako chudý, ale mladý, progresivní, vývoje schopný lid, který si přímo s živelnou silou osvojuje hospodářský i kulturní pokrok svých sousedů a dovede jej zužitkovati a po svém přetvářeti způsobem, jak by to byl nikdy nedovedl lid, který by byl předtím žil po tak dlouhá staletí v trvalé tak tuhé porobě a s ní postupem doby vznikající pasivní lethargii.

Co jsem zde uvedl o asimilaci a zániku porobených vrstev staršího obyvatelstva střední a severní Evropy, týká se vesměs lidstva téhož — bílého — plemene, u něhož se zejména méně početné zbytky staršího obyvatelstva poměrně lehko mísí s obyvatelstvem novým a postupně v něm mizí. Že to však platí i o lidstvech jiného plemenného původu, ukazuje příklad černochů v Americe, kde jako ethnická menšina ztrácejí svůj jazyk i kulturu, přejímajíce jazyk i kulturu bílé většiny obyvatelstva země, a postupně se dokonce i fysicky s tímto obyvatelstvem mísí a ztrácejí svůj původní ráz i po stránce rasy.

O poměrech u Germánů nás zpravuje Caesar a půl druhého století po něm ještě podrobněji Tacitus. Ze zpráv obou těchto antických autorů je zřejmé, že společenské rozvrstvení u Germánů nešlo do těch důsledků a sociální rozdíly u nich nebyly daleko tak příkré jako u Keltů. Všichni Germáni byli

v podstatě lidé svobodní. Stávalo se ovšem, že se někteří v hráčské vášni a snad i z jiných důvodů dostávali také do otroctví svých vlastních krajanů, ale jinak, jak se zdá, byli u Germánů otroky jen cizinci, především váleční zajatci. Krajanských otroků, získaných hrou v kostky, se hleděli Germáni zbavovat prodejem[111]. Osud takových otroků nebyl ovšem závidění-hodný, zejména, stal-li se jejich novým pánem Říman nebo člověk z provincií, který již neměl těch mravních skrupulí jako jejich krajani, do jejichž otroctví se vlastní vinou dostali. V očích tohoto nového pána byli již jen pouhé *mancipium*, majetek, koupený jako dobytek nebo jiná věc, s níž mohl nakládat po libosti, a nakládal-li s ní o něco lépe nebo — řekněme — trochu šetrněji, činil tak především proto, že tento majetek pro něho měl větší cenu, ať již proto, že jej dráže koupil, či také s ohledem na práci, kterou nový otrok dovedl udělat.

Osud jiných otroků byl u Germánů, jak jsem se již zmínil v úvaze o poměrech v Podunají a v Porýní[112], mírnější než u Římanů a Keltů[113]. Každý otrok měl svůj vlastní dům, a tam si hospodařil svobodně po svém. Pánovi odváděl podobně jako římští kolonové obilí, dobytek nebo oděv v množství, jaké mu pán předepsal. K jiným, na př. domácím pracím nebyl otrok u Germánů podle Tacita nucen[114] jako u Římanů. Podle svědectví Tacitova se také jen zřídka stávalo, že by otrok byl bit, poután nebo trestán prací. Někdy sice docházelo také k zabití otroka, nikoli však proto, aby byl přísně potrestán, nýbrž jen v návalu hněvu jeho (často asi opilého) pána[115].

[111] Tacitus, G. 24: aleam... inter seria exercent, tanta lucrandi perdendive temeritate, ut, cum omnia defecerunt, extremo ac novissimo iactu de libertate ac de corpore contendant. victus voluntariam servitutem adit... servos condicionis huius per commercia tradunt, ut se quoque pudore victoriae exsolvant.

[112] Str. 69.

[113] Srov. k tomu Dopsch v Reebově edici Tac. Germanie 158.

[114] Proti tomu srov. na př. námitky Muchovy, Germania d. Tac. 231 a d. (soudí, že i u Germánů pracovali v rodinách otroci, ovšem především mladí a svobodní).

[115] Tacitus, G. 25, v. výše str. 301, pozn. 7 a k tomu Müllenhoff, Da. IV². 354 a d., Much, l. c. 230 a d.

Propuštěnci *(liberti, libertini)* nebyli na tom podle Tacita u většiny germánských kmenů o mnoho lépe než otroci. Zřídka se domohli nějakého významu v domácím hospodářství, nikdy však v obci, kromě u těch kmenů nebo národů, jimž vládli králové (nebo vévodové). Tam se podle slov Tacitových dostávali někdy dokonce výše než rodem svobodní lidé nebo i šlechta[116].

Z toho, co právě bylo z Tacitova svědectví uvedeno, je zřejmé, že také u Germánů byla třída rodem svobodných *(ingenui)* a šlechta *(nobiles)*[117]. Kněží *(sacerdotes)* nedosáhli u Germánů toho významu jako druidové u Gallů a nestali se jako tito zvláštní privilegovanou společenskou vrstvou[118], třebaže také konali bohoslužby a věštby ve veřejném zájmu, prohlašujíce se za služebníky bohů[119], a třebaže měli někdy také výsadu, že mohli jako zástupci bohů trestati ty, kdož při zahájení sněmu (shromáždění lidu) rušili ticho jimi nařízené[120].

Z rodové šlechty byli voleni králové *(reges)*, váleční vůdci *(duces)* z nejstatečnějších válečníků. I moc králů byla omezena a také váleční vůdci dodávali svým rozkazům váhy spíše důkazy vlastní statečnosti v boji, jež si vynucovaly obdiv ostatních bojovníků, než svou skutečnou mocí jako velitelé[121]. O náčelnících *(principes)* krajů nebo okresů *(pagi)* a vsí *(vici)* se dovídáme, že byli voleni na shromážděních, jichž se účastnili všichni svobodní příslušníci lidu[122]. Jakým způsobem a kým byli voleni králové a knížata (náčelníci kmenů, *principes)*, zda jen šlechtou, či také na sněmích všemi svobodnými příslušníky

[116] Tacitus, G. 25; srov. k tomu Dopsch, l. c. 158.

[117] Srov. Dopsch, l. c. 157 a d.

[118] Str. 228, pozn. 109.

[119] Tacitus, G. 10, 11, 40, 43, srov. Helm, Altgerm. Religionsgesch. II. 51 a d.

[120] Tacitus, G. 11; srov. k tomu Müllenhoff, l. c. 199 a d., Much, l. c. 108 a d.

[121] Caesar, BG. VI. 23, Tacitus, G. 7.

[122] Tacitus, G. 12; o významu slov *rex — princeps* a jeho kolísání v. Müllenhoff, l. c. 182 a d., Reeb, Tac. Germania 89 a d., Much, l. c. 103 a d., 140, Fehrle, Tac. Germania[3] 16.

kmene (národa), se z Tacitových ani Caesarových zpráv nedovídáme.

Jaké byly poměry u příslušníků jiných ethnických skupin, obývajících východní okrajové oblasti starověké Germanie, nejsme z historických zpráv ani z archeologických nálezů dostatečně poučeni. Pokud se týká Slovanů, je pravděpodobné, že u Venedů, usídlených s obou stran východních hranic Germanie v oblasti mezi dolní Vislou a horní Odrou, byly poměry podobné jako u sousedních Germánů. Vedle lidí svobodných byli i u nich otroci, jejich osud však byl — podobně jako u Germánů — snesitelnější než v otrokářských oblastech jižnějších a především v oblasti římského imperia. Pozdní zprávy byzantské vypravují, že se u Slovanů mohli váleční zajatci, kteří se stali otroky, po nějakém čase vykoupit a že jim bylo ponecháno na vůli, chtějí-li odejíti či žíti dále mezi Slovany svobodně jako rovní mezi rovnými (ἐλεύθεροι καὶ φίλοι)[123]. Tyto zprávy se ovšem týkají především Slovanů, žijících v sousedství byzantské říše, ale je pravděpodobné, že toto nazírání na otroky, tak do základů odchylné od názorů, vládnoucích v říši římské, bylo běžné především v oblastech severnějších, vzdálených od otrokářského jihu, a že může být promítáno zpět i do starších dob.

Že cizí, jižní kupci, kteří přicházeli do severních končin kupovat (výměnou za věci, jež sami přiváželi) kromě jiného zboží především otroky, navštěvovali také slovanskou oblast na východním pomezí starověké Germanie, je ovšem jisté, i když o tom nemáme přímých historických dokladů.

[123] Maurikios, Strateg. XI. 5, Lev VI., Takt. XVIII. 104, srov. Šafařík, SS. II. 694, 696, 700.

Způsob sídlení a bydlení.

Výzkum úkolů, patřících pod toto záhlaví, je v oblasti, v níž se zrodila myšlenka sídelní archeologie[1], stále ještě v plenkách. Příčinou toho je především okolnost, že systematický výzkum sídlišť je zpravidla velmi nákladný a se stanoviska kapitalistického málo rentabilní. A tak se v době, kdy archeologické výzkumy byly podnikány především soukromými badateli a sběrateli, zpravidla málo obdařenými pozemskými statky, otázka plánování archeologických vykopávek velmi často rozbíjela o úskalí finančních úvah, co to bude stát a kolik to vynese. A tyto otázky byly často rozhodující i při vykopávkách, podnikaných z prostředků veřejných. Proto se raději podnikaly výzkumy pohřebišť nebo takových objektů, které slibovaly i zisk i slávu, a výzkumy sídlišť byly odsunovány na pozdější dobu[2].

Pokud lze z dosavadních, většinou kusých výzkumů usuzovati, uchovaly se z doby pozdnělatenské (stradonické) četné stopy po pozdněkeltských osadách jak v Čechách, tak také na Moravě a ve Slezsku. Byly to jednak osady nehrazené[3], v oblastech převážně zemědělských, jednak osady hrazené, jež byly budovány spíše v končinách hornatých, tíže přístupných a dobře chráněných jak svou vlastní polohou, tak také rázem okolního terénu, ale zároveň tak, aby měly poblízku určité surovinné základny, důležité pro průmyslovou

[1] Str. 39.

[2] Srov. k tomu Šimek, K organisaci a methodě archeologické práce, Osvěta L (Praha 1920), 32 a d., 228 a d., 296 a j., Problémy moravské prehistorie (Brno 1935, ČMM LIX), 21 a d.

[3] Na Moravě jich znal Červinka (Ebert RL. II. 102) již před r. 1925 přes 70, v Čechách jich napočetl B. Dubský (Pravěk j. Č. 386 a d.) kolem 20, zpravidla arci jen zcela malých (o 1—3 budovách, řídčeji 5—8 budov), v jihočeské mohylové oblasti; sídlištní nálezy ve Slezsku v. M. Jahn, Die Kelten in Schlesien (Lipsko 1931), 59 a d., 66 a d.

výrobu, jíž se lidé v těchto oppidech zabývali (na př. Stradonice u Berouna a Hradiště u Lhotic v Železných horách v Čechách a Staré Hradisko u Okluk na Moravě v blízkosti ložisek železných rud, Třísov u Holubova v jižních Čechách v blízkosti ložisek tuhy a železného pyritu a j.)[4].

Jaký byl skutečný počet nehrazených pozdněkeltských osad v naší oblasti v dobách kolem rozhraní letopočtů, jichž se především týkají naše úvahy, zatím nelze vůbec říci. V Čechách, jak se zdá, jich asi bylo již tehdy pro nápor germánských tlup poměrně málo. Jejich obyvatelstvo se patrně se vzrůstem germánského nebezpečí stále více stěhovalo do opevněných oppid a keltský venkov se postupně vylidňoval a byl zejména v první polovici I. století našeho letopočtu zabírán Germány, kteří se tehdy začali již hromadně v našich končinách usazovati. Poněkud lépe lze tuto otázku sledovati na Moravě, kde se udrželo pozdněkeltské obyvatelstvo alespoň ve střední a jižní části země až do druhé polovice II. století n. l. a jeho zbytky až do IV. století. Tu jsem zatím podle dosavadních nálezů napočetl kolem 40 nehrazených osad, které pokládám za kotinské[5].

Větší pozornost, než osadám nehrazeným, třebaže také ještě ne v takové míře, jak by si toho vyžadovala tato důležitá otázka, byla dosud věnována pozdněkeltským osadám hrazeným, oppidům.

Oppida, jak již bylo řečeno[6], byla zakládána především proto, aby za svými pevnými hradbami poskytovala svým obyvatelům ochranu proti kořistnickým útokům Germánů. Jejich charakteristickým znakem bylo podle Caesarova popisu gallských oppid především trvalé osídlení. Není tedy každé kelt-

[4] Lipka—Sněti na, Staré Hradisko (otisk z ČMMZ XII a XIII, Brno 1913), 41 a d., Šimek, KG. 39 a d., 57, Věda a život I (1935), 191, Franz, Kelten u. Germ.[2] 7 a d., Kelt. Niederlassung in S.-B. 44 a d., Böhm, Kronika objeveného věku (Praha 1941), 429, Naše nejstarší města (Praha 1946), 50 a d.

[5] Šimek, Poslední Keltové na Moravě (v rukop.).

[6] Str. 92.

ské hradiště, jež se v naší oblasti zachovalo, skutečným oppidem. Mnohá mohla býti také jenom pouhou vojenskou stanicí nebo dočasným útočištěm obyvatelstva, bydlícího v okolí, v době hrozícího nebezpečí válečných přepadů. Je ovšem pravda, že se v odborné literatuře pro nedostatek systematických výzkumů a s tím souvisící nemožnost přesného rozlišování ujal zvyk označovati názvem ‚oppidum' každé hradiště, u kterého nálezy nebo ráz jeho opevnění svědčí o jeho keltském původu. Tento usus nalézá oporu v samém Caesarovi, který dosvědčuje, že na př. Britannové nazývají oppidy svá útočištná hradiště[7]. A podobně také jiní antičtí autoři nazývají oppidy také germánská útočištná a jiná kmenová hradiště, jež nebyla trvale obydlena[8].

Z keltských hradišť v našich končinách sem patří především *Hradiště u Stradonic* nad dolní Mží (obr. 92) a hradiště u *Třísova* (obec Holubov) na Krumlovsku v Čechách, a na Moravě *Staré Hradisko* u Okluk (obr. 93), jejichž význam jako městských osad — oppid — byl již odbornými vykopávkami nesporně doložen[9].

Na Starém Hradisku se při výzkumech státního archeologického ústavu podařilo J. Böhmovi zjistit, že městská osada byla vystavěna s obou stran hlavní cesty, jež tvořila podélnou osu oppida ve směru od západu k východu (t. j. ve směru

[7] Caesar, BG. V. 21: oppidum Britanni vocant, cum silvas impeditas vallo atque fossa munierunt, quo incursionis vitandae causa convenire consuerunt.

[8] Schumacher, Reeb. ed. Tacit. Germanie 114.

[9] Píč, Starož. II. 2, franc. překlad J. Déchelette, Le Hradischt de Stradonitz en Bohême, Lipsko 1906; Franz, Beiträge 37 a d., Kelten u. Germ.[2] 6 a d., 10 a d., Kelt. Niederlassung i. S.-B. 7 a d, Dubský, Pravěk j. Č. 372 a d., J. Maličký, Památky prav. XLIII (1947—1948), 39 a d.; Lipka—Snětina, St. Hradisko 3 a d., Šimek, ČM. 16 a d., 37 a d., KG. 39 a d., Věda a život I. 190 a d., VG. III. 180 a d. (tam v. i jinou lit. o Třísově), Červinka, Ebert RL. II. 102, Hradiště a velehrady (Uh. Hradiště 1948), 8, J. Böhm, Staré Hradisko, Ročenka m. Prostějov XII (1935), 5 a d., XIII (1936), 5 a d., XIV (1937), 5 a d., Kronika 428 a d., 434 a d., 444, Města 42 a d., 49 a d.

hlavní osy ostrožny, na níž bylo oppidum vybudováno). Výstavba oppida uvnitř hradeb nebyla určována nějakým jednotným plánem, nýbrž každý stavěl, jak se to jemu hodilo. A tak dokonce ani domy (chaty) při hlavní cestě neměly někdy své vchody obráceny k této cestě. Někde se chaty kupily těsně k sobě, jinde byly dále od sebe, odděleny volným místem a někdy i ploty, takže činily spíše dojem zemědělských dvorců než městských příbytků. Řemeslnická čtvrt byla asi v předhradí. Domy (chaty) nestály až těsně u hradeb, nýbrž byl tu ponechán volný pruh, potřebný pro možnost rychlé a účinné obrany hradeb. V předhradí byl tento pruh s obou stran obydlené plochy asi čtyřicet metrů široký.

Hradby oppida „byly založeny na východním konci ostrožny, kde svah jen zvolna klesá, a na západě na šíji, kde ostrožna splývá s ostatním masivem vysočiny. Zde bylo stavěno opevnění dvakrát za sebou. Šíj byla přeťata příkopem průměrně 4 m širokým, za nímž byla na uměle upravené rovince postavena zeď. Její základ a čelo byly z lomového kamene, volně skládaného na sucho na šířku 60 cm. Za zdí byla hlína, držená třemi vrstvami křížem kladených dřevěných roštů, zatížených na zadní stěně vrstvou kamení. Zděné kamenné čelo zdi bylo drženo mohutnými kůly, zaraženými do země ve vzdálenostech asi 120 cm. Celá hradba měla šířku průměrně 250 cm. Proti nepříteli obracela kamennou stěnu, původně nejméně tři metry vysokou, zatím co dovnitř hradiště byl hliněný val s nakloněnou nástupní plochou.

Toto prvé a poměrně lehké opevnění záhy nestačilo a bylo zesíleno opevněním dalším. Příkop byl zasypán a na něm byla postavena nová zeď, průměrně jen dva metry široká, zato však celá z kamene. Její čelní stěna byla u brány jen z kamene, dále od brány, kde místy byla zachována až do výše dvou metrů, byla držena kůly; zadní stěna byla utvořena z mohutných prken, zasunutých za nosné kůly. Tak vznikla skutečná zeď, na jejímž vrcholu z vnitřní strany byl hlinitý ochoz, něco přes metr široký, s dřevěnými rošty. Tato zeď byla podle všeho asi 4 metry vysoká a před ní byla soustava čtyř příkopů,

buď souběžně běžících nebo se spojujících v příkop až 12 metrů široký. V některých místech byla na valech mezi příkopy překážka z kůlů, nesoucích nějakou zábranu, snad trnité křoví, jež bylo i v některých užších příkopech".

Tento pevnostní pás byl nejméně 16 metrů široký.

„Také vnitřní město bylo opevněno proti předhradí trojím příkopem a kamennou hradbou z hrázděného zdiva. Přístup k městu vedl roklí, jíž procházela hluboká, místy uměle upravená cesta, ústící do brány, velmi důmyslně postavené. Obě hradby, starší i mladší, spojily se u brány v mohutný kamenný blok, v pravém úhlu lomený. Do něho se vklínilo vyústění protější zdi, opět v pravém úhlu, takže se cesta v bráně dvakrát v pravém úhlu lomila. Vnitřní zdivo brány tvořilo skupiny mohutných zděných kamenných pilířů, nad nimiž se pravděpodobně tyčila věžovitá nástavba."

Celková délka zevních hradeb, vybudovaných i zamýšlených, činila skoro 2400 metrů. Nad strmými a nepřístupnými úbočími nebyly zatím zjištěny žádné valy ani palisády, nýbrž jen dvě až tři terasy nad sebou, až 6 m široké, na nichž snad měly být hradby postaveny později.

„Prozatímní ráz prvého opevnění a jeho dodatečné zesílení, okolnost, že opevnění neprobíhá všude stejně po obvodu hradiska, který měří téměř půl třetího tisíce metrů, a některé jiné znaky ukazují, že opevnění města nebylo dokončeno, že však bylo vybudováno a zesíleno na místech nejvíce ohrožených a že mělo býti doplněno postupně na všech stranách." [10]

Celková plocha opevněného oppidia zaujímala asi 50 hektarů[11].

Na Hradišti u Stradonic bylo bohužel po mnoho let kopáno tak nesystematicky a přímo loupeživým způsobem[12], že o nějakém methodickém pozorování sídelních poměrů v tomto

[10] Böhm, Kronika 430 a d., obr. 36, tab. 69, 70; srov. též Ročenka Prost. XII. 10 a d., Města 55, 57, obr. 10, 21.

[11] Böhm, Kronika 430.

[12] Píč, Starož. II. 2 sl. 1 a d., Šimek, ČM. 16 a d., Böhm, Kronika 428.

velkolepém oppidu nemůže býti až do doby Píčovy vůbec řeči. A tak jsou i pozorování Píčova, učiněná až po dvou desítiletích nejpustšího plenění[13] hradiště, jenom velmi zlomkovitá a neúplná. Podle nich a zároveň i podle zpráv, jež Píč získal od domorodců o dřívějších vykopávkách, bylo Hradiště téměř v celém svém rozsahu (143 jiter = 82·225 ha) hustě obydleno; bylo-li stavěno v blocích, rozdělených pravidelnými ulicemi, nebylo zjištěno[14]. A. Stocký, který r. 1929 prokopal jménem státního archeologického ústavu z prostředků, jež k tomu účelu věnoval president republiky T. G. Masaryk, podle vlastních slov asi osminu plochy hradiště, uvádí, že „město na Hradišti bylo rozděleno na čtvrti, ve kterých stály domy v ulicích; opevněno bylo hliněným valem, opřeným a zesíleným zdí z lomového kamene a opatřených na spodu trativody".[15] Toto pozorování Stockého je dojista jen zčásti správné, neboť jako na jiných gallských i našich oppidech byla jistě i na Hradišti stradonickém hlavní, nejpodstatnější částí hradeb mohutná kamenná zeď, zpevněná dřevěnou konstrukcí té či oné formy, a hliněný násyp sloužil nejvýš jen jako podklad hradebního

[13] Hradiště bylo pleněno jak hledači pokladů, tak také lidmi praktičtějšího založení, kteří se spokojovali i s vybíráním a prodejem kostí ze smetišť, jež vznikla na Hradišti před dvěma tisíciletími; tak bylo podle Hochstettra (Die Alterthümer vom Hradischt, MAG Wien VIII, 1879, str. 143) za jediný rok vykopáno a prodáno na spodium na 3000 q kostí; celkový výtěžek zvířecích kostí na Hradišti se podle Píče (l. c. 8 pozn. 3) odhadoval na 30 vagonů!

[14] Pro ubohost tehdejších poměrů i nazírání na vědecký význam takového zjištění jsou příznačná slova Píčova (l. c. 8): „zdali domy byly stavěny pravidelnými ulicemi, dalo by se sice zjistit i dnes (r. 1903), jenže by náklad neodpovídal výsledku."

[15] Stocký, Čechy v době železné (Praha 1933), 16; to je bohužel vše, co Stocký o výsledcích svých — na tehdejší dobu velmi nákladných — vykopávek uveřejnil. Po jeho smrti (1934) nebyl v jeho pozůstalosti nalezen ani vykopávkový deník (který, jak mi sám r. 1929 na Stradonicích sdělil, vedl), ani jiné poznámky a nákresy, a tak je zatím — nebudou-li ještě jednou jeho záznamy někde objeveny — hořeních několik slov vše, co nám po jeho výzkumu na stradonickém oppidu zbylo (ovšem kromě škody, způsobené rozkopáním a tím i zničením celé osminy plochy oppida); srov. Šimek, Z dávných věků II. 177.

ochozu podobně, jako to pozoroval Böhm na Starém Hradisku[16]. Nenalezl-li Stocký ve zbytcích někdejších hradeb dosti kamene, je to ovšem jen důkazem, že tento kámen byl později odvezen a že ho bylo použito jako stavebního materiálu v okolních osadách.

Výzkumem Píčovým byly zjištěny stopy osídlení kromě vnitřní plochy oppida také v úvale před vchodem do Hradiště a dokonce i níže na svazích a na úpatí vrchu, na němž bylo oppidum vybudováno, ve vsi Stradonicích a jinde[17].

Pro osídlení oppid bylo přímo životní otázkou zásobování vodou. Na obou našich velkých oppidech Hradišti u Stradonic i na Starém Hradisku byly prameny vodní přímo v oblasti měst[18] (dnes je lze sledovati poněkud níže, než byly původně). Cisterny na Starém Hradisku dosud zjištěny nebyly. Na Hradišti u Stradonic byly podle Píče[19] v kotlině uprostřed hradiště, „zejména v okolí dřevěného kříže, nalezeny při domech četné studny a cisterny". Zprávy o těchto cisternách je třeba podle mého soudu až do příštích systematických vykopávek na hradišti posuzovati s reservou.

Jiná pozdněkeltská hradiště v našich končinách jsou: *Obří hrad* nad horní Losenicí, přítokem horní Otavy (obr. 94—96)[20], *Sedlo* u Albrechtic[21], *Věnec* na Pržmu u Lčovic[22], hradiště u *Nevězic* a snad i *Zvíkov* nad soutokem Otavy s Vltavou[23], dále

[16] Böhm, Ročenka Prost. XII. 9, 14.

[17] Píč, l. c. 8.

[18] Píč, tamže 7, Lipka—Sněčtina, St. Hradisko 7, Böhm, Ročenka Prost. XIV. 29 a d., Kronika 436, Města 56.

[19] Píč, l. c. 7.

[20] Šimek, KG. 37, 41 a d., (hradiště mělo tehdy jen něm. jméno *Riesenschloss),* Z dávných věků II. 48 a d., C. Streitová, Sudeta XII. 19 a d., Dubský, Pravěk j. Č. 332 a d.

[21] Dubský, La Tène j. Č. 96 a d., Pravěk 325 a d., 389, Šimek, KG. 36, 41 a d., Franz, Beiträge 36 a d.

[22] Šimek, ČM. 114 a d., KG. 36, Dubský, La Tène j. Č. 86 a d., Pravěk 310 a d.

[23] Dubský, Pravěk 379 a d., Maličký, Pam. XLIII. 39, B. Svoboda, Nové keltské oppidum v jižních Čechách? AR II (1950), 64 a d.

hradiště u *Hrazan-Hradnice*, severně od Sedlčan[24], *Hradiště nad Závistí* u Zbraslavě (obr. 97, 98)[25], *Hradiště u Lhotic* (u Nasavrk)[26] v Železných horách a možná i některé z dosud neprozkoumaných hradišť v jihozápadních a severních (severozápadních) Čechách; na Moravě sem patří kromě Starého Hradiska u Okluk hradiště *Černov* (nebo *Černovy)* u Račic na Vyškovsku (obr. 99, 99a)[27], *Hradisko u Obřan*[28], *Hostýn*[29], *Kotouč* u Štramberka[30] a snad i jiná hradiště *(Klášťov*[31] u Vysokého Pole na Valašsku?, *Staré Zámky* u Líšně, *Chochola*[32] nad Říčkou u Ochozu?). Z hradišť v oblasti severnější třeba tu uvésti přede-

[24] Šimek, Dvě hradiště na Sedlčansku v Čechách, Z dávných věků II (1949—1950), 107 a d., obr. 1, příl. I, tab. 22, 23, L. Horáková-Jansová, Keltské oppidum u Hrazan na Vltavě, AR IV (1952), 102 a d., obr. 46, 47, 54—58.

[25] Hradiště nad Vltavou (kromě části A—B, známé již dříve, srov. obr. 97) spolu s velkým předhradím na pláni jihovýchodně od Hradiště (na plánu obr. 97 není pro nedostatek místa zakreslen val předhradí v lese zv. Spálené boroví a zbytky opevnění v Kopelentce) a se spoji Hradiště přes údolí zv. Březanský důl se Sancemi na sousedním vrchu jsem objevil r. 1924; Hradiště bylo osídleno v době hallstattské, pozdně-keltské a v slovanské době hradištní, srov. Šimek, Hradištní soustava nad Závistí, Obzor praeh. IV (Niederlův sborník, Praha 1925), 213 a d., (tam v. i jinou starší lit.), obr. 2 a tab. XV. 1—3, XVI. 1, 3, Z dávných věků II. 152 a d., L. Franz, Sudeta XI. 61, F. Prošek, PA XLIII (1947—1948), 43 a d.

[26] L. Šnajdr, Pravěk VII (1911), 15 a d., Šimek, ČM. 19, KG. 37, 39 a d., Böhm, Města 43, Filip, PČ. 277.

[27] Červinka, Hradiště a velehr. 8.

[28] VG. III. 143 a d., F. Adámek, Příroda XXXVII (1944), otisk 8, Červinka, Hradiště a velehr. 7 a d.

[29] Červinka, Ebert RL. II. 102, Slované na M. 75 a d., Hradiště a velehr. 6, J. Skutil, Pravěk Hostýna, Hlasy svatohostýnské XXIX (1933), 24 a d., 56 a d., Z pravěku Hostýna (Valaš. Meziříčí 1940), 7 a d., obr. 2, 3 a d., Šimek, KG. 44, Böhm, Města 44.

[30] Červinka, Slované na M. 75, Hradiště a velehr. 8, Böhm, l. c. 44.

[31] VG. III. 106, Červinka, Hradiště a velehr. 9, 16.

[32] J. Poulík, Šlapan. zpravodaj VII (1940), č. 4. str. 2 a d., Šimek, VG. III. 143.

vším *Alteburg* nad Arnstadtem v Durynsku[33] a *Sobotku* (Zobten, ‚Siling')[34] u Svídnice — Němčí ve Slezsku.

U některých z těchto keltských hradišť nám dokládají nálezy, že Keltové v době svého ohrožení Germány použili ke své ochraně poloh, užívaných již kdysi lidem popelnicových polí[35]. Běží tu o zjev, s nímž se obdobně setkáváme také v dějinách jiných ethnických skupin: Germáni, jak jsme poznali v oblasti porýnské[36], užívali v době, kdy byli ohroženi římskou vojenskou mocí, hradišť keltských a Slované v dobách ještě pozdějších užívali starých hradišť lidu popelnicových polí i hradišť keltských.

Keltské osídlení na Hradišti stradonickém a na Třísově potrvalo asi do prvních desítiletí našeho letopočtu[37]. V I. století n. l. zaniklo, jak se zdá podle dosavadních nálezů, také osídlení na Starém Hradisku, kdežto na některých jiných moravských hradištích sídlili Keltové ještě i později, na Černově na př. až asi do III. století[38]. Také osídlení na Sedle u Albrechtic na Šumavě přetrvalo snad konec osídlení oppida stradonického.

O Germánech labsko-oderské oblasti svébské platí především Tacitovo svědectví, že „je dostatečně známo, že ger-

[33] Reinecke, Bayer. Vorg.-Freund IX. 14, 51.

[34] Němečtí archeologové datovali opevnění hradiště Sobotky (Zobten, „Siling") do rané doby železné a do časné doby historické — slovanské, srov. Jahn, Kelten 59, 136 (tam v. i jinou lit.), ale kamenné valy hradiště a nálezy pozdnělatenských střepů (srov. tamže 59 a d., 136 a d.; Jahn soudil, že střepy jsou původu vandalského) svědčí o tom, že Sobotka byla také keltskou pevností, podobně jako jiná hradiště lidu popelnicových polí, na území sousední Moravy na př. Kotouč u Štramberka, Hostýn, Hradisko u Obřan a j.; to později správně uznal také Jahn, Altschles. Blätter VI (1931), 3, VdSt. III. 966 (hradiště bylo jako ‚Festung und Höhenheiligtum' jádrem keltské oblasti ve středním Slezsku); srov. k tomu také již Seger, Altschles. Blätter I (1926), 3, Richthofen, tamže III (1928), 3, a j.

[35] V. předch. pozn.

[36] Str. 92, 98 a d.

[37] Šimek, ČM. 38 a d., KG. 44 a d., Franz, Kelten u. Germ.[2] 13, 17 a d., Kelt. Niederlassung i. S.-B. 41 a d.

[38] Šimek, Poslední Keltové na Moravě (v rukop.).

mánští národové nebydlí ve městech *(urbes)* a nestrpí dokonce ani souvislých, navzájem spojených sídlišť (obydlí, *sedes*). Bydlí o samotě a rozptýleni, jak se komu zalíbil pramen, rovina, háj. Vsi *(vicos)* nezakládají po našem způsobu tak, aby jednotlivá stavení souvisela a byla navzájem spojena, nýbrž každý obklopuje svůj dům volnou prostorou, ať již pro odvrácení nebezpečí požáru, či z nezkušenosti ve stavebnictví"[39].

S Tacitovými zprávami o způsobu sídlení Germánů plně souhlasí také starší svědectví Caesarovo a Melovo, že germánské kmeny *(civitates)* a zejména Svébové chrání své území co nejširším pruhem pustiny[40] (neobydleného území, zarostlého lesem). Caesarovo číslo „šest set mil" pro označení šíře tohoto pruhu na hranicích Svébů je ovšem opět silně přehnáno.

Pro poměry v oblasti labsko-oderské v době, jež nás zde zaměstnává, je příznačné, že se Germáni nenaučili užívat keltských hradišť v dobytých územích ani jako trvalých sídel, ani jako refugií. Do zemí keltských přicházeli jako živel útočící, expansivní, který keltská oppida a jiné pevnosti obléhal a dobýval, ale hledal v nich jenom kořist, nikoli také příležitost k usídlení. Pro to mu byly jejich prostory příliš těsné. A tlak římského imperia resp. strach z útoků jeho vojsk se u Germánů této oblasti, vzdálené od hranic římské říše, buď vůbec neprojevil, nebo stačilo prostě — jako za tažení Drusova, Tiberiova a Germanikova k střednímu Labi — ustoupiti za Labe do končin, kam se Římané nikdy neodhodlali proniknouti.

[39] Tacitus, G. 16: Nullas Germanorum populis urbes habitari satis notum est, ne pati quidem inter se iunctas sedes. colunt discreti ac diversi, ut fons, ut campus, ut nemus placuit. vicos locant non in nostrum morem conexis et cohaerentibus aedificiis: suam quisque domum spatio circumdat, sive adversus casus ignis remedium sive inscitia aedificandi.

[40] Caesar, BG. IV. 3: Publice maximam putant esse laudem, quam latissime a suis finibus vacare agros ... Itaque ... a Suebis circiter milia passuum sescenta agri vacare dicuntur. VI. 23: Civitatibus maxima laus est quam latissime circum se vastatis finibus solitudines habere. Hoc proprium virtutis existimant, expulsos agris finitimos cedere, neque quemquam prope se audere consistere; simul hoc se fore tutiores arbitrantur, repentinae incursionis timore sublato. Mela III. 3: bella cum finitimis gerunt... ut circa ipsos quae iacent vasta sint.

Tím se také stalo, že se Germáni této oblasti na rozdíl od západnější oblasti až po Rýn nenaučili vůbec stavěti vlastní opevněné posice, hradiště[41]. Nebylo tlaku zvenčí, a tak pro ně nenastala ani nutkavá potřeba uchylovati se za ochranné zdi pevností, jak tomu bylo v předcházející době u Keltů a v době římských útoků v pravém Porýní také u Germánů[42].

Výzkum nehrazených germánských osad v oblasti labsko-oderské nepokročil z různých příčin[43] ještě tak daleko, aby bylo lze podle jeho výsledků podati ucelený obraz osídlení. Celkem se zdá, že výsledky dosavadního archeologického bádání potvrzují, co o způsobu germánského sídlení pověděl Tacitus (v. výše). Osady i menší sídliště nebo samoty byly zakládány na mírně zvýšených polohách a na svazích obrácených k slunci, blízko pramene nebo tekoucí vody, a zejména u brodů.

Větší germánské osady byly dosud zjištěny v Čechách u Přešťovic a u Čejetic na střední Otavě[44], dále k severu u Zalužan na Mirovicku[45], v Praze-Bubenči[46],

[41] Užívám zde pro stručnost označení ‚hradiště' podle zvyku, vžitého v odborné literatuře, i pro pevnosti — hrady — v době jejich užívání, kdy ještě nebyly zříceninami (je správný výklad, že slovo ‚hradiště' označuje místo, kde kdysi stával hrad, ale máme také pro oprávněnost usu, vžitého v odborné literatuře, dobrý doklad na př. ve jménu Uherské Hradiště).

[42] Srov. k tomu Šimek, Z dávných věků I. 3 a d., 127 a d.

[43] Srov. str. 39 a k tomu G. Kossinna, Deutsche Vorgeschichte, 8. vyd. (Lipsko 1941), 266 a d. (o zanedbávání prehistorických výzkumů předními vědeckými institucemi německými) a 291 pozn. 32 od W. Hülle (byla dávána přednost zájmům klasické archeologie).

[44] Dubský, Jz. Čechy v d. ř. 9 a d., Pravěk 400 a d., 492, Filip, PČ. 300 a d.

[45] Dubský, La Tène j. Č. 125 a d., Jz. Čechy v d. ř. 133, Pravěk 490 a d., Šimek, KG. 109 a d., Filip, PČ. 301.

[46] J. A. Jíra, Osada rázu provinciálně-římského v Podbabě a Bubenči, Obzor prach. I (1910, příl. Časop. spol. přátel starož. čes.), 21 a d., 41 a d., II (1911), 1 a d.; v. též předběžnou zprávu Jírovu o výzkumu v roce 189?—1898), ČSPSČ VI (1898), 147 a d., a dříve již také L. Šnajdr, tamže IV (1896), 33 a d., Verh. Anthr. Ges. Berlin 1897, str. 589, 1898, str. 205 a d.; Píč, Starož. II. 3 sl. 309 (Podbaba).

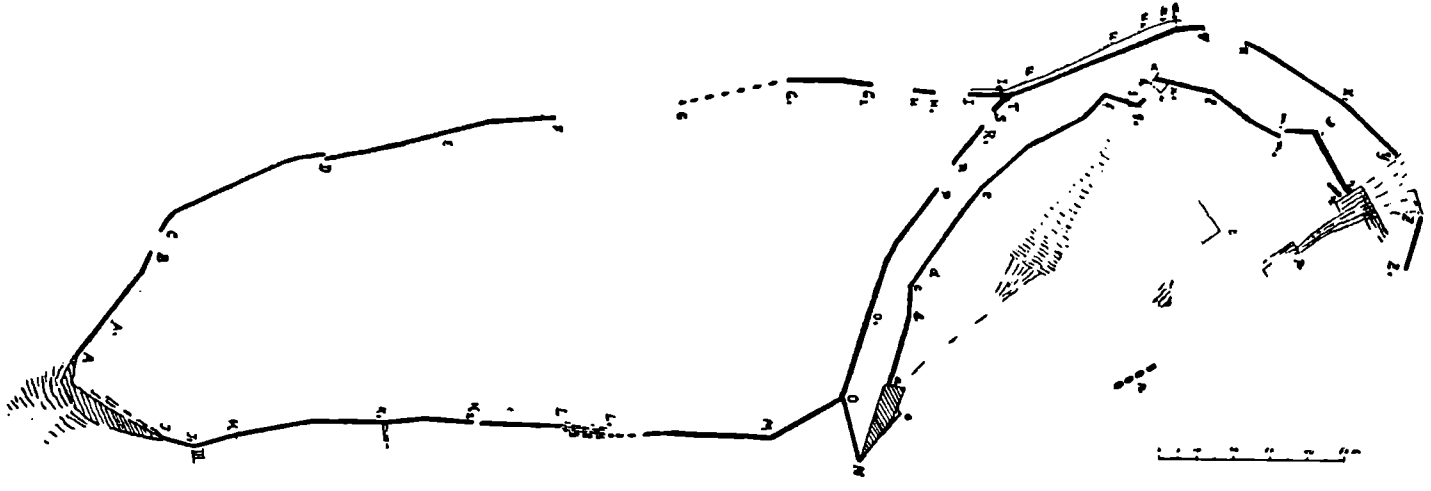

Obr. 94. Hradiště Obří hrad u Kašperských Hor na Šumavě (Sušice, Čechy). Měř. 1 : 2000. Zaměřil a kreslil Em. Šimek (Z dávných věků II. 52 obr. 2).

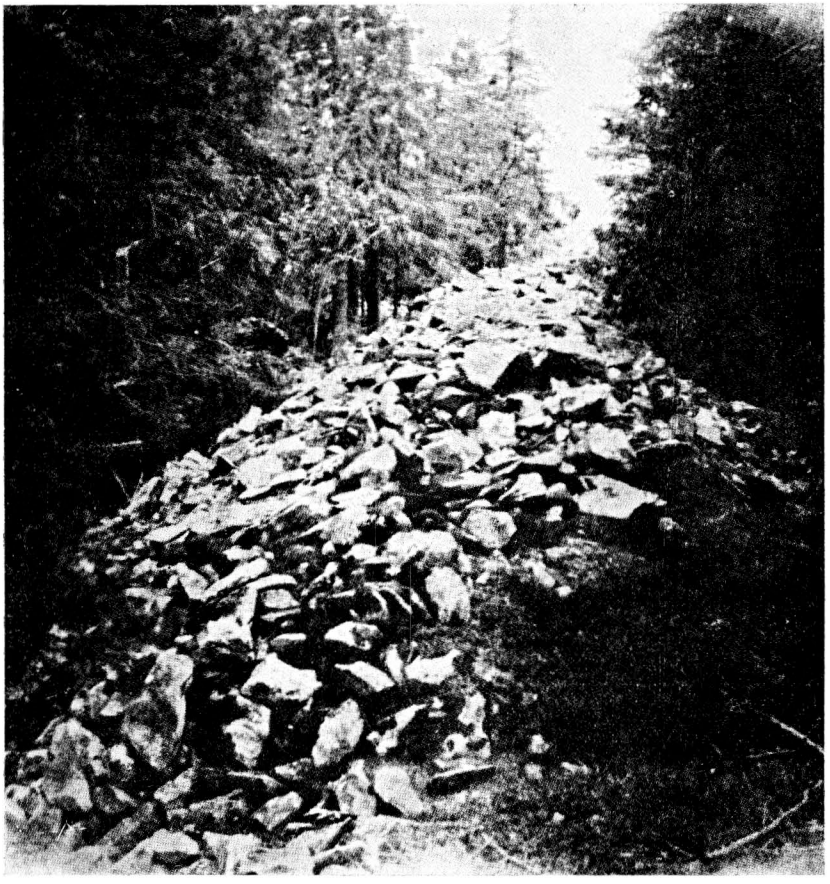

Obr. 93. Obří hrad na Šumavě. Vnitřní val vlastního hradiště na jižní straně, pohled od východu (Em. Šimek, Z dávných věků II. 38 obr. 8).

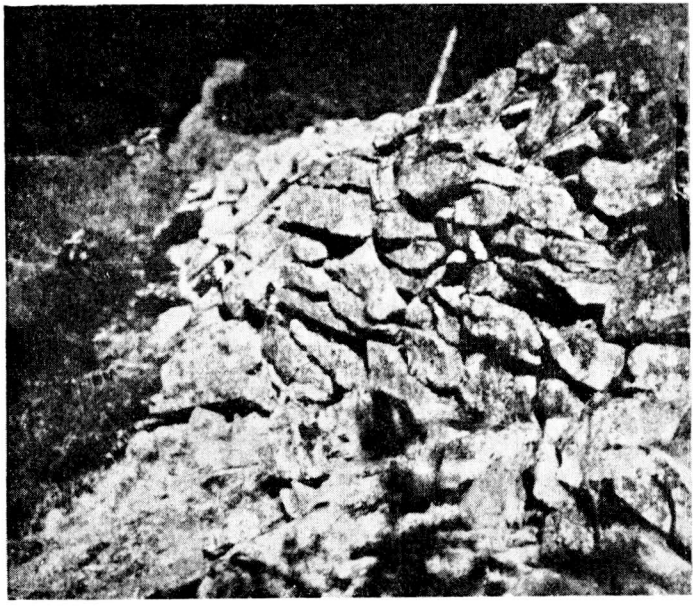

1

2

Obr. 96. Obří hrad na Šumavě. Zevní líc hradební zdi na západní straně a u brány (h—k) do vnitřního hradiště (Em. Šimek, Z dávných věků II. 52 a d. obr. 4, 5).

v horním Polabí na úpatí Pičhory u Dobřichova[47] a u Tuklat (Kolín)[48], v Poohří u Tvršic na Žatecku[49] a j., na Moravě na Nivkách u Skalice[50] a několik smíšených sídlišť kelto-germánských[51], v saském Polabí osady u Straachu (Wittenberg), Akenu (Kalbe), Rězova (Riesy) a j.[52], v Hannoversku osady u Lehmke (Ülzen), na Galgenbergu u Hildesheimu, v okolí Harburka a j.[53], v někdejším území Chauků v kraji Kehdingen a Hadeln při levém břehu chobotu nejdolejšího Labe (Bütsfleth, Barnkrug, Oxstedt), u Driefelu v Oldenbursku a j.[54] V oblasti východně od Labe sem patří nálezy osad u Vehlova, Kyritz a Stüdenitz (Ostprignitz), Baerhorstu u Nauen (Havelland), Kaulsdorfu u Berlína, Nového Kolína (Berlín), Krampnitz u Postupimi, Kleinbeeren (Teltow), Lagardesmühlen na dolní Vartě u Kostřína a j.[55]

V sousedství některých germánských osad, jako na příklad

[47] VG. III. 163 (tam v. i jinou starší lit.).

[48] Píč, Výzkum 1895 — 96 sl. 21 a d., Starož. II. 3 sl. 148 a d.

[49] Preidel, VdSt. II. 575.

[50] VG III. 142.

[51] Šimek, Poslední Keltové na Moravě (v rukop.).

[52] Th. Voigt, Die Germanen des 1. und 2. Jahrhunderts im Mittelelbgebiete, Jahresschrift f. mitteld. Vorgesch. XXXII (Halle 1940), 12 a d., W. Schulz, VdSt. I. 406, a j.

[53] E. Sprockhoff, Eine elbgermanische Siedlung der Spätlatènezeit von Lehmke, Kr. Uelzen, Germania XXIV (1940), 243 a d.; Schuchhardt, VD.[3] 254 a d., W. Wegewitz, Die langobardische Kultur im Gau Moswidi (Hildesheim—Lipsko 1937), 4, VdSt. II. 750, 803 a d., Šimek, VG. III. 188.

[54] K. Waller, Chaukische Siedlungen an der Nordseeküste, PZ II (1931), 145 a d., K. Michaelsen, Vier Friedhöfe der Chauken aus dem Oldenburger Land, Mannus XXXII (1940), 178 a d., 210, Wegewitz, VdSt. II. 4.

[55] P. Quente, Mannus VI (1914), 97 a d., Quente-Lechler, Mannus-Bibl. 22 str. 67 a d., A. Kiekebusch, PZ VI (1914), 303 a d., W. Schulz, Germ. Haus[2] 39, 126 a d., W. Matthes, Urgesch. d. Kr. Ostprignitz (Lipsko 1929), 54 a d., 190 a d., 260, 273, VdSt. I. 356 a d., Kossinna, Mannus XXV. 19, Guthjahr, Semnonen 85 a d., Bohnsack, VdSt. III. 1077, a j.

u Přešťovic, Dobřichova, Tvršic u Žatce, Oxstedtu v kraji Hadeln při ústí Labe, Driefelu v Oldenbursku, Lagardesmühlen u Kostřína a j. byla zjištěna také příslušná žárová pohřebiště. Otázka, šlo-li o pohřebiště jediné osady, či — jak je zvlášť u velkých hřbitovů pravděpodobnější — o hřbitovy, na nichž pohřbívali své mrtvé obyvatelé z celého okolí, dosud rozřešena nebyla[56], a při rázu archeologických památek asi sotva kdy bude bezpečně rozhodnuta. Lze však míti za to, že především praktické důvody (hustota osídlení, rodová spřízněnost a j.) rozhodovaly o tom, stal-li se některý místní hřbitov zároveň hřbitovem okrskovým.

Jak sídlili západní Slované na východním pomezí staroměké Germanie (s obou stran jejích hranic), nemáme zatím archeologickými nálezy bezpečně doloženo. Tacitus líčí Venedy, sídlící na území mezi Germanií, Peukiny-Bastarny a Finy, jako nomády[57]. Zároveň však soudí, že se svým způsobem života spíše podobají Germánům než kočovným Sarmatům[58]. Tím podle mého soudu dobře, i když oklikou, vystihuje stav věci. Uvnitř hranic Germanie sídlili Slované pravděpodobně týmž způsobem jako Germáni. A Ptolemaios především svým záznamem Kalisie[59] dokládá, že Slované žili již také v stálých osadách životem trvale usedlým.

Pro demografické a kulturněhistorické účely mají vedle podrobného soupisu sídlišť zvlášť velký význam také podrobné zprávy o pohřebištích. Kdybychom znali příbytky a hroby všech lidí, kteří žili v době, jíž se zabýváme, mohli bychom podati mnohem ucelenější obraz jejich života i práce. Poměrná snadnost výzkumu pohřebišť, spojená nadto s větší vyhlídkou ve zdar práce, vedla k tomu, že mu byla i v oblasti, jíž se zde

[56] Srovn. k tomu také na př. Voigt, Germanen 17 a d.

[57] Tacitus, G. 46: quidquid inter Peucinos Fennosque silvarum ac montium erigitur, [Veneti] latrociniis pererrant.

[58] Tamže pokrač.: hi tamen [Veneti] inter Germanos potius referuntur, quia et domos figunt et scuta gestant et pedum usu ac pernicitate gaudent: quae omnia diversa Sarmatis sunt...

[59] V. výše str. 219.

zabýváme, až do nedávných dob věnována hlavní pozornost. Bohužel však ani tu nebylo dosaženo zcela uspokojivých výsledků. Mnoho hrobů bylo při náhodném objevení zničeno, aniž byl včas rozpoznán jejich skutečný význam. A velmi mnoho jich bylo neodborně rozkopáno a zničeno i při záměrných výkopech za účely odbornými[60], a výsledky odborných vykopávek nebyly buď vůbec publikovány (srov. u nás na př. velké pohřebiště u Třebusic), nebo byly publikovány jenom velmi neúplně, ‚předběžně'. A tak i celkový obraz, který po té stránce z publikovaného materiálu získáváme, musí nutně být jen kusý a neúplný.

Z nejdůležitějších pohřebišť, objevených dosud v oblasti, jíž se zde zabýváme, bych tu jmenoval alespoň tyto: germánské, pravděpodobně již hermundurské žárové hřbitovy z doby

[60] Ztráty na nenahraditelných historických a kulturních hodnotách, jež tím byly způsobeny, ukazují, jak je naprosto nutné, aby každý stát tyto památky po dávném obyvatelstvu svých zemí pečlivě chránil. Tato ochrana se ovšem nesmí díti jenom úředními příkazy a zákazy, nýbrž především osobním stykem úředních ochránců památek s těmi, kdož památky jakýmkoli způsobem — často bez zlého úmyslu a zlé vůle — ohrožují, ale dají se zpravidla vhodným způsobem poučiti a stávají se pak sami horlivými zastánci a ochránci památek. V oblasti, jež nás zde zaměstnává, je o úřední ochranu památek našeho druhu nejlépe postaráno v Německu, kde mají jednotlivé země své vlastní zákony i úřady na ochranu památek. Nejhůře je tomu po té stránce v našich zemích, kde nemáme dosud ani zákona na ochranu památek, ani jakékoli úřední ochrany památek po pravěkém a raněhistorickém lidstvu vůbec; úřední ochrana jejich byla sice přidělena krajským národním výborům, nebylo však až dosud nijak postaráno o to, aby KNV byly příslušně vybaveny po stránce personální, a tak se pro nedostatek odborně zapracovaných úředních sil neděje právě v dnešní době zintensivnění polních prací a tím i zvýšeného nebezpečí, že památky v terénu (hradiště, sídliště, pohřebiště) podlehnou rychlé zkáze, vůbec nic nebo jen velmi málo na jejich včasnou ochranu a záchranu. Srov. k tomu Šimek, K organisaci a methodě archeologické práce, Osvěta L (Praha 1920), 32 a d., 93 a d., 149 a d., ČM. 16—18, 59 a d., Problémy moravské prehistorie (Brno 1935, otisk z ČMM LIX), 20 a d., Ochrana památek, Z dávných věků II (1949—50), 172 a d.

pozdnělatenské v Podmoklech-Rozběsích a v Křešicích u Děčína, v Jestřebí u České Lípy a u Kobyl na Turnovsku, z doby římské pohřebiště na Pičhoře u Dobřichova (Kolín), u Třebusic na Slánsku a u Tvršic na Žatecku (marsingské pohřebiště u Přešťovic na Otavě vzniklo podle nálezů dosud známých asi až po napsání Ptolemaiovy Hyfégése); v oblasti dále na severu sem patří Perno jihovýchodně od Drážďan, Grossromstedt (Výmar), Bornitz (Zeitz), Prositz (Míšeň), Schkopau (Merseburg), Markkleeberg-Gautzsch (Lipsko), Fichtenberg (Liebenwerda), Schenkenberg (Delitzsch), Holzweissig (Bitterfeld), Krüchern, Wulfen a Kleinzerbst (Dessau-Köthen), Tangermünde (Stendal), Darzau (Dannenberg), Rieste a Nienbüttel (Ülzen), Boltersen u Lüneburka, Wüstenhöfen u Tostedtu (Harburg), Harburg, Ehestorf a Putensen u Harburka, Harsefeld u Stade při labském chobotu, Silberberg u Sahlenburka a Oxstedt u Ritzebüttlu (Hadeln); západně od dolní Vesery v Oldenbursku Driefel, Wehnen, Elmelage a Bergfeine; vpravo od dolního Labe Fuhlsbüttel, Marmstorf a Langenbeck u Hamburka, Körchow, Hagenow a několik jiných pohřebišť v Meklenbursku, Kuhbier a Vehlow (Ostprignitz), Kruseberg u Kl.-Kreuzu (Westhavelland), Hohenferchesar, Nitzahn (Havelland), Neu-Plötzin u Postupimi a j.; východně od Odry Kostřín, Neuhaus[61] u Myślibórze, Żelisławiec u Gryfina, Lubieszewo u Gryfic, Buczek u Białogardu, Konikowo a Mierzyno u Koszalina, Warszkowo u Sławna, Parsęcko u Nového Štětína, Pruszcz Gdański a Skowarcz v Gdanské vrchovině, Lubieszewo a Myszewko v Gdanské nížině, Wszedzin u Mogilna, Nosocice u Hlohova, Żerniki Wielkie a Nová Ves u Vratislavi, Sobocisko u Olavy a j.[62]

O způsobu vlastního b y d l e n í obyvatelstva labsko-oderské oblasti jsme opět zpraveni jednak antickými spisovateli, jednak — i když zatím ještě velmi kuse a neúplně — archeologickými výzkumy a náhodnými nálezy.

[61] Polské jméno tohoto naleziště se mi nepodařilo zjistit.

[62] Odkazy k literatuře v. níže.

Písemné zprávy se týkají především Germánů. Tak nám o Svébech vypravuje Strabon, že bydlí v kolibách (*ἐν καλυβίοις*)[63] Z Tacita se dovídáme, že si Germáni stavěli příbytky tak, že i v osadách žili osamoceně, obklopujíce svá obydlí volnou prostorou, která je dělila od sousedů. Domy nestavěli z tesaných kvádrů ani z cihel, jak bylo zvykem u Římanů, nýbrž jenom z ‚neforemného' materiálu (t. j. ze dřeva nebo dřevěného pletiva, rákosí a slámy), bez ohledu na krásu a vkus (rozumí se: podle římské představy). „Některá místa potírají zeminou tak čistou a skvoucí, že to vypadá jako barevné čáry nebo malba."[64]

Tento popis Tacitův se týká germánských obydlí v obou oblastech Germanie, a rovněž tak i jeho zmínka o tom, že si Germáni dělají také ‚jeskyně' pod zemí jako ochranu proti zimě i jako skrýši pro zásoby plodin. Aby do těchto úkrytů nepronikal mráz, pokrývají je Germáni silnou vrstvou hnoje[65]. Tím jsou tyto úkryty zároveň také dobře maskovány v době válečných přepadů, při nichž nepřítel ovšem vyplení jen to, co vidí a najde[66].

Podle záznamu Pliniova sloužily jámy zapuštěné do země a zemnice také germánským ženám ke tkaní lněných pláten na jejich roucha (a jámy zřejmě také k sušení a přípravě lnu nad ohněm a k jeho mědlení)[67].

---

[63] Strabon VII. 1. 3 (291): *ἐν καλυβίοις οἰκεῖν ἐφήμερον ἔχουσι παρασκευήν.*

[64] Tacitus, G. 16: ne caementorum quidem apud illos aut tegularum usus: materia ad omnia utuntur informi et citra speciem aut delectationem. quaedam loca diligentius inlinunt terra ita pura ac splendente, ut picturam et liniamenta colorum imitetur.

[65] Str. 113 pozn. 9.

[66] Tacitus, G. 16: eosque [subterraneos specus] multo insuper fimo onerant, suffugium hiemis et receptaculum frugibus, quia rigorem frigorum eius modi loci molliunt, et si quando hostis advenit, aperta populatur, abdita autem et defossa aut ignorantur aut eo ipso fallunt, quod quaerenda sunt.

[67] Plinius, NH. XIX. 8: vela texunt... et transrhenani hostes.., 9: in Germania autem defossae atque sub terra id opus agunt; srov. k tomu Schumacher v Reebově ed. Tac. Germanie 116, 118.

Zprávy antických autorů potvrzují také dosavadní nálezy archeologické. Těmi bylo zjištěno, že i v oblasti labsko-oderské byly stavěny jednak chaty čtverhranné, jednak okrouhlé ‚zemnice'[68]. Zbytky hliněné a často požárem vypálené mazanice s otisky dřev nebo tyček a proutí skýtají doklad jak pro materiál a způsob stavby, tak také pro to, jakým způsobem byla stavba chráněna proti vnikání studeného vzduchu štěrbinami dřevěných stěn do chaty. Silnou vrstvou ‚hnoje', o němž se zmiňuje Tacitus, mohly být skutečně přikrývány podzemní skrýše na zásoby, aby byly chráněny proti mrazu, nebo úkryty cenných věcí v době nebezpečí, ale mohlo tu jíti také o tlusté doškové (slaměné) střechy nad zemnicemi[69].

V jednotlivých územích se dosud došlo k těmto hlavním poznatkům:

Na hermundurském území v středních a severních Čechách[70] bývají osady i jednotlivá menší sídliště poblíže tekoucích vod na mírně zvýšeném terénu nebo na mírně stoupajících svazích údolí. Byly tak chráněny proti záplavám a měly zároveň v blízkém sousedství dobrou ornou půdu.

Jednotlivé jejich budovy měly čtverhranný nebo okrouhlý půdorys. Byly stavěny bez podezdívky. Čtverhranné domy nebyly vždy stavěny přesně do pravého úhlu. Jejich stěny byly často drženy kolmými dřevěnými trámy, zapuštěnými do země. Stěny samy byly z kolmých tenčích dřev a z proutí, byly sepjaty vodorovnými i šikmými trámci a byly pokryty (nahozeny) maznou hlinou. Délka těchto domů činila průměrně 3—5 metrů (v osadě pod Pichorou u Dobřichova 2—5 m). Jejich sedlová střecha byla asi kryta rákosím[71] nebo slamou.

---

[68] Schumacher, tamže 117, H. Reinerth, Haus und Hof d. Germanen in vor- u. frühgesch. Zeit (Haus u. Hof im nord. Raum I, Lipsko 1937), 13 a d., 18 a d., Brøndsted tamže 86 a d., Arbman t. 94 a d., W. Schulz t. 105 a d., Jahn, t. 114 a d., (t. v. i jinou lit.).

[69] Na to již upozornil Wegewitz, VdSt. II. 812.

[70] Šimek, KG. 84 a d., mapka na str. 71, VG. III. 192.

[71] Plinius, NH. XVI. 36 (156): harundines... tegulo earum domus suas septentrionales populi operiunt, durantque aevis tecta talia.

Kromě domů toho druhu byly stavěny také čtverhranné sruby se stěnami z vodorovně kladených trámů. Srubové stavby byly mírně zapouštěny do země. Také jejich stěny byly natírány (nahazovány) mazanicí. Podlaha byla, pokud bylo pozorováno, jen z udusané hlíny[72].

V obytných staveních bylo uprostřed nebo také blíže ke stěně světnice v malé jamce nebo na úrovni podlahy ohniště, vyložené kameny. Chalupy neměly komína. Kouř unikal otvorem ve střeše nad ohništěm.

Kromě vlastního obydlí byly v každé usedlosti ještě vedlejší chaty pro různé hospodářské účely. Měly často okrouhlý půdorys.

Na velikém sídlišti pod Pičhorou u Dobřichova (nad říčkou Výrovkou, asi tři sta kroků od pohřebiště) bylo podle prof. J. L. Píče při dvojím orání parním pluhem (!) zjištěno na ploše několika jiter množství popelovitých jam o průměru 2—5 metrů. Obytné jámy sahaly do hloubky 0·50—0·80 m a byly prostornější, ostatní šly do hloubky 0·50—1·50 m. Ohniště v obytných jámách bývalo při jedné straně. V obytných i odpadkových jámách bylo nalezeno množství střepů zdobených meandrem a j., které spolu se sponami a jinými nálezy datovaly osadu do obou období dobřichovské kultury. Osada byla podle zachráněných nálezů obydlena po dobu asi tří století. Větší počet jam, zpravidla hlubších, se stěnami často do červena vypálenými, byl bez nálezů. Zřejmě tu šlo o vedlejší hospodářské budovy[73].

Rozsah sídliště i pohřebiště nad ním a bohatství nálezů, jež na nich byly při vší kvapné a neodborné práci učiněny, ukazují názorně, jakou škodu utrpěla věda tím, že obě tato naleziště nebyla řádně prozkoumána[74].

Na jiném rozsáhlém soudobém sídlišti u Tuklat (Český

[72] J. Schránil, Vorgeschichte Böhmens u. Mährens (Berlín—Lipsko 1928), 268 a d., H. Preidel, Die Markomannen u. Bayern, Vorgesch. d. Stämme II. 574 a d.

[73] Píč, Starož. II. 3 sl. 148.

[74] Šimek, ČM. 59 a d.

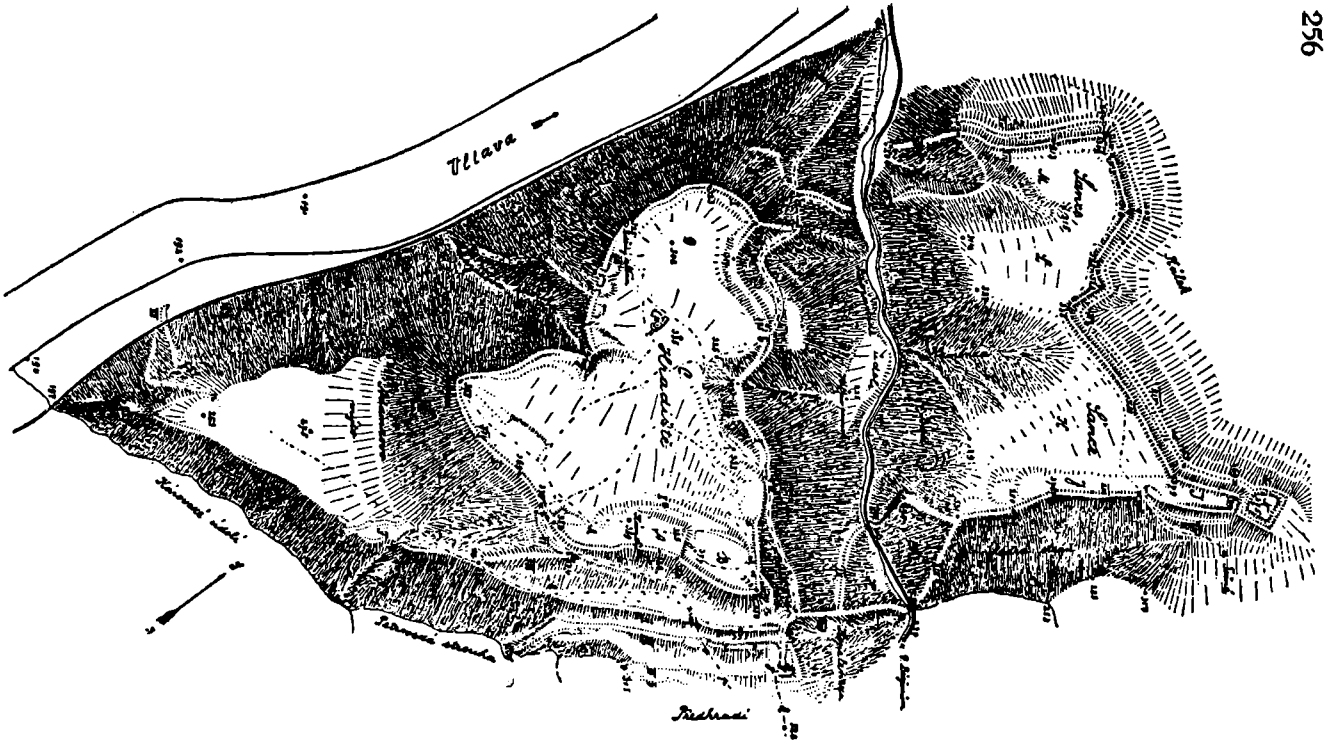

Obr. 97. Hradiště nad Vltavou proti Zbraslavi. Měř. 1 : 15.000. Zaměřil a kreslil Em. Šimek (na plánu není zakresleno velké předhradí na jihovýchodní straně; Šimek, Obzor praeh. IV. 219).

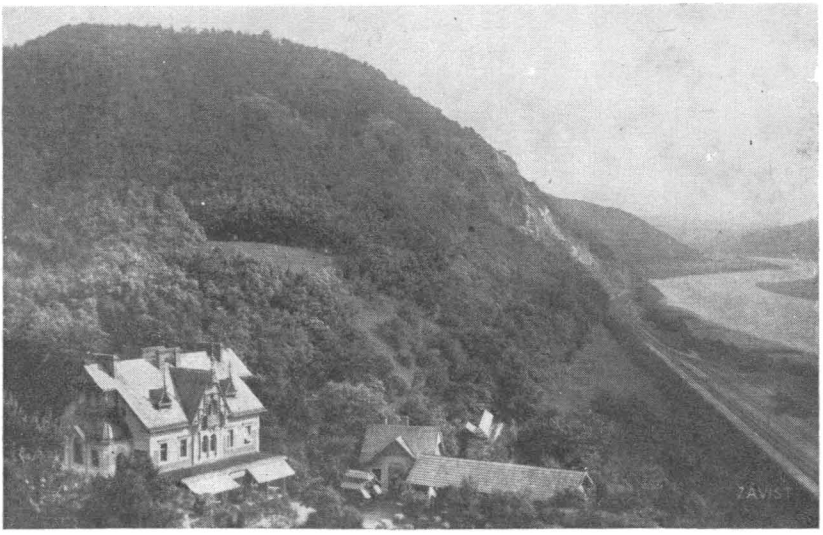

Obr. 98. Hradiště nad Vltavou proti Zbraslavi. Pohled od severu.

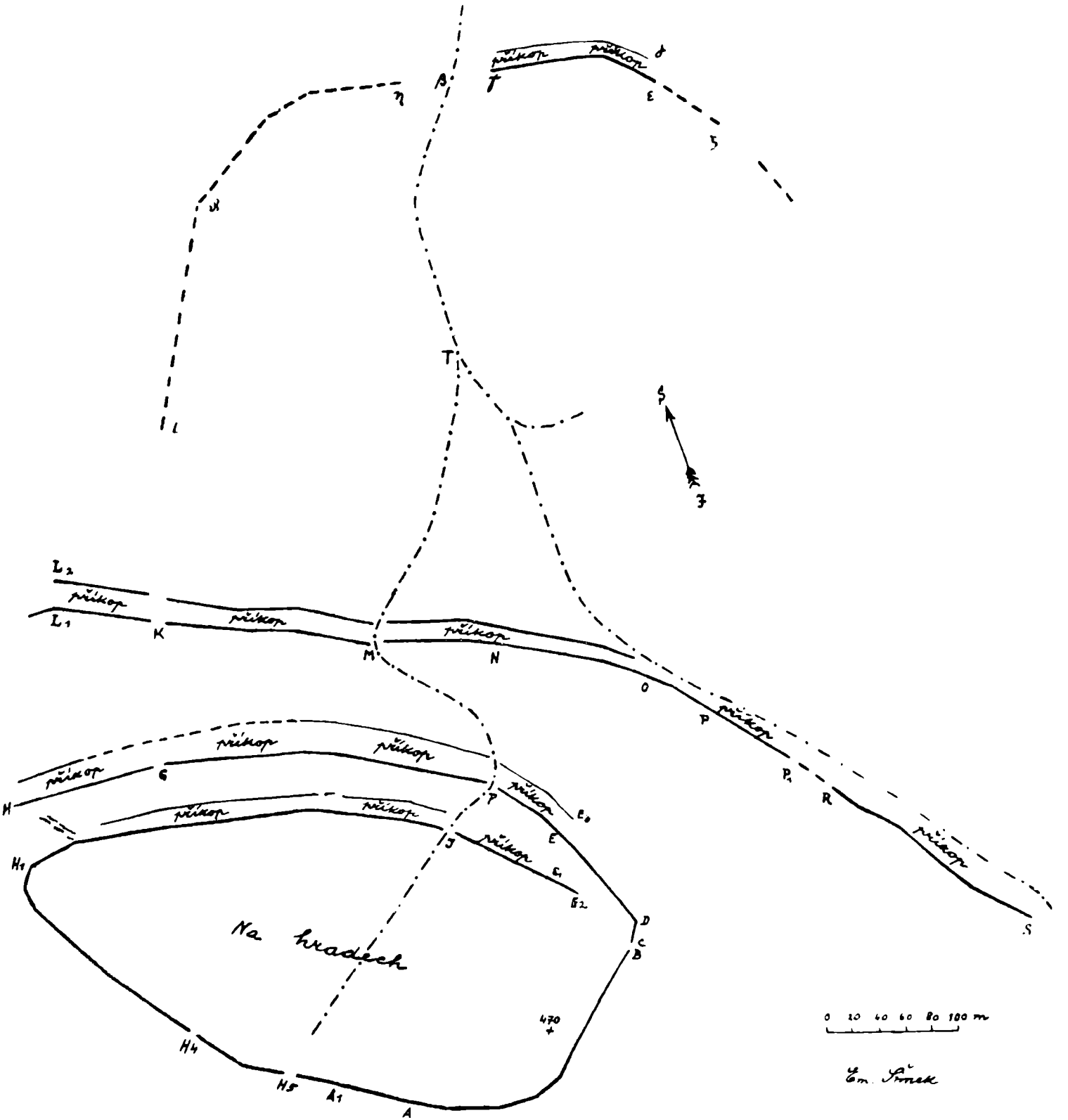

Obr. 99. Černov u Račic (Vyškov, Morava), keltské oppidum. Měř. 1 : 4000
(——— kamenný val, — — — stopy valu, _ . _ cesta).

1

2

Obr. 99a. Černov u Račic. 1 zbytky opevnění oppida u brány G, 2 zbytky opevnění předhradí oppida u brány K; pohled od severozápadu.

1

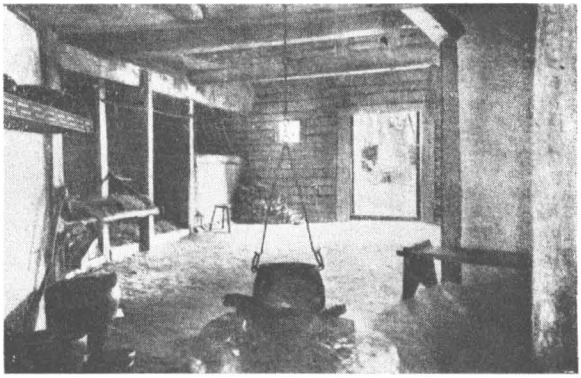

2

Obr. 100. Vehlow, Ostprignitz, rekonstrukce semnonského obydlí podle H. Reinertha (podle W. Matthesa. Vorg. d. Stämme I. tab. 107).

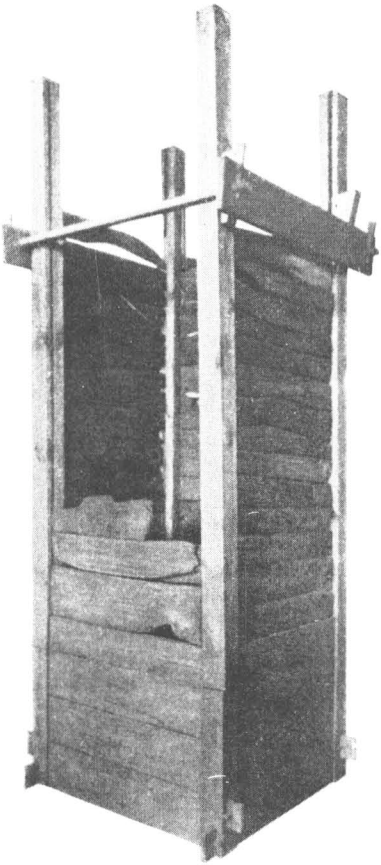

Obr. 101. Stickenbüttel u Cuxhavnu, dřevěná studna (podle H. Schrollera, Vorg. d. Stämme I, tab. 38).

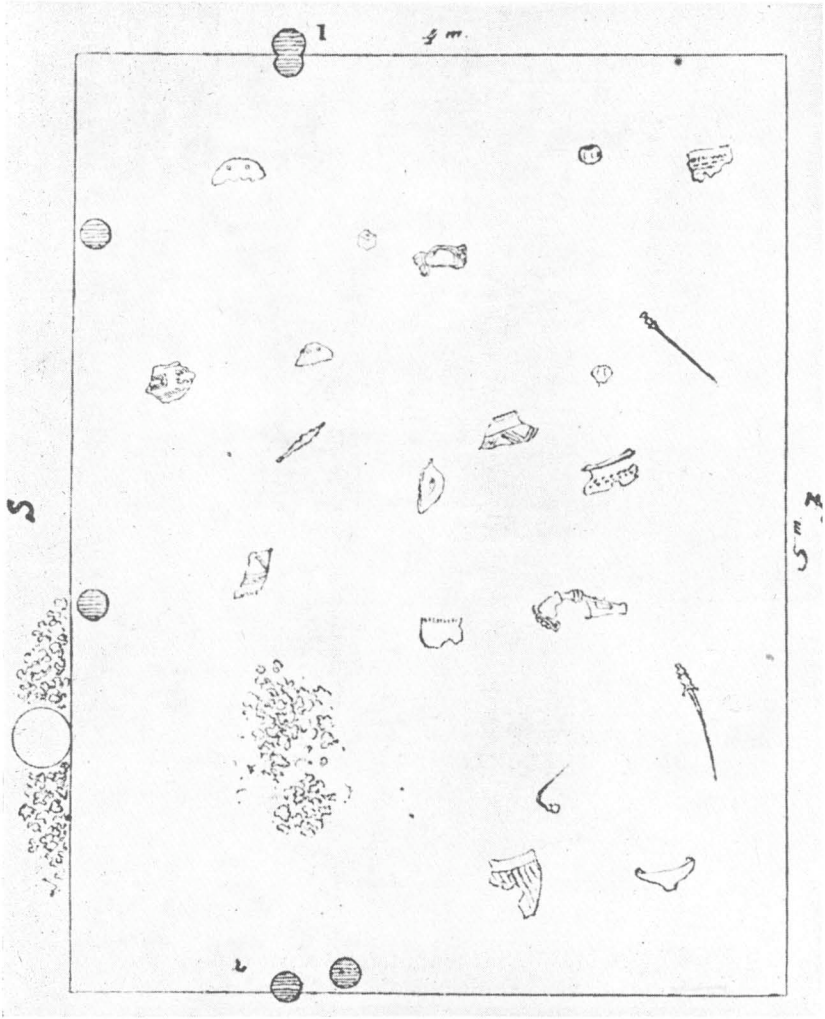

Obr. 102. Tuklaty u Českého Brodu, pudorys germánské chaty s pecemi na tavení železa (č. 1. 2. podle J. L. Píče, Výzkum 1897, str. 31).

Brod), zjištěném na ploše asi čtyř jiter, byly podle Píče[75] obytné domy zpravidla postaveny na původní úrovni půdy. V jedné sídelní jámě o rozměrech 1·30 : 2·40 m (hloubka 1 m pod dnešní úrovní) bylo nalezeno šest děr po dřevech, „která držela stěnu nebo střechu stavení". Ohniště bylo při východní stěně chaty. Bylo složeno z kamenů na 80 cm do čtverce, 55 cm nade dnem jámy. Na dně jámy byly nalezeny střepy s meandrem, bronzová spona z I. stol. n. l. a jehlice s vroubkovanou (žebérkovanou) hlavicí[76]. Jámy vedlejších hospodářských chat (podle Píče na zásoby) byly mnohem hlubší a často do spodní skály zapuštěné. Jednou byla zjištěna dvojitá jáma spojená; jedna z jam měla průměr 1·80 : 1·80 m, druhá 1·80 : 1·40 m; obě měly hruškovitý tvar a byly zapuštěny do skály, jedna 1·80 m, druhá 1·40 m hluboko.

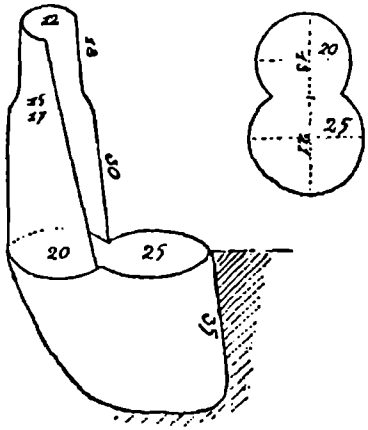

Obr. 102a. Tuklaty u Českého Brodu, průřez pece č. 1 (podle J. L. Píče, Starož. II. 3. 152 obr. 73).

Nejzajímavější pozorování byla učiněna ve velké čtverhranné, 4 m široké, 5 m dlouhé a 1·20 m hluboké jámě, zapuštěné do hloubky 30 cm do spodní opuky (obr. 102). Chata byla datována norickou a vendickou sponou do I. století n. l. Mezi ostatními nálezy (v. obr. 102) byl kromě střepů s meandrem také kousek terry sigillaty, který je dokladem, že chaty bylo užíváno delší dobu[77]. Při obou kratších stranách jámy byly blíže k severovýchodnímu a severozápadnímu rohu nalezeny

[75] P í č, l. c. 148 a d.; podrobnější zprávu o nálezech na sídlišti u Tuklat podal Píč ve Výzkumu 1895—1896 (Praha 1897), 21 a d.

[76] P í č, Starož. II. 3 tab. LIX. 9, 13.

[77] P í č, tamže 149 a d., tab. LIX. 3, 10, 12, 14 a j.; osada u Tuklat byla osídlena po několik století v obou obdobích — pičhorském i třebickém — římské doby, srov. tamže 149.

dvě malé pece na tavení železa. Pec č. 1 byla ve vzdálenosti 1.20 m od severovýchodního rohu chaty z polovice zapuštěna do spodní opukové skály a její horní část v podobě hliněného komínku byla vehloubena do stěny jámy (obr. 102a, kde v. i rozměry pece). V dolejší části pece bylo nalezeno několik železitých strusek. Druhá pec blízko severozápadního rohu chaty byla rovněž spodkem zapuštěna 32 cm hluboko do opukového dna jámy; průměr (světlost) spodku pece byl 22 : 24 cm. Horní část pece (komínek) byla 35 cm vysoká při průměru světlosti 18 cm a byla také více než z polovice vehloubena do stěny jámy. Ve spodní části komínku, úplně zachované (vypálené), byl nalezen otvor až do seškvaření vypálený se zářezem, kterým byl trubkou o průměru asi 3 cm dmýchán do pece vzduch ke zvýšení žáru. Z dolejší části pece vybral Píč hojně popele, železné strusky a 3 kg ztaveného železa[78].

Vedle druhé pece a na dvou dalších místech při severní stěně chaty nalezl Píč jiné podobné jamky, vhloubené do spodní opuky, ale nezjistil, k jakému účelu byly pořízeny. Při severní straně jámy bylo ve vzdálenosti 1 m od severozápadního rohu nalezeno zvláštní ohniště, okrouhlá, dosti hladká plotna o průměru 48 cm, již tvořila železná slitina a strusky, pod nimiž byla 30 cm silná vrstva hlíny do červena vypálené, jež byla dokladem, že tu byl dlouho udržován silný žár. Vedle ohniště ležely kusy ztaveného železa zšíři 75 cm a 35 cm, jako důkaz, že ohniště sloužilo k dalšímu zpracování železa[79].

V Třebestovicích u Sadské (Č. Brod) zkoumal prof. Píč s lékárníkem J. Hellichem a ředitelem Waňkem několik obytných jam s meandrovými a j. střepy. V jedné prostorné jámě (její rozměry Píč neudává) zjistili tři vrstvy nad sebou. Ve svrchní vrstvě, 90 cm silné, byly střepy s tečkovaným meandrem a pod., pak následovala vrstva mazanice s otisky kulatých dřev a pod ní byla zase popelovitá vrstva se střepy. Toto zvrstvení ukazuje, že chata shořela a byla znovu postavena.

[78] Tamže 150.

[79] Tamže 150 a d.

Jiná jáma byla při povrchu 2 m široká a do hloubky se nálevkovitě zužovala. Stěny jámy byly obloženy plochými pískovcovými kameny. V popelovité zemi, jež vyplňovala dutinu, bylo několik střepů. Účel jámy nemohl býti tehdy (před více než půl stoletím) pro nedostatek jiných nálezů rozpoznán[80]. Podle analogií dnes známých odjinud, zejména z dolního Polabí z okolí Harburka (viz níže), lze souditi, že tu šlo o pec na chléb.

Mimořádně velký význam po stránce výrobní měla patrně rozlehlá germánská — hermundurská — osada u Bubenče-Podbaby na severní (ssz.) periferii dnešní Prahy, nedaleko starého levého břehu Vltavy. Osada zaujímala plochu asi 1200 kroků dlouhou a 600 kroků širokou[81]. V letech 1889—1910 bylo v ní nalezeno neobyčejně veliké množství — kolem 28 — pecí na tavení železné rudy, největší počet, jaký byl až dosud vůbec v některé germánské osadě z prvních století n. l. v celé starověké Germanii zjištěn. Je proto velmi litovati, že široce založená práce J. A. Jíry, věnovaná jeho výzkumům v této osadě v letech 1893 a 1897—1910, zůstala nedokončena (nebyla úplně vytištěna)[82], takže jsme z ní o celé tak veliké a zřejmě neobyčejně důležité osadě a nálezech, na něž se v ní přišlo, informováni jenom velmi neúplně. A je ovšem přímo žalostné, že osada tak velikého významu nebyla pro nezralost a nepochopení doby po všech stránkách dokonale systematicky prozkoumána z veřejných prostředků, nýbrž byla ponechána exploataci jednotlivce, i když jím byl jeden z nejlepších tehdejších našich archeologů.

Poslední věta Jírovy nedokončené práce zní (po zmínce, že v této osadě mohl zůstat ještě „slušný počet podobných pecí nepovšimnut a byl zničen"): „Než uvedený počet známých nálezů [pecí na tavení železné rudy] svědčí, že byl v bubenečsko-podbabské osadě železářský průmysl ve velkém rozkvětu."[83]

[80] Píč, tamže 148, Výzkum 1897 sl. 33 a d.

[81] Píč, Starož. II. 3 sl. 309.

[82] Jíra, Obzor praeh. I (1910, příl. ČSPSČ), 21 a d., 41 a d., 49 a d., II (1911), 1 a d., 9 a d.; v. též jinou lit. výše str. 245 pozn. 46.

[83] Jíra, l. c. II. 14.

Dnes, po dalších čtyřech desítiletích a po zkušenostech, získaných na jiných místech, dovedeme význam bubenečsko-podbabské osady lépe oceniti než to dovedla doba Jírova, a dáme jeho závěru plně za pravdu.

Pokud se týká konkrétních údajů o rozměrech jednotlivých pecí, nedovedeme bohužel z neúplného článku Jírova vyčerpati tolik, kolik bychom si přáli. Jenom o několika málo pecích resp. jejich zbytcích podává Jíra podrobnější data. Především jsou to dvě pece (*A, B*), vykopané roku 1898 s podporou Společnosti přátel starožitností českých v Reisrově pískovně na katastru dejvické Podbaby (obr. 103). Obě pece byly od sebe 1 m vzdáleny. Měly homolovitý tvar. Jejich hoření olomené okraje se jevily jako dva kruhovité otvory, A_1 o průměru 30 cm, B_1 19 cm. Pec *A* šla do hloubky 90 cm, pec *B* do hloubky 70 cm. Obě byly uvnitř do červena vypáleny, místy očazeny a byly místy pokryty skelným polevem. Při spodku, ale poněkud výše nad (vnitřním) dnem, měly obě pece postranní otvory (C_1, D_1), zakryté kamenem (H_1 na obr. 103). Miskovité dno pecí bylo zapuštěno do žlutky, směrem nahoru se pece zužovaly a byly uvnitř vymazány hlinou promíšenou řezankou (rozsekanou slamou) a plevami. Jejich horní část vyčnívala nad starou úroveň a byla prodloužena v jakýsi komín, zhotovený z hlíny promíšené plevami. Hoření okraje komínů byly ulámány, takže se již nedala zjistit jejich původní celková výška. Obě pece byly prázdné. V čtverhranné nádrži před otvorem C_1 pece *A* bylo možno pozorovati několik praménků ustydlého železa, o nichž se Jíra domníval, že vytekly otvorem C_1 z pece (pak by ovšem měly býti stopy po tekoucím železe také v otvoru samotném, o čemž se Jíra nezmiňuje)[84].

Kromě obou těchto pecí udává Jíra ještě rozměry zbytků pece na tavení železné rudy, které nalezl na pozemku Mauthnerově. Bylo to kruhovité místo, kde byla hlína vypálena do červena do výšky 43 cm a do délky 60 cm s postranním nástavcem 18 cm dlouhým jako zbytkem po někdejším postranním

[84] Jíra, tamže 4 a d., obr. 10, 11 (I. str. 52, 53), 12, 13 (II. str. 2, 3).

otvoru pece. Celá tato pec měla obdobný tvar jako obě pece v Reisrově pískovně, lišila se však od nich tím, že byla jenom svým spodkem zapuštěna do země a celá svrchní část pece (celý komín) byla zhotovena z mazanice. Podle výkladu Jírova bylo výhodou pecí tohoto druhu, že se z nich vychladlý ‚koláč' železa snáze vybíral.

Jíra výslovně konstatuje, že postranní otvor do pecí býval zpravidla poněkud výše než vnitřní dno pecí, a ponechává odborníkům rozhodnouti, z jakého důvodu se tak dělo[85]. Podle archeologických nálezů z jiných území (v. níže) můžeme dnes říci, že otvory pravděpodobně sloužily vhánění vzduchu měchem do pecí pro zvýšení žáru[86].

K pecím s komínovitým nástavcem v bubenečské osadě patřily také čtyři pece na tavení železné rudy, které popsal prof. Píč v krátké nálezové zprávě v Památkách roku 1887. Pece byly objeveny při stavbě továrny Hoyermannovy na katastru bubenečském. Měly tvar hruškovitý, byly 50—52 cm vysoké a 52 cm široké. Nad pecemi se zachovaly komínky 48 cm vysoké a 22 cm široké. Půda pecí byla dlážděna kameny. Všechny tyto pece svědčily o silném žáru, neboť hlína uvnitř byla na 2 cm vypálena do černa a na dalších 6 cm do červena. V pecích byla železná škvára[87].

Kromě obojího druhu pecí s komínem zjistil Jíra roku 1903 na pozemku Mauthnerově při stavbě nového dělnického domu č. 223 (v ‚ohradě') postupně čtyři pece jiného druhu, bez komínovitého nástavce, které sloužily podle Jírových pozorování k přetavování železných koláčů, získaných prvním tavením a znečištěných ještě škvárou a kusy neroztavené rudy[88]. Jíra popisuje podrobněji jednu (první) z těchto pecí. Měla tvar roura jámy o průměru 40 cm, zapuštěné „ze dna kulturní vrstvy římské do vrstvy spodnější, do hloubky 80 cm. Na otvoru této jámy byl nasazen jako poklice ‚koláč' železa s postranním ná-

[85] Tamže 5.
[86] Tak soudil již také Jíra, ČSPSČ VI, zvl. otisk 6.
[87] Píč, Památky XIV (1889), 669.
[88] Jíra, OP I. 44, II. 9 a d., 13.

stavcem (výběžkem). Jáma měla stěny úplně do červena vypálené, byla naplněna dřevěným uhlím skoro spáleným a mezi ním jakoby vpleteny byly svislé hroznovité praménky stydlého železa, vyprýštivšího ze spodku ‚koláče'. Podobně tomu bylo i u druhé pece, jejíž obsah železa přibližně vážil 1 metrický cent" [89].

Železné koláče nalezl Jíra na jícnu všech těchto čtyř přetavovacích pecí. Koláče byly vesměs větší než hoření otvor těchto pecí[90], což dokazuje, že byly vybrány z jiných pecí se širším spodkem.

Kromě skutečných, nepochybných pecí na tavení železa byly v oblasti osady nalezeny čtyři nádrže, u nichž si Jíra nebyl jist, jaký byl jejich skutečný účel, zda šlo také o pece či o jímky, do nichž mělo být vypouštěno roztavené železo ze sousedních pecí. Tři velké nádrže byly nalezeny v Bučkově ulici v Bubenči. První byla nalezena v listopadu 1908 při kanalisačních pracích. Nádrž byla „v hloubce víc než 1 m, tvaru obdélníkovitého, délky 2·70 m, šířky 1·90 m. Jáma byla všechna vymazána jakousi bělavou, jako jílovou hlinou, promíšenou rozsekanou slamou. Původní hlína (žlutka), v které byla tato jáma vyhloubena, byla v síle až 10 cm úplně do červena vypálena. V jednom rohu této jámy byly ve větším množství nalezeny kusy železné litiny... Roku 1909 při odkopávání země pro budoucí ulici byly zde nalezeny poblíže předešlé nádrže ještě dvě podobné, z nichž jedna byla na okraji tvaru oválovitého, v podobě vany. Nepoštěstilo se mi (Jírovi) však je vykopati".[91]

O menší čtverhranné nádrži, nalezené u pece *A* v pískovně Reisrově, podává Jíra těchto několik podrobností: nádrž byla při severní straně pece před otvorem C_1 (srov. obr. 103); její

[89] Tamže II. 9, 12 obr. 14 odd. 7.

[90] Tamže 10, 13.

[91] Jíra, tamže 10, obr. 14 odd. 4 na str. 11; na str. 13 praví Jíra: „V Bubenči... v Bučkově ulici našel jsem v r. 1909 a 1910 tři velké nádrže (či pece) na tavení železa." Tu jde zřejmě o mylný posun událostí o rok.

poněkud šikmé dno bylo 12 cm pod ústím otvoru C_1 a celý zachovaný zbytek její byl do červena vypálen; její celkový tvar směrem do výšky nebylo možno zjistit, protože se mimo stranu u pece *A* zachovala jen do výše 10 cm. Před nádrží byla do hloubky 50—60 cm zapuštěna oválná jáma, dlouhá 2·12 m a 71 cm široká, jejíž stěny neukazovaly žádných stop po ohni; Jíra soudí, že byla asi vyhloubena k snazšímu obsluhování pecí[92].

V úvaze o účelu těchto nádrží uvádí Jíra, že stěny všech „byly vymazány bledou jílovitou hlinou, smíšenou s plevami a slamou, byly tedy asi určeny k velikému žáru, při kterém obyčejně žlutka se taví (jíl jest ohnivzdornější a potřebuje mnohem většího žáru k vypálení)"; z toho důvodu a také proto, že tak veliké železné plotny by byly musily být namáhavě roztloukány, a železo v nádrži v Benešově ulici nalezené že nebylo jednolitou masou, nýbrž ve tvaru hroznovitých hrud, jako byly v pecích na staveništi dělnického domu č. 223, dochází Jíra k závěru, že „tři velké nádrže byly pravděpodobně spodky velikých pecí na tavení železa a že snad tedy byla v této osadě velkovýroba železa".[93]

Celková statistika pecí na tavení železné rudy v osadě u Bubenče-Podbaby, k níž Jíra dospěl, jest: 21 zachovalých (nepochybných) pecí, z nichž 17 zjistil sám Jíra a 4 dříve objevené popsal Píč r. 1889, dále 4 nádrže (tři velké a jedna malá), které pravděpodobně byly rovněž pecemi, a konečně zbytky nebo stopy dalších tří nebo více pecí; dohromady tedy asi 28 nebo více pecí[94].

Kromě pecí na tavení železné rudy nalezl Jíra v této osadě také ještě několik jiných hlubokých pecí, jejichž účel nedovedl tehdy ještě určit, ale o nichž se dnes podle jiných analogických nálezů hlavně z okolí Harburka (v. níže) můžeme domnívati, že to byly pece na chléb. Tak nalezl Jíra r. 1909 na území bubenečském „několikráte kruhovité jámy 1 m široké, které někdy

[92] Tamže 4, obr. 10, 11 (OP I. 52 a d.), 13 (II str. 3).
[93] Tamže 12.
[94] Tamže 14.

byly vykroužené v čisté žlutce diluviální, jindy však prostupovaly jiné starší kulturní vrstvy a jámy... a byly mnohdy zapuštěny ještě 150 cm hlouběji pod spodek těchto kulturních vrstev. Na dně zmíněných kruhovitých jam bylo umístěno ohniště z mazanice, promíšené slamou a plevami, v podobě jakéhosi hranatého pekáče. Jednou v podobné jámě, jejíž stěny byly asi v polovici výšky silně propáleny, byl objeven taktéž [jako dříve v jedné takové jámě na území podbabském] mlýnský kámen s pekáčovitým ohništěm; jinak bylo v jámě mnoho kamení. Keramika byla obyčejně zdobena vlnicí a přináležela periodě provinciální římské".[95] „Nějaký postranní vchod do těchto jam jsem [Jíra] nemohl nalézti a nevím, k čemu sloužily, a mohu jen konstatovati, že to byly nějaké hluboké pece (hrnčířské?)."[96]

Pokud se týká nálezů obytných chat, zmiňuje se Jíra v předběžné zprávě z r. 1898 o tom, že měly čtverhranný půdorys a byly nepříliš hluboko zapuštěny do země[97]. Podrobněji popisuje ve své definitivní zprávě z r. 1910 velkou příbytkovou jámu v Reisrově pískovně. „Byly to vlastně dva čtverhrany šikmo k sobě položené a spojené. Jejich stěny zařezávaly se pod vrstvu kolmo do hloubky 30 cm..." Uprostřed dvou úseků nejdelší (jihozápadní?) stěny jámy pozoroval Jíra dvě kruhovité jamky, které šly do hloubky 75 cm pod spodek vrstvy. Zřejmě zbytek dvou opěrných sloupů stěny a střechy chaty. Severní (sz.?) roh velkého čtverhranu chaty (jámy) byl šikmo seříznut a na spodu v okruhu asi 1 m pokryt kamením, nikoli úmyslně nakladeným, nýbrž spíše snad jenom naházeným nebo spadaným. Jíra soudil, že tu snad mohl býti vchod do chaty[98]. Rozměry chaty (jámy) Jíra v textu neudává. Podle jeho plánku byl nepravidelný obdélník (mnohoúhelník) celé jámy asi 6 m dlouhý a (v nejširší části) asi 4 m široký. Stěny jámy nikde netvořily pravý úhel. Dno celé (dvoj-) jámy bylo do rezavě

[95] Jíra, tamže I. 51 a d.
[96] Tamže II. 1.
[97] Jíra, ČSPSČ VI, zvl. otisk 5.
[98] Jíra, OP I. 50.

červena vypáleno a pokryto střepy z doby římské, z nichž některé byly zdobeny meandrem[99]. Ve větší části jámy (ve větším obdélníku), podle plánku[100] blíže k západnímu rohu místnosti, byl nalezen zbytek velkého ohniště, popelovitý kruh o průměru 1·70 m, v němž bylo kromě popelu do výše 60 cm mnoho střepů a ve spodku kosti se střepy. Na pokraji tohoto kruhu směrem k severozápadní (?) stěně byla nalezena bronzová spona, kterou Jíra blíže nepopisuje. Na opačné straně bylo poblíže ohniště rovněž rozházeno mnoho kostí, zřejmě zbytků po jídle. Poblíž jižního (?) rohu většího obdélníka jámy byly nalezeny jemné střepy (Jíra jich blíže nepopisuje) a bronzový klíč[101].

Jíra nikde přesně neohraničuje dobu trvání bubenečsko-podbabské osady. Podle citovaných nálezů (spony s prolamovanou patkou, nalezené v troskách pece na tavení železa[102], dále střepů s meandrem[103] a s římskou vlnicí[104], tří střepů terry sigillaty a jednoho z terry nigry[105], a bronzové, stříbrem plátované mince Faustiny Mladší (161—175) s dírkou k zavěšení na krk[106], lze osadu datovati nejméně do prvních dvou století našeho letopočtu a snad — podle neurčité Jírovy citace střepů ‚provinciálně římských' (‚barbarských', z domácích dílen), nalezených ve velkém počtu na různých místech ve vrstvách, v pecích, v obytné chatě výše popsané a j.[107] — i do doby ještě pozdější (do mladšího, třebického období kultury dobřichovské).

Dodatkem bych ještě uvedl, že Jíra nalezl na jednom místě na pozemku Mauthnerově v Bubenči zbytky lidské kostry,

[99] Tamže.

[100] Tamže obr. 4.

[101] Tamže 49 a d., obr. 4, 5 (bez udání orientace podle stran světových).

[102] Tamže II. 13.

[103] Tamže I. 50; podle sdělení Dr. B. Novotného, dř. správce Jírova musea m. Prahy, mají střepy s tečkovaným meandrem vesměs ráz I. století n. l.

[104] Jíra, l. c. I. 52, II. 1.

[105] Jíra, ČSPSČ VI zvl. otisk 6, OP I. 23.

[106] Jíra, ČSPSČ VI zvl. ot. 6: „již dříve nalezené", bez udání přesného místa nálezu.

[107] Jíra, OP I. 42, 48 (vrstva rázu ‚prov. římského'), 50, II. 9 (kultur. vrstva římská), 12 a d.

orientované od severu (hlava) k jihu, jež „měla kdesi u prsou dva ploské bronzové kroužky, jaké známe z hrobů rázu latenského“[108], jinde „pohřeb dvou psů, z doby rázu provinciálněřímského“[109], a na třetím místě (v jámě na témže pozemku, kterou Jíra pokládá za jámu odpadkovou) celou kostru kozy vedle střepů z doby římské[110].

Šlo-li snad při „pohřbu“ psů také v této osadě o nějakou stavební oběť, jako toho máme dnes doklady z jiných svébských končin dále na severu (v. níže), ze zprávy Jírovy zřejmo není.

Po stránce výrobní mohla snad míti značný význam také osada u Loděnic, ve známé rudné oblasti severně od Berouna v Čechách. V l. 1921—1922 byly v ní objeveny J. Chocem dvě pece na tavení železné rudy, které snad patřily do doby kolem rozhraní letopočtů nebo do následujících století. Bohužel nebyla tomuto důležitému nálezu věnována povolanými činiteli náležitá pozornost (můj návrh na průzkum a vyzdvižení pecí nenalezl u tehdejšího vedení stát. archeologického ústavu potřebného porozumění), a tak zůstala otázka loděnické osady ke škodě vědy neprozkoumána.

V hermundurské oblasti za Krušnými horami v poříčí Sály a ve středním Polabí byla podle výsledků dosavadních, také ovšem nepříliš četných systematických archeologických výzkumů čtverhranná forma obytného domu častější než okrouhlá. Také v těch končinách byly domy dřevěné, ne vždy zcela do pravého úhlu stavěné (pokud měly čtverhranný půdorys). Jejich kolmé stěny byly na sídlištích u Řezova (Riezy), Akenu (Calbe) a Dorny (Wittenberg) drženy dřevěnými trámy, zapuštěnými do země. Stěny byly stavěny podobně jako v oblasti české (v. výše). Rovněž stavby srubové byly v této oblasti stavěny podobně jako v oblasti české[111].

[108] Tamže I. 44.

[109] Tamže I. 42 obr. 2 (v textu článku se Jíra věcí blíže nezabývá).

[110] Tamže I. 42.

[111] Voigt, Germanen 12 a d. (tam v. i jinou starší lit.), W. Schulz, VdSt. I. 406.

V Dorně byla zjištěna velká téměř čtverhranná budova o rozměrech 6 : 8 m bez ohniště. Ve Straachu (Wittenberg) byla nalezena v oválné chatě o rozměrech 4 : 5 m dvě ohniště. V Zäckwaru (Weissenfels) byla podobná oválná chata s ohništěm vyhloubeným v zemi. Dále byly ve Straachu a Akenu zjištěny pece na chléb, jež byly postaveny jako malé domečky, jejichž stěny držely čtyři dřevěné rohové pilíře. Jejich dno v zaoblené jamce bylo z hlíny nebo bylo vydlážděno kameny. Podle nálezů ve Straachu soudí Voigt, že pece byly kryty hliněnou kopulí. Kromě takovýchto původně uzavřených pecí byly zjištěny i pece nebo ohniště na vaření v jamách bez krytu, vydlážděných kulatými nebo oválnými kameny. V těchto jamách bývá zvlášť mnoho popelu a kusů dřevěného uhlí. Větší pece a ohniště na vaření byly asi pro velký žár, který vydávaly, umístěny mimo vlastní obydlí[112].

Pece na tavení železa resp. zbytky po nich byly zjištěny v Halštrově (? Elster, u Wittenberka?) a v Köplicích (Wittenberg)[113].

Ochranná oběť psa při stavbě domu byla zjištěna v sídlišti u Řězova (Riesy)[114].

Dále na severu v území langobardském[115] byla v Hollenstedtu (Harburg) objevena čtverhranná, do země zapuštěná chata o délce 4 m, na jejíchž kratších stranách byly nalezeny stopy po kolech (pilířích), jež držely stavbu. Chata byla zničena požárem. Ve zříceném materiálu nad ohništěm bylo nalezeno větší množství spáleného obilí, hlavně pšenice, žita a ovsa[116].

Obilí bylo nalezeno také v umělých pecích na chléb, na něž se přišlo v okolí Harburka. Pece byly zjištěny v Langenrehmu, Wenzendorfu, Gödenstorfu, Harsefeldu-Weissenfelde a j. Pece byly stavěny obdobně jako v Tře-

[112] Voigt, l. c. 13 a d.
[113] Tamže 13.
[114] Schulz, VdSt. I. 406, Matthes, tamže I. 356.
[115] VG. II. 147 a d., III. 192 pozn. 5.
[116] Wegewitz, VdSt. II. 811.

bestovicích (v. výše). Nad nálevkovitými jámami, vyloženými kameny, byl zřizován plochý nebo obloukovitý hliněný strop, zhruba asi 40 cm silný, podepřený silnými dřevy nebo tenčími pruty. Stropy podepřené silnými sloupky byly dělány rovné. Pruty byly ohýbány do oblouku a byly napříč proplétány jinými pruty. Stěny i stropy takto vyrobené byly s obou stran pokryty silnou vrstvou hlíny. Topením v peci (otvor pro přikládání dříví do topeniště byl těsně pod povrchem půdy) tato hlína ztvrdla a postupně se vypálila. Když se strop pece propadl, rozlámal se na menší kusy, které se často silně podobají rozpadlé mazanici se stěn chat. Proto byl pravý význam jam, v nichž byl tento druh mazanice nalézán, rozpoznán až r. 1926[117].

Podle Wegewitze[118] ukázaly novější výzkumy, že byly pravděpodobně stavěny dva druhy pecí, s jedním stropem, jak byl svrchu popsán, a druhý druh pokročilejší formy se dvěma stropy, z nichž spodní odděloval vlastní pec, do níž byl vkládán chléb nebo hrnce s vařivem a pod., od topeniště, v němž hořel oheň. Tento dolní strop (dno vlastní pece) byl dělán podobným způsobem jako strop svrchní. Byl podle všeho opřen o vrstvu kamenných desek a otvor do topeniště byl pod ním v kamenném obložení jámy.

Že šlo skutečně o pece, dokládá Wegewitz tím, že se v dolním Polabí stavějí zcela obdobným způsobem pece ještě podnes, jenom s tím jediným rozdílem, že dnešní pece jsou stavěny nad zemí, nikoli v jamách[119].

Ve Wenzendorfu u Harburka bylo učiněno ještě další zajímavé pozorování: vyklenutý strop jedné pece byl pokryt vrstvou kamenů, jejíž účel mohl být jenom ten, že ohřáté kameny měly ještě zvyšovat teplo, které pec vydávala. Nebylo již možno zjistit, byla-li tato pec postavena v domě, což by

[117] Wegewitz, tamže 810.

[118] Tamže 810.

[119] Tamže 811, tab. 34S obr. 1, 2.

mohlo ukazovati na to, že tu šlo o parní lázeň podobného druhu, jaké známe v Rusku[120] i j. od středověku[121].

U většiny pecí byla hlína pro zpevnění promíchána plevami, čímž se do hlíny dostávala také zrna obilí, jež zuhelnatěla a tak se uchovala v mazanici až podnes jako trvalé svědectví o tom, jaké druhy obilí byly pěstovány v době, z níž pece pocházejí (více o tom v. níže).

Pecí bylo užíváno k různým účelům, kromě pečení chleba a vaření i k sušení obilí, ovoce, dříví, lnu a pod. Obilí bylo zjištěno jak na stropě pecí, tak také v pecích samotných (v otvoru pro topení). Před otvorem do topeniště jedné pece v Harsefeldu-Weissenfelde (z posledního století před n. l.), byla nalezena spálená vrstva, v níž byla zjištěna kromě obilných zrn (pšenice, špaldy, žita, ovsa, ječmene) také semena plevele, jenž v obilí na poli rostl (resp. jehož semena byla smíšena se zrny obilnými; byla to semena trávy, lebedy a rdesnovitých rostlin), a dokonce i námel, bující ve vlhkých letech na obilí[122].

Jako příklad skrýší pro ukládání zásob lze uvésti jámu, objevenou K. Kofahlem ve štěrkovišti u Küstenu (Lüchow) a datovanou střepy od II. století př. n. l. do I. století naší éry. Jáma šla do hloubky 1·20 m. Pod vrstvou humusu (40 cm) byla v jámě tlustá vrstva kamení a pod ní na dně jámy několik střepů z hliněných nádob a asi 30 liber zuhelnatělého obilí, a to — podle určení prof. J. Grüsse z Friedrichshagenu u Berlína — ječmene, žita a dvou druhů špaldy (jednozrnné pšenice)[123].

O území Chauků při pobřeží Severního moře s obou stran dolní Vesery[124] se nám zachovalo zajímavé svědectví Plinio-

[120] Tamže 810.

[121] Srov. k tomu Niederle, ŽS. I. 130 a d., 790 a d. (tam v. i jinou lit.), Manuel de l'antiquité slave II (Paříž 1926), 24 a d.

[122] Wegewitz, l. c. 811.

[123] Tamže 812.

[124] VG. II. 112 a d.

vo[125], že jeho obyvatelé, aby se uchránili před záplavami mořského příboje, si zřizují obydlí na umělých, vlastníma rukama navršených pahorcích, jejichž výše se řídí podle nejvyššího přílivu, za něhož se jejich domy podobají lodím, plujícím po širém moři. Plinius zároveň také naznačuje důvod, proč si obyvatelstvo staví své příbytky na místech tak nehostinných: loví do sítí i holýma rukama ryby, které připluly s přílivem až k jejich chatrčím a s odlivem se zase vracejí k moři. Jiné potravy neznají. Neznají chovu domácích zvířat[126], neživí se mlékem, jako jejich sousedé, a nemohou ani lovit divokou zvěř, protože jí v pusté krajině bez porostu vůbec není. K pití mají jen dešťovou vodu, kterou svádějí se střechy do nádrží při domě[127].

Pliniovi, zhýčkanému Římanovi z teplé Italie, se tento život zdá tak ubohý, že nemůže pochopit, jak si mohou tito germánští kmenové stěžovat na zotročení, potká-li je štěstí, že jsou podmaněni národem římským[128] (a že se jim dostává požehnání římské civilisace)!

Jinak ovšem výsledky dosavadních výzkumů H. Schütteho, K. Wallera, W. Haarnagla a j. potvrzují jeho zprávy o způsobu bydlení pobřežních Chauků a ukazují, že Plinius skutečně podle jejich pobřeží plul a viděl to, co líčí, na vlastní oči[129], i když to byly ovšem oči cizince z dalekého a bohatého jihu. Nade vši pochybu to ostatně dokazuje také Pliniovo věrné lí-

[125] Plinius, NH. XVI. 2, 3, srov. výše str. 100 pozn. 47.

[126] Srov. k tomu níže; nálezy je chov dobytka dále ve vnitrozemí doložen.

[127] Plinius, NH. XVI. 3 a d.: fugientesque cum mari pisces circa tuguria venantur. non pecudem his habere, non lacte ali ut finitimis, ne cum feris quidem dimicare contingit omni procul abacto frutice. ulva et palustri iunco funis nectunt ad praetexenda piscibus retia, captumque manibus lutum ventis quam sole siccantes terra cibos et rigentia septentrione viscera sua urunt. potuus non nisi ex imbre servato scrobibus in vestibulo domus.

[128] Tamže 4: et hae gentes, si vincantur hodie a populo Romano, servire se dicunt! ita est profecto: multis fortuna parcit in poenam.

[129] Tamže 2: sunt vero in septentrione visae nobis Chaucorum (gentes) qui maiores minoresque appellantur.

čení bouřlivého příboje na pobřeží Severního moře a záplav, které způsoboval[130].

Archeologickými výzkumy byl dosud na území Chauků zjištěn dvojí druh obydlí. Na pobřeží v pásmu, jež bylo zaplavováno mořským příbojem, chaty na umělých pahrbcích, t. zv. *Wurten*, a dále od pobřeží, v oblasti s vegetací *(Marschen)*, usedlosti na rovině[131].

Při výkopech bylo pravidelně nalezeno hojně střepů, protože obyvatelé obojího druhu sídlišť vyhazovali všecky odpadky těsně okolo svých obydlí, aby jednak zvyšovali umělý pahrbek, jednak aby zpevňovali půdu kolem domu v rovině (v marších byly močály, třaslaviny a množství spodních vod). Mnohé chaty, zastižené příliš vysokým příbojem, byly opuštěny (na př. u Zissenhausen a Förriesdorfu v Jeverlandu v severním Oldenbursku)[132], jinde bylo zjištěno podobně jako ve fríské oblasti Holandska (Ezinge u Groning) opětovné zvyšování umělých pahrbků, na nichž stála obydlí[133]. V končinách severně od ústí Labe se někde, na př. na ostrovech zv. Die Hal-

[130] Tamže 2, 3, VG. II. 113, III. 49 pozn. 2, 52.

[131] K. Waller, Chaukische Siedlungen an der Nordseeküste, PZ XXII (1931), 145 a d., Chaukische Siedlungen im Spiegelbilde der Flur- u. Ortsnamen, Die Kunde IV (Hannover 1936), 118 a d., 122 a d., Chauk. Gräberfeld bei Driefel in Oldenburg, tamže 123 a d., tab. 33, 34, H. Schütte, Die Schwankungen d. südlichen Nordseeküste, Die Kunde V (1937), 74 a d., W. Haarnagel, Bericht von d. Grabung in Barnkrug, tamže 91 a d., Die Marschsiedlungen in Schleswig-Holstein und im lingselbischen Küstengebiet, Probleme d. Küstenforschung I. 87 a d., K. H. Jacob-Friesen, Geschichte u. Aufgaben der Wurtenforschung, tamže 1 a d., F. Tischler, Die Bedeutung d. Wurtenforschung für die Stammesgeschichte, tamže 111 a d., H. Schroller, Die Bedeutung d. Wurten atd., Die Kunde V. 65 a d., VdSt. I. 78 a d., a j.

[132] H. Schütte, l. c. 75, Schroller, VdSt. I. 106 a d.

[133] A. E. van Giffen, Der Warf in Ezinge, Germania XX. 40 a d., Die Wurtenforschung in Holland, Probleme d. Küstenforschung I. 75 a d., Schroller, Die Kunde V. 66, tab. 14, VdSt. I. 87 a d., obr. 21 na str. 84, Jacob-Friesen, Probleme d. Küstenforschung I. 5, Haarnagel, tamže I. 88 a d., II. 154 a d., Genrich, tamže II. 161 a d.

ligen při západním pobřeží Šlesvicka, užívá takových ‚Wurten' podnes[134]. Protože s řešením otázky Wurt je spojena také řada jiných důležitých otázek geologických (historie tvoření pobřeží Severního moře), ethnologických a j., byla pro jejich výzkum zřízena v srpnu 1936 zvláštní ‚Wurtenforschungsstelle' při zemském museu v Hannoveru[135].

Půdorysy chauckých domů dosud zjištěné jsou čtverhranné. Tak nalezl K. Michaelsen u Rastede (severně od Oldenburka) dům o rozměrech 3·20 : 4 m, zapuštěný do hloubky 60 cm pod původním povrchem půdy. Dům byl podle Michaelsena vedlejší budovou, jež sloužila podle nálezu množství přeslenů (tkalcovských závaží) ku předení a tkaní látek, a zároveň také jako zásobárna (špižírna). Podle polohy přeslenů mohla být při vykopávce zjištěna poloha tkalcovského stavu. Že šlo zároveň také o jakousi zásobárnu (špižírnu), ukazoval nález množství střepů, z nichž mohlo být sestaveno (doplněno) osm nádob. Na větším počtu střepů byly ještě uchovány zbytky jídla. Prof. J. Grüss, který je podrobil mikrochemické analyse, zjistil, že šlo o chléb nebo koláč, slazený medem[136].

Podobné malé domy objevili Schwantes u Gudendorfu (Cuxhaven) a Waller u Oxstedtu (Ritzebüttel, jižně od Cuxhavnu). V sídlišti u Oxtedtu byly nalezeny kosti do-

[134] Schroller, Die Kunde V. 69 a d., VdSt. I. 78 a d.; k historii zdvihu a klesání pobřeží Severního moře v. Schroller, Die Kunde V. 65 a d., H. Schütte, tamže 70 a d., (74 a d. o zvyšování umělých pahrbků a j.), Das Alluvium des Jade-Weser-Gebietes, Probleme d. Küstenforschung I. 10 a d., Krüger, Die Bedeutung d. Alluvialgeologie u. d. Wurtenforschung etc., Die Kunde V. 77 a d., Wildfang, Die Pollenanalyse im Dienste d. Marschenforschung, tamže 80 a d., Jacob-Friesen, Probleme d. Küstenforschung I. 5 a d., F. Dewers, Probleme d. geologischen Marschenforschung, tamže I. 36 a d. (v těchto pracích v. i jinou literaturu); v. též diskusi o otázkách sem příslušných, tamže I. 114 a d.

[135] Gessner, Probleme d. Küstenforschung I str. XV, Schroller, VdSt. I. 79.

[136] K. Michaelsen, Ein Hausfund aus d. Chaukenzeit in Rastede i. O., Oldenburger Jahrbuch 1935, str. 75 a d., 86 a d., 91 a d., Schroller, VdSt. I. 102 a d.

mácích zvířat a zlomky kamenných mlýnů, což obojí je důkazem, že obyvatelé chovali dobytek a pěstovali zemědělství[137].

Ještě jasnější důkaz proti tvrzení Pliniovu, že Chaukové neznají chov dobyka a neživí se mlékem, poskytlo sídliště u Bardenflethu v Oldenbursku (jihozápadně od ústí Hunty) z I. a II. století našeho letopočtu, t. j. z doby, kdy žil Plinius a poznal pobřeží země Chauků. H. Schütte, který sídliště zkoumal, nalezl na něm vrstvu hnoje o rozměrech 30 : 15 : 1 m a kosti dvojího druhu hovězího dobytka (bez rohů a s krátkými rohy), koně, vepře, ovce a psa[138]. To je dokladem, že Pliniovu zprávu nelze vztahovati na celé území Chauků, nýbrž nejvýše jen na část úzkého pobřežního pruhu.

Půdorys velkého, z části již odkopávkami rozrušeného domu zjistil W. Haarnagel v Barnkrugu u Stade při levém břehu labského chobotu. Dům byl 8 m široký. Jeho délku nebylo již možno zjistit, činila však více než 10 m. Stěny byly zapuštěny do země 50—60 cm hluboko a byly asi 50 cm silné. Byly vyrobeny z proutěného pletiva mezi opěrnými pilíři. Když tento starší dům shořel, byl postaven na témž místě nový dům jiných rozměrů (podle stop po kůlech). Starší dům je datován hojnými střepy do I. století n. l., mladší dům kovovou sponou s vysokou patkou do konce II. století[139].

Ve vrstvách hnoje na sídlišti u Barnkrugu bylo rovněž zjištěno množství kostí domácích zvířat, které opětně dokládají, že se obyvatelé těch končin zabývali chovem dobytka (kůň, dva druhy hovězího dobytka, bezrohého a s krátkými rohy, dále vepř, ovce a koza, větší počet čelistí a lebečných kostí psa). Lov zvěře dokládají časté nálezy parohů[140]. Tkaní látek je dolo-

---

[137] G. Schwantes, Chaukische Siedlungen im Amte Ritzebüttel, Tagungsber. D. Anthr. Ges. 1928, str. 122 a d., Waller, PZ XXII. 145 a d., 163 a d., Schroller, l. c. 104.

[138] H. Schütte, Eine rein chaukische Siedelung a d. Hunte, Old. Nachr. 1. XI. 1937, Schroller, VdSt. I. 108, a dříve již Die Kunde V. 68.

[139] Haarnagel, Die Kunde V. 92 a d.

[140] Tamže 96.

ženo větším počtem přeslínků a tkalcovských závaží. Z jiných nálezů jmenuje Haarnagel kostěné držadlo, kostěnou pilku a větší počet opracovaných parohů[141].

Velmi zajímavý nález čtverhranné dřevěné studny, který podává názorné poučení, jakým způsobem asi byly budovány dřevěné stavby chaucké, byl učiněn ve Stickenbüttlu u Cuxhavnu. Studnu zkoumal a popsal K. Waller[142]. Byla asi 6 m hluboká a dosahovala až k hladině spodní vody. Byla vyrobena tak (obr. 101), že její kostru tvořily čtyři do pravého úhlu otesané dubové sloupky s dlaby (žlábky), do nichž byla zapuštěna těsně k sobě přiléhající prkénka, jež tvořila stěny studny. Celková šířka stěny byla 114 cm. Dřevěná konstrukce studny byla na dně jámy posazena na dubové fošny, zaražené do vrstvy se spodní vodou a jinými dřevy ještě zapřené. Aby se rohové sloupky nemohly rozestupovat, byly zevně staženy uměle vyrobeným dřevěným rámem, který byl spuštěn do hloubky 2·40 m nade dnem a pevně utažen velkými klíny (srov. obr. 101 nahoře). Řemeslnou dovednost tesařů, kteří toto dílo vyrobili, dokládá také to, že jako stavebního materiálu bylo vesměs použito tvrdého dubového, těžko zpracovatelného, ale velmi trvanlivého dřeva, které v bahnité půdě ztvrdne na kámen.

Z dubového dřeva bylo vyrobeno také koryto o rozměrech 95 : 30 : 40 cm.

Studna je datována nálezy asi do I.—II. století n. l.[143]

Analogie ke stickenbüttelské studni byly nalezeny v Algermissen severně od Hildesheimu (o něco starší dřevěná cisterna) a v Gamle Upsale (studna z doby vikingské), a podobnou technikou byla stavěna také velká dřevěná cisterna o rozměrech 5 : 12 m z doby krátce před počátkem našeho letopočtu na Düsbergu v Hessensku[144].

[141] Tamže.

[142] K. Waller, Der Stückenbüttler Brunnen, PZ XX (1929), 250 a d., Schroller, VdSt. I. 104 a d., 114 obr. 38 a—d.

[143] Schroller, l. c. 106.

[144] Tamže.

Studnu v podobě prosté jámy, hluboké přes 2.50 m, objevil a prozkoumal K. Michaelsen na pohřebišti u Driefelu v Oldenbursku[145].

V oblasti východně od Labe byla otázce bydlení Svébů věnována pozornost především na starém území Semnonů mezi Labem a Odrou[146]. Semnonská obydlí měla podle vykopávek v osadách u Vehlova (obr. 100), Kyritz, Stüdenitz (Ostprignitz), v Berlíně-Novém Kolíně, u Krampnitz severně od Postupimi, u Kleinbeeren (Teltow, jižně od Berlína) a j. čtverhranný půdorys, většinou ne zcela pravoúhlý. Dřevěné stěny domu byly zpravidla drženy kolmými opěrnými koly, zaraženými do země. Kromě toho byly stavěny také stavby srubové se stěnami z vodorovných trámů, vázaných v rozích dlaby[147]. Někdy měly domy vchod (ve štítové stěně) úzkou předsíní[148]. Obyčej stavěti před vlastní obytnou místností předsíň je v těch končinách, jak se zdá, dědictvím po starém obyvatelstvu — lidu popelnicových polí[149]. Ve vlastní obytné místnosti bylo na úrovni podlahy z kamení a hlíny uděláno ohniště (srov. obr. 100 č. 2, v popředí).

Rozměry obytných stavení byly také v těchto končinách různé. V rozsáhlé osadě u Vehlova (Ostprignitz) zjistil P. Quente podle zbytků po kolech půdorys domu v podobě nepravidelného čtyřúhelníka o délce 12 m a šířce 8 m. Stěny byly drženy na podélných stranách čtyřmi a pěti kolmými opěrnými kůly, na kratších stranách třemi kůly. Tyto opěrné pilíře byly dubové a měly průměr 25—30 cm. Některé byly dole zpevněny kameny. Protože nebyla nalezena žádná hliněná mazanice, do-

[145] K. Michaelsen, Ein chaukisches Gräberfeld bei Driefel in Oldenburg, Die Kunde IV (1936), 126.

[146] VG II. 137 a d., mapa příl. I, II; srov. k tomu Guthjahr, Semnonen 83 a d., 91 a d.

[147] P. Quente, Ein germanisches Dorf bei Kyritz, Mannus VI (1914), 97 a d., Quente-Lechler, Das germanische Haus von Vehlow, Ostprignitz, 25 Jahre Siedlungsarchäologie (Mannus-Bibl. 22, Lipsko 1922), 67 a d., W. Matthes, Urgeschichte d. Kreises Ostprignitz (Lipsko 1929), 54 a d., VdSt. I. 356, Guthjahr, l. c. 83 a d.

[148] Matthes, Ostprignitz 54, VdSt. I. 356.

[149] Str. 206; Schulz, Germ. Haus² 45, 103.

spěl Quente k názoru, že tu šlo o stavbu srubovou. Na jiných místech, kde nebylo stop po kůlech, bylo nalezeno hojně zbytků hliněné mazanice, jež byla na hladké vnitřní straně bíle natřena a kouřem začerněna[150].

V semnonské osadě u Kleinbeeren jižně od Berlína byly pod ohništěm jednoho domu (I) nalezeny kosti psa, který byl obětován při stavbě domu. Podobné stavební oběti psa jako ochránce domu byly zjištěny také jinde, na př. ve velké osadě semnonské v Baerhorstu u Nauen, u Paulinenaue (Westhavelland, sídliště u Paulinenaue z mladší doby římské), v Sasku v domě u Rězova (Riesy, str. 273) a v Dánsku u Ginderupu[151]. Šlo tedy o zvyk značně rozšířený.

V Berlíně-Novém Kolíně bylo zjištěno, že dům byl přestavován, což je dokladem delšího trvání tohoto sídliště. A podobně také nálezy dokládají velmi dlouhé — a zřejmě trvalé — osídlení osady u Vehlowa, a to od posledního století před n. l. až do IV. století naší éry[152].

Kromě domů obytných byly ovšem i v této oblasti zřizovány vedlejší budovy nebo místnosti pro účely hospodářské i pro potřeby rozličné řemeslné výroby, v každém hospodářství po domácku provozované (kovářství, kolářství, tesařství, hrnčířství, tkalcovství atd.). V osadě u Krampnitz byl objeven dům, který byl rozdělen na obytnou světnici a na kuchyň, jinde v téže osadě byla odkryta tkalcovská dílna, zčásti zapuštěná do země, v níž bylo jako doklad jejího někdejšího určení nalezeno 24 hliněných tkalcovských závaží[153]. Také pece na chléb, tak hojné v oblasti langobardské (v. výše), byly nalezeny na semnonském území. Jak zjistil Kiekebusch na sídlišti v Lagardesmühlen u Kostřína, byly pece zapuštěny hluboko

[150] Quente-Lechler, l. c. 72 a d., Matthes, Ostprignitz 54, tab. 42.

[151] Kiekebusch, Gross-Berliner Kalender 1913, 149 a d., PZ IV (1912), 157, obr. 6, Guthjahr, l. c. 86, Matthes, VdSt. I. 356.

[152] Matthes, Ostprignitz 54 a d., VdSt. I. 356.

[153] Matthes, VdSt. I. 356.

do země. Jejich stropy byly ze silných dřev, pokrytých s obou stran tlustou vrstvou hlíny, která je chránila proti účinkům žáru v peci. Zbytky těchto rozpadlých stropů byly nalezeny v dutině každé pece[154].

U Falkensee (Osthavelland) byla nedaleko dnešní známé hrnčířské osady Velten odkryta hrnčířská pec, pocházející z posledních dvou století před n. l. Pec byla rozdělena na topeniště, v němž byl popel z dřevěného uhlí a větší počet kamenů, které sloužily jako rošt, a na vlastní pec, v níž bylo nalezeno ještě několik velkých hliněných nádob s tlustými stěnami. Nejzajímavějším nálezem v peci byly však vypálené trojhranné tyčinky hlíny, na něž byly při pálení stavěny nádoby, aby k nim měl i ze spodu přístup horký vzduch. Podobných tyčinek tam užívají hrnčíři podnes. Tedy zajímavý doklad hrnčířské tradice, staré více než dva tisíce let.[155]

U Krampnitz byla nalezena pec na tavení železa. Byla rozdělena na spodní topeniště s obloukovitým stropem a na vlastní tavírnu, spojenou s topeništěm kanálem pro přívod horkého vzduchu. Do pece byl otvorem zvenku vháněn měchem vzduch, čímž mohl být žár v peci stupňován až na 1000°. Kov, získaný tavením v peci, byl na jiném ohništi, zřízeném pro tento účel, ještě přetavován a tím zbavován posledních příměsků v tlustostěnných tyglících. Tak bylo získáváno lupkové železo, které mohlo býti tepáním zpracováváno na nástroje nebo zbraně[156].

Zbytky dalších pecí na tavení železa byly zjištěny u Sperenberka (Teltov), Gadsdorfu[157] a j.

Pokud se týká obydlí keltských, nemáme o nich historických zpráv a také archeologický výzkum nepokročil až dosud do té míry, abychom si o nich mohli utvořiti zcela výstiž-

[154] Kiekebusch, PZ VI (1914), 303 a d., Meissner, Ebert RL. IX. 160, Matthes, VdSt. I. 356.

[155] Matthes, l. c. 356 a d.

[156] Tamže 357.

[157] Guthjahr. Semnonen 85.

nou představu. Při čilých stycích našich Keltů — Bojů i Volků Tektosagů — s keltskými oblastmi v Podunají a v Porýní lze ovšem předpokládati, že také u nás stavěli svá obydlí analogickým způsobem, t. j. zpravidla domy čtverhranného, pravoúhlého nebo alespoň pravoúhlému se blížícího půdorysu, někdy i o několika místnostech[158]. Tento předpoklad byl dosavadními vykopávkami alespoň částečně potvrzen jak v oblasti Volků, tak také v oblasti bojské v jižních Čechách.

Na Starém Hradisku na Moravě, kde bylo až dosud nejodborněji pracováno a výsledky výzkumů byly alespoň souhrnně uveřejněny[159], byly zatím podle J. Böhma zjištěny dva typy staveb. K prvnímu typu patřily chaty malého půdorysu, 2 : 3 m, 3 : 5 m a pod., jež byly zapuštěny do země, a to nejvýše do hloubky jednoho metru. Chaty byly kryty jednoduchou sedlovou střechou, jež se opírala buď přímo o zem nebo o několik kolů, mezi nimiž byla jednoduchá stěna. Někdy byly stěny uplácány z hlíny v síle asi 60 cm na jednoduché sloupové konstrukci. U některých chat byla zjištěna i pultová střecha, sklopená jednou stranou až k zemi. Druhý typ chat byl stavěn na povrchu půdy. Stavby toho druhu byly vesměs větší, až do rozměru 7 : 15 m i více. Měly pilířovou konstrukci jako v gallském oppidu Bibracte (Mont Beuvray), a to někdy jen z tenkých sloupků, jindy ze silných kolů, někdy také kombinovanou s hliněnou stěnou. Kůly byly umístěny jednou na vnitřní, podruhé na vnější straně stěny. U některých staveb byla mezi pilíře stěn zapouštěna také prkna jako dnes ještě u některých lidových staveb. Některé budovy měly podélné sedlové střechy, vzpírané ještě podle stěn, jiné měly střechy pultové, jejichž nosné trámy byly zapuštěny šikmo do země a zatíženy kládou, střechy částečně stanové konstrukce a pod. Pro chaty na svahu byly odkopáním terénu upravovány rovinky („podia"), chráněné před přívaly dešťové vody stružka-

[158] Str. 113.

[159] Lipka—Sněti na, St. Hradisko 1 a d., Böhm, Ročenka Prost. XII. 5 a d., XIII. 5 a d., XIV. 5 a d., Kronika 428 a d., Města 55 a d.

mi, vyrýpanými na svahu nad nimi[160]. Kamenné podezdívky stěn na Starém Hradisku dosud zjištěny nebyly[161].

Kromě budov čtverhranného půdorysu byly ovšem na Starém Hradisku také chaty půdorysu oválného, jak ukázaly zejména starší výzkumy Lipkovy a Snětinovy. Bylo při nich prokopáno asi 20 jam — zbytků chat. Jejich hloubka pod dnešní úrovní půdy (která ovšem není totožná s úrovní terénu před 2000 lety) kolísala mezi 0·35—1·70 m. Oba archeologové při tom zjistili, že při zřizování chaty byla půda vyhloubena až na skalnatý spodek, na němž pak byla z rozdělané hlíny zřízena pečlivě vyhlazená rovná podlaha. Půdorys jedné z prokopaných chat byl čtvercový o stěnách asi 4 m dlouhých, jiná jáma měla tvar dlouhé elipsy a všecky ostatní měly půdorys kruhový o průměru obyčejně pod 4 m. Nejlépe zachovaný spodek chaty nalezl Lipka v trati ‚na hrubých dílech' pod nejvyšší částí hradiště. Vyhlazené dno z upěchované hlíny bylo 1·25—1·45 pod nynějším povrchem a mělo tvar kruhu o průměru 4.5 m. Podle zvrstvení kolmé, směrem do výšky poněkud se sbíhající stěny bylo dno asi 40 cm pod původní úrovní půdy. Vchod, široký asi 2 m, byl s východní strany. V těch místech byl také nalezen klíč a jiné předměty, jež zbyly z konstrukce dveří[162].

Nálezy bronzových i železných klíčů na Starém Hradisku (v každém z prozkoumaných domů) i na Hradišti u Stradonic (obr. 186)[163] ukazují, že domy byly na ochranu majetku zamykány, a jsou zároveň dokladem poměrů, které si toto bezpečnostní opatření vynutily.

Pečlivým pozorováním měr při výzkumu na Starém Hradisku zjistil J. Böhm, že při stavbách domů i hradeb bylo užíváno jakési základní míry (lokte) o rozměru asi 60 cm, resp.

[160] Tento způsob stavby na svazích v horském terénu je znám i z jiných keltských končin, srov. Schulz, Germ. Haus² 91 a d. (tam v. i jinou literaturu).

[161] Böhm, Kronika 434 a d., Města 57.

[162] Lipka—Snětina, St. Hradisko 9 a d.

[163] Tamže 25, 34, tab. XIV. 1—13, Böhm, Kronika 439, Města 62, Píč, Starož. II. 2 sl. 75, tab. 32, Filip, PČ 276.

jejího násobku (kola vozů na hradišti měla podle vyježděných kolejí rozchod přibližně 120 cm)[164].

Na hradišti stradonickém zjistil Píč rovněž obojí druh chat, jednak zapuštěných do země (až do hloubky půl metru), jednak postavených na úrovni terénu. Domy měly, pokud mohl Píč sám zjistit, délku 4—5 m a šířku 3—4 m. Byly dřevěné a někdy měly stěny potřeny mazanicí. Podlaha obytného stavení (nebo někdy jenom ohniště) byla pokryta vrstvou hlíny, na povrchu pečlivě uhlazené a někdy i do červena vypálené. U některých příbytků se vyskytly také hlubší a o něco menší čtverhranné jámy, vyplněné popelem, které byly pokládány za dílny. Píč k tomu podotýká, že sám nalezl dvakráte stopy slévání bronzu a práce železářské v chalupách na úrovni postavených[165].

V dolejší části hradiště nad Berounkou nalezl Píč porůznu a dosti daleko od sebe několik okrouhlých jam, které pokládal za jámy odpadkové[166].

Na sídlišti U Jenišova Újezda (Duchcov, s. o. Bílina) byly podle R. Weinzierla chaty (jámy) oválného půdorysu o průměru 3 : 4 m (V), 4 : 6.50 m (IV) a 5 : ? m (III). Jamka pro ohniště byla v první (V) chatě po straně, v druhé (IV) uprostřed. Kromě toho byly v prokopané části pískovny (sousední část směrem k východu, kde podle Weinzierla sídliště pokračovalo, nebyla prozkoumána) zjištěny ještě další tři menší ‚kulturní nebo odpadkové jámy' rovněž oválného půdorysu (I, II, VI) a čtvrtá u kolny Hoffmannovy usedlosti byla jen zčásti při odebírání písku prokopána. Z nich jedna (I) byla velmi malá, měla jenom 0·50 m v průměru; poslední (VI) u cesty měla délku 2 m, šířku 1·50 m a hloubku 1·50 m. Ve všech jámách byly v popelovité vrstvě pozdnělatenské střepy spolu s ručně robenou keramikou z prvních dob našeho letopočtu. V ‚obytné' jámě III byl kromě toho žulový ruční mlýn

[164] Böhm, Města 59.

[165] Píč, l. c. 7 a d.

[166] Tamže 8.

a zvířecí kosti (odpadky po jídle), v obytné jámě V zvířecí kosti v popelu ohniště a v menších ‚odpadkových' jamách kromě keramiky ruční mlýny (dva celé a tři zlomky), vypálená mazanice s otisky prutů, hliněné přeslínky, železná sekerka a j. Střepů bylo značné množství, několik set kusů. Z toho bylo kolem dvou třetin střepů robených v ruce.[167]

V jihočeské oblasti bojské zjistil Dubský, že chaty měly zpravidla čtverhranný, obdélníkovitý půdorys, někdy i značně velkých rozměrů (na př. u Petrovic 7·8 : 4 m, u Dobevi 7·5 : 3·7 m, 6·8 : 4 m, 7·9 : 6 m, 6 : 5 m, 8 : 5 m a 8·5 : 5 m), a byly někdy (u Kuřimen, Řepice u Strakonic) hloubeny i do skály. Vrchní konstrukce nad hranolovitou jamou v zemi nebo v měkké rule byla dřevěná a byla někde (na př. u Kbelnice) na podezdívce z kamenů na sucho kladených. Podlaha chat byla někdy (v sídlištích u Cehnic a Chlumu-Bezděděvic) udusána, vyhlazena a vypálena. Stavení mívala jednu nebo dvě místnosti. Ohniště bylo někdy v hranolovitých jamách, jindy v jamách okrouhlých (které Dubský považuje za kuchyně) nebo vedle nich. Vchody příbytků, zpravidla v delší stěně, byly nejčastěji obráceny k východu (delší osa příbytků byla tedy od severu k jihu). Jámy příbytků byly zpravidla nehluboké, jenom několik decimetrů zapuštěné do země nebo do skály; největší zjištěná hloubka byla 1·3 m (u Dobevi).[168]

[167] R. Weinzierl, Das Latène-Grabfeld von Langugest bei Bilin in Böhmen (Brunšvík 1899), 30 a d., 59 a d., tab. 8—11, Schliz, Hoops RL. IV. 463, Schulz, Germ. Haus² 99; pokud se týká záznamu o elipsovitém půdorysu větších (obytných) jam, není ze zprávy Weinzierlovy patrno, jak byl získán, zda jen podle zpráv dělníků, kteří pískovou stěnu vertikálně odkopávali a sotva správně postihli přesný obrys chat, či skutečným výzkumem a koho, a je proto třeba přijímati jej s reservou (výkopy vedl — pokud šlo o skutečné vykopávky teplického musea — zřízenec tohoto musea; klenotník a obchodník se starožitnostmi A. Dasch, který byl tehdy kustodem prehistorických sbírek musea, neměl na to jako obchodník kdy, a R. Weinzierl byl teprve dodatečně jako příslušný okresní konservátor pověřen publikací nálezů).

[168] Dubský, La Tène j. Č. 81, 110 a d., 125, Pravěk j. Č. 359 a d., 387.

Z doby doznívání keltského života v našich zemích v prvních stoletích našeho letopočtu je to především sídliště u Vícemilic (Bučovice), osídlené až do mladší doby římské, jemuž byla věnována podrobnější pozornost[169]. F. Kalousek vykopal v trati nad cihelnou rozměrnou jámu příbytkovou, jejíž půdorys měl tvar pravidelného šestiúhelníka o stranách 1·90 m dlouhých. V rozích a uprostřed chaty zjistil Kalousek jamky o průměru 25 cm a 50 cm hluboké se zbytky po dřevěných sloupech, jež opíraly stěny a střechu chaty. Podlaha byla udusaná jako mlat. Ohniště bylo v jednom z trojúhelníků po straně chaty. U něho nalezl Kalousek v popelu malý podstavec na rošt. V hlíně, vyplňující jámu, bylo množství střepů z pozdněkeltských nádob, vyrobených na kruhu, i hrubších nádob s vrypy a záseky, bronzová udice, kostěná šidla, hladidla, šipka, železná struska a j.[170]

Na sídlišti u Jiříkovic (Brno) byly v r. 1934 J. Poulíkem vykopány dvě veliké pece, které Červinka pokládal za pece na tavení železa, Poulík za pece hrnčířské. Podle neodborné rekonstrukce obou pecí (jež se při převozu z Jiříkovic do Brna rozpadly a byly pak v Brně rekonstruovány, srov. obr. 104) by se dalo spíše usuzovati, že mohlo jíti o pece na tavení železa, ale proti tomu stojí svědectví Poulíkovo, že v pecích ani v jejich okolí nebylo ani stopy po železe, zato však množství střepů jako stop po činnosti hrnčířů (obr. 144—146)[171]. Pecí bylo na sídlišti podle sdělení Poulíkova více, takže tu zřejmě šlo o důležité výrobní středisko.

Z pozorování, jež učinil při svých vykopávkách v oblasti pozdněkeltské osady u Nové Cerekve (Bezděkova, Hlub-

[169] M. Chleborád, ČMMZ XIV (1914), 272 a d., Bučovsko za praveku (II, Bučovice 1929), 15 a d.

[170] Červinka, Anthropol. XIV (1936), 116, K. Schirmeisen, Germanenerbe III (1939), 107 a d., obr. 3, 4, a podle ústního sdělení F. Kalouska.

[171] Podle ústního sdělení J. Poulíka; Červinka, l. c. 114 a d., K. Schirmeisen, Jahrbuch Brünn 1941, 35, J. Poulík, Jižní Morava — země dávných Slovanů (Brno 1950), 24.

čice) B. Richthofen, je nejzajímavější nález hrnčířské pece (obr. 105), jež má své analogie v nálezech na západě (Xanten, obr. 51)[172], v Čechách na Kolínsku (Cerhýnky, museum v Kolíně)[173] a j.

Ráz příbytků slovanských nemáme dosud archeologicky v oblasti západně od čáry horní Odra — dolní Visla bezpečně doložen, ale je pravděpodobné, že ani v tom ohledu nebylo mezi Germány a Slovany, žijícími pohromadě s nimi a v jejich blízkém sousedství, žádného podstatného rozdílu. Tucitus dokonce svědčí o Venedech mimo vlastní starověkou Germanii — Suebii, že se spíše podobají Germánům než Sarmatům proto, že si stavějí domy[174].

Z historických zpráv z pozdějších dob má tu pro nás význam zejména zpráva Helmoldova (XII. stol.) o přímořských Slovanech v západním Pobaltí, že nedbají valně o stavbu svých domů, „nýbrž spíše si splétají chýše z proutí jenom z nutnosti, aby byli chráněni před bouřemi a dešti. Kdykoli však zazní válečný ryk, schovávají vymlácené obilí i zlato a stříbro a všecky cennější věci do jam... A tak nic není vydáno nepřátelskému plenění kromě chatrčí, jejichž ztrátu považují za nejméně citelnou“[175]. Tato zpráva Helmoldova souhlasí s tím, co víme o západních Slovanech také z předcházejících dob I. tisíciletí našeho letopočtu. Ve všech slovanských oblastech se v těch dobách setkáváme s t. zv. příbytkovými (u nás též zv. sídelními) jámami, zemnicemi, rus. zemljankami, pol. ziemiankami atd. Byly to jámy různých rozměrů, okrouhlé nebo čtverhranné, jež

[172] Jahn, Kelten I. 64 tab. 9, Richthofen, Altschlesien I (1926), 191, tab. 24 č. 3.

[173] Filip, PČ. 253, 270.

[174] Tacitus, G. 46: Venedi... tamen inter Germanos potius referuntur, quia et domos figunt... (str. 250, pozn. 58).

[175] Helmold, Cronica Slavorum II. 13: Sed nec in construendis edificiis operosi sunt, quin potius casas de virgulis contexunt, necessitati tantum consulentes adversus tempestates et pluvias... Nec quicquam hostili patet direptioni nisi tuguria tantum, quorum amissionem facillimam putant.

zcela odpovídají příbytkovým chatám, známým ze sousedních germánských a jiných oblastí ze starších předhistorických dob. Vstup do chaty byl buď po primitivních schodech, vykopaných v zemi, nebo po krátkém žebři. Zemnice mívaly také otevřenou nebo zavřenou předsíň, oddělenou od vlastní světnice (jizby) stěnou. V jizbě bylo ohniště. Stěny chat byly dřevěné (klády, větve nebo proutí). Štěrbiny mezi dřevy byly vymazávány hlinou nebo byly celé stěny nahozeny maznou hlinou a po případě (v pozdějších dobách hlavně?) i obíleny. Střecha byla kryta proutím, rákosím, slamou nebo drnem.[176]

[176] L. Niederle, Rukověť slovanské archeologie (Praha 1931), 91 a d. (tam v. i jinou lit.), a dříve již ŽS. III. 685. 694 a d.

Život a zaměstnání obyvatelstva. Hospodářské a výrobní poměry.

Z ethnických skupin, jež v době kolem rozhraní letopočtů až po dobu Tacitovu a Ptolemaiovu (Hadrianovu) obývaly oblast labsko-oderskou a dnešní Moravu, jsme dík zprávám antických autorů opět nejlépe informováni o životních a hospodářských poměrech, zvyklostech a řádech u Germánů. Vedle Caesara je to především Tacitus, který nám svým lapidárním způsobem podává množství zpráv o jejich rodinném životě, o růstu dětí obojího pohlaví až do dospělého věku, o jejich pohlavní čistotě, o jejich zásnubách, o věrnosti žen, o jejich péči o domov, o pohostinnosti Germánů, o statečnosti mužů i žen v boji, ale zároveň také o zahálčivosti, pijáctví a hráčské vášni mužů v dobách míru, o jejich kořistnických výpravách a j.

O dětech praví Tacitus (G. 20), že „ve všech domácnostech jsou bez dozoru ponechány samy sobě a vyrůstají nahé[1] a špinavé do těch údů a do těch mohutných těl", jimž se Římané tolik podivují. Malé děti „nejsou přenechávány služkám a kojným [jako v Římě]. Každá matka kojí své děti vlastními prsy". V dětství „nelze podle žádného hýčkání ve výchově rozeznati pána a otroka: žijí mezi týmž dobytkem, na téže zemi, dokud věk neoddělí svobodných [od otroků] a jejich mužnost jim nedobude uznání".

Podle Caesara jsou od útlého věku navykáni práci a tvrdému životu[2]. O Svébech vypravuje Caesar, že od dětství žijí podle vlastní vůle, svobodně a nespoutáni povinnostmi a disciplinárními příkazy, koupají se v řekách, i v nejstudenějších končinách si zvykli nechránit tělo oděvem kromě malých kožešin, které ponechávají velkou část těla odkrytu. Zaměstnávají se mnoho lovem zvěře a živí se z největší části mlékem a masem,

[1] Srov. též Mela III. 3 (26): nudi agunt antequam puberes sint.

[2] Caesar, BG. VI. 21: ab parvulis labori ac duritiae student.

což vše zmnožuje jejich síly a dává růst lidem ohromné velikosti[3].

Záliba Germánů v nespoutaném životě nám ovšem také plně vysvětluje Tacitův kritický dodatek (G. 4), že jejich velká těla jsou „jenom k útoku dosti silná; pro namáhavou práci nemají téže vytrvalosti a nejméně si zvykli snášeti žízeň a vedro; mrazům a hladovění přivykli vlivem podnebí nebo rázu své země“[4]. Sklony primitivů tělesně zdatných, ale bez nadšení pro těžkou práci[5] musily nutně vésti na jedné straně k zahálčivému životu, vyplněnému častými pitkami a chvastounským harašením zbraněmi i v době míru, a na druhé straně k zálibě v kořistnických výpravách do cizích území, zejména, kynula-li při takové loupeživé výpravě lehká a bohatá kořist[6]. S tím dobře souhlasí Caesarova zpráva, že nepokládají lupičství za nečestné, „pokud se děje mimo území vlastního kmene; říkají, že se to dělá *pro výcvik mládeže a pro zmenšení její zahálčivosti*“.[7] A Mela praví velmi výstižně, že „považují moc za právo, takže se nehanbí ani za loupežnictví“.[8]

Chlapci jsou až do prohlášení jejich dospělosti stejně jako děvčata částí domácnosti a nemají práva nositi zbraně. Dospělými a tím plnoprávnými členy kmene se stávají, když je

[3] Tamže IV. 1: Neque multum frumento, sed maximam partem lacte atque pecore vivunt, multumque sunt in venationibus; quae res et cibi genere et cotidiana exercitatione et libertate vitae ... et vires alit et immani corporum magnitudine homines efficit ...

[4] Tacitus, G. 4: magna corpora et tantum ad impetum valida; laboris atque operum non eadem patientia, minimeque sitim aestumque tolerare; frigora atque inediam caelo solove adsueverunt.

[5] Srov. také již Caesar, BG. VI. 22: agri culturae non student; 29: minime omnes Germani agri culturae student; Tacitus, G. 15, v. výše str. 119 a d., pozn. 18, 19.

[6] Srov. str. 120.

[7] Caesar, BG. VI. 23: Latrocinia nullam habent infamiam, quae extra fines cuiusque civitatis fiunt, atque ea iuventutis exercendae ac desidiae minuendae causa fieri praedicant.

[8] Mela III. 3 (28): ius in viribus habent, adeo ut ne latrocinii quidem pudeat.

kmen na svém shromáždění uzná za schopné. Pak jim na témže shromáždění buď někdo z předáků *(principum)* kmene nebo otec či příbuzní podají obřadně štít a oštěp *(framea)* — to je u nich (římská) toga, první uznání a pocta mladého muže[9].

O pohlavní čistotě germánské mládeže vypravují souhlasně Caesar i Tacitus[10]. A také Pomponius Mela se v krátkém odstavci o Germánech zmiňuje, že u nich chlapecký věk (bez pohlavního života) trvá velmi dlouho[11].

Zajímavým dokladem doznívání přežitků ze starších dob je Tacitův záznam, že příbuzenský poměr synů k otci a k ujci (matčinu bratrovi) je týž, a že někteří Germáni dokonce pokrevní svazek s matčiným bratrem považují za světější a těsnější, takže mu dávají přednost při přejímání rukojmí, aby tím pevněji poutali ducha a šíře zavazovali jejich příbuzenstvo[12].

V právu dědickém tento přežitek v nazírání na poměr příbuzenský ovšem již vymizel. Dědici a právními nástupci jsou podle Tacita vždycky již jen vlastní děti (synové). Závěť se nedělá. Není-li dětí, nastupují jako nejbližší oprávnění dědici bratři, strýci (otcovi bratři) a ujci (matčini bratři). Tacitus k tomu dodává, že stáří každého Germána je tím váženější, čím větší má počet vlastních i sešvagřených příbuzných. Bezdětnost nepřináší žádných výhod[13] (jako v Římě, kde byli bezdětní zá-

---

[9] Tacitus, G. 13; srov. k tomu poznámky Müllenhoffovy, DA. IV². Reebovy, Tac. Germania 33, a Muchovy, Tac. Germania 153 a d.

[10] Srov. o tom výše str. 169 a d.

[11] Mela III. 3 (26): longissima apud eos pueritia est.

[12] Tacitus, G. 20: sororum filiis apud avunculum qui apud patrem honor. quidam sanctiorem artioremque hunc nexum sanguinis arbitrantur et in accipiendis obsidibus magis exigunt, tamquam et animum firmius et domum latius teneant; srov. k tomu také výklad Muchův, Germania d. Tac. 204 a d.

[13] Tacitus, G. 20: heredes tamen successoresque sui cuique liberi, et nullum testamentum. si liberi non sunt, proximus gradus in possessione fratres, patrui, avunculi. quanto plus propinquorum, quanto maior adfinium numerus, tanto gratiosior senectus; nec ulla orbitatis pretia.

možní lidé obklopeni zástupem lichotníků, toužících po jejich dědictví[14]).

Také při svatebních úmluvách se u Germánů udržel přežitek ze starších dob: kup ženy. O sňatku bylo zpravidla jednáno při jídle a pití[15]. Věno, jak zdůrazňuje Tacitus (G. 18), nepřináší žena muži, nýbrž naopak muž ženě. Při zásnubách o něm jednají („schvalují je") rodiče a příbuzní. Dary, jež dává ženich nevěstě, nejsou určeny pro ukojení ženské marnivosti ani pro ozdobu mladé ženy. Jsou to (místo peněz) dobytčata (hovězí), kůň s postrojem a štít s oštěpem *(framea)* a mečem. Nevěsta je dána za tyto „dary" ženichovi za ženu a sama mu také navzájem dá nějakou zbraň. To považují Germáni za nejpevnější pouto, za tajuplné posvěcení, za boží požehnání manželství. Svatební dary ženě zároveň připomínají hned na počátku manželství, že se stává mužovou společnicí v práci i v nebezpečí, že jí bude v míru i v boji totéž snášeti a téhož se odvážiti: to naznačují spřáhnutá dobytčata, kůň v postroji i věnované zbraně[16].

Germáni žijí podle Tacita (G. 18) v jednoženství. Jen velmi zřídka prý někteří z nich ne z rozkošnictví, nýbrž pro své vynikající postavení mají více žen (dostávají velmi mnoho svatebních nabídek)[17].

Tacitus (G. 19) mluví pochvalně — se zřejmou moralisující tendencí proti poměrům v Římě — o věrnosti a cudnosti germánských žen, které nejsou kaženy chlípnými divadelními hrami ani dráždivými společnými hostinami. „Tajného dopisování neznají mužové ani ženy. Cizoložství se vyskytuje v tomto tak početném národě velmi zřídka. Trest za ně je okamžitý a je přenechán manželovi. S ostříhanou hlavou a nahou vyžene muž

[14] Horatius, Sat. II. 5, Epist. I. 1. 78, srov. k tomu Fehrle, Tac. Germania[3] 26, Reeb, Tac. Germania 102 a d.

[15] Tacitus, G. 22: de... iungendis affinitatibus... plerumque in conviviis consultant.

[16] Srov., co k tomu poznamenávají Fehrle, l. c. 24, 91 a d., Reeb, l. c. 39 a d., 100 a d., Much, l. c. 192 a d.

[17] Tacitus, G. 18 (17): ob nobilitatem plurimis (Halm: pluribus) nuptiis ambiuntur; srov. k tomu Reeb, l. c. 101, Much, l. c. 192.

Obr. 103. Praha—Bubenec, pece na tavení železa na sídlišti z římské doby (podle J. A. Jíry, Obzor prach. II. 2 obr. 12).

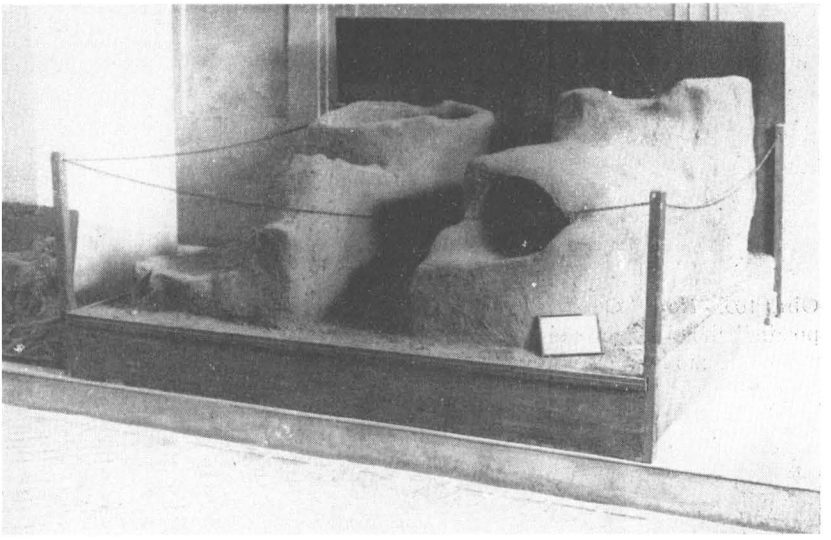

Obr. 104. Jiříkovice u Brna, rekonstrukce pecí v Mor. muzeu v Brně.

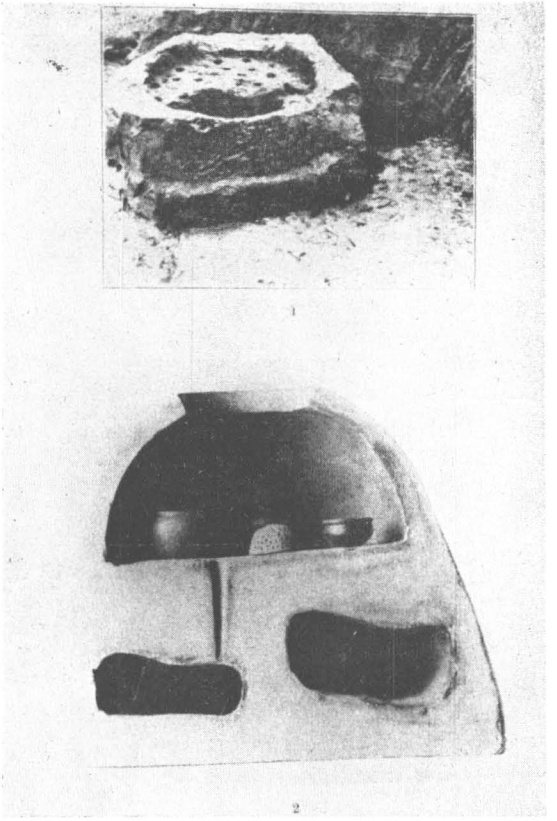

Obr. 105. Nová Cerekev (Bezděkov, Bieskau) u Hlubčic ve Slezsku, pozdněkeltská hrnčířská pec: 1 odkrytý zbytek pece, 2 řez pecí, podle modelu (M. Jahn, Kelten in Schlesien I, 64 tab. 9).

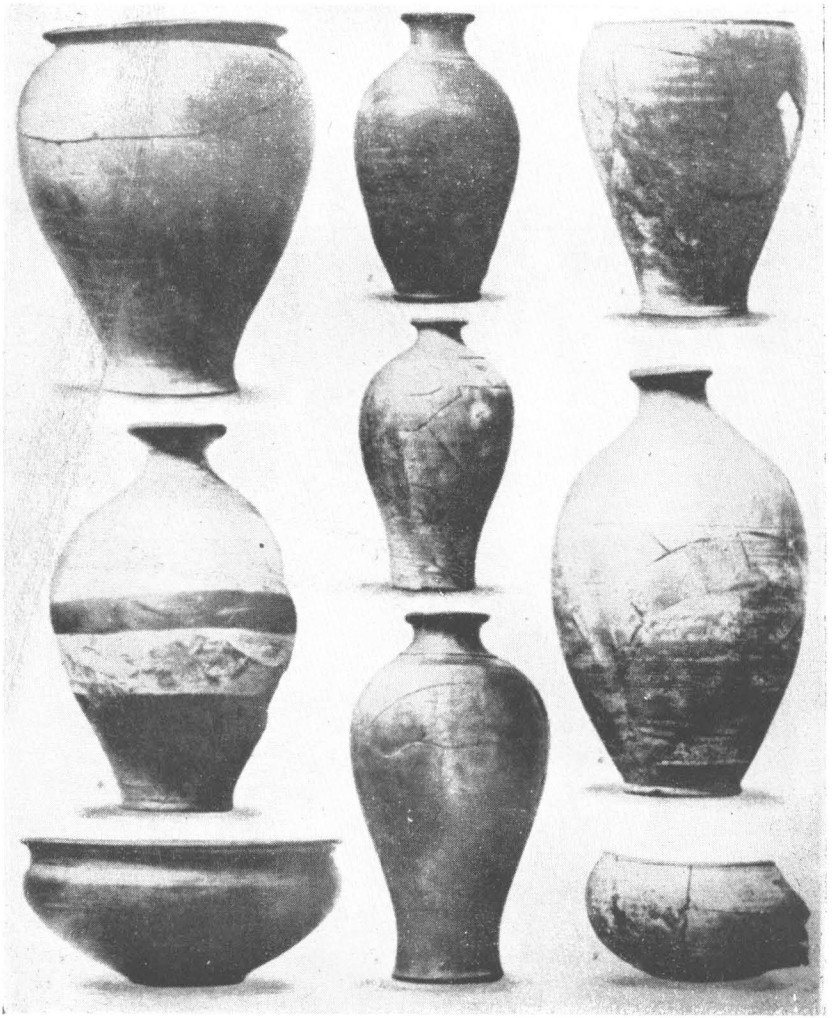

Obr. 106. Hradiště u Stradonic, pozdněkeltská keramika (podle Píče, Starož. II. 2 tab. 30).

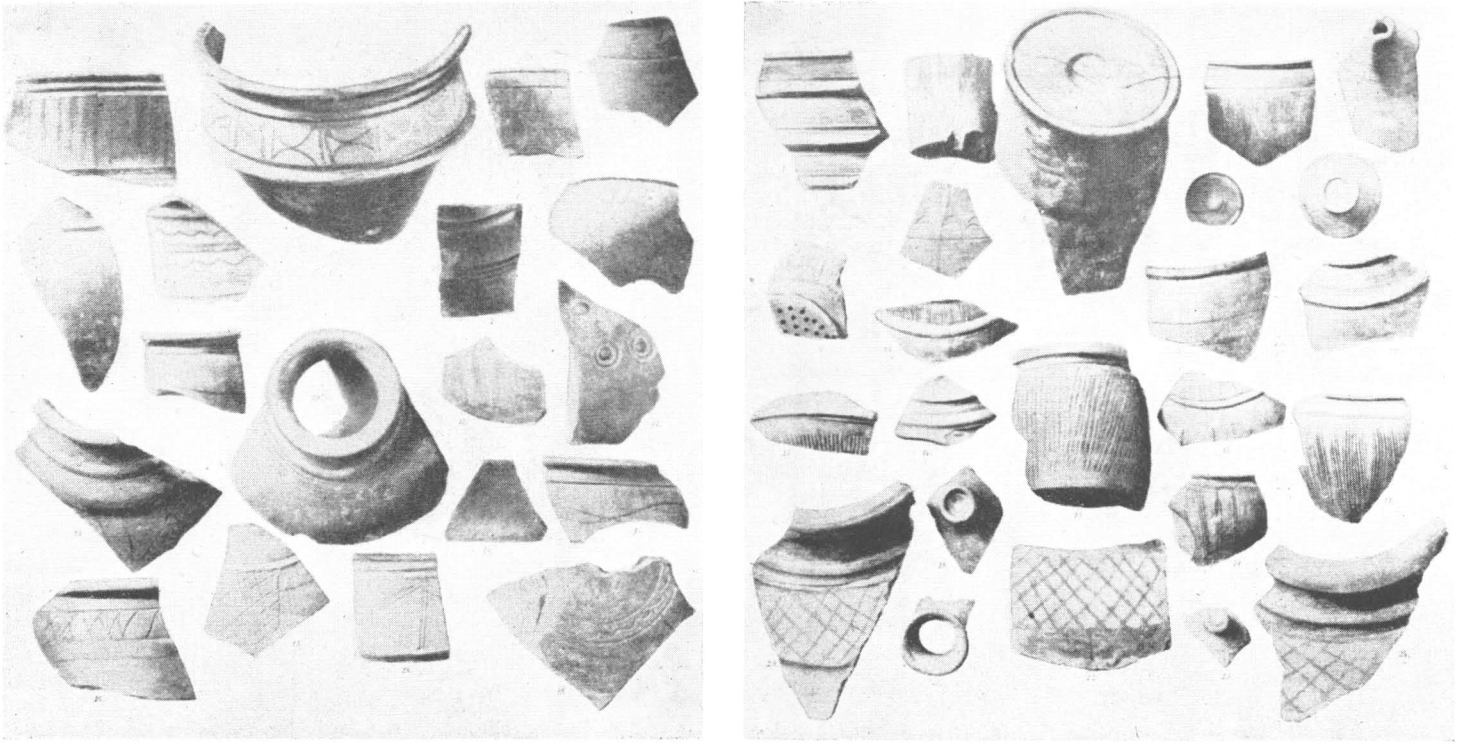

a b

Obr. 107. Hradiště u Stradonic, pozdnělatenská keramika (podle Píče, Starož. II. 2 tab. 32. 33).

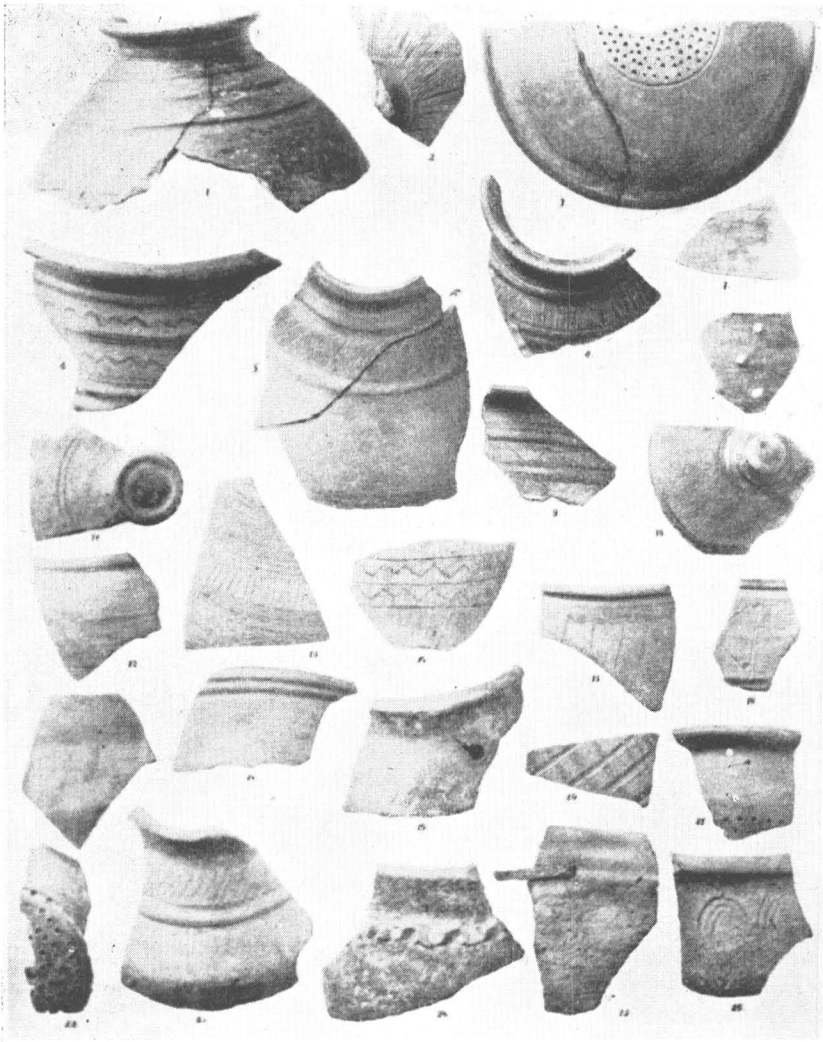

Obr. 108. Hradiště u Stradonic, pozdnělatenská keramika (podle Píče, Starož. II. 2 tab. 54).

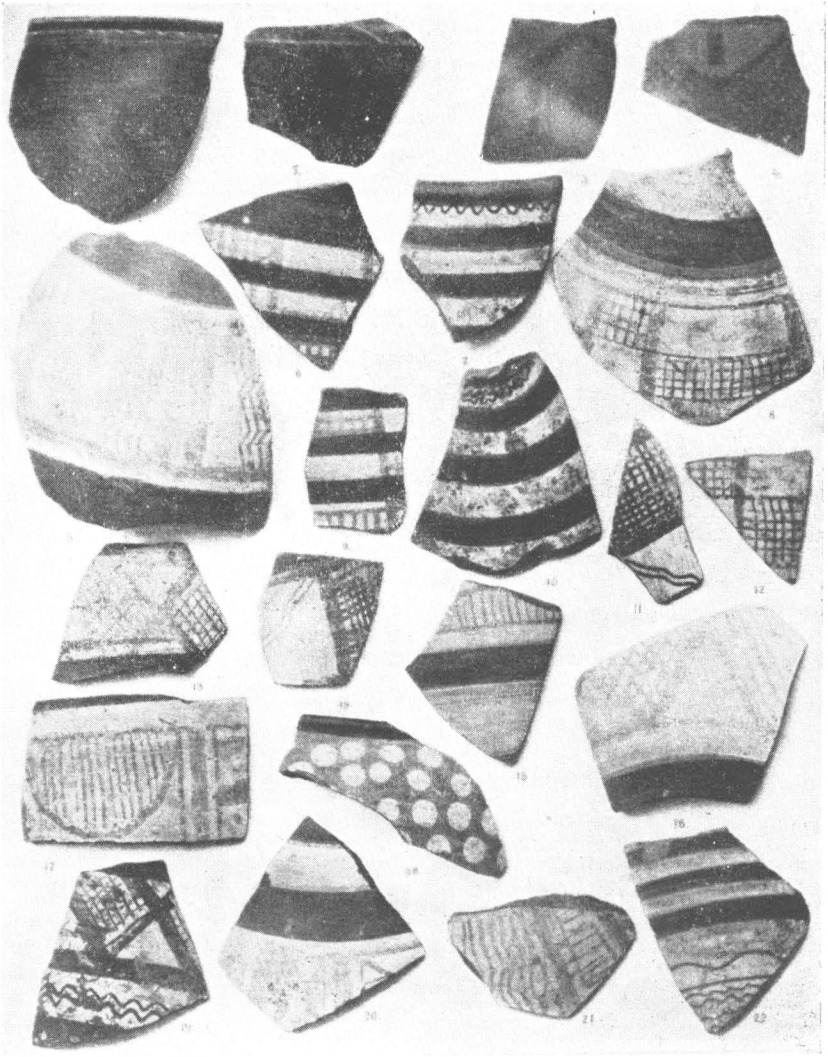

Obr. 109. Hradiště u Stradonic, malovaná keramika pozdnělatenská (podle Píče, Starož. II. 2 tab. 49; z technických důvodů nemohlo být reprodukováno barevně)

Obr. 110. Podmokly—Rozběsy, nálezy na germánském pohřebišti z doby pozdnělatenské (podle J. Michla, Wiener Praeh. Zeitschr. I. tab. 3).

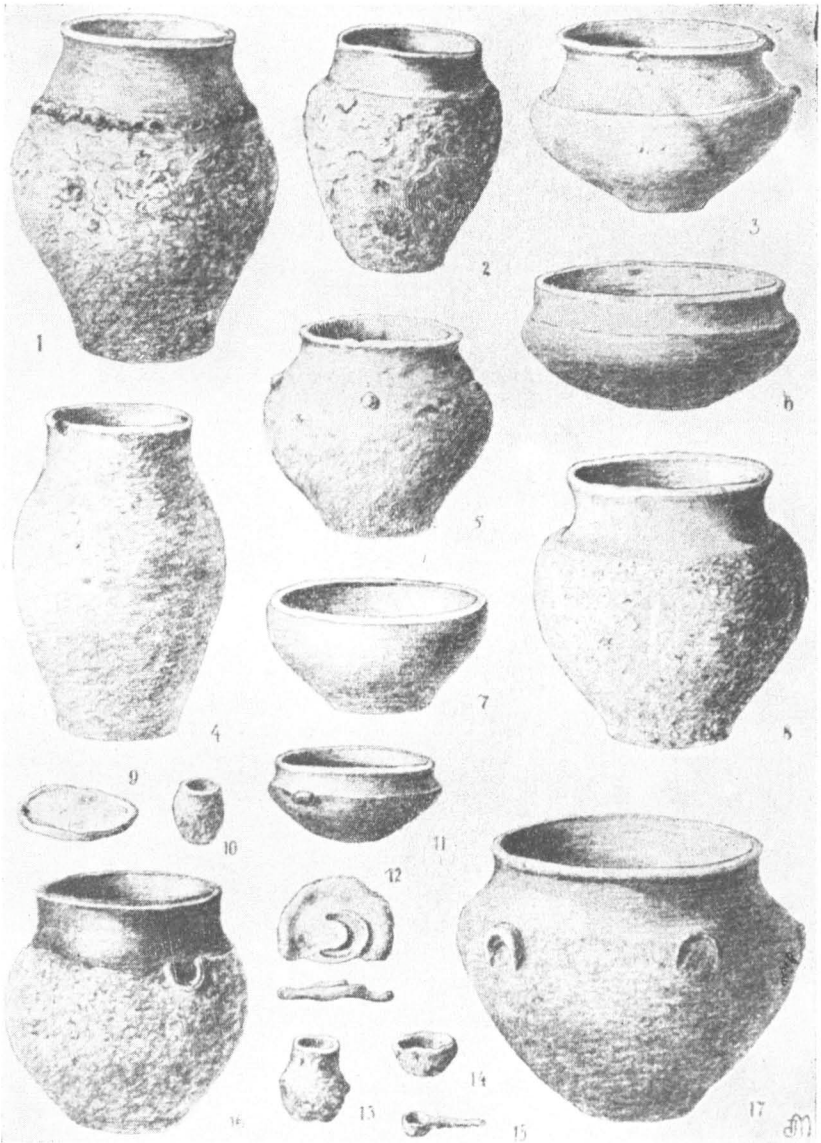

Obr. 110 a. Podmokly—Rezbělesy, nálezy na germánském pohřebišti z doby pozdnělatenské (podle J. Michla. Wiener Praeh. Zeitschr. I. tab. 2).

ženu z domu a bičuje ji celou vesnicí[18]. Neboť pro porušení cudnosti není odpuštění. Ani půvab, ani mládí, ani bohatství jí nezíská nového manžela. Nikdo se tam nesměje neřestem a svůdnictví ani ochota dát se svésti se nenazývá ‚jednáním v duchu doby'."[19]

Ještě lépe je tomu podle Tacita u těch kmenů, kde se provdávají jenom panny, čímž se pro ně vše jednou provždy končí. Tak se jim dostává jediného muže jako mají jediné tělo a jediný život, aby již nemohly mysliti na nikoho jiného po něm a nemohly toužiti po žádném druhém muži.

Za hanebnost se považuje omezovati počet dětí nebo některé z později narozených dětí zabíjeti. A Tacitus k tomu dodává, zase s ostnem proti Římu: „A více tam zmohou dobré mravy než jinde dobré zákony".[20]

Ženy se starci, s čeledí a s dětmi pečovaly o domácnost a o celé hospodářství[21]. V boji ženy podněcovaly s vozů, jedoucích za bojovníky, své muže k statečnosti, a hrozila-li porážka, prosily je hlasitým nářkem se sepjatýma rukama a ukazujíce jim obnažené prsy, aby je nevydávali do otrockého zajetí Římanů. Římského zajetí se Germáni báli a považovali je zejména za nesnesitelné (právem), hrozilo-li i jejich ženám. Jejich úcty k ženám a obavy o jejich osud využívali Římané tím, že od kmenů, kteří jim měli vydati rukojmí, požadovali také děvčata z předních rodin. Věděli, že je tím pevněji zavazují[22].

---

[18] Přistižený svůdce její mohl být beztrestně zabit: srov. k tomu Müllenhoff, DA. IV². 307 a d., Reeb, l. c. 95, 101, Much, l. c. 197,

[19] Tacitus, G. 19: nemo enim illic vitia ridet, *nec corrumpere et corrumpi saeculum vocatur.*

[20] Tamže; Tacitus tím narážel na zákony Augustovy *lex Iulia* a *lex Papia Poppaea*, které, ač byly dobře míněny, zcela se minuly s účinkem; srov. k tomu Reeb, l. c. 101, Much, l. c. 200 a d.

[21] Tacitus, G. 15, v. výše str. 119, pozn. 19.

[22] Caesar, BG. I. 51: mulieres in proelium proficiscentes passis manibus flentes implorabant, ne se in servitutem Romanis traderent; Tacitus, Hist. IV. 18: feminarum ululatu, G. 7: feminarum ululatus... hortamina, 8: Memoriae proditur quasdam acies inclinatas et labantes a feminis restitutas constantia precum et obiectu pectorum et monstrata

Ženy a matky pečovaly o léčení raněných v boji[23] a vůbec o zdraví členů rodiny[24].

O životě mužů se dovídáme z Tacitových zpráv řadu podrobností.

„Hned po spánku, který většinou protahují do bílého dne, se myjí, a to častěji teplou vodou, jako v končinách, kde je po větší část roku zima. Po mytí jedí. Každý má svou stoličku (sedes)[25] a každý má prostřeno pro sebe (sua cuique mensa)[26]. Potom jdou po práci, ale neméně často také ke kvasu, a to ozbrojeni. Ve dne v noci vytrvale píti není nikomu k hanbě. Časté hádky, jako mezi opilci, končívají zřídka jenom nadávkami, častěji vraždou a krvavými ranami. Ale při pitkách se také radívají o vzájemném smíru nepřátel, o sňatcích, o získávání (volbě) knížat a konečně i o míru a válce, jakoby jejich duch nikdy jindy nebyl přístupnější upřímné výměně názorů nebo nedovedl se nadchnouti pro velké myšlenky. Lid nezáludný a bezelstný odkrývá v rozpoutaném veselí, co bylo dosud skryto v jeho hrudi. A tak je v té chvíli smýšlení všech dokonale zjevné. Příštího dne se věc probírá znovu, a tak se v obojí době jedná zdravým způsobem: uvažují, když se nedovedou přetvařovat, a rozhodují, kdy se nemohou mýlit" (jsouce střízliví).[27]

Pokud se týká nápojů, které Germáni při takových příležitostech pili, zmiňuje se Tacitus (G. 23) o pivě, připravovaném

---

comminus captivitate, quam longe impatientius feminarum suarum nomine timent, adeo ut efficacius obligentur animi civitatum, quibus inter obsides puellae quoque nobiles imperantur. Srov. k tomu poznámky Muchovy, l. c. 111 a d.

[23] Tacitus, G. 7: ad matres, ad coniuges vulnera ferunt.

[24] Müllenhoff, DA. IV². 206, Reeb, l. c. 96 a d., Much, l. c. 112,

[25] Na rozdíl od Římanů, kteří při jídle leželi na lehátkách.

[26] Srov. k tomu výklad Reebův, l. c. 103 a d.; obyčejně se toto místo překládá doslovně: každý má svůj stůl m. stolek, srov. Fehrle, l. c. 29, Much, l. c. 215, a j.; Reeb, l. c. 104 překládá: jeder bekommt seine Mahlzeit für sich (in einer Schüssel).

[27] Tacitus, G. 22; srov. Müllenhoff, DA. IV². 337, Norden, Germ. Urgesch.³ 127 a d. (upozorňuje na podobné zprávy o Peršanech u Herodota a v homérském scholiu), Fehrle, l. c. 95. Much, l. c. 213 a d.

kvašením z ječmene, pšenice nebo ovsa[28]. Mikroskopickým zkoumáním povlaku na vnitřní stěně jednoho z obou rohů-pohárů, nalezených v rašeliništi u Skudstrupu (Hadersleben) v severním Šlesvicku, zjistil prof. J. Grüss, že pohár byl naplněn medovinou (pivem z medu)[29]. A hojné nálezy souprav bronzových nádob, jež sloužily k přípravě a pití vína, v našich končinách i dále na severu (v. o tom níže), dokazují, že také pití vína se již velmi záhy rozšířilo nejen do končin při Dunaji a Rýně, nýbrž i hluboko do vnitrozemí Germanie, takže Tacitově větě *„proximi ripae et vinum mercantur“*[30] třeba rozuměti jen tak, že se v končinách blízko obou pohraničních řek pití vína zvláště silně ujalo.

Jako hlavní potravu Germánů označuje Caesar mléko, sýr a maso[31]. Plinius se zmiňuje o ovesné kaši[32]. Tacitus praví o jídlech Germánů, že „jsou prostá: plané (divoce rostoucí) ovoce, čerstvá zvěřina[33] a tvaroh (nebo kyselé mléko, *lac concretum).* Hlad zahánějí bez velkých okolků s přípravou jídel a bez dráždidel. Proti žízni neznají téže zdrženlivosti. Kdybys vyhověl jejich obžerství a dal jim tolik, kolik by chtěli, mnohem snáze budou přemoženi vlastními neřestmi než zbraněmi“.[34]

[28] Tacitus, G. 23: Potui humor ex hordeo aut frumento, in quandam similitudinem vini corruptus; srov. k tomu Reeb, l. c. 104.

[29] Wegewitz, VdSt. II. 801; v druhém poháru bylo pšeničné (Emmerkorn) pivo.

[30] Tacitus, G. 23.

[31] Caesar, BG. VI. 22: maior pars eorum victus in lacte, caseo, carne consistit; srov. k tomu Reeb, l. c. 104 a d.

[32] Plinius, NH. XVIII. 149: avena... quippe cum Germaniae populi serant eam neque alia pulte vivant; srov. k tomu Reeb, l. c. 105.

[33] O syrovém mase a vnitřnostech zvířat mluví — zřejmě poněkud přehnaným způsobem — Mela III. 3 (28): victu ita asperi incultique, ut cruda etiam carne vescantur...; Reeb, l. c. 104 se domnívá, že tu snad šlo o maso, uzené nad krbem.

[34] Tacitus, G. 23: cibi simplices, agrestia poma, recens fera aut lac concretum: sine apparatu, sine blandimentis expellunt famem. adversus sitim non eadem temperantia. si indulseris ebrietati suggerendo quantum concupiscunt, haud minus facile vitiis quam armis vincentur; srov. k tomu obsáhlé komentáře u Müllenhoffa, l. c. 342 a d., Reeba, l. c. 44, 104 a d., Mucha, l. c. 220 a d.

Z her pro podívanou znají jednu jedinou, mečový tanec. Kdykoli se sejdou, „tančí nazí jinoši pro zábavu mezi meči a nebezpečně napřaženými oštěpy. Cvik je naučil tomu umění, umění pak půvabu. Nečiní tak na výdělek nebo pro odměnu; odměnou jejich odvážné bujnosti je ovšem rozkoš diváků“.[35]

S velikou vášnivostí hrají, i když jsou střízliví, v kostky. Prohrají-li vše, sázejí nakonec do hry samy sebe, svou svobodu a své tělo. Prohrají-li, jdou dobrovolně do otroctví, ať jsou sebemladší a sebesilnější. Dostáti tomuto závazku považují za věc cti.[36]

Pro nazírání primitivů je příznačné, že ti, kdož vyhráli v takovéto hanebné hře, klidně své výhry využili. Styděli se sice podle Tacitova svědectví sami užívati svých někdejších přátel a druhů k otrockým pracím, ale neostýchali se připravit jim ještě horší osud tím, že se jich zbavovali prodejem[37].

Caesar i Tacitus zdůrazňují velikou pohostinnost Germánů. Jejich dům byl každému hostu, domácímu i cizímu, vždy otevřen. Jako u Slovanů, platilo také u Germánů naše: host do domu, bůh do domu. Ačkoli jinak nevěnovali úpravě stolu příliš veliké péče (Tacitus, G. 23: sine apparatu ... expellunt famem), přišel-li host, byl pohoštěn co nejlépe. Urážeti hosta nebylo dovoleno, naopak hostitel byl povinen chrániti svého hosta proti jakémukoli bezpráví. Po pohoštění doprovodil hostitel svého hosta k sousedovi. A tam byli, třebaže nepozváni, přijati s touž vlídností. Požádal-li odcházející host o něco, bylo věcí dobrého mravu vyhověti mu. Ovšem také naopak stejně lehko si každý mohl něco vyžádati od svého hosta. Měli rádi dary, ale necítili se jimi nijak navzájem vázáni.[38]

---

[35] Tacitus, G. 24; srov. Müllenhoff, l. c. 350 a d., Fehrle, l. c. 96, Much, l. c. 227 a d. (u obou posledních v. obsáhlý seznam literatury).

[36] Tacitus, G. 24.

[37] Str. 232.

[38] Caesar, BG. VI. 23: Hospitem violare fas non putant; qui quacumque de causa ad eos venerunt, ab iniuria prohibent, sanctos habent, hisque omnium domus patent victusque communicatur. Mela III. 3 (28): tantum hospitibus boni mitesque supplicibus; Tacitus, G. 21:

Tacitův dodatek, že host stejně jako hostitel mohl bez porušení zásad dobrého mravu požádati o věc, která se mu líbila[39], je podle mého názoru zároveň také velmi dobrou ilustrací k tomu, jakým způsobem byla uskutečňována pravděpodobně největší část výměnného obchodu, za nímž se jižní kupci vypravovali do vnitrozemí Germanie[40]. Bylo to pro ně vpravdě velmi jednoduché a pohodlné. Příkaz pohostinnosti vázal domorodce přijmouti je vlídně *(vinculum inter hospites comitas)*, poskytnouti jim stravu i nocleh, a ‚host' si mohl před odchodem vyžádati darem, cokoli se mu u jeho hostitele líbilo. A hostitel si pak vyžádal zase od ‚hosta', co se líbilo jemu. Byl to tedy obrácený a velmi zjednodušený postup obchodování, než jakému byli již tehdy jižní obchodníci ve své domovině zvyklí. Nebylo nabídky bez poptávky, nebylo asi většinou ani obtížného vymáhání obchodních pohledávek. Že při tom vychytralí jižní obchodníci zpravidla nepřišli zkrátka, rozumí se samo sebou. Se svým zbožím, zejména s cennějšími kusy, se vytasili jistě teprve tehdy, když si byli jisti, že nebudou vzájemnými požadavky hostitelovými ošizeni. A sami naopak šidili jistě své primitivnější hostitele, jak jen mohli. Tím způsobem přišlo pravděpodobně největší množství importovaných věcí — kovových nádob, spon a jiných šperků, ozdob atd. — do germánského vnitrozemí. Při čilosti takovýchto ‚obchodních' styků v I. století našeho letopočtu je podle mého soudu možné a pravděpodobné, že Tacitovy vědomosti o tomto druhu vyměňování

Convictibus et hospitiis non alia gens effusius indulget. quemcunque mortalium arcere tecto nefas habetur; pro fortuna quisque apparatis epulis excipit. cum defecere, qui modo hospes fuerat, monstrator hospitii et comes; proximam domum non invitati adeunt. nec interest: pari humanitate accipiuntur. notum ignotumque, quantum ad ius hospitis, nemo discernit. abeunti, si quid poposcerit, concedere moris; et poscendi in vicem eadem facilitas. gaudent muneribus, sed nec data imputant nec acceptis obligantur. vinculum inter hospites comitas. Srov. k tomu Müllenhoff, l. c. 328 a d., Norden, Germ. Urgesch.[3] 130 a d., 454 a d., 498 a d., Reeb, l. c. 42 a d., 107 a d., Schumacher, tamže 124 a d., Much, l. c. 209 a d.

[39] Viz předcház. pozn.

[40] Str. 141 a d. a dříve již VG. III. 96.

‚darů' prýštily také — nebo především — ze zpráv jižních kupců. O tom svědčí, myslím, především Tacitova poznámka, že se Germáni necítí dary, které dostali, vázáni. Pochopitelně, když za ně již předem dobře zaplatili ‚dary', jež si od nich vyžádali jejich ‚hosté'. Že ti nebyli vždy právě skromní, je více než jisté. A často se asi divili tomu, že jejich primitivní hostitelé, na něž sami shlíželi svrchu jako na barbary, se těšili z lesklých cetek a jiných ‚darů', jež od nich dostali *(gaudent muneribus)*, a nevyčítali ‚hostům', že jim sami musili dát dary mnohem cennější *(nec data imputant)*.

Přátelství i nepřátelství otců a příbuzných přecházela u Germánů podle Tacita na syny a celé příbuzenstvo. Spory a dokonce i krevní msty mohly však být také smírně vyřešeny. Ten, kdo se provinil zabitím příslušníka rodu, mohl smíti svou vinu tím, že odvedl jeho příbuzným určitý počet hovězího a jiného dobytka *(satisfactio, Wergeld)* a zároveň pokutu králi nebo kmeni *(multa, Friedensgeld)*.

Podobné pokuty (koně a jiný dobytek) byly kmeni a poškozeným odváděny i za jiná menší provinění[41]. Za jiná těžká provinění stanovila kmenová shromáždění také těžší tresty. Zrádce a válečné zběhy (přeběhlíky) trestala oběšením, zbabělce, uprchlíky v boji a mravně úchylné utopením v bahnitých močálech (a zaházením proutím), aby se tak navždy skryla jejich hanba a nešest[42].

[41] Tacitus, G. 21: Suscipere tam inimicitias seu patris seu propinqui quam amicitias necesse est; nec inplacabiles durant: luitur enim etiam homicidium certo armentorum ac pecorum numero recipitque satisfactionem universa domus, utiliter in publicum, quia periculosiores sunt inimicitiae iuxta libertatem. 12: sed et levioribus delictis pro modo poena: equorum pecorumque numero convicti multantur, pars multae regi vel civitati, pars ipsi, qui vindicatur, vel propinquis eius exsolvitur; Müllenhoff, l. c. 325 a d., Reeb, l. c. 33, 42, 95 a d., Much, l. c. 150 a d., 208 a d.

[42] Tacitus, G. 12: Licet apud concilium accusare quoque et discrimen capitis intendere, distinctio poenarum ex delicto, proditores et transfugas arboribus suspendunt, ignavos et imbelles et corpore infames caeno ac palude, iniecta insuper crate, mergunt, diversitas supplicii illuc respicit, tamquam scelera ostendi oporteat, dum puniuntur, flagitia

Shromáždění všech svobodných příslušníků kmene (mužů) rozhodovala ovšem nejenom o přednesených žalobách a o trestech za spáchaná provinění, nýbrž také o jiných pro kmen nebo stát důležitých věcech. Nestalo-li se nic neočekávaného, scházela se pravidelná kmenová shromáždění v noci za úplňku nebo první čtvrti měsíce. Účastníci přicházeli ozbrojeni a usazovali se, jak kdo chtěl, bez nějakého předem stanoveného pořadí. Kněží zahajovali shromáždění tím, že nařizovali ticho a měli právo trestati výtržníky. Král, vévoda (kníže) nebo jiný předák kmene, vynikající rodem, věkem nebo válečnickým věhlasem, potom přednesl shromáždění návrh nebo usnesení, k němuž došlo na předcházející poradě předáků kmene *(principes)*. Shromáždění vyslovovalo buď svůj souhlas po válečnicku sražením oštěpů, nebo projevovalo mručením svůj nesouhlas.[43]

Na těchto kmenových shromážděních byli také voleni předáci *(principes)*, kteří vykonávali soudní pravomoc v krajích a obcích *(per pagos vicosque)* a měli k tomu jakousi radu z lidu *(centeni ex plebe comites)*, jež soudce provázela a dodávala váhy jeho výrokům[44].

---

abscondi; Müllenhoff, l. c. 240 a d., Fehrle, l. c. 16, 86 a d., Reeb, l. c. 32, 94 a d., Much, l. c. 146 a d.

[43] Tacitus, G. 11: De minoribus rebus principes consultant, de maioribus omnes, ita tamen, ut ea quoque, quorum penes plebem arbitrium est, apud principes praetractentur. coëunt, nisi quid fortuitum et subitum incidit, certis diebus, cum aut inchoatur luna aut impletur... illud ex libertate vitium, quod non simul nec ut iussi conveniunt, sed et alter et tertius dies cunctatione coëuntium absumitur. ut turba placuit, considunt armati. silentium per sacerdotes, quibus tum et coërcendi ius est, imperatur. mox rex vel princeps, prout aetas cuique, prout nobilitas, prout decus bellorum, prout facundia est, audiuntur, auctoritate suadendi magis quam iubendi potestate. si displicuit sententia, fremitu aspernantur; sin placuit, frameas concutiunt: honoratissimum adsensus genus est armis laudare.

[44] Tamže 12: eliguntur in iisdem conciliis et principes, qui iura per pagos vicosque reddunt; centeni singulis ex plebe comites consilium et auctoritas adsunt. Srov. k oběma odstavcům Müllenhoff, l. c. 250 a d., Fehrle, l. c. 16, 85 a d., Reeb, l. c. 31 a d., Much, l. c. 139 a d., 151 a d.

V 19. kapitole své Germanie praví Tacitus, že *„litterarum secreta viri pariter ac feminae ignorant"*. Souvislost, v níž tato věta stojí[45], ukazuje, že tu měl Tacitus pravděpodobně především na mysli tajné dopisování mezi muži a ženami, jež bylo v Římě za jeho doby běžné. Ale stavba věty připouští také širší výklad: „tajemství p í s m a neznají mužové stejně jako ženy" (a tedy nemohou tohoto prostředku užívati k tajnému dorozumívání, jako se děje v Římě). V tom smyslu Tacitův výrok dobře vystihuje stav, který tehdy byl u všech Germánů běžný, kromě snad mála jednotlivců, hlavně v pohraničním pásmu při Dunaji a Rýně, kteří se v bližším styku s Římany obeznámili s ‚taji písma' *(litterarum secreta)*. Jinak Germáni — na rozdíl od Římanů a Keltů (v. níže) — písma neznali. Staré zkazky se udržovaly podobně jako u jiných primitivních národů lidovými (zlidovělými) písněmi *(carminibus antiquis*[46]).

O z a m ě s t n á n í germánského obyvatelstva v Polabí a Poodří platí zhruba totéž, co bylo již pověděno výše o oblasti při římském limitu[47].

Podle zpráv Tacitových[48] to bylo především zemědělství a chov dobytka, jímž se Germáni zabývali. Z obilnin pěstovali již od dob předřímských ječmen, pšenici, proso a oves, z jiných

[45] Srov. str. 170, pozn. 11.

[46] T a c i t u s, G. 2: celebrant *carminibus antiquis*, quod unum apud illos memoriae et annalium genus est... 3: ...ituri in proelia *canunt*. sunt illis haec quoque *carmina*, quorum relatu, quem *barditum* vocant, accendunt animos.

[47] Str. 119 a d.

[48] T a c i t u s, G. 5 (terra satis ferax... pecorum fecunda), 12 (equorum pecorumque numero convicti mulctantur), 15 (delegata... agrorum cura feminis senibusque...), 20 (inter eadem pecora... degunt), 21 (luitur enim etiam homicidium certo armentorum et pecorum numero), 23 (potui humor ex hordeo aut frumento... agrestia poma... lac concretum), 25 (ceteris servis... frumenti modum dominus aut pecoris aut vestis ut colono iniungit), 26 (agri pro numero cultorum ab universis in vices occupantur... arva per annos mutant, et superest ager), 27 (igni et equus adicitur), 35 (Chauci... plurimum virorum equorumque) 40 (Nerthum... vectamque bubus feminis); srov. k tomu D o p s c h v Reebově ed. Tac. Germanie 151 a d.

plodin hrách, čočku, boby, česnek, mák, tykev, řepu, len a j., z ovocných stromů především jabloň[49]. Pokud se týká chovu dobytka, je historickými zprávami doložen chov koní a skotu[50]. Obojí podle nálezů malého vzrůstu. Tak na př. v území Chauků byl nálezy zjištěn v sídlištních vrstvách Wurt i v úrodných oblastech na rovinách marší dvojí druh koní, dvojí druh hovězího dobytka (s krátkými rohy a bez rohů, druh skotu, který se ještě dnes vyskytuje v severní Evropě), dvojí druh ovcí, dále koza, vepř a pes. Výskyt zbytků dvojího druhu koní, skotu a ovcí v nálezech je bezpečným důkazem, že tu již šlo o záměrné pěstování různých druhů chovného dobytka[51]. Dokladem chovu dobytka jsou také silné vrstvy hnoje v okolí obytných budov na umělých pahrbcích i v rovinách marší[52]. Z jiných domácích zvířat jsou to především husy, jejichž chov nám velmi výmluvně dokládá Pliniovo svědectví, že nejoblíbenější bílý husí prach pochází z Germanie[53].

Jako doklad lovu zvěře se tu a tam v nálezech vyskytují také kosti jelena, srnce, divokého kance, tura, losa, medvěda a lišky[54]. O lovu ryb a pletení sítí pro tento lov svědčí také Plinius[55].

Z řemeslných oborů, pěstovaných po domácku, je největším počtem archeologických nálezů doloženo hrnčířství. Kromě nekonečného množství hliněného nádobí svědčí o něm také zbytky hrnčířských pecí (str. 283) a skladišť, objevených v různých končinách této oblasti.

[49] J. Hoops, Waldbäume u. Kulturpflanzen im germanischen Altertum (Štrasburk 1905), 477 a d., 529 a d., RL. I. 21 a d., Reeb, Tac. Germania 86, Dopsch, tamže 156.

[50] V. výše pozn. 48.

[51] Str. 279, a k tomu Schroller, Die Kunde V. 68.

[52] Str. 279, a k tomu Michaelsen, Oldenb. Jahrb. 1935 (Rastede), a j.

[53] Plinius, NH. X. 53: (husí peří) mollior, quae corpori proxima, et *e Germania laudatissima*, candidi ibi, verum minores, *gantae* vocantur. pretium plumae eorum in libras denarii quini; srov. k tomu výše str. 142.

[54] Schroller, Die Kunde V. 68, Haarnagel, tamže 96, Dopsch, Reeb. ed. Tac. Germanie 152.

[55] Plinius, NH. XVI. 3, 4, v. cit. str. 276 pozn. 127.

Podobně jako hrnčířství bylo všude po domácku pěstováno, jak o tom svědčí množství nálezů nejrůznějšího druhu, také kovářství. A pece na tavení železné rudy v osadách u Bubenče-Podbaby (Praha), v Tuklatech, v Halštrově a v Köplicích, u Krampnitz a j.[56], stejně jako časté nálezy železné strusky dokládají tavení železa z hnědele, železovce a j.[57]

Domáckým zaměstnáním bylo ovšem také pečení chleba, jak dokazuje množství nálezů pecí v různých končinách, srov. na př. výše uvedené nálezy v Třebestovicích, u Bubenče-Podbaby, Straachu, Akenu, v Langenrehmu, Wenzendorfu, Gödenstorfu, Harsefeldu-Weissenfelde u Harburka, v Lagardesmühlen u Kostřína a j.[58]

Pecí na chléb bylo zároveň také užíváno jako sušíren obilí, ovoce, dříví, lnu a pod.[59].

Domácími lidmi byly obstarávány kromě všech prací spojených se zemědělstvím, chovem a pasením dobytka také jiné obory řemeslné práce jako kolářství, tesařství a stavba domů, předení a tkaní látek a plátna, výroba oděvu a prádla, mlácení obilí, mletí obilí na ručních mlýnech, sbírání lesních plodin, honba divoké zvěře na ochranu stád i pro opatření masité potravy, u vod a zejména na mořském pobřeží lov ryb a k tomu účelu ovšem také výroba sítí[60] a stavba potřebných lodí.

Lodí potřebovali Germáni nejenom pro rybolov, nýbrž také pro své loupežné výpravy. Plinius nám k tomu podává stručnou, ale jadrnou ilustraci slovy: „Germánští lupiči (*praedones* — z *praeda*, kořist, lup) konají plavby ve vyhloubených kmenech stromů, z nichž některé unesou i třicet lidí.“[61]

Posádky těchto lodí byly pro kořistnické plavby získávány zřejmě týmž způsobem, jako družiny válečných vůdců resp. vůdců kořistnických výprav u kmenů ve vnitrozemí.

[56] Str. 264 a d., 272, 283 a d.

[57] Srov. k tomu Schumacher, Reeb. ed. Tac. Germanie 124.

[58] Str. 273 a d., 282 a d.

[59] Str. 275.

[60] Str. 276.

[61] Plinius, NH. XVI. 203: Germaniae praedones singulis arboribus cavatis navigant, quarum quaedam et XXX homines ferunt.

Jaké oblibě se těšilo toto ‚zaměstnání' u mužské části obyvatelstva Germanie, o tom nám podávají výmluvné svědectví Caesar a Tacitus. V shromáždění kmene (t. j. jeho svobodných příslušníků) prohlásil některý z jeho předáků *(ex principibus)*, že chce býti vůdcem takové loupežné výpravy, aby se přihlásili ti, kdož se jí chtějí zúčastniti. Mužové, kteří byli spokojeni s osobou vůdce i s účelem výpravy, povstali a přihlásili se do jeho *družiny*. Jestliže s ním potom na výpravu nešli, byli považováni za zběhy a zrádce, a ztratili všechnu důvěru svých soukmenovců. To je stručná zpráva Caesarova[62]. A Tacitus má k tomu mnoho doplňků, z nichž některé stavějí povahu vůdce i jeho družinníků také do příznivějšího světla: vůdce musí být vzorem statečnosti a družinníci musí být krajně věrní a obětaví. Vůdce bojuje proto, aby zvítězil, družina proto, aby mu dopomohla k vítězství. Je pro ni čestným závazkem hájit a chránit vůdce a připisovat jemu i své vlastní hrdinské činy. Je hanbou pro vůdce odejít z boje poražen, a je trvalou potupou pro družinníky zachránit život a odejít s bojiště, padl-li na něm jejich vůdce. Je ctí pro vůdce míti co možná četnou a statečnou družinu. To mu dodává velké vážnosti doma i v cizině, béře to blízkým i vzdálenějším sousedům chuť k přepadům a k loupežným výpravám do území jeho kmene, a naopak — přivádí to k němu poselstva s bohatými dary od těch, kdož s ním chtějí být zadobře nebo chtějí si zajistit jeho pomoc v boji s jinými.[63]

[62] Caesar, BG. VI. 23: Latrocinia nullam habent infamiam, quae extra fines cuiusque civitatis fiunt, atque ea iuventutis exercendae ac desidiae minuendae causa fieri praedicant. Atque ubi quis ex principibus dixit, se ducem fore, qui sequi velint, profiteantur, consurgunt ii, qui et causam et hominem probant, suumque auxilium pollicentur atque ab multitudine collaudantur; qui ex his secuti non sunt, in desertorum ac proditorum numero ducuntur, omniumque his rerum postea fides derogatur.

[63] Tacitus, G. 7, 13, 14; srov., co o podobných družinách u Gallů severoitalských (v Gallii předalpské) vypravuje Polybios II. 17: *περὶ δὲ τὰς ἑταιρείας μεγίστην σπουδὴν ἐποιοῦντο διὰ τὸ φοβερώτατον καὶ δυνατώτατον εἶναι παρ' αὐτοῖς τοῦτον ὃς ἂν πλείστους ἔχειν δοκῇ τοὺς θεραπεύον-*

Vůdce má ovšem takových darů velmi zapotřebí, především také pro svoji družinu, kterou udržuje při sobě ne žoldem, nýbrž — v boji — bohatou válečnou kořistí a nymbem hrdinství, v míru bohatými dary, aby se mu při své povaze, chtivé kořisti i slávy, nerozutekli.[64]

Nejsou-li právě na nějaké výpravě, tráví doma život spolu se svým vůdcem pitkami a hodováním, a někdy také lovem. Práce se štítí, nejvíce ti nejstatečnější. Neboť práce na poli a péče o dům a domácnost je úkolem žen, starců a neduživých nebo méně zdatných členů rodiny.[65]

Dlouhý mír se jim ovšem nezamlouvá. Jestliže kmen, jehož jsou příslušníky, podle jejich názoru dlouhým mírem a klidným životem malátní, mnozí ze šlechtické mládeže odcházejí ke kmenům, kteří právě válčí, aby tam získali slávu i kořist.

A tak obecná touha po bohatých darech a bohaté kořisti vede stále k novým válkám a kořistnickým výpravám[66]. „Nepřemluvíš je tak snadno orati zemi nebo očekávati úrodný rok, jako vyzvati nepřítele k boji a z boje si odnésti rány. Zdá se jim dokonce leností a zahálčivostí, získati potem, co lze získati

---

τας καὶ συμπεριφερομένους αὐτῷ, a o družinách v Gallii vlastní a v Aquitanii Caesar, BG. III. 22: Adiatunnus, qui summam imperii tenebat, cum DC devotis, quos illi *soldurios* appellant, quorum haec est condicio, uti omnibus in vita commodis una cum iis fruantur, quorum se amicitiae dediderint, si quid his per vim accidat, aut eundem casum una ferant aut sibi mortem consciscant; neque adhuc hominum memoria repertus est quisquam, qui eo interfecto, cuius se amicitiae devovisset, mortem recusaret; VI. 15: ut quisque est genere copiisque amplissimus, ita plurimos circum se ambactos clientesque habet; 30: comites familiaresque; VII. 40: Litaviccus cum suis clientibus, quibus more Gallorum nefas est etiam in extrema fortuna deserere patronos; k tomu v. H. Brunner, Deutsche Rechtsgeschichte I² (Lipsko 1906), 186, Norden, Germ. Urgesch.³ 124 a d., Reeb, Tac. Germania 33 a d., 98 a d., Much, Germania d. Tac. 107 a d., 156 a d.

[64] Tacitus, G. 14.

[65] Tamže 15

[66] Srov. tamže 14: materia munificentiae per bella et raptus.

krví.“ Tak vrcholí Tacitův úsudek o nazírání germánských bojovníků na tělesnou práci[67].

O válečné technice Germánů nám podává Tacitus řadu zpráv. Z nich se dovídáme, že Germáni bojovali v jezdeckých i pěších formacích. Jízda bojovala v sevřených a vyrovnaných řadách, takže nikdo nezůstával pozadu. Útočila přímo čelem proti nepříteli nebo obratem celého sevřeného šiku vpravo. Hlavní jejich síla byla ovšem v pěším vojsku, které bojovalo společně s jízdou a dovedlo se jí v pohybech i v rychlosti přizpůsobit. Jeho vybrané čety, z každého kraje *(pagus)* po stu, byly stavěny v boji před jízdu. Odtud dostaly také jméno ‚setniny‘, které se pak stalo i jejich čestným označením. Do boje šli Germáni v klínových formacích. Uhýbati nepříteli ústupem nebylo u nich posuzováno jako zbabělost, nýbrž jako válečná lest, jestliže ustoupivší znovu útočili. Své padlé bojovníky se snažili odnésti s sebou i v bojích, v nichž se jim nepodařilo zvítězit. Za zvláštní hanbu považovali, jestliže se bojovník vrátil beze štítu. Ten neměl práva zúčastnit se náboženských obřadů ani porad svých krajanů. Mnohý takový udělal konec své hanbě tím, že se oběsil.[68]

Do boje si Germáni nesli s sebou z posvátných hájů, zasvěcených jejich bohům, rozličné kultovní symboly *(effigies et signa quaedam)*[69], aby si zajistili pomoc bohů. Snad tu šlo o podoby zvířat, zasvěcených bohům, jak by tomu nasvědčovala Tacitova zmínka v Historiích[70], nikoli však o sochy bohů v lidské podobě, jichž Germáni podle výslovného svědectví Tacitova neměli[71].

---

[67] Tamže 14: nec arare terram aut exspectare annum tam facile persuaseris quam vocare hostem et vulnera mereri. pigrum quin immo et iners videtur sudore adquirere, quod possis sanguine parare; srov. k tomu Much, Germania d. Tac. 105 a d., 156 a d.

[68] Tacitus, G. 6; k tomu v. výše str. 164 a d.

[69] Tamže 7.

[70] Tacitus, Historiae IV. 22: depromptae silvis lucisque ferarum imagines; srov. k tomu Schumacher, Reeb. ed. Tac. Germanie 123, Much, l. c. 109 a d.

[71] Tacitus, G. 9.

Útvary, v nichž Germáni táhli do boje, byly sestavovány podle příbuzenstev. Těsně za formací bojovníků se vezly jejich ženy a děti, které svým voláním nebo nářkem podněcovaly bojovnost mužů. Zranění muži se uchylovali ke svým matkám a ženám, jež jim ošetřovaly rány. Ženy také přinášely mužům potravu.[72]

Tacitus vypravuje, že mnohý rozkolísaný nebo již ustupující germánský útvar byl zastaven a nabyl nové odvahy k boji vytrvalými prosbami a nářkem žen, aby je nevydávali do nebezpečí římského zajetí, kterého se všichni velmi obávali[73].

O jediném germánském kmeni Chauků praví Tacitus s pochvalnou tendencí[74], že dává přednost tomu chrániti své velké území spravedlivým jednáním, nemá touhy zvětšovati je násilím, žije tiše a klidně ve svém ústraní, nevydražďuje nikoho k válce a nikoho také neutiskuje pleněním a loupežením. Přesto však jsou všichni Chaukové stále připraveni k boji a je-li toho třeba, je vždy jejich početné vojsko, pěší i jízdné, pohotově.[75]

Z jiných zpráv o jednotlivých germánských kmenech třeba tu uvésti ještě Tacitovu zprávu o tom, že severogermánští kmenové, kteří uctívají bohyni Nerthus, matku Zemi (Reudignové, Avioni, Anglové, Varini, Eudosové, Suardoni a Nuithoni), v době, kdy se konají náboženské obřady a slavnosti, se nepouštějí do válek a při slavnostech nenosí zbraní, nýbrž mají je uschovány (uzavřeny)[76], zřejmě proto, aby nemohlo docházeti ke

[72] Tamže 7.

[73] Tamže 8, Caesar, BG. 51; srov. str. 303 text a pozn. 22.

[74] Srov. VG. II. 113.

[75] Tacitus, G. 35: Chauci..., populus inter Germanos nobilissimus, quique magnitudinem suam malit iustitia tueri, sine cupiditate, sine impotentia, quieti secretique nulla provocant bella, nullis raptibus aut latrociniis populantur. id praecipuum virtutis ac virium argumentum est, quod, ut superiores agant, non per iniurias adsequuntur; prompta tamen omnibus arma ac, si res poscat, exercitus, plurimum virorum equorumque; et quiescentibus eadem fama. Srov. k tomu Much, l. c. 314 a d., zejména též jeho kritické poznámky 315 a d.

[76] Tacitus, G. 40, srov. Much, l. c. 357 a d.

srážkám, při nichž by tekla krev[77], a dále Tacitovu zmínku o válečné taktice lugijských Hariů, kteří se snaží zastrašovati nepřátele tím, že vycházejí do boje za temných nocí, temně pomalováni (začerněni) a s černými štíty, takže již svým strašidelným zjevem jako pekelné vojsko vítězí, protože žádný nepřítel nesnese pohledu na ně[78].

Pokud se týká tohoto obyčeje Hariů, není snad bez významu starší zpráva Caesarova, že se keltští Britannové před bojem pomalovávali temnou (modrou) barvou[79], což by mohlo nasvědčovati tomu, že také u lugijských Hariů snad šlo o obyčej, zděděný po jejich starších keltských předchůdcích v Poodří[80].

O kmenech *(civitates)* skandinavských Suionů — Švédů[81] vypravuje Tacitus, že mají jako lid, žijící uprostřed Oceanu, kromě pozemního vojska také hojnost lodí. Ty se liší od lodí římských jednak tím, že mají příď i záď stejně ukončenu, takže mohou přistávati s obou stran, jak se jim to hodí, jednak tím, že neužívají plachet a vesla mají volná, pohyblivá, takže jejich poloha může být podle potřeby měněna, nikoli v řadách upevněná a prostrčena bokem lodi jako na lodích římských. Moc krále je u Suionů neobmezená. Příslušníci kmene nesmějí volně nositi zbraně. Ty jsou uzavřeny pod dozorem králova otroka, neboť Ocean znemožňuje náhlé útoky nepřátel, a zbraně v odpočatých rukou snadno svádějí k nerozvážným činům; proto také by nebylo pro krále prospěšné svěřovati dozor nad zbraněmi šlechtici nebo svobodnému člověku, ba ani propuštěnci...“[82]

O životě a zaměstnání Keltů ve vnitrozemí starověké Germanie se dovídáme z antické literatury velmi málo. Je to

[77] Krvavé srážky byly u Germánů časté, zejména když byli opilí; v. výše str. 304.

[78] Tacitus, G. 43; srov. Much, l. c. 382 a d.

[79] Caesar, BG. V. 14.

[80] VG. II. 160, 163 a d.

[81] VG. II. 129, 133 a d.; k literatuře tam uv. v. zejména ještě Much, l. c. 391 a d.

[82] Tacitus, G. 44; srov. k tomu kritické poznámky Muchovy, l. c. 393 a d.

vlastně jediná zpráva Caesarova o Volcích Tektosagských v šesté knize jeho Komentářů o válce gallské (BG. VI. 24), která nám otvírá jakýsi výhled do života těchto Gallů v době kolem polovice posledního století starého letopočtu. Caesar vypravuje, že byla kdysi doba, kdy Gallové byli ještě statečnější než Germáni (jejichž mužnou statečnost — *virtus* — Caesar a Římané jeho i pozdější doby — viz svědectví Tacitova — vysoce hodnotili) a vycházeli dokonce z Gallie přes Rýn do vnitrozemí Germanie na výboj nových území (za doby Caesarovy už tomu bylo naopak, Germáni chodili na výboj přes Rýn do Gallie). Takovým způsobem obsadili Volkové Tektosagové nejúrodnější končiny v oblasti Hercynského lesa a drželi se tam až do doby Caesarovy, majíce pověst spravedlivých lidí a výborných válečníků (nebo též: majíce svrchovanou úctu k spravedlnosti a válečnému věhlasu)[83].

V historických pracích se Volkům Tektosagům podle vzoru prací Zeussových a Müllenhoffových připisuje také ještě další věta Caesarova a vykládá se jako Caesarovo svědectví, že „nyní [v době Caesarově] také žijí ve stejném nedostatku, chudobě a trpělivé vytrvalosti jako Germáni a užívají téže potravy a péče o tělo“[84]. Sám jsem před lety také přijal toto stanovisko spolu s textem věty Caesarovy, jak jej reprodukovali hlavní představitelé vědy o germánských starožitnostech[85]. Ale další kritické studium Caesarových zpráv mě přivedlo k přesvědčení, že tento výklad Caesarova textu není správný, a že se Caesarova věta o nedostatku a bídě, ale zároveň také o jejím trpělivém snášení a pěstování (otužování) těla nevztahuje na Volky, nýbrž na Germány, a že je právě podstatnou částí Caesarova výkladu, jak se stalo,

[83] Caesar, BG. VI. 24, v. výše str. 211, pozn. 60 (slovo *opinio* je dvojznačné; může znamenati naše *mínění o...* nebo též *pověst*).

[84] Zeuss, DN². 171 (Volcae Tectosages... nunc quoque in eadem inopia, egestate, patientia, qua Germani, permanent, eodem victu et cultu corporis utuntur), Müllenhoff, DA². 276 a d. (totéž), a týž text mají ve svých pracích také Much, Hoops RL. IV. 424, a j.

[85] Šimek, KG. 26, 31 a d.

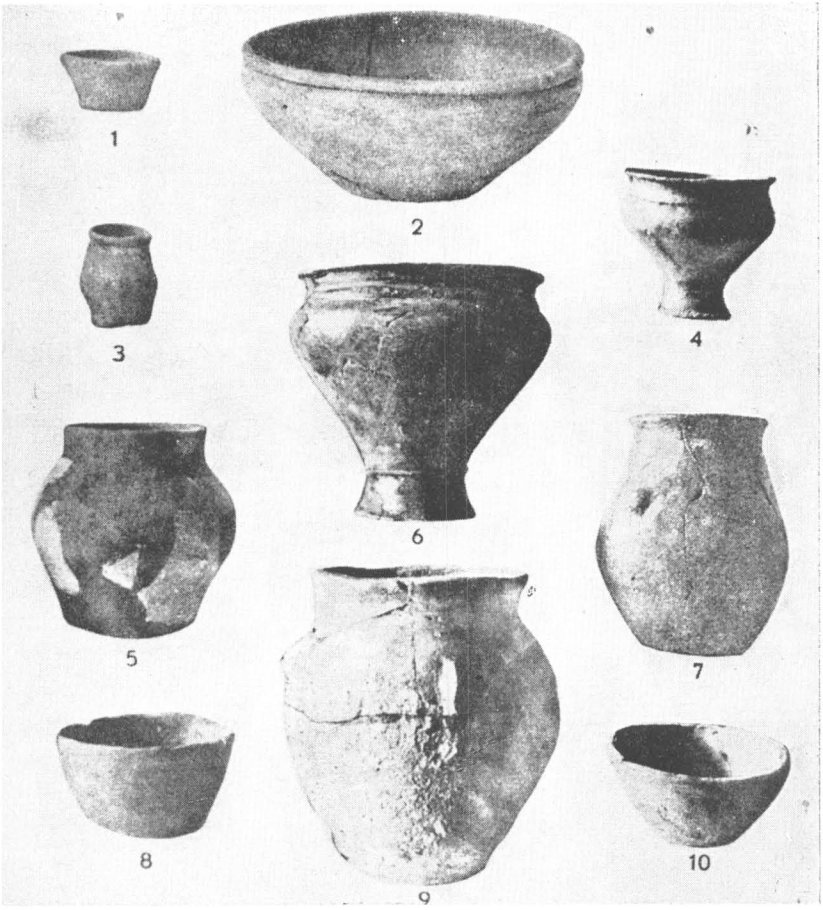

Obr. 111. Křešice u Děčína (Čechy), keramika z germánského žárového pohřebiště (podle H. Preidla, Vorg. d. Stämme II. tab. 227).

Obr. 112. Kobyly u Turnova (Čechy), nálezy z germánských žárových hrobů z doby pozdnělatenské (podle A. Stockého. Čechy v době železné, tab. 26).

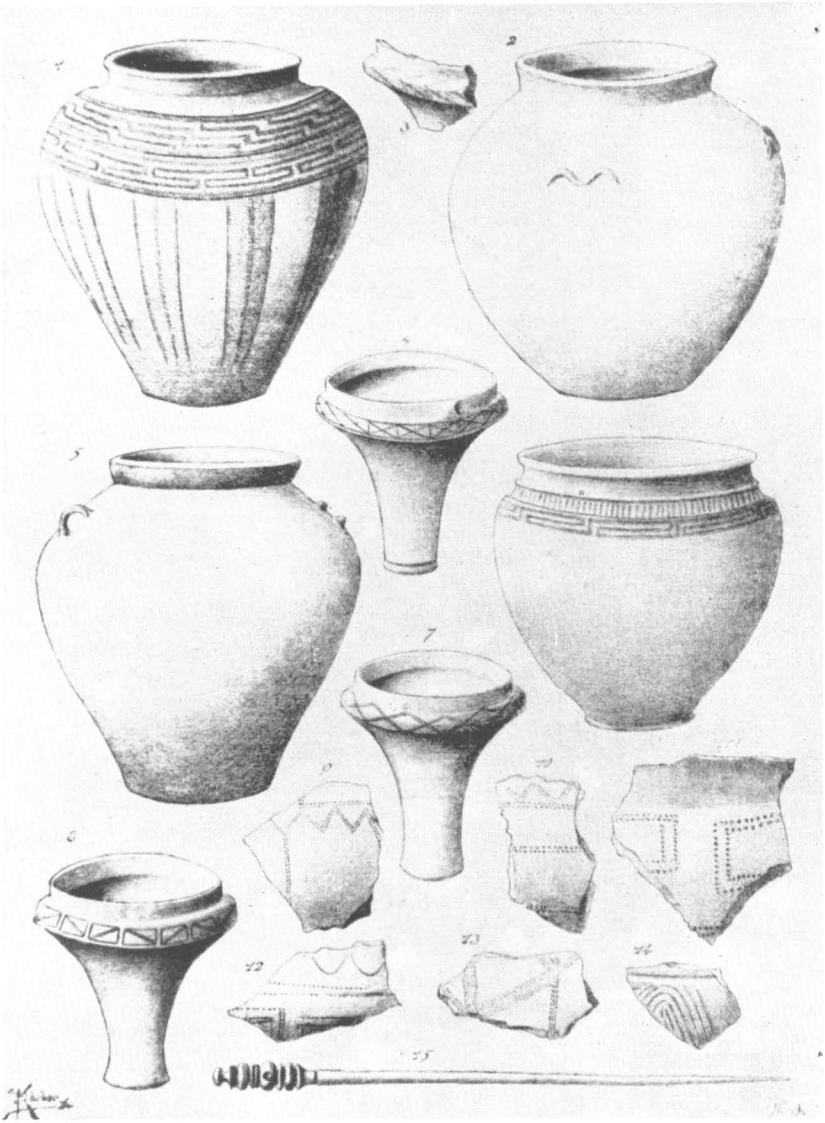

Obr. 113. Nálezy z Plaňan č. 1—8 a Broučkova č. 9—15 (Kolín. Čechy, podle Píče, Starož. II. 3 tab. 63).

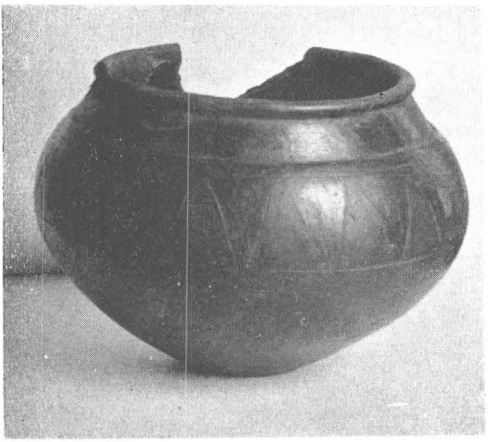

Obr. 114. Pičhora u Dobřichova (Čechy), popelnice ze žárového hrobu; NM v Praze.

Obr. 115. Pičhora u Dobřichova, popelnice ze žárových hrobů; NM v Praze.

Obr. 116. Pičhora u Dobřichova, popelnice ze žárových hrobů; NM v Praze.

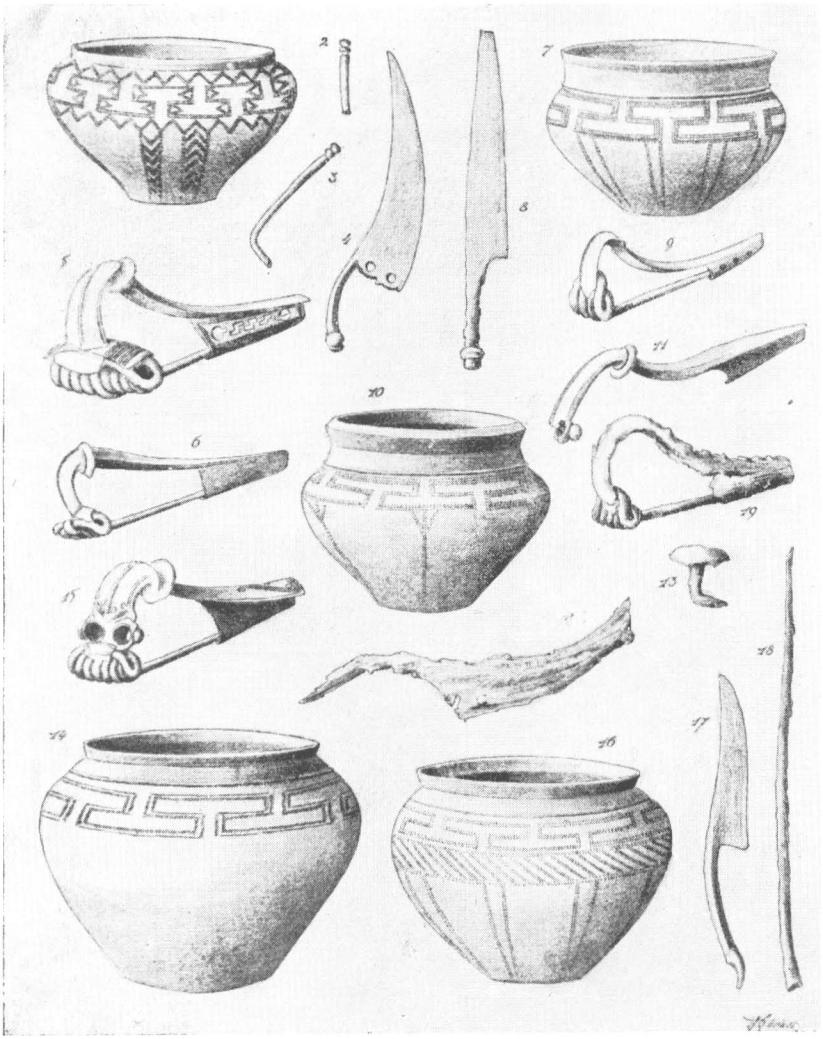

Obr. 117. Pichora u Dobřichova, nálezy v pěti ženských popelnicových hrobech (podle Píče, Starož. II. 3 tab. 73).

Obr. 118. Pičhora u Dobřichova, nálezy v popelnicových hrobech (podle Píče, Starož. II. 3 tab. 74).

Obr. 119. Píchora u Dobřichova, nálezy v popelnicových hrobech (podle Píče, Starož. II. 3 tab. 76).

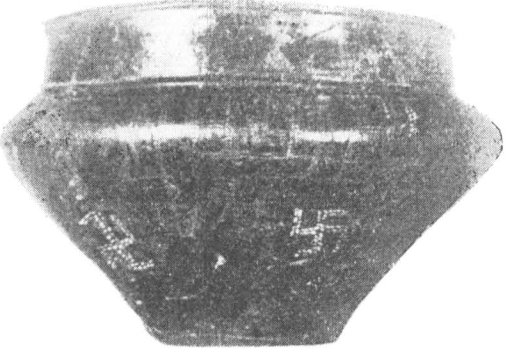

1

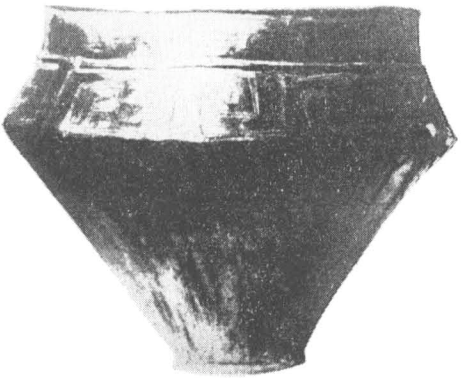

2

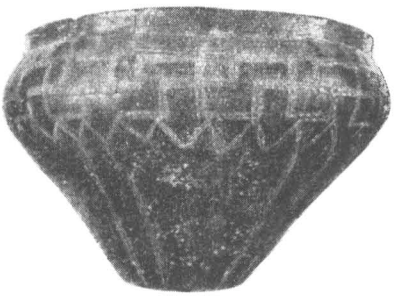

3

Obr. 120. Popelnice z hermundurských hrobů, 1 a 3 Třebusice (Slaný, Čechy). 2 Pičhora u Dobřichova (Kolín, Čechy. podle H. Preidla, Vorg. d. Stämme I. tab. 245).

že Germáni jeho doby již předčili svojí statečností Gally! A že jsou tedy správnější edice, které reprodukují začátek třetí věty Caesarova textu kap. 24 slovy: *Nunc, quod* (n. *quoniam) in eadem inopia, egestate patientiaque Germani permanent, eodem victu et cultu corporis utuntur, Gallis autem* etc.[86]

Že toto stanovisko je správné, dokládá jak text Caesarovy 11.—24. kapitoly VI. knihy, tak také stav dnešních našich vědomostí archeologických.

[86] Tak na př. již anonymní edice v Paříži z r. 1535 a v Lyonu (Lugdunu) 1574, v minulém století na př. Oehler (Lipsko 1852: Nunc *quidem* ... Germani permanent), Doberenz (3. vyd. Lipsko 1862, jako Oehler), Kraner (4. vyd. Berlín 1863; v 11. vyd. r. 1879 přidává Dittenberger za slovem patientia, zřejmě podle emendace Hellerovy: , *qua ante*,), Prammer (Lipsko 1883, 1884; v 10. vyd. z r. 1906 přidává Kappelmacher: , *qua ante*, a odděluje celou třetí větu od obou předcházejících jako samostatný odstavec), Skřivan (Vídeň 1889), Dinter (9. vyd. edice Doberenzovy, Lipsko 1890; ve vlastní edici z roku 1906 přidává Dinter za slovem *patentia:* , *qua ante*,), Breindl (Praha 1901, třetí větu odděluje jako zvláštní odstavec), Schenk (Praha 1910, třetí větu odděluje odstavcem), Kübler (Lipsko 1911: Nunc, quoniam in eadem ... patentia, qua ante, Germani permanent; ante podle konj. Hellerovy), a j., z překladatelů na př. Baumstark (Stuttgart 1854), Köchly a Rüstow (Stuttgart 1856), Roessler (Lipsko 1870), Stegemann (Lipsko 1939) a j.

Množství vydavatelů (snad většina) i překladatelů chápalo ovšem text Caesarův ve smyslu Zeussově a Müllenhoffově; tak činil na př. již Scaliger (Amsterodam 1644), anon. ed. v Leydenu (Lugdunum Batav.) 1683, v Mannheimu 1779, v Paříži 1788 a v Lipsku 1844, Societas Bipontina 1782, 1802, Oudendorp (Norimberk 1801), Oberlin (2. vyd. edice Oudendorpovy v Lipsku 1819), Hohler (Vídeň 1823), Strack (edice a překlad z r. 1825), Herzog (2. vyd. Lipsko 1831), Hinzpeter (5. vyd. Bielefeld 1858), Walz (Brno 1849), Hoffmann (Vídeň 1874) a j., z překladatelů na př. Perrot (2. vyd. Amsterodam 1678, Volcae Tect. = peuples du Languedoc), anon. franc. v Amsterodamu 1763 (V. T. = Toulousains), Copaciniana (Bukurešť 1872), Oberbreyer (Lipsko 1877) a j.

U některých vydavatelů není jejich stanovisko zcela jasné, srov. na př. Hillmann (Berlín—Lipsko 1914: Nunc, quod ... qua ante Germani permanent), Klotz (Lipsko 1924, 1940: nunc quoniam ... qua ⟨ante⟩ Germani permanent), a j.

Caesar, dospěv ve vypravování o událostech a bojích v Gallii až do roku 53 st. l., do doby, kdy se chystá k novému velkému boji se Svéby, kteří podle zpráv výzvědných poslů očekávají příchod římského vojska na pokraji Bacenského lesa (BG. VI. 10), pokládá tuto příležitost za vhodnou, aby pojednal sumárně ve čtrnácti kapitolách o Gallech a Germánech, o jejich politických a společenských poměrech, o jejich náboženství, náboženských a pohřebních obřadech atd. Gallům, s jejichž poměry je podrobně obeznámen, věnuje deset kapitol (VI. 11—20), Germánům pak další tři (21—23)[87]. Shrnuv takto vše podstatné o obou národních kmenech, dospívá ve 24. kapitole téže (šesté) knihy ke zdůvodnění svého názoru, že Gallové byli kdysi ještě mnohem statečnější než Germáni, ale že se postupem doby poměry obrátily, Gallové blahobytnějším životem zpohodlněli tak, že si zvykli na porážky v bojích s Germány do té míry, že už sami v době Caesarově uznávali jejich trvalou převahu[88], kdežto Germáni, kdysi porážení, svým setrváváním při dřívějším prostém, ale zdravém životě a ustavičném otužování těla nabyli nad Gally převahy a v bojích už trvale nad nimi vítězili. List se prostě obrátil. Dřívější útočníci a vítězi si navykli poraženectví a byli poráženi, kdežto Germáni, dříve porážení, se stali útočníky a vítězi.

Volků Tektosagů používá Caesar jako dokladu pro svůj názor, že Gallové byli kdysi statečnější a vycházeli na výboj do vnitrozemí Germanie, vyslovený v první větě 24. kapitoly *(Ac fuit antea tempus, cum... mitterent).* Druhou větu *(Itaque ea... opinionem)* věnuje Volkům samotným. A v třetí větě *(Nunc, quod... comparant)* vykládá příčiny, proč se otužilí Germáni naučili nad Gally vůbec (tedy nejenom nad Volky) vítězit, a proč Gallové, obchodem s provinciemi a dovozem po

[87] Další čtyři kapitoly (25—28) jsou věnovány přírodním poměrům a především zvířeně v Hercynském lese v Germanii i mimo ni.

[88] Caesar, BG. VI. 24: Gallis autem provinciarum propinquitas et transmarinarum rerum notitia multa ad copiam atque usus largitur, paulatim assuefacti superari multisque victi proeliis ne se quidem ipsi cum illis virtute comparant.

moři zbohatlí a blahobytem zpohodlnělí, zvykli pozvolna tomu, že jsou od Germánů ve všech bojích poráženi a sami už si ani netroufají po stránce statečnosti *(virtus)* sebe s nimi srovnávati.[89]

Že se věta o nedostatku a bídě (v. výše) nemůže vztahovati na Volky Tektosagy, dokazuje ostatně nade všechnu pochybu jasně samo Caesarovo stylistické připojení druhého oddílu třetí věty (za slovem utuntur), věnovaného Gallům, slovy: Gallis autem... Spojka *autem* staví větu o Gallech do nepochybného protikladu proti předcházející větě, v níž se mluví o nedostatku, z čehož vyplývá, že se tato věta, ať už její rukopisný stav je jakýkoli, může skutečně vztahovati jenom na Germány a nikoli na Gally jako celek, ani na Volky Tektosagy jako jejich část, jíž Caesar užil jako dokladu o správnosti své these.

Nepochybný materiální důkaz o tom, že se Caesarova věta o nedostatku a bídě nemůže vztahovati na Volky, podávají také archeologické nálezy na jejich oppidech Stradonicích a Starém Hradisku, které svědčí více než výmluvně o bohatství a blahobytu jejich kupeckého a řemeslnického obyvatelstva.

Obě tato naše hradiště stejně jako jiná gallská oppida dále na západě podávají vůbec velmi dobré svědectví o tom, jak správný byl Caesarův názor, vyslovený v závěrečné kapitole 24.

Volkové Tektosagové, někdejší tvrdí válečníci, kteří podnikali útočné a kořistnické výpravy daleko na sever do sousedních zemí germánských a počínali si při tom tak, že se jejich jméno *Volk — Walah — Walh, Walch* na dlouhá staletí vtisklo do paměti Germánů jako synonymum pro Kelty vůbec[90], ochabli ztrátou bojovníků a změkčilým životem obchodníků tak, že se už Germánům, kteří brzy postřehli tuto změnu a přešli do trvalého útočení, v otevřeném poli ani neodvážili postavit na odpor a uchýlili se za tlusté ochranné zdi svých měst a útočištných pevností[91].

Zprávu Caesarovu dobře doplňuje také to, co pověděl o půl-

[89] V. předcházející pozn.

[90] Str. 211 a d.

[91] Srov. str. 213 a d.

druhého století později Tacitus o Kotinech, potomcích oněch Volků Tektosagů[92]. Tacitus, mluvě o čtyřech kmenech, usazených za Markomany a Kvády, vytýká u dvou z nich, Kotinů a Osů, že nejsou Germány. Jako důkaz uvádí dvě věci: jazyk; u Kotinů gallský, u Osů pannonský, a dále to, že „snášejí placení poplatků" silnějším sousedům (což by praví Germáni podle mínění Tacitova nikdy nesnesli). A Kotini přitom dokonce, jak dodává Tacitus, „aby jejich hanba byla tím větší, i železo vykopávají" (a měli by ho tedy dostatek na výrobu zbraní)![93] Tato zpráva potvrzuje, že se Kotini, poslední Keltové na našem území, již plně věnovali jenom drobnému průmyslu a obchodu, zapomněli úplně na své válečnické předky a vykupovali si klid, potřebný ku práci, placením poplatků, což bylo ovšem v očích Římana potupnou zbabělostí.

O životě a zejména o zaměstnání Keltů podávají velmi výmluvné svědectví hojné nálezy na našich oppidech. Těmito nálezy je doložen především jeden velký a závažný rozdíl mezi keltským a germánským obyvatelstvem naší oblasti: kdežto Germáni, pokud nebyli členy vojenských a kořistnických družin a tedy řemeslnými válečníky, byli převážně zemědělci a pastevci, kteří byli kdykoli ochotni státi se také válečníky, a profesionálních řemeslníků bylo mezi nimi ještě poskrovnu (téměř vše potřebné bylo vyráběno po domácku, pokud to nebylo dováženo obchodníky z oblasti římské říše a z území keltských), přestali Keltové a především Volkové být válečníky a stali se převážně profesionálními řemeslníky a obchodníky; zemědělci byli posléze už asi hlavně jen Keltové usedlí — pravděpodobně již jen v malém počtu — na venkovských statcích a sídlištích mimo hrazená oppida. Že Keltové zemědělci byli a dokonce i zemědělství v naší oblasti znamenitě pozvedli, o tom nelze pochybovati. Dokazují to i ukázky zemědělského nářadí (rádla, kosy, srpy, železné řetězy, dvojité ruční mlýny rotační

[92] Str. 219.

[93] Tacitus, G. 43: Cotinos Gallica, Osos Pannonica lingua coarguit non esse Germanos, et quod tributa patiuntur... Cotini, quo magis pudeat, et ferrum effodiunt.

a j.), nalezené na Stradonicích, Starém Hradisku, Hostýně[94] a j. (obr. 183, 185).

Blahobyt, získávaný muži řemeslným průmyslem a obchodem, obráží se ovšem u jejich žen především přepychem ve výzdobě těla a oděvu, množstvím a drahotou šperků, náramků, náhrdelníků, prstenů, spon, jehlic, pestrobarevných korálů a jiných podobných cetek, ozdobných hřebenů atd. (obr. 184, 185, 187, 189, 190).

Bohatství šperků dokládá ovšem nejenom samolibost a parádivost keltských žen, nýbrž také jejich zálibu v blahobytném a zahálčivém životě, což ovšem zase dále ukazuje, že práci v domácnosti (stejně jako v řemeslnických dílnách a v obchodech mužů) obstarávali pravděpodobně především otroci obojího pohlaví, podobně jako tomu bylo také u Gallů dále na západě v Porýní a jinde.

O vyšší úrovni vzdělání našich Keltů svědčí vedle různých jiných nálezů především řada *stilů*[95], kovových nebo i kostěných hrotů — pisátek (obr. 188, č 1—11, 22—27), jimiž se rylo po římském způsobu do voskových vrstev na psacích tabulkách. Také rámek takové psací tabulky ze slonoviny se zachoval[96].

Jakým písmem psali pozdní Keltové naší oblasti ve vnitrozemí starověké Germanie, není bohužel nálezy doloženo. Na keltských mincích stradonických a j. se výjimkou vyskytne také písmo (obr. 204a, č. 38), protože však jde buď o napodobeniny římských mincí nebo o importy, nejsou ani tyto nálezy

[94] Píč, Starož. II. 2 sl. 79 a d., tab. 37, Lipka—Sněti na, St. Hradisko 30 a d., 36, 38, 43, tab. XVIII. 14, XX. 1—4, 11, Böhm, Kronika 436 a d., Města 59 a d., Filip, PČ. 270, Skutil, Hlasy svatohostýnské XXIX (1933), 76 a d., obr. 9, Z pravěku Hostýna 22, 30 a d., obr. 12, 21.

[95] Píč, l. c. 82, tab. 43 č. 4, 46 č. 1—11, 22—27 (některé nejisté; některé sloužily také jako lopatičky na opětné zahlazování písma na voskových destičkách) a j.; tab. 22 č. 3 rámeček ze slonoviny, který objímal destičku na psaní, srov. Osborne, MAG Wien X (1880/81), 258, tab. VI. 6: Lipka—Sněti na, l. c. 25, 43, tab. XVI. 30.

[96] Píč, l. c. 82, tab. 22 č. 3, Schránil, VBM. 246. A. Stocký, Čechy v době železné (Praha 1933), 17, tab. 28 č. 34.

přesvědčivými doklady pro naši otázku. Caesar vypravuje o gallských druidech, že užívají řeckého písma[97], a bylo tedy při trvalých obchodních i jiných stycích mezi našimi Kelty, jmenovitě Volky, a Gallií dobře možné, že se tento zvyk přenesl i do naší oblasti. Na druhé straně blízkost římského Podunají a rychle postupující romanisace Keltů v podunajských provinciích, s nimiž byli keltští obyvatelé našich zemí v dobách kolem počátku našeho letopočtu rovněž v čilých stycích, nasvědčuje tomu, že i u nich zakotvila znalost římského — latinského — písma podobně, jako u Keltů v oblasti podunajské[98]. Je ovšem pravděpodobné, že znalost písma nebyla ani mezi našimi Kelty obecně rozšířena, nýbrž byla omezena jenom na užší kruh lidí, především druidů, ale také obchodníků a jiných obyvatel našich oppid, kteří přišli na svých cestách do bližšího styku s římskou kulturou a naučili se z praktické potřeby či z přirozené vlohy latinskému písmu nebo alespoň značkám pro římské číslice.

Z nálezů, jež by mohly vrhnouti paprsek světla do otázky, jakým způsobem trávila alespoň část obyvatelstva oppid svůj volný čas, třeba se zmíniti o hracích kostkách. Prof. Píč kdysi upozornil na jejich význam na Stradonicích. Soudil, že jsou vedle zbraní a ostruh dokladem toho, že kromě řemeslníků a obchodníků, kteří „peníze vážili a tedy hodnotu jejich oceniti dovedli", byli na Hradišti také vojáci, „kteří zlato lehkovážně dávali v sázku na hod kostkou, neznali cenu zlata a zajisté zlato prací nevydělávali". Tak se hrací kostky staly Píčovi jedním z hlavních opěrných bodů jeho — dnes již celkem opuštěné — theorie, že Hradiště nebylo městem průmyslovým, nýbrž Marobudovým „opevněným městem rázu vojenského, v kterém průmyslníci a obchodníci z východní Gallie neb z východních Alp přišlí pracovali pro opevněné vojenské středisko."[99]

[97] Caesar, BG. VI. 14: cum in reliquis fere rebus, publicis privatisque rationibus Graecis litteris utantur. Řecké písmo se v Gallii ujalo především vlivem řecké kolonie v starověké Massilii (Marseille).

[98] Srov. str. 165, 179 obr. 82.

[99] Píč, l. c. 112, 118, 139 a d., 143 a d.

Pokud se týká zbraní a ostruh, nalezených na Hradišti, nemají ovšem toho velkého významu, jaký jim přisuzoval Píč[100]. A Hradiště nebylo vůbec městem Marobudovým[101]. Hrací kostky — pokud jsou vůbec pravé[102] — jsou ovšem nepochybným dokladem mrhání času i peněz hazardní hrou. Byl by však omyl domnívati se, že to dovedli jen vojáci, snad proto, že k tomu měli dosti času i lehkomyslnosti. Obchodníci, třebaže na Stradonicích i jinde opatrně vážili přijímané (často falšované) peníze, vydělávali často právě v dobách míru mnohem snáze a mnohem více než vojáci, a peněz lehko vydělaných dovedli si mnohdy méně vážiti a snáze je hazardně vydávali než vojáci, nehledíme-li ani k tomu, že i při hře v kostky doufali v rychlý a snadný zisk. Tak musíme posuzovat i význam hracích kostek na Stradonicích i jinde nalezených.

Zbraně a ostruhy, na Stradonicích a Starém Hradisku dosud nalezené, neukazují na to, že by v těchto oppidech byla bývala usazena nějaká početnější vojenská posádka (jak myslil Píč o Stradonicích: vojsko Marobudovo — 70.000 pěších a 4.000 jezdců[103]), nýbrž půjde tu asi jak o zbraně vojenských hlídek, jejichž úkolem byla nutná strážní služba a ochrana hradeb proti náhlým přepadům, tak také o výzbroj kupců a řemeslníků k jejich osobní ochraně a ovšem také k boji s nepřítelem v době vážného ohrožení oppida. Že při převážně výrobním a obchodnickém rázu oppid byla v nich také vrstva lidí, u nichž vojenská služba byla stálým zaměstnáním, považuji za pravděpodobné.

Z průmyslové výroby máme na našich keltských oppidech doloženo nálezy především těžení a tavení železné rudy. Nebyly sice dosud v těchto oppidech nalezeny pece na tavení rudy, zato však hojně železných strusek a škvár, a opětovně byla také nalezena železná ruda, hnědel, v kusech, jak se

[100] Buchtela, ČSPSČ VIII (1908), 206, Rukověť č. archeologie (Praha 1910), 53, Šimek, ČM. 40 a d., KG. 45, Schránil, VBM. 237, Böhm, Kronika 439, Města 62.

[101] Šimek, ČM. 38 a d., KG. 43 a d., 45.

[102] Srov. k tomu Lipka — Sněti na, St. Hradisko 28, 52.

[103] Velleius Pat. II. 109.

dobývá z ložisk, nebo také již částečně při povrchu roztavená[104]. Řemeslná výroba železného zboží nejrůznějšího druhu od polotovarů a prostých hřebíků až po železná kružidla a jiné umělé nástroje, umělecky provedené železné spony a jiné šperky byla zřejmě převládající složkou průmyslového ruchu v těchto keltských oppidech. Kromě železa byl tu zpracováván i bronz a jiné kovy (stříbro, zlato). Svědčí o tom nálezy kelímků z ohnivzdorné hlíny na tavení kovu, kadluby na lití různých kovových předmětů, bronzová surovina v amorfních kusech vystydlého roztaveného kovu, drobné kousky kovu v podobě slz, strusky, odstřižky bronzového plechu a j.[105] Kromě lití do kadlubů bylo hojně užíváno i jiných pracovních method, tepání, pilování, vykrajování atd.

Vedle nejrůznějších druhů obrábění kovů od prostého kovářství až po výrobu nejjemnějších šperků a ražbu mincí bylo v oppidech pěstováno sklářství (nádobky z foukaného zelenavého nebo vícebarevného skla, nádobky z broušeného a millefiorového skla, skleněné pestrobarevné náramky, korále a j.). emailérství, hrnčířství (výroba hliněných nádob na hrnčířském kruhu a vypalování jich řemeslným způsobem v uzavřených pecích (obr. 105)[106], malování nádob, výroba nádob se silnou příměsí tuhy), truhlářství, tesařství, výroba nástrojů a okrasných předmětů z kosti atd.[107]. Velmi slabě bylo podle dosavadních nálezů zastoupeno zbrojířství[108]. Tento nepoměr je tak nápadný, že přímo vybízí k úvaze, nebylo-li zanedbáno záměrně proto, že hlavními odběrateli, s nimiž obyvatelé oppid obchodovali, byli sousední Germáni, a že těm prodávati zbraně znamenalo velké nebezpečí pro samotná oppida. Bylo tedy snad

[104] Píč, Starož. II. 2 sl. 96 a d., Lipka—Sněti na, l. c. 39 a d., 43, Böhm, Města 60.

[105] Píč, l. c. 97, Lipka—Sněti na, l. c. 40 a d., Böhm, Města 60 a d., Franz, Kelt. Niederlassung i., S.-B. 27 a d., Filip, PČ 270 a d.

[106] V. výše str. 288 a d.

[107] Píč, l. c. 111, Lipka—Sněti na, l. c. 11 a d., 34 a d., 37 a d., Böhm, Kronika 437 a d., Města 60 a d.

[108] Lipka—Sněti na, l. c. 37, Böhm, Kronika 439, Města 62, Filip, PČ. 276.

vyráběno hlavně jen to, co potřebovali obyvatelé oppid pro vlastní potřebu, obranu a lov (honbu zvěře).

U některých výrobních odvětví, na př. u předení a tkaní látek (plátna), šití šatů, výroby obuvi a pod., nelze zatím podle dosavadních nálezů bezpečně říci, bylo-li pěstováno po domácku, jako u Germánů, či také již řemeslně. Podle hojných nálezů rotačních mlýnů (dvojitých) lze souditi, že mletí mouky a pečení chleba bylo nejčastěji ještě obstaráváno po domácku. Na Starém Hradisku zjistil J. Böhm také zvláštní mlýn na předhradí, kde bylo patrně mletí obilí prováděno již také řemeslně[109]. Obilí musilo být ovšem na hradiště z největší části dováženo z okolí. Dovoz obilí i všech ostatních potřeb obyvatelstva oppid, surovin a j., byl obstaráván povozy. Podle kolejí, vyježděných v dlažbě cesty na Starém Hradisku, byl rozchod kol povozů, užívaných keltským obyvatelstvem tohoto oppida (a patrně i jiných keltských osad v našich končinách) asi 1·20 m[110].

Vedle řemeslné výroby byl nejdůležitějším oborem zaměstnání mužského obyvatelstva oppid obchod. Byl věnován prodeji a vývozu výrobků všeho druhu, zhotovených v oppidu, do okolních i vzdálenějších území a dovozu potřebných surovin. Kromě toho zprostředkovali nepochybně obyvatelé oppid alespoň zčásti také obchod všeho druhu (se zbožím, s otroky) mezi germánským severem a římskými provinciemi. Podle množství surového jantaru, nalezeného na Starém Hradisku[111], byla tato fossilní pryskyřice, nalézaná na východním pobřeží Baltického moře v Sambii domorodými Aestii a velmi ceněná jako materiál pro výrobu šperků, okrasných předmětů, ochranných amuletů a talismanů v celé oblasti římské říše a zejména v Italii[112], jedním z nejdůležitějších předmětů tohoto meziobchodu. A po-

[109] Böhm, Města 59.

[110] Tamže.

[111] Lipka—Snětina, l. c. 17 a d., Böhm, Ročenka Prost. XII. 12. Kronika 437, Města 43, Skutil, Ročenka Prost. XII. 17 a d., XIV. 37 a d.

[112] Plinius, NH. XXXVII. 30 a d., 35 a d., 42—46, Tacitus, G. 45; srov. VG. II. 82 a d., III. 99, 124 a d., 148 a d.

dobně zprostředkoval patrně Třísov u Holubova (Český Krumlov) obchod se solí ze Solné Komory do jižních Čech a možná i dále na sever, a také obchod s jihočeskou tuhou, hojně tehdy užívanou k výrobě nádob, byl asi rovněž především v rukou obyvatel tohoto oppida[113].

Jinak bylo v jihočeské oblasti bojské vedle zemědělství a chovu dobytka jedním z nejdůležitějších zaměstnání obyvatelstva, jak se zdá, ryžování zlata na březích řeky Otavy a jejích přítoků až hluboko do šumavských hor[114], pokrytých pralesy. K ochraně ryžovníků a zlata jimi získaného byla budována pevná útočištná hradiště s kamennými hradbami, jako Obří hrad a Sedlo v okolí Kašperských Hor[115]. Vyryžovaného zlata bylo užíváno jednak k výrobě šperků a ražbě mincí (jichž bylo užíváno jako platidla mezi jednotlivými keltskými oblastmi), jednak bylo nepochybně obchodem dodáváno do okolních, především keltských území, kde ho bylo rovněž užíváno k podobným účelům.

Výroba hliněného nádobí, dříve pěstovaná po domácku, se i v této jihočeské oblasti s příchodem hrnčířského kruhu dostala již před dobou, jež nás zde zaměstnává, do rukou profesionálních řemeslníků — hrnčířů.

V moravské oblasti kotinské bylo po zániku oppid (a odchodu nebo zániku keltského a pokeltštěného obyvatelstva Čech) hlavním zaměstnáním obyvatelstva jednak dobývání a řemeslné zpracovávání železné rudy, o němž je nám výmluvným svědkem Tacitus[116], hrnčířství a jiná řemesla, jednak obchod se sousedními kmeny germánskými a s římským Podunajím. Aby se mohli své práci a obchodu klidně věnovati, pla-

[113] Franz, Kelten u. Germ.² 8, 10 a d., Kelt. Niederlassung i. S.-B. 44 a d., Filip, PČ. 272, 276.

[114] Šimek, KG. 33 a d., 41, Franz, Kelten u. Germ.² 9 a d., Dubský, Pravěk j. Č. 367 a d., Böhm, Kronika 444, Města 69, Filip, PČ. 271, 276.

[115] Šimek, KG. 40 a d., Z dávných věků II. 48 a d., 68 a d., Streitová, Sudeta XII (1936), 19 a d., Franz, Kelten u. Germ.² 9 a d., Dubský, l. c. 325 a d., 332 a d.

[116] Str. 330 pozn. 93.

tili poplatky svým sousedům, germánským Kvádům, a možná i jiným bojovným kmenům, s nimiž obchodovali (Jazygům). Jak se vyhýbali válkám, které kdysi proslavily jejich předky Volky a získaly jim dokonce i jejich zemi, je nejlépe viděti z toho, že dokonce i Markovi Aureliovi odmítli přislíbenou již pomoc v boji proti jejich jižním sousedům Markomanům, což pro ně mělo tragické následky.[117]

Pokud se týká života a zaměstnání Slovanů, usazených v době Ptolemaiově ve východní oblasti starověké Germanie, třeba říci opět, že pro obojí nemáme přímých zpráv antických ani jiných dokladů archeologických, protože zatím ještě nevíme, co z nálezů v té oblasti učiněných skutečně Slovanům patřilo. Můžeme ovšem souditi, že se i po té stránce v mnohém přizpůsobili Germánům, s nimiž nebo vedle nichž žili, přejali od nich mnoho z jejich způsobu života a obyčejů, jako naopak jistě také leccos přejali Germáni od Slovanů. Ptolemaiem doložená *Kalisia* ukazuje, že Slované, kteří jí dali jméno, se již naučili sídliti ve větších osadách životem trvale usedlým[118], z čehož vyplývají některé další výhledy do jejich způsobu života a zaměstnání. Třebaže zatím nemáme ověřených nálezů, nelze pochybovati o tom, že k řemeslným pracím, pěstovaným u Slovanů podobně jako u Germánů po domácku, patřilo především hrnčířství, kovářství, kolářství, tesařství, předení a tkaní látek a plátna. Poloha Kalisie na jedné z nejdůležitějších obchodních tratí celé východní Germanie zároveň také ukazuje, že se Slované v té či oné formě zúčastnili obchodu, který po této trati proudil, a měli z něho prospěch. Nově přicházející skupiny z oblasti ve velkém viselském oblouku se nepochybně také usazovaly nebo se dávaly najímat na půdě starověké Germanie jako zemědělští dělníci a pastevci dobytka, a tímto pokojným způsobem prolínali Slované stále hlouběji směrem na západ.

[117] Str. 219.
[118] Str. 219 a d., 250.

Zbytky hmotné kultury.

Keramika.

V dobách, jimiž se zde zabýváme, je po stránce kulturněhistorické i ethnologické ze všech nálezů nejcitlivějším ukazatelem vývoje a podává proto také nejlepší a nejspolehlivější poučení keramika. Z toho důvodu jí zde na rozdíl od jiných prací, které své kulturní přehledy začínají zbraněmi nebo šperky, věnujeme opět na prvém místě pozornost.

Keramika keltských oppid a jiných souvěkých osad celým svým rázem jeví přímou souvislost se starší keramikou latenskou a je proto také jedním z hlavních dokladů nepřetržitého osídlení našich končin keltskými kmeny nebo národy od střední doby latenské až do doby římské. Vliv keltských výbojců na severněji položené germánské prostředí byl tak veliký[1], že ovlivnil neobyčejně silným způsobem i jeho kulturu. Dokladem toho je i germánská, po domácku vyráběná keramika podle keltských vzorů. Tuto keramiku přinášejí s sebou a dále v novém prostředí vyrábějí Germáni (resp. jejich ženy) i po skončení keltské expanse a po přechodu Germánů k ofensivě a ke stěhování do jižnějších keltských zemí. Keltská keramika ušlechtilých tvarů a svým tvrdým pálením dobře se hodící i k praktické potřebě vykonávala i nadále silný vliv na výrobu keramiky germánské až do konce kulturního období pozdnělatenského, a z obojího tohoto podkladu za spolupůsobení některých tvarových a ornamentálních prvků, přišlých z prostředí římského (italského i provinciálně-římského) vznikla posléze v průběhu první polovice I. století našeho letopočtu germánská keramika starší doby ‚římské' v celé oblasti labsko-oderské a zejména (především) také v naší oblasti kultury dobřichovské pičhorského období[2].

[1] Str. 211 a d.

[2] Na to jsem měl příležitost ukázati a podrobněji doložiti na českých nálezech již před třemi desítiletími, v době, kdy se u nás obecně věřilo

Tak můžeme sledovati geneticky souvislý vývoj v keramice po celou dobu, jíž je věnována tato práce. V naší užší oblasti byl tento vývoj podporován také tím, že Keltové ani z Čech neodešli v dobách kolem počátku našeho letopočtu všichni, nýbrž že tu i po zaplavení celých Čech Germány zůstaly jejich zbytky, ať již svobodně žijící ve svých starých sídlištích, či v té nebo oné formě Germány porobené (otroci, lidé polosvobodní, uloupené ženy).

Keltská pozdnělatenská keramika, vyráběná řemeslně hrnčíři vytáčením na rychle rotujícím kruhu a tvrdě pálená v uzavřených hrnčířských pecích, v nichž se dosahovalo vysokého žáru (obr. 105), je v podstatě téhož druhu jako dále na západě v oblasti porýnské, a je tedy zároveň také dokladem trvalých obchodních a kulturních styků obou těchto keltských oblastí. Zejména poměrně hojné nálezy s Hradiště stradonického (obr. 106—109) jsou svým ušlechtilým tvarem i výzdobou nádob přímým protějškem nálezů z gallských oppid[3]. Řada situlovitých, vázovitých, lahvovitých nádob, mis a j., vesměs z jemně plavené hlíny, tenkých stěn a velmi tvrdě pálených, je svým tvarem a hladkým, kromě oblých horizontálních žebérek pod hrdlem zcela nezdobeným povrchem zřejmou mladší vývojovou fasí keramiky středolatenské. Nádoby jsou vesměs bez uch a mají m. j. jako zvlášť charakteristický znak zaoblený okraj hrdla v podobě kulatého žebérka.

Ke konci stradonického období se analogicky jako v oblasti porýnské objevuje také v naší keltské oblasti hojná a pestrá ornamentální výzdoba rytými liniemi, mřežováním, vhlazenou vlnicí nebo vlnicovými pásy atd. (srov. str. 144), vesměs motivy, s nimiž se shledáváme později, v starší době římské, také

na přímou souvislost naší keramiky (a kultury) ‚římské' s keramikou (a kulturou) lidu popelnicových polí lužicko-slezských a vyvozovaly se z toho nesprávné závěry ethnologické, srov. mé ČM. 10 a d., 16, 29 a d., 233 a d.; můj názor, za který jsem tehdy musil platit existencí, došel u nás záhy téměř obecného uznání.

[3] Srov. Déchelettovu předmluvu k překladu Píčova díla o Stradonicích (Starož. II. 2), Le Hradischt de Stradonitz en Bohême (Lipsko 1906), str. III.

na keramice germánské a kotinské, často ovšem již v provedení mnohem barbarštějším, projevujícím již méně vytříbený vkus a zřejmou zálibu v nápadnější výzdobě a plastičtější profilaci povrchu nádob (v. níže).

Také asi až ke konci období stradonického[4] — podobně jako na západě — se na keramice objevuje nový dekor pestrým malováním nádob barevnými horizontálními pásy, vlnicemi, klikatkami, mřežováním, střídáním prázdných barevných polí s poli vyplněnými ornamentem jiné barvy, atd. V barvách převládají — jako na západě — bílá, červená a různé odstíny hnědi (obr. 109).

Tento barevný dekor hliněných nádob se zánikem keltských oppid a tím i jejich továrenské výroby mizí. V pozdější, zřejmě již mnohem prostší, i když stále ještě řemeslně dobře prováděné hrnčířské výrobě kotinské (v. níže) se vyskytuje už jen výjimečně (obr. 144).

Vedle právě popsané keramiky z jemně plavené a tvrdě pálené hlíny, která alespoň z části sloužila účelům spíše dekorativním[5] než čistě užitkovým, kuchyňským a pod., se na všech našich pozdněkeltských sídlištích vyskytují střepy z hrubých, tlustostěnných nádob hrncovitých tvarů, vyrobených sice také na kruhu, ale ze zrnitého, porésního materiálu, promíšeného tak silně tuhou, že se střepy na vrypu a lomu stříbřitě lesknou, a že jimi lze psáti jako tesařskou tužkou[6]. Nádoby toho druhu, pokud jich nebylo užíváno jako kelímků na tavení kovů, sloužily patrně pro svůj porésní materiál především pro chlazení tekutin, vody, vína a pod., které v nich při trvalém snadném

[4] Srov. Píč, Starož. II. 2 sl. 87 a d., Píč—Déchelette, Le Hradischt 93 a d.

[5] To platí zejména na př. o nádobách malovaných barevnými hlinkami, jejichž malba se tekutinou rozmáčela a lehko stírala, srov. Lipka—Sněti na, St. Hradisko 29 a d.

[6] Venkované z okolí staré keltské osady nad řekou Oskavou u dnešního Brníčka na Uničovsku v severní Moravě (mezi Dolním Sukolomem a Želechovicemi, srov. VG. III. 262) a stejně asi i jinde užívali odedávna těchto střepů k záznamům čárkami na zdech nebo na vratech stodol o počtu dovezených mandelů obilí a pod.

odpařování povrchu nádob podržovaly stále nízkou temperaturu a nekazily se tak rychle jako v jiných nádobách. Tomuto praktickému účelu (odpařování povrchu nádob a udržování nízké teploty tekutin v nádobách) sloužilo také zřejmě husté a hluboké svislé rýhování od hrdla ke dnu, s nímž se u všech nádob toho druhu setkáváme (obr. 107b, č. 15 a j.). K vaření pokrmů se tyto nádoby pro zrnitý a tuhový materiál, z něhož byly vyráběny, nehodily tak dobře jako jiné tvrdě pálené nádoby, hrnce a mísy s hladkými stěnami.

Tento druh keramiky s hlinou silně promíšenou tuhou nenašel obliby u Germánů v našich končinách, zato však jej můžeme i nadále sledovati v nálezech kotinských z I.—III. století n. l. (obr. 139—142).

U nádob, jež sloužily praktické potřebě, můžeme někdy pozorovati stopy po ‚drátování', opravách, při nichž puklá nádoba byla stahována železnými svorkami, protaženými dírkami ve stěně nádoby, umístěnými proti sobě s obou stran pukliny (obr. 108 č. 21, 23)[7].

Germánská keramika v sousedství keltských sídel v Polabí a Poodří se již od střední doby latenské vyvíjela pod silným vlivem a podle vzoru keramiky keltské. Řada nálezů z Podmokel-Rozběles (obr. 110, 110a), Křešic (obr. 111), Jestřebí, Kobyl (obr. 112), Stvolínků a jiných nalezišť v oblasti českých Volků Tektosagů je zajímavou směsí zboží germánského a keltského, která ukazuje, jak Germáni, pronikající do keltského území, podléhali vlivu keltské kultury. Germánské nádoby, i když podržují v základě tvar nádob keltských, jeví hrubší práci a barbarštější vkus, projevující se snahou po zvlnění povrchu situlovitých nádob širokými horizontálními, z vnitřku nádoby vytlačenými oblými žebry a výdutěmi (obr. 112 č. 14) a pod. Nádoby, které měly sloužiti úschově a chlazení tekutin, mají pod hrdlem až ke dnu zdrsnělý povrch (obr. 110, 110a).

Keltský vliv na vývoj germánské keramiky můžeme pozorovat i v následující časné době římské (pičhorské) v I. století

[7] Lipka—Snětina, l. c. 29, tab. 28 č. 23.

n. l. V II. století jeho působení ochabuje a postupně doznívá. V Čechách tento vývoj dokládají především nálezy z Plaňan u Kouřimě (obr. 113) a řada nádob z popelnicových hrobů na Pičhoře u Dobřichova (obr. 114—116).

Vedle keramiky latenské a po ní to byly především kovové nádoby capujské výroby, dovážené do Germanie od doby Augustovy z Italie (v. níže), jež vykonávaly vliv na vývoj germánské keramiky. Snaha napodobiti tyto krásně lesklé cizokrajné nádoby vedla domorodé hrnčířky (potvrzení theorie, že to byly ženy, jež vyráběly toto zboží, vidím — vedle toho, že jde zřejmě o nádoby, vyráběné po domácku, individuálně, nikoli seriově — právě také v čistě ženské snaze imitovati tyto drahé kovové importy) zároveň také k pokusu zkrášliti vysoký trup hliněných situl výzdobou tečkovaným meandrovým pásem, jímž imitovaly krásnou dírkovanou výzdobu římských cedníčků na víno, které se staly důležitou součástí germánského stolního náčiní.

Tak došlo k výrobě soudkovitých a jiných podobných nádob se šikmo nasazeným hrdlem (a již bez žebérkovitě zbytnělého kulatého okraje latenského tvaru), k imitaci klasických bronzových situl doby Augustovy[8], k aplikaci uch na okraj nádob a později dokonce i k imitaci pohyblivých kruhů, zavěšených do uch na hrdle nádob (obr. 119 č. 8), které na kovových nádobách sloužily k zachycení háčků obloukovitého držadla.

Vývoj keramiky v jednotlivých končinách oblasti labsko-oderské v starší době ‚římské' byl sice obdobný, nikoli však úplně stejný. Příčinu, proč tento vývoj šel v jednotlivých končinách jak ve formě nádob, tak také ve výzdobě meandrem a jinými druhy ornamentu částečně vlastními cestami, musíme vedle vzájemné odlehlosti jednotlivých končin hledati v odchylném původu jejich obyvatelstva. Tím si vysvětlíme rozdíl v zálibě pro výzdobu keramiky v západnější oblasti polabské me-

[8] Srov. k tomu J. Kostrzewski, Die ostgermanische Kultur der Spätlatènezeit I (Mannus-Bibl. 18, Lipsko—Würzburg 1919), 182, Wielkopolska w czasach przedhistorycznych, 2. vyd. (Poznaň 1923), 172, Šimek, ČM. 89.

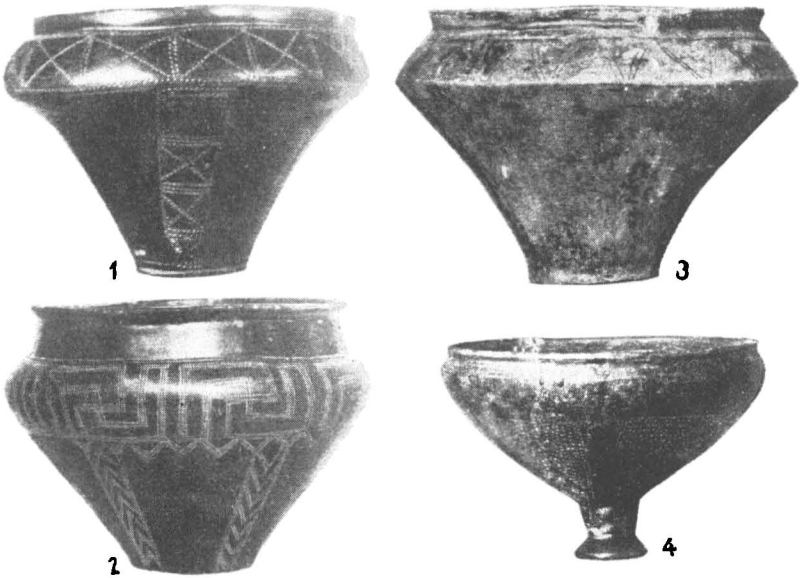

Obr. 121. Popelnice z hermundurských hrobů v saském Polabí.
1 Haldensleben, 2 Holzweissig (Bitterfeld), 3 Schkopau, 4 Möritzsch (Merseburg; podle W. Schulze, Vorg. d. Stämme I, tab. 139, 140, č. 3 Kossinna, Germ. Kultur. obr. 334).

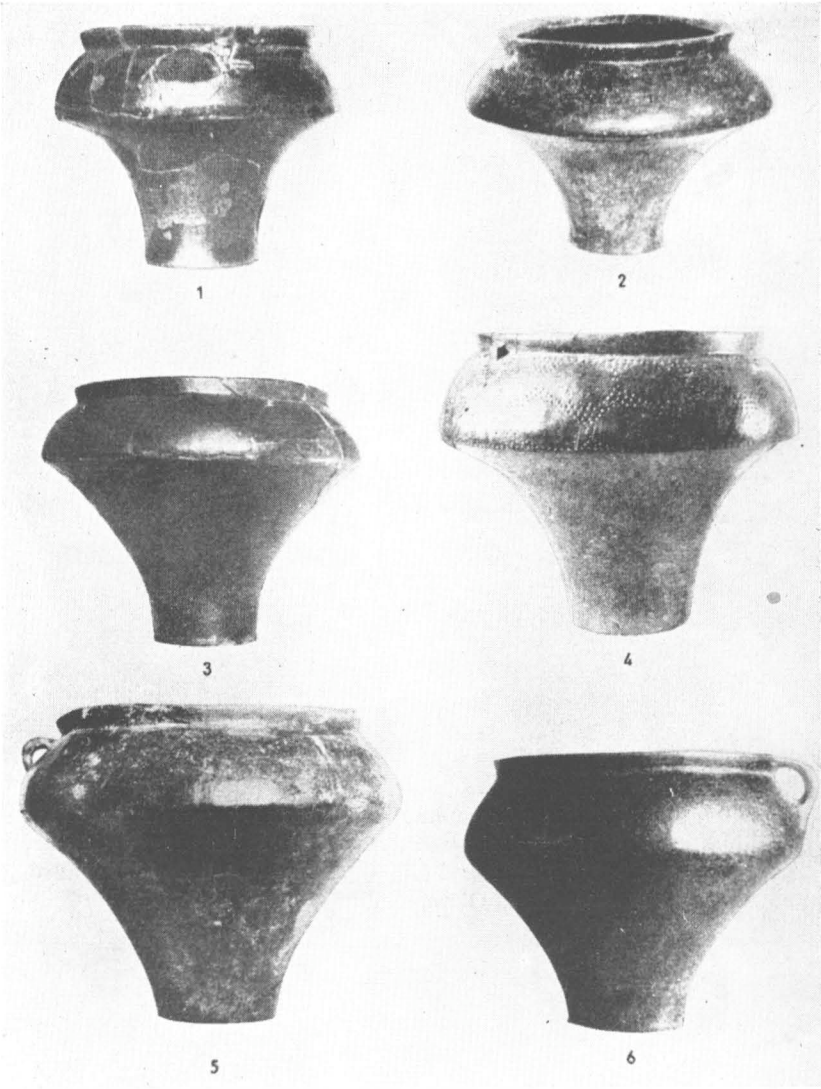

Obr. 122. Nálevkovité popelnice z I. století př. n. l. z germánských hrobů v dolním Polabí (1, 3—6 Harsefeld u Stade, 2 Nienbüttel u Uelzenu v Hannoversku, podle W. Wegewitze, Vorg. d. Stämme II. tab. 308).

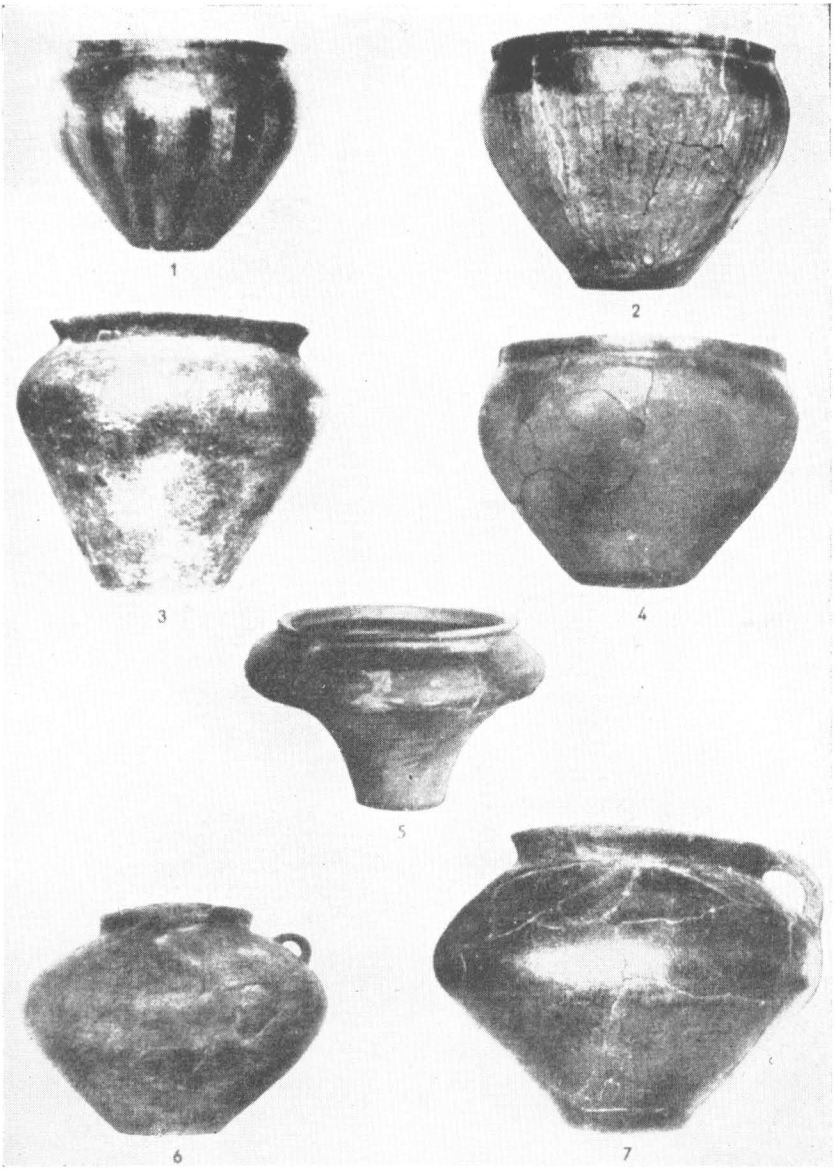

Obr. 123. Germánská keramika z dolního Polabí z I. století př. n. l. a z doby kolem počátku n. l. (1—4. 6, 7 Harsefeld u Stade, 5 Nienbüttel u Ülzenu v Hannoversku; podle W. Wegewitze. Vorg. d. Stämme II. tab. 309).

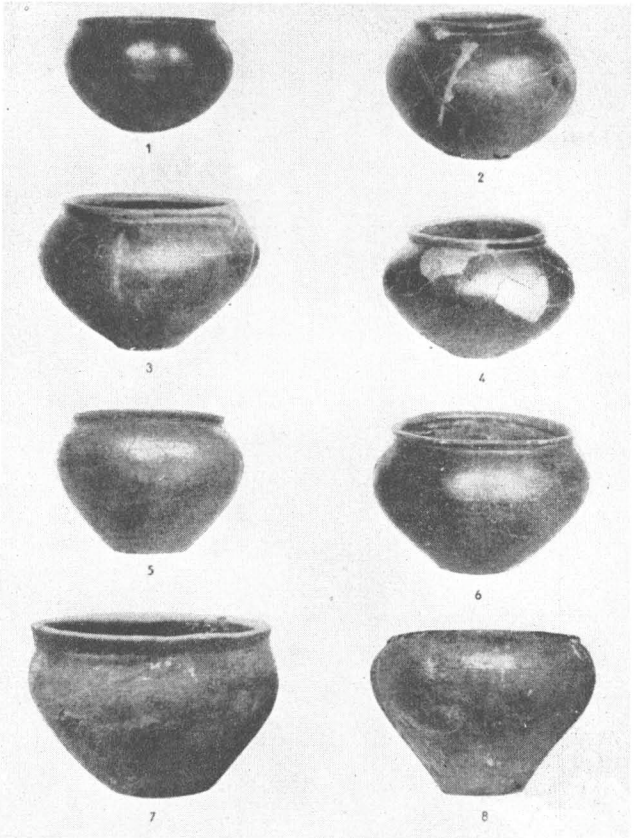

Obr. 124. Germánská keramika z dolního Polabí z počátku n. l. (1. 5. 8 Harsefeld u Stade, 2—4. 6. 7 Nienbüttel u Ülzenu, Hannoversko; podle W. Wegewitze, Vorg. d. Stämme II, tab. 307).

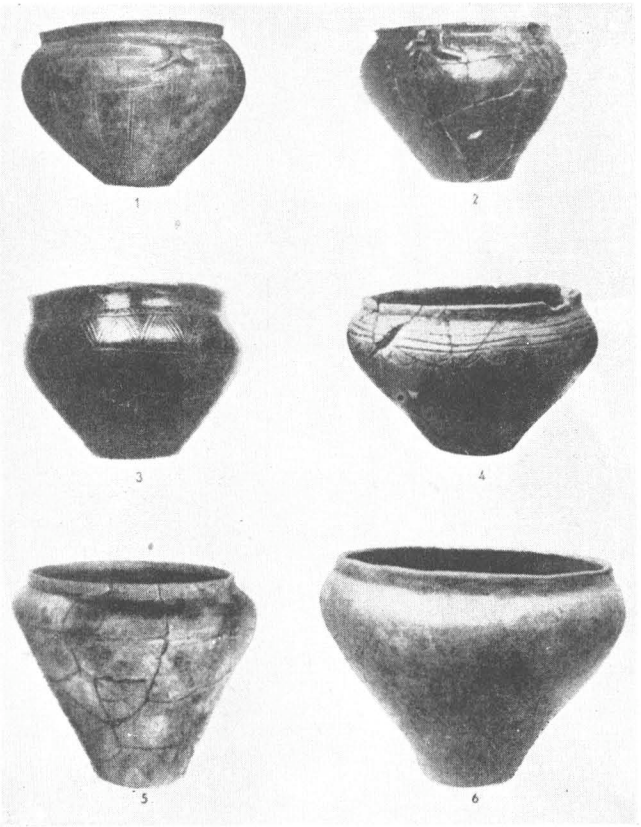

Obr. 125. Germánská keramika z dolního Polabí z I.—II. století n. l. (1—3 Harsefeld u Stade, 4—6 Nienbüttel u Ülzenu, Hannoversko: podle W. Wegewitze, Vórg. d. Stämme II. tab. 317).

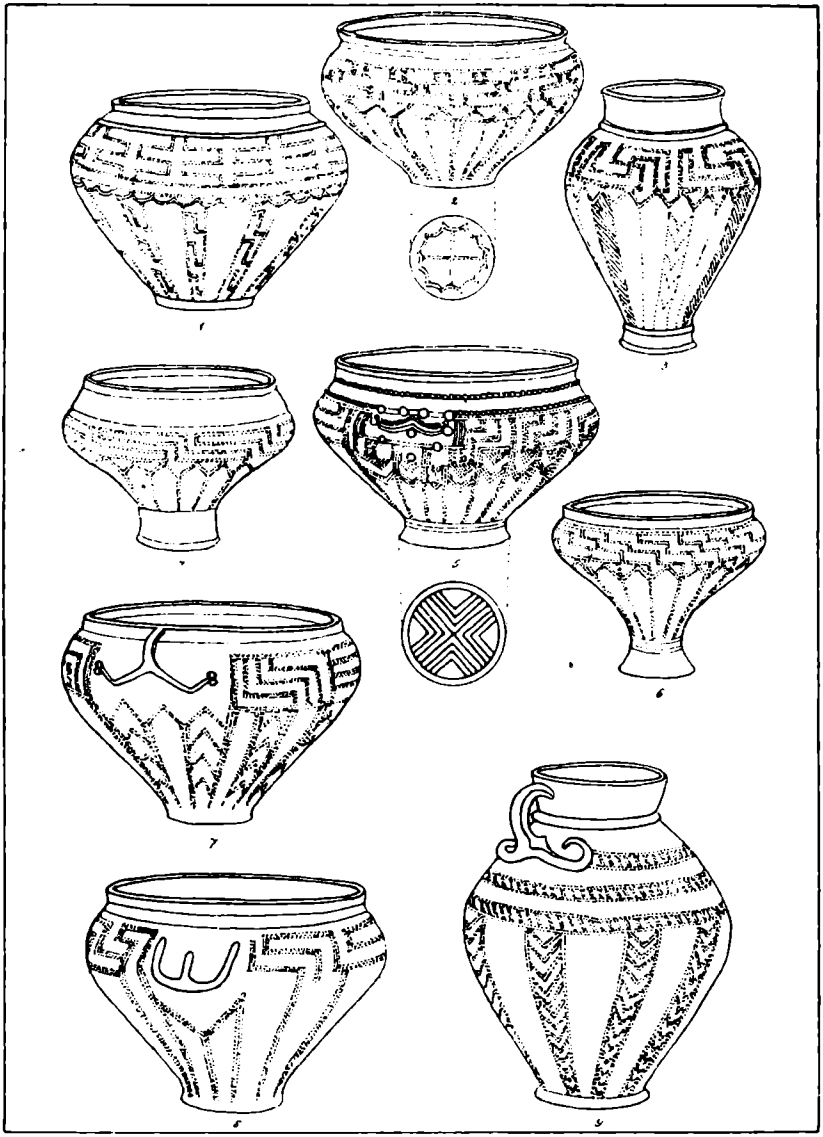

Obr. 126. Darzau u Dannenberka v Lünebursku (Hannoversko), langobardská keramika s tečkovaným meandrem z I.—II. století n. l. podle Chr. Hostmanna (Em. Šimek, Pravěk VIII, tab. I. kreslil ing. arch. St. Sochor).

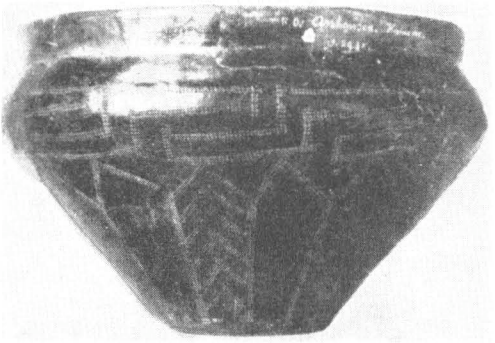

1

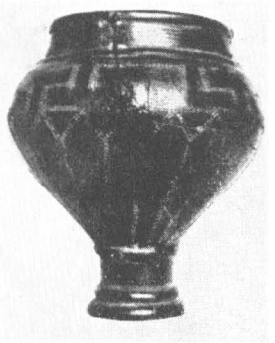

2

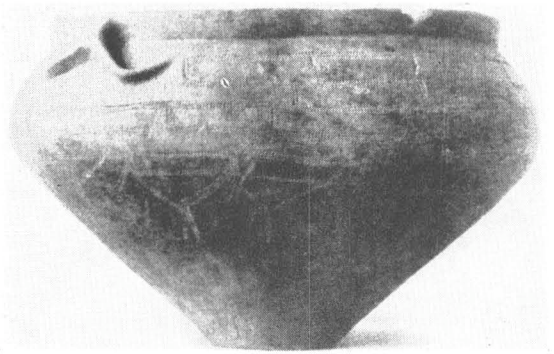

3

Obr. 127. Langobardské nádoby s tečkovaným meandrem z I. a II. století n. l. (1 Asshausen u Harburka. 2 Marwedel u Dannenberka. 3 Nienbüttel u Ülzenu (Hannoversko): 1, 2 podle W. Wegewitze, Vorg. d. Stämme II. tab. 313. 318. č. 3 podle G. Kossinny, D. Vorgesch.[8], obr. 389).

Obr. 128. Nádoby z chauckého pohřebiště u Driefelu v Oldenbursku (podle K. Michaelsena, Mannus XXXII. tab. 4).

Obr. 129. Driefel v Oldenbursku, keramika z chauckého pohřebiště (podle K. Michaelsena, Mannus XXXII, tab. 5).

Obr. 130. Driefel v Oldenbursku, popelnice z chaucského pohřebiště (podle H. Schrollera, Vorg. d. Stämme I. tab. 37).

Obr. 131. Kuhbier, Ostprignitz, nálezy ze svébského (semnonského) žárového pohřebiště (podle W. Matthesa, Vorg. d. Stämme I, tab. 117).

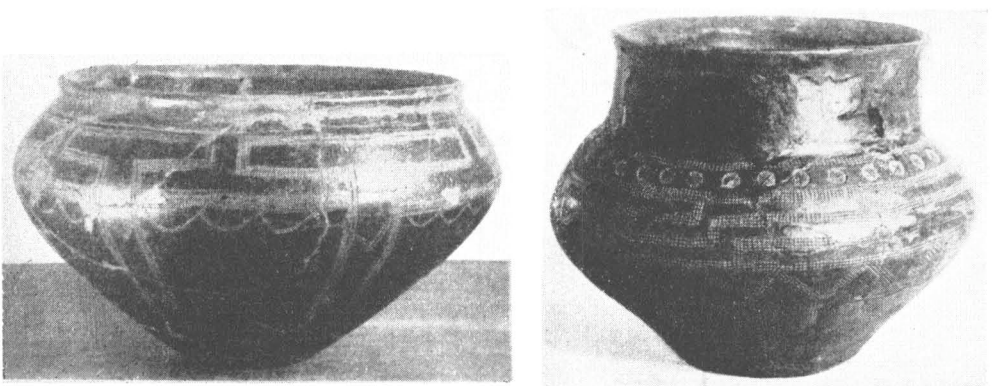

Obr. 132. Kuhbier, Ostprignitz, popelnice ze semnonského pohřebiště (podle W. Matthesa, Vorg. d. Stämme I, tab. 118).

1

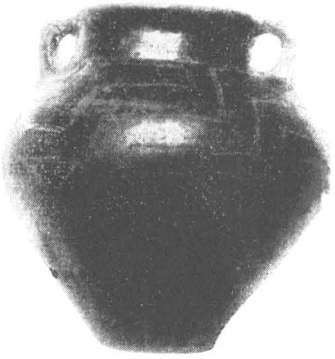

2

3

Obr. 133. Popelnice s tečkovaným meandrem a se stopami (č. 2, 3) východogermánských vlivů ve tvaru a výzdobě (1 Badingen u Templina, Uckermark, 2 Kostřín, 3 Nitzahn, okr. Jerichov II u Braniboru n. H., podle G. Kossinny, D. Vorgesch.[5], obr. 386–388).

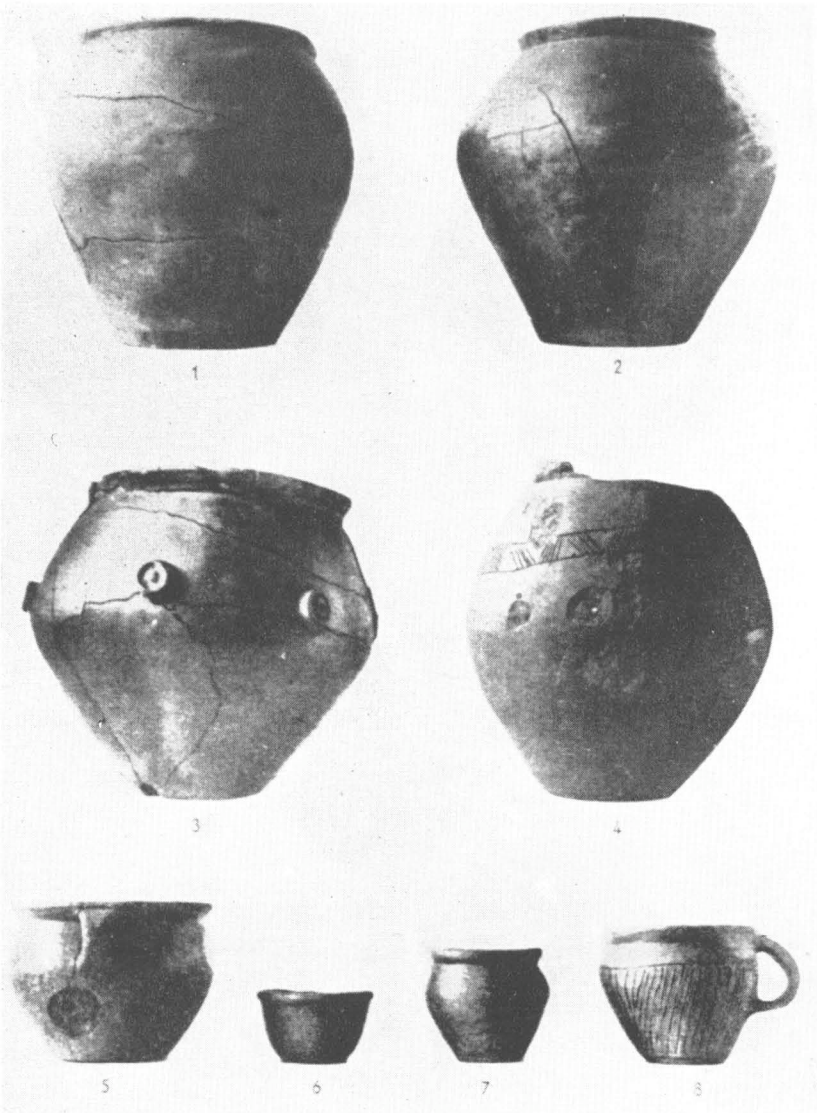

Obr. 134. „Burgundská" keramika ze žárových hrobů I. století st. l. v dolním Povislí (1, 2, 5—8 Skowarcz, okr. Gdanská vrchovina. 3 Pruszcz Gdański, tamže. 4 Gdansk—Langfuhr; podle D. Bohnsacka. Vorg. d. Stämme III, tab. 425).

1

2

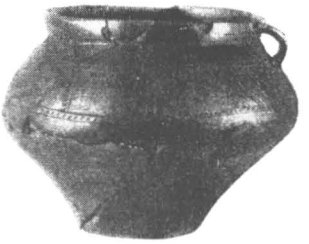

3

Obr. 133. Germánská keramika z dolního Povislí z doby kolem rozhraní letopočtů (1, 2 Żukczyn, 3 Pruszcz Gdański; podle G. Kossinny, D. Vorgesch.[8], obr. 377, a D. Bohnsacka, Vorg. d. Stämme III. tab. 429).

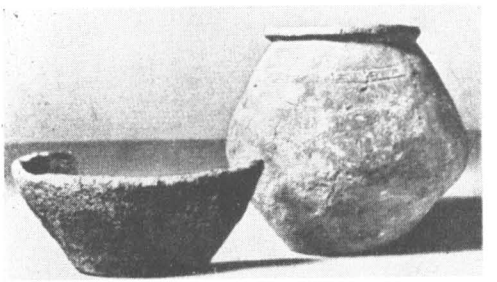

a

b

Obr. 136. „Vandalská" keramika z I. století, st. l.; *a* Kotowice u Trzebnice, *b* Oporów ve Slezsku (Chr. Pescheck. Frühwandal. Kultur, tab. 5, 6).

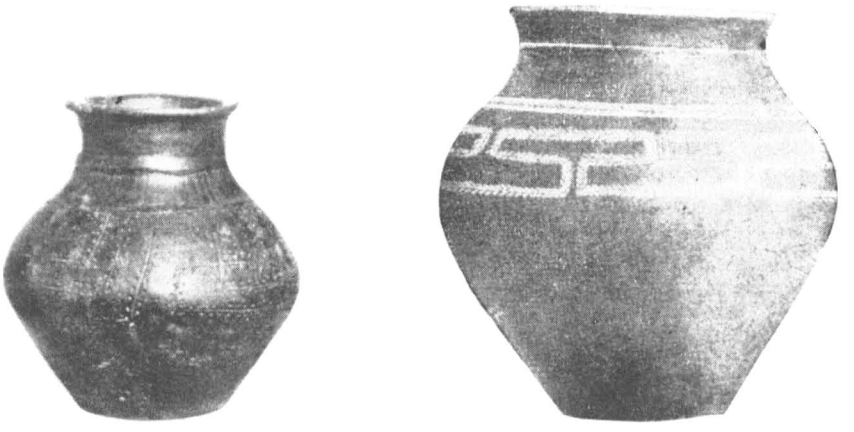

1 2

Obr. 137. Východogermánské popelnice z počátku doby římské (1 Wiązów u Olavy, 2 Nová Ves u Vratislavi; podle G. Kossinny, D. Vorgesch.[8], obr. 378, 379).

andrem tečkovaným a ve východnější oblasti pooderské meandrem rytým a čárkovaným (obr. 138)[9]. A tím si také vysvětlíme vznik řady podružnějších keramických oblastí, jimž byla — ať již právem či nikoli — dána jména: hermundurská v českém a saském Polabí[10] (obr. 113—121), langobardská v dolním Polabí[11] (obr. 122—127), západně od ní až k pobřeží Severního moře chaucká[12] (obr. 128—130), mezi Labem a Odrou semnonská n. též ‚svébská'[13] (obr. 131—133); ve východní Germanii byly dosud rozlišeny dvě základní keramické skupiny — ‚burgundská' (obr. 134, 135) a ‚vandalská' (obr. 136, 137)[14].

[9] Kossinna, Zeitschr. f. Ethn. XXXVII (1905), 392 a d., 402 a d., DV[8]. 187 a d., Kostrzewski, Ostgerm. Kultur I. 183, 194 a d., Wielkopolska[2] 151, 171 a d., Šimek, ČM. 87 a d. (tam v. i jinou lit.), E. Petersen, Altschles. Blätter XI (1936), 95 a d., a j.

[10] Franz, Kelten u. Germ.[2] 22 a d., Šimek, KG. 71, 85 a d., W. Schulz, VdSt. I. 139 a d.

[11] Voss—Stimming, Vorgesch. Altertümer aus d. Mark Brandenburg (Brandenburg—Berlín 1886/7), 29 a d., Wegewitz, Moswidi 55 a d., 60 a d., 128 a d., VdSt. II. 758 a d., W. D. Asmus, Zur Herleitung u. Scheidung d. langobardischen u. semnonischen Tonware, Mitt. Vorgesch. Seminar Univ. Greifswald, seš. 11—12, str. 137 a d.; srov. k tomu Šimek, Pravěk VIII (1912), 73 a d., ČM. 217 a d.

[12] Waller, PZ XXII. 161 a d., Michaelsen, Oldenb. Jahrb. 1935, 82 a d., Die Kunde IV (1936), 127 a d., Mannus XXXII (1940), 178 a d., Gemrich, Probleme d. Küstenforschung II. 113 a d., Schroller, VdSt. I. 102 a d. K složitým poměrům v oblasti severně od dolního toku Labe v. F. Tischler, Die stammeskundliche Gliederung in Schleswig-Holstein während d. älteren Kaiserzeit, Forschungen u. Fortschr. XII (1936), 318 a d. (tam v. i jinou lit.), W. D. Asmus, Die westgermanischen Kulturgruppen im unteren Elbgebiet zur frühen nachchristlichen Zeit, Mecklenburg XXXIV (1939), zvl. otisk 1 a d., Tonwarengruppen u. Stammesgrenzen in Mecklenburg während d. ersten beiden Jahrhunderte nach Zw. (Neumünster 1939), 37 a d., 52 a d.

[13] Guthjahr, Semnonen 15 a d., Asmus, Mitt. Greifswald 137 a d., Matthes, VdSt. I. 345 tab. 118 a j., Hülle, tamže II. 493.

[14] Kostrzewski, Ostgerm. Kultur I. 181 a d., Jahn, Kelten 142 a d., K. Tackenberg, Die Wandalen in Niederschlesien (Berlín 1925), 76 a d., Chr. Peschek, Die frühwandalische Kultur in Mittelschlesien (Lipsko 1939), 97 a d., Bohnsack, VdSt. III. 1042, 1045 a d. K otázce ztotožňování Lugiů s Vandaly srov. Šimek, VG. II. 165 pozn. 4, 7.

Který keramický typ bychom mohli v oblasti starověké východní Germanie (západně od čáry horní Odra—dolní Visla) bezpečně přičísti Slovanům, se zatím ještě nepodařilo stanoviti[15]. Polští archeologové nedospěli v této svízelné otázce také ještě k jednotnému řešení, a tak nezbývá než vyčkati jejich dalších systematických výzkumů, které by nám tuto otázku nejen theoretickými úvahami, nýbrž také prakticky na nálezovém materiálu blíže osvětlily.

Jak vývoj keramiky přímo souvisí s ethnickým podkladem a je jím ovlivňován jak po stránce tvarové, tak i po stránce výzdoby, toho typickým dokladem je i keramika posledního zbytku Keltů — Kotinů — na Moravě v době ‚římské', t. j. v době, kdy již tento zbytek Keltů byl se všech stran obklíčen mořem Germánů.

Po řadu desítiletí, od doby, kdy se archeologové začali těmito otázkami odborněji zabývati, bylo znovu a znovu konstatováno, že na Moravě v starší době římské je nápadný nedostatek hrobové i sídlištní keramiky rázu pičhorského a zejména keramiky zdobené meandrem. Zdálo se, jakoby osídlení Moravy v té době bylo mnohem slabší než osídlení severní polovice Čech (o jižních Čechách se také myslilo, že byly pokryty pralesy a neosídleny). Tento názor byl však mylný. Byl zaviněn jednak nedostatkem systematických vykopávek, jednak dvěma základními mylnými předpoklady: že Morava byla osídlena v podstatě týmž lidem jako Čechy (v Čechách se předpokládalo osídlení markomanské, na Moravě kvádské), a že tedy i kultura obyvatelstva a především ovšem jeho keramika musila býti v obou zemích stejná, a dále, že všecka sídliště se „stradonickou" keramikou byla prostě datována do doby pozdnělatenské, před počátek naší doby ‚římské'. Skutečnost však byla jiná. Obyvatelstvo obou zemí bylo zcela různé, v Čechách Germáni (v oblasti pičhorské kultury v severní polovici země Hermun-

Filip, PČ. 290; pro dobu, jíž se zde zabýváme, nemáme pro ztotožnění obojího lidu vůbec žádného historického dokladu.

[15] Srov. k tomu také kritický postoj J. Eisnera v jeho poslední práci, v. výše str. 230 pozn. 110.

duři, na jihu Marsingové), na Moravě, především ve středním a jižním pásu, keltští Kotini. Jim patřila řada hrazených i nehrazených ‚stradonických' i jiných mladších osad[16] s keramikou keltskou nebo se smíšenou keramikou keltogermánskou, jejíž germánská složka vznikala prolínáním germánského živlu

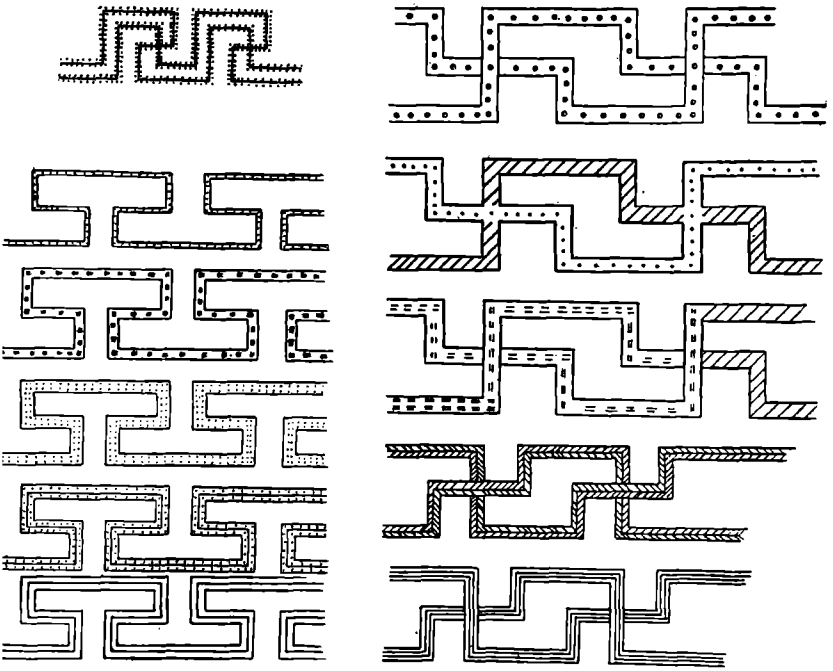

Obr. 138. Ukázky východogermánského jednoduchého a dvojitého meandru na nádobách z I. a II. století n. l. (podle G. Kossinny).

od severu i od jihu do keltského prostředí a vzájemným míšením obojího lidu sňatky.

Keltským původem obyvatelstva Moravy si také dobře vysvětlíme nápadnou okolnost, že na př. typická spona s očky, tak oblíbená a rozšířená v polabské oblasti hermundurské, se

[16] Podrobněji o tom pojednám v práci Poslední Keltové na Moravě.

vůbec na Moravě v dosavadních ověřených[17] nálezech nevyskytuje, což je dokladem toho, že i vkus obyvatelstva obou území, jak je při jeho různém původu pochopitelné, se podstatně lišil.

Keramika prvních století n. l. v oblasti moravských Kotinů má — podobně jako nádobí v osadě děvínské, objevené vykopávkami v letech 1951 a 1952[18] — převážně keltský ráz[19] a je přímým pokračováním keltské keramiky doby latenské (obr. 139—147). Okolnost, že si tito Keltové uchovali svůj kulturní svéráz plněji než Germáni i v končinách vzdálených od hranic římské říše, lze vyložit jednak starou vyšší vyspělostí kulturní a tím i větší odolností proti vlivům, přicházejícím z oblasti římské, jednak, pokud se týká samotné keramiky, především rozdílností výroby. Germánskou keramiku vyráběly po domácku ženy, vnímavé pro vše, co se jim na cizích výrobcích líbilo, a tvořící každou hliněnou nádobu individuálně. Proto se také u nich ujal řecký tečkovaný meandr o tisíc let později než v Řecku[20]. Líbil se jim na římských cedníčcích na víno, jež přicházely do Germanie v době Augustově (v. níže), a tak jej s čistě ženským smyslem pro krásu napodobily na svých situlách i jiných nádobách, ručně vyráběných z hlíny. Střízliví keltští hrnčíři, vyrábějící keramiku od staletí řemeslným způsobem, se přidrželi praktické stránky, a protože jejich výrobky právě v tom směru byly opravdu dokonalé, pokračovali v této

[17] Jediný dosud známý exemplář spony s očky se vyskytl v „hromadném nálezu" z Uherského Hradiště, pocházejícím z I.—IV. století, který je už pro svoji časovou nejednotnost více než podezřelý a nikterak ovšem nedokládá, že by spona s očky pocházela z některého moravského naleziště; srov. k tomu Rzehak, Röm. Eisenzeit 238 a d., obr. 31—37 (č. 37 deformovaná spona s očky), Benninger—Freising, G. Bodenfunde in M. 41, 50, Červinka, Anthropol. XIV. 113.

[18] Str. 68 pozn. 75, 95 pozn. 25.

[19] Srov. správný postřeh Filipův, PČ. 294: „Na Moravě výrazněji vystupuje keltský charakter nezdobené keramiky se žebrovitě členěným hrdlem...".

[20] S. Müller, Urgeschichte Europas (přel. O. L. Jiriczek, Štrasburk 1905). 169.

výrobě i nadále. Také oni zdobili svou keramiku z vnitřku vytlačovanými žebérky, horizontálními rýhami, jemnými vlnicemi i pásy vlnic (obr. 139—147), ale jejich výzdoba musila být v souladu s jejich rychle se točícím hrnčířským kruhem. Proto se na jejich dobře zpracovaných, vyhlazených a velmi tvrdě pálených nádobách shledáváme jen s ornamentem vhlazovaným nebo vrytým. Na pomalý tečkovaný a zpět se vracející ornament meandrový nebylo lze při jejich rychlém způsobu výroby ani pomysliti.

Tato řemeslná tradice se v keltské hrnčířské industrii na Moravě udržuje podle nálezů na pohřebišti u Kostelce na Hané (Prostějov), v žárových hrobech i na sídlišti u Hrubčic (Prostějov), v žárových hrobech u Velatic a Šaratic, a na sídlištích u Ostopovic a Jiříkovic (Brno, obr. 144—146), Velkých Němčic (Hustopeče, obr. 147)[21] a j. až do IV. století n. l.

Vedle hlazené a velmi tvrdě pálené keramiky, popsané nahoře, se v nálezech setkáváme se starým druhem svisle rýhovaného nádobí z tuhové hlíny, jež se z praktických důvodů (chlazení tekutin a j.) udržuje i nadále (obr. 139—142), a kromě toho ještě se dvěma jinými keramickými typy, a to s kroužených a tvrdě vypálenými nádobami se širokým plochým okrajem (něm. Krausengefässe, obr. 140—142, 144—145) a s miskami rovněž čistě keltského rázu, jimž se v německé odborné terminologii dostalo názvu Ringschüsseln (obr. 143 a 144). Beninger a Freising, vycházejíce z mylného předpokladu, že Morava byla osídlena Kvády, vykládali nálezy této zjevně keltské keramiky na Moravě jako import z římského Zádunají. Při našem

[21] A. Gottwald, Prav. sídliště a pohřebiště na Prostějovsku (Prostějov 1924), tab. 15 č. 22, 25, 26 a j., tab. 16 č. 21, 22, Žárové hroby z doby cís. řím. od Kostelce na Hané, Ročenka m. Prostějov IV (1927), 22 a d., VIII (1931), 32 a d., tab. I č. 2, 10, V č. 46, a j., IX (1932), 31 a d., 35, tab. IV č. 5, 11, Můj archeol. výzkum (Prostějov 1931), tab. 36 č. 2, 10, 38 č. 11, a j.; Beninger—Freising, G. Bodenfunde in M. 20 č. 10; 24 č. 31a; 36 a d., č. 99, 102 (tam v. i jinou lit.), Červinka, Anthropol. XIV. 114 a d., obr. 10, tab. obr. 8 č. 2, 10, obr. 19 č. 2 (nahoře) a j., Poulík, Jižní Morava 22 a d., obr. 9—11. 76—81.

stanovisku, že na Moravě žily ještě poslední zbytky starého obyvatelstva keltského, se nálezy keramiky tohoto obojího druhu zcela přirozeně řadí k množství ostatních nálezů čistě keltského původu a rozmnožují dokladový materiál o keltském původu moravského obyvatelstva. Výklad o importu ze Zádunají odpadá. Že o keltském původu resp. rázu této obojí keramiky ani Beninger a Freising nepochybovali, je zřejmé i ze slov Beningrových, že ‚Krausengefässe' byly známy již v pozdně-keltském hrnčířství a že ráz výroby našich ‚Ringschüsseln' svědčí o „Wiederaufleben spätkeltischer Technik".[22]

Okolnost, že výroba těchto druhů keramiky přetrvala až do III.—IV. století, ukazuje, že na Moravě i po válkách t. zv. markomanských žily ještě zbytky starého keltského obyvatelstva, které si podržely svou starou výrobu a svůj starý vkus, i když postupně už zanikaly v přívalu germánských a později snad i slovanských přistěhovalců[23].

[22] Beninger—Freising, l. c. 55 a d., 60.

[23] Ve vázovitých tvarech této pozdní keltské keramiky bylo by snad možno hledati také pravzor nejstarších vázovitých tvarů slovanské, ručně robené keramiky na Moravě, ať již došlo k její imitaci přímo tím, že první Slované, kteří se usadili na moravské půdě, zastihli ještě staré keltské hrnčíře, či imitací keramiky germánské, rovněž ručně robené, jež sama napodobovala tvary keramiky keltské. Srov. k tomu výše str. 221 a d.

Kovové nádoby.

Silný uniformující vliv římský, který se projevuje v germánské keramice oblasti labsko-oderské, přišel do této oblasti, jak jsem se již zmínil, především s importem krásného kovového nádobí z Italie a hlavně z capujských továren v Campanii, jež se obchodem dostalo ve velkém množství[1] do nejzazších končin starověké Germanie a těšilo se tu především u germánského obyvatelstva jako stolní náčiní, sloužící k přípravě a pití vína a jiných opojných nápojů, velké oblibě.

Jeho rozšíření, pokud je můžeme posuzovati podle nálezů dosud známých, ukazuje, že to byly hlavně tři obchodní trati, po nichž bylo toto nádobí z Italie a z podunajských provincií do oblasti labsko-oderské dováženo, a to obě trati, vycházející z Ptolemaiova norického Arelate na Dunaji (Erla východně od Enže, proti smutně proslulému Mauthausenu)[2] a směřující přes Čechy k ústí Labe a k ústí Odry (Ptolemaiova Svébu)[3], a trať z Vindobony (Vídně) k ústí Odry[4]. V menší míře se podílela na dovozu kovového nádobí do této oblasti také čtvrtá trať — ‚jantarová cesta', jež spojovala Garnuntum s dolní Vislou[5].

Po trati z Arelate k ústí Odry se dostalo do Čech kolem 30 (28—31) kovových nádob, nalezených (celých nebo ve zlomcích) v popelnicových hrobech na Pičhoře u Dobřichova, největší to dosud známý počet těchto nádob, nalezený na jediném pohřebišti (obr. 118 č. 15—17, 22, 148 č. 2—3, 149 č. 1, 3, 4, 151 č. 5, 5a, 153 č. 8, 9, 21, 23)[6]. Po téže cestě se dostaly do Čech také

[1] Podle soupisů H. J. Eggerse, Der römische Import im freien Germanien (Hamburg 1951), 159 a d., bylo na území starověké Germanie spolu s nordickými zeměmi nalezeno přes 800 nádob toho druhu.

[2] VG. I. 135, II. 95 a d., 220 a d., III. 155, 176.

[3] VG. III. 154 a d., 176 a d., mapy příl. II, III.

[4] VG. III. 129 a d.

[5] Tamže 99 a d.

[6] Srov. k tomu Píč, Starož. II. 3 tab. 64 a d., Šimek, ČM. 63 a d., Preidel, GKB. I. 176 a d., Eggers, RI. 160 a d.

nádoby z Cerhenic, Ohrady u Nové Vsi, Velkého Oseka (Kolín), Vlkova u Poděbrad, Nymburka (obr. 159 č. 5, 5a), Strak u Nymburka (obr. 159 č. 1), Lysé, Řepova u Mladé Boleslavi (sklad obchodníka nebo domorodce, nějakým způsobem ohroženého, obr. 149 č. 2, 159 č. 2—4) a Zlivi u Libáně (obr. 152 č. 1—12, 152 č. 32).[7]

Po západnější cestě z Ptolemaiova Arelate k ústí Labe se do Čech dostaly nádoby (nebo zlomky nádob) z Třísova u Holubova (Český Krumlov), Hořovic, Zdic, Třebusic u Slaného, Holubic (východně od Třebusic, obr. 149 č. 5, 154, 154a) a Mikovic u Kralup n. Vlt., Lisovic u Zlonic (obr. 148 č. 4), Radovesic na Ohři (Libochovice, obr. 156 č. 8, 9, 11), Dušníků u Budyně n. O. (Roudnice n. L.) a z Lysce na Bílině (Teplice-Šanov), obr. 158 č. 1, 1a).

Po cestě z Arelate k ústí Labe přišly do Čech nepochybně také italské nádoby, jejichž zbytky byly nalezeny na keltských Stradonicích (28—30 nádob, tedy přibližně stejný počet jako na pohřebišti pičhorském!; obr. 150 č. 1, 2, 5—12, 16, 17, 19)[8], a rovněž tak i ‚kotlík' s obloukovitým držadlem s labutími hlavičkami z Podmokel u Křivoklátu (Zbiroha), v němž byl roku 1771 nalezen poklad několika tisíc keltských mincí o celkové váze 45·2 kg[9]. A po téže cestě přišly také nejzápadnější dosud známé české nálezy nádob z Kněževsi (severozápadně od Rakovníka), z Vrbice na horní Březnici u Podbořan a z Číňova u Žatce, vesměs západně od vrchoviny Džbánu. Vzhledem ke své vzdálenosti od hlavního směru trati z Arelate k dolnímu Labi mohly by snad tyto nálezy spolu s okovem z Podmokel u Křivoklátu ukazovati na spoj se starou obchodní cestou Poohřím.

---

[7] Statistiku těchto i dalších českých nálezů v. Šimek, ČM. 63 a d., 76 a d., Preidel, l. c. 173 a d., Eggers, RI. 160 a d., literaturu k jednotlivým nálezům v. níže.

[8] Srov. Píč, Starož. II. 2 tab. 15, 20, 21, 23, 25, 28 (některé ze stradonických nádob mohly ovšem také pocházeti z dílen domácích).

[9] Píč, tamže 23 a d., obr. 4a, b (tam v. i citaci zpráv A. Voigta a St. Wydry z r. 1771), Willers, NU. 10.

Nálezy nádob z Libře u Jílového (z doby po ukončení Ptolemaiovy Hyfégése), Modřan, Prahy (Vinohrad, Bubenče, obr. 155), Hrdlořez, Kostelce n. L., Vrutice Kropáčové (mezi Novými Benátkami a Mělníkem) a z Obříství (na levém břehu Labe jižně od Mělníka, obr. 157) ukazují na spoje obou hlavních cest z Arelate (k ústí Labe a k ústí Odry), nálezy z Ohnišťan u Nového Bydžova a z Hradce Králové (obr. 148 č. 1) na spoj východnější cesty z Arelate (k ústí Odry) s cestou z Vindobony k ústí Odry[10].

Proti velkému počtu kovových nádob italské provenience, jež se po obou cestách z norického Arelate dostaly především do germánského prostředí v středních a severních Čechách (až dosud jsem jich napočetl celkem více než 140 (148?), z čehož připadá na keltskou osadu stradonickou asi 28 až 30 nádob, v. výše), stojí poměrně velmi malý počet nádob téhož druhu, nalezených na Moravě. Je to až dosud jenom asi deset relativně bezpečně zjištěných exemplářů, a to pánev z Lanštorfu u Mikulova (obr. 161), ouško okovu z Měnína (jihovýchodně od Brna, okr. Židlochovice), asi šest nebo sedm nádob ve zlomcích ze žárových hrobů u Velatic (východně od Brna, obr. 160) a pánev z Uherského Hradiště (nejistého původu).[11] Tento nápadný rozdíl mezi importem kovových nádob z oblasti římské říše na Moravu a do Čech v době vyvinuté kultury římské v těchto zemích (t. j. z větší části až z doby po zániku našich keltských Stradonic) lze velmi dobře vyložiti především růzností obyvatelstva obou zemí po stránce ethnické. Čeští Germáni, žijící v klidu a tedy i v poměrném blahobytu daleko od dunajských římských hranic (v dobách před devatenácti stoletími to bylo opravdu daleko, mnohem dále, než si

[10] VG. III. 129 a d., 263.

[11] A. Rzehak, Röm. Eisenzeit in Mähren, ZVGMSchl. XXII (1918), 229 a d., obr. 20, 21, Šimek, ČM. 63, 66, 68, Beninger—Freising, Mähren 21, 24, 29, 41, Červinka, Pravěk 1933, 40, obr. 28, Anthropol. XIV (1936), 111 a d., obr. 3 č. 1, Eggers, RI. 145 a d., 162. 164. 173, 175 a d.

mnozí archeologové dnešní doby, zvyklí na cestování rychlými dopravními prostředky nebo také jen na mapě, dovedou představiti), rádi přijímali od římských obchodníků lesklé kovové pijácké náčiní, jež hovělo jejich barbarské touze dodati svým hodokvasům co největšího lesku a zdání bohatství. A z téhož důvodu je také dávali i svým nebožtíkům do hrobu[12]. Moravští Keltové — Kotini — jako střízliví a praktičtí obchodníci zřejmě této zálibě nehověli. Proto se u nich tento cizí import neujal do té míry, jako u Germánů. Římští obchodníci jejich územím toto nádobí prováželi dále na sever do končin osídlených Germány a tam s ním obchodovali (resp. je jako ‚dary' vyměňovali za jiné ‚dary') s lepším úspěchem než v keltském území moravském.

V germánské oblasti severně od českomoravských hranic máme tento obchod doložen množstvím nálezů (srov. výše). Po cestě z Arelate k ústí Labe tam byly dopraveny především kovové nádoby, nalezené v celém levém Polabí od severočeských hor až po ústí Labe (jmenuji jen namátkou nejdůležitější naleziště: Prositz u Míšně, Bornitz na Bílé Halštrovce u Žiče-Altenburka [obr. 162], Markkleeberg-Gautzsch u Lipska, Schkopau u Merseburka, Schladitzsch u Delitzsche, Kleinzerbst u Köthenu-Desavy, Meisdorf na říčce Selke ve východním Harzu u Mansfeldu, dále na severu Haldensleben, Arensberg u Stendalu ve Staré Marce, v Hannoversku Marwedel u Dannenberka [obr. 166], Gerdau a Bargfeld, Nienbüttel a Oldendorf II u Ülzenu [obr. 163 a 164], Osterehlbeck [obr. 163 č. 1] a Sottorf u Lüneburka, Marmstorf a Ehestorf u Harburka [obr. 167 č. 2], Apensen a Harsefeld u Stade [obr. 167, 168], a konečně Westersode a Westerwanna v Hadeln).

Nález u Fichtenberka v prov. Saské ve východním Polabí (Liebenwerda) ukazuje na odbočku cesty ze středního

[12] K tomu srov. již postřeh Eggersův, VI. IKfA Berlín 1939, 571 a d.

Polabí k dolní Odře[13], poklad stříbrných nádob, nalezený roku 1868 u Hildesheimu v jižním Hannoversku (obr. 174)[14], stejně jako bronzové nádoby, nalezené u Freden v okresu alfeldském a u Lucklumu a Weddelu v Brunšvicku (obr. 165) a u Rhode na horní Alleře (Gifhorn) ukazují na spoj s končinami za Veserou a s Porýním[15].

Do končin s pravé strany dolního Labe, do Meklenburska (Hagenow, Körchow u Wittenburka, Dobbin u Güstrova, obr. 170, a j.), Šlesvicka-Holštýnska (Schwarzenbeck ve vév. Lauenburském, Arkebeck v jižních Dithmarších, Barkteheide u Stormarů, Saustrup u Šlesviku a j.), dánského Jutska (Brokjær a Dollerupgaard u Ribe, Agersbøl Hovedgaard a Bjergelide v okr. Vejle, Tornebuskehøj u Ringkøbingu, Stilling Mark, Troelstrup, Tvingstrup u Aarhus, Kalø a Jebjerg u Randersu, Gundestrup u Hobro — obr. 172, 173, Byrsted, Mosbæk a Store Vildmose u Aalborgu, Kraghede u Hjørringu a j.) a na dánské ostrovy (Alsen, Fyn, Langeland, Laaland, Falster, Møen, Sjæland, s množstvím nálezů především na větších ostrovech), do jižního Švédska a Norska[16] přicházelo importované kovové nádobí z Italie a provincií jednak po cestě polabské a jejích odbočkách z dolního Polabí[17], jednak lodní dopravou po moři. Tou přicházel římský import také na dánský Bornholm a na švédské ostrovy Öland a Gotland.

Východní polovice starověké Germanie v poříčí Odry a dolní Visly byla zásobována kovovým nádobím italského a provinciálního původu především po třech hlavních cestách, jež směřovaly do těch končin: po cestě z Arelate přes východní Čechy k dolní Odře, z Vindobony přes Moravu a Slezsko do dolního Povartí a k deltě Odry, a konečně po cestě z Carnunta a Bri-

[13] VG. III. 191.
[14] VG. III. 241.
[15] VG. III. 232 a d., 240 a d.
[16] Jména nalezišť v. níže v odstavcích o jednotlivých typech nádob.
[17] VG. III. 239 a d., 252 a d.

getia k horní Odře a dolní Visle[18]. Po prvé cestě nebo po jejích spojkách s cestou polabskou přišla patrně větší část nádob. nalezených v oblastech západně od střední a dolní Odry (Neu-Plötzin u Belzigu, Gnewikow u Ruppina, Kuhbier—Ostprignitz, Barnim—Osthavelland, Oderberg u Angermünde, Bietikow u Přemyslavi v Marce Ukerské, Barnisław—Randow u Štětína, Neuhof u Ückermünde, Poggendorf u Grimmen a Netzebander Heide u Greifswaldu v Západních Pomořanech, Polkwitz na Rujaně). Po druhé cestě — z Vindobony přes Vratislav pravým poříčím Odry k jejímu ústí — se dostaly do končin dnešního Polska kovové nádoby v nalezištích: Piotrków Borowski u Střelína, Polwica u Olavy, Wirrwitz[19] a Nová Ves u Vratislavi (obr. 179 č. 3), Dobra u Olešnice, Brzyków u Trzebnice, Dubin u Rawicze, Sławęcice u Góry, Wymysłowo a Karzec u Gostyna, Siedlemin a Prusinów u Jarocina, Krzyże nad soutokem Drawy a Noteče, Żukowo (obr. 177) a Kosin u Pyrzyc, Gryfice a Lubieszewo u Gryfic (obr. 176, 176a), Słonowice a Rusowo u Świdwina (Białogard), Drawsko a Gronowo u Drawska, a j. Naleziště Nosocice u Hlohova, Gorzyca u Kostřína, Zielona Góra u Chojny v Nové Marce a j.[20] ukazují snad na spoje obou cest (z Arelate a Vindobony) k ústí Odry.

Bronzové nádoby, nalezené (celé nebo ve zlomcích) u Laništorfa (Mikulov), Měnína a Velatic u Brna[21], byly na Moravu podle polohy nalezišť dopraveny pravděpodobně také po cestě z Vindobony k ústí Odry. Cesta z Carnunta (a Brigetia) k dolní Visle je importem kovových nádob z oblasti římské říše dobře doložena až v dnešním Polsku. Na Moravě zatím pro ni po té stránce bezpečných stop nemáme (nálezové

[18] Srov. str. 365 pozn. 2—5.

[19] Polský tvar jména tohoto naleziště jsem nemohl zjistit ani v literatuře, ani v polských seznamech místních jmen, které mi byly k disposici.

[20] Literaturu k jednotlivým nalezištím v. níže.

[21] Srov. str. 367 pozn. 11.

okolnosti u pánve z Uherského Hradiště nejsou blíže známy[22]). Ve Slezsku ji dokládají naleziště: Nová Cerekev a Bavorov na Hlubčicku, Gosławice—Wiechuła u Opolí (obr. 180, 181), dále na severu Siemianice u Kępna a s druhé, východní strany řeky Prosny Węglewice u Wieluně (obr. 179 č. 1, 2), Dębe a Kościelna Wieś u Kališe (obr. 182), Łęg Piekarski u Turku, Topolno u Świecie (nálezy z doby po napsání Hyfégése) při levém břehu dolní Visly, Lubieszewo a Skowarcz u Gdanska, Starzyno u Pucku, a s pravé strany dolní Visly Rządz u Grudziądze a j.[23]

Z toho, co zde bylo o cestách římského importu kovových nádob do vnitrozemí svobodné Germanie pověděno, je zřejmé, že starší názor, se kterým se i v nejnovější odborné literatuře znovu a znovu setkáváme[24], že pannonské Carnuntum bylo hlavním (a snad i jediným) východiskem tohoto importu z italské Aquileje do svobodné Germanie, třeba opraviti. Není pochyby o tom, že východiskem obchodního spojení s našimi zeměmi a s končinami dále na severu byla Aquileia v severovýchodní Italii. Ale již naše hoření stručná statistika nalezišť, i když nepodává zcela přesný obraz geografického rozšíření kovových nádob italské provenience, protože v ní jde většinou jen o pohřebiště nebo jednotlivé hroby a jen v nepatrné míře také o nálezy ze sídlišť, ukazuje, že mnohem větší procento kovových nádob z Italie přišlo do labsko-oderské oblasti starověké Germanie po třech západnějších tratích, jejichž východiskem na Dunaji bylo Arelate a Vindobona, a jen menší část jich že byla skutečně importována z Carnunta. Římští (italští) kupci

[22] Více o tom v. níže.

[23] Lit. odkazy v. níže.

[24] Srov. na př. Willers, NU. 29, E. Jungklaus, Römische Funde in Pommern (Greifswald 1924), 110 a d., G. Ekholm, Romerska vinskopor... i skandinaviska fynd (otisk z Upplands Fornminnesförenings Tidskrift XLV, Bil. 2, Stokholm 1934), 35 (předpokládá, zřejmě z nedostatku podrobnější znalosti terénu, obchodní cestu z Carnunta podle toku Labe do Jutska), A. Radnóti, Die römischen Bronzegefässe von Pannonien (Diss. Pann. II. 6, Budapešť 1938), 108, a j.

měli pro svou — na tehdejší dobu velmi dalekou — cestu na germánský sever (k němuž s jejich hlediska patřily i naše země) a zpět jenom několik málo letních měsíců[25], neměli proto kdy cestovati velkými oklikami. A stačí jen letmý pohled na mapu, abychom pochopili, jak nemožnou oklikou by pro tyto — skrz naskrz praktické — obchodníky byla cesta z Aquileje přes Pannonii (končinami kolem Neziderského jezera!) a Carnuntum (proti ústí řeky Moravy!) do Čech a do zemí severně od nich. Tu byla opravdu nejkratší tratí cesta z Aquileje přes Noricum do Arelate na Dunaji a odtud dále na sever do Čech[26]. Pro cestu přes západní Moravu do Poodří byla na Dunaji nejvhodnějším východiskem Vindobona. Trati přes Carnuntum (a Brigetio) bylo pro obchodní cesty z Italie do severní Germanie užíváno, jak se zdá, řidčeji, a to především — z tradice — pro sambijský jantar. Jinak tomu ovšem bylo u kupců z provincií, kteří také zprostředkovali obchod s Germanií. Ti šli také nejbližšími, pro ně vhodnými cestami, t. j. pannonští z Carnunta nebo Brigetia, noričtí z norických měst podunajských atd.

Kovové nádobí capujské se stalo především zásluhou studií Willersových jednou z nejdůležitějších pomůcek pro datování (nebo přesněji: pro určení terminu post quem[27]) nálezů ze starší doby římské. Je proto potřebí všimnouti si zde alespoň ve stručném přehledu jednotlivých fasí jeho vývoje v době, jíž je věnována tato práce. Typologií a datováním tohoto nádobí v českých zemích jsem se již stručně zabýval v knize o Čechách a Moravě za doby římské[28], budu tedy míti možnost zkrátit místy své úvahy odkazy na tuto práci.

---

[25] VG. III. 96, 110 a j.

[26] Srov. str. 365, pozn. 2, 3.

[27] Kovové nádoby, jež se nacházejí v hrobech, bývaly někdy stejně jako jiné kovové ‚milodary', šperky, okrasné předměty, zbraně a j., dlouho majetkem rodu nebo osobním vlastnictvím nebožtíkovým, než byly s jeho ostatky uloženy do hrobu. Mohl tedy někdy vzniknouti mezi dobou jejich výroby a datem jejich uložení do hrobu značně dlouhý časový interval.

[28] Šimek, ČM. 63 a d.; z pozdějších prací v. Schránil, VBM. 257 a d., Preidel, GKB. I. 173 a d., B. Svoboda, Čechy a římské

K nejstarší skupině bronzových okovů (situl) capujských patří nádoby pozdnělatenského tvaru s bronzovým obloukem (držadlem) s háčky v podobě labutích nebo kachních hlaviček, provlečenými bronzovými, nad okraj nádoby vysunutými očky s knoflíkovitým nebo tyčinkovitým násadcem s opěrkami v podobě srdčitého listu nebo se silnějšími hraněnými opěrkami, zakončenými dvěma zvlněnými těly delfínů (jakoby se vymršťovali nad vodu). Nádoby byly vyráběny litím. Opěry úšek byly přiletovány na hrdle a na výduti nádoby pod hrdlem. Pod okrajem dna nádob byly, jak se zdá, zpravidla přiletovány tři ploché, oble, srdčitě nebo trojúhelníkovitě vykrajované nožky, jež měly chránit dno nádoby (obr. 148 č. 2, 150 č. 1 a d., 168 č. 1a, a j.)[29].

K okovům prvého druhu patřily resp. patří jednak situly ze Stradonic (zlomek obr. 150 č. 17) a z Osterehlbecku (obr. 163 č. 1)[30] s opěrkami v podobě prostých srdčitých lístků, jednak situly s většími listy s členitým spodkem z Hradce Králové (obr. 148 č. 1)[31] a snad i ze Stradonic (obr. 150 č. 11, 12?, není-li jeden z těchto zlomků odlomen od opěrky situly na témž obr. č. 17)[32] a s Pichory u Dobřichova, dále situly z Grossromstedtu v Durynsku, Arensberka u Stendalu v Staré Marce, Nienbüttlu u Ülzenu v Hannoversku (Lüneburgsku), Körchova v Meklenbursku, Hoby na Laalandě (obr. 171), Stenløse na Sjælandu, Käl-

imperium (Praha 1948), 123 a d., Filip, PČ. 295 a d., AR. IV (1952), 143 a d.

[29] Píč, Starož. II. 2 tab. 21 č. 1, 2, 5, 7, 8, a j., Wegewitz, VdSt. II tab. 330 č. 1a, a j.

[30] Willers, NU. 23, tab. 2 č. 1, Píč, l. c. tab. 21 č. 17, Déchelette, Manuel² IV. 951, obr. 650 č. 6, Šimek, ČM. 64, Hundt, Germania XIX (1935), 243, Eggers, RI. 161 příl. 9.

[31] Šimek, ČM. 64, Schránil, VBM. 257, tab. 54 č. 5, Preidel, l. c. 176, obr. 188, Hundt, l. c. 243, K. Majewski, Importy rzymskie na zemiach slowiańskich (Vratislav 1949), 73, Eggers, RI. 161 příl. 9.

[32] Srov. Píč, Starož. II. 2 tab. 21 č. 11, 12, 17.

leråsen ve švédském Västergötlandu a z Neu-Plötzinu v Branibořích[33].

Situly s delfíny jsou datovány exemplářem ze starší nekropole San Bernardo u Ornavassa v severní Italii[34]. Nálezy nádob toho druhu v labsko-oderské oblasti jsou až dosud známy ze Stradonic (zlomky, obr. 150 č. 10, 16)[35], s Pichory u Dobřichova (obr. 148 č. 2), z Velkého Oseka, Lysé, Holubic (obr. 154 č. 11, 12) a z Číňova v Čechách, Grossromstedtu u Výmaru v Durinsku, Markkleeberka-Gautzsche u Lipska v Sasku, Meisdorfu u Mansfeldu v provincii Saské (dva exempláře), Gerdau a Nienbüttlu u Ülzenu (obr. 163 č. 2, 3), z okolí Lüneburka, z Arensberka u Stendalu (dva exempláře?), Harsefeldu u Stade (obr. 168 č. 1, 1a) v Hannoversku, Körchova v Meklenbursku (dva exempláře), Neu-Plötzinu v Branibořích, Barnisławi a Netzebandu v Západních Pomořanech, Stora-Bjurumu ve švédském Västergötlandu; v dnešním Polsku východně od Odry ze Zielone Góry v Nové Marce, Brzykówa a Piotrkówa Borovsk. ve Slezsku, Kościelné u Kališe, Słupů u Szubina, a v oblasti východně od Ptolemaiovy hranice Germanie ze Rządzu u Grudziądze, Zgliczynu-Pobodzymu u Mlavy a ze Stawian u Pińczówa[36].

[33] Willers, NU. 5 a d., tab. 4 č. 2, Déchelette, Manuel² IV. 951, obr. 650 č. 1, tab. 13 č. 48, R. Beltz, Das Urnenfeld von Körchow, otisk z Jahrb. f. meckl. Gesch. LXXXV (1920—21), 40, obr. 42, 43 (srdcovitý list ulomen?), Hundt, l. c. 239 a d., 243, tab. 32 obr. 1 č. 1, 1a, G. Ekholm, Zur Geschichte des römisch-germanischen Handels, Acta Arch. VI (Kodaň 1935), 56, 69, obr. 2, J. Brøndsted, Danmarks Oldtid III, Jernalderen (Kodaň 1940), 361 č. 64, Eggers, RI. 161 příl. 9 (160 v. i jinou lit.), tab. 4 č. 19, mapa 14, Filip, AR. IV. 144.

[34] E. Bianchetti, I sepolcreti di Ornavasso, Atti della Società di archeol. VI (Turin 1895), tab. 16 č. 4, Willers, NU. 11, 18, obr. 11 č. 4, 12 č. 12, Déchelette, l. c. 952 obr. 650, č. 4, 5.

[35] Píč, Starož. II. 2 tab. 21, č. 10, 16.

[36] Tamže II. 3 sl. 93 a d., 303, tab. 53 č. 11, 12, 65 č. 3, Willers, NU. 7 a d., 23 a d., R. Beltz, Die vorgesch. Altertümer d. Grossh. Mecklenburg—Schwerin (Schwerin 1910), 326 a d., tab. 58 č. 80, Körchow

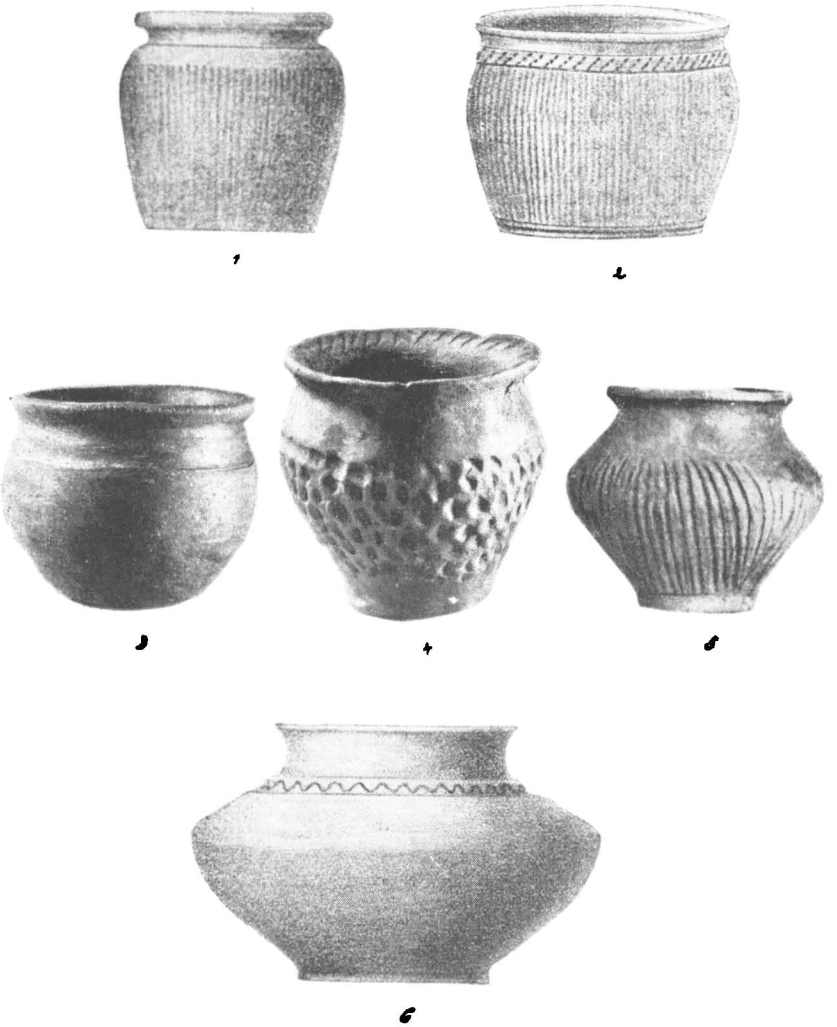

Obr. 139. Pozdněkeltská keramika z jižní Moravy; 1 Pasohlávky u Mušova, 2 Lednice, 3—5 z pohřebiště u Mikulova (3, 4 z kostrového hrobu č. 23), 6 Mackovice u Fryšavy (vesměs o. Mikulov; 1, 2, 6 podle A. Rzehaka. ZMLM V. 72 obr. 54, XVII. 302 obr. 11, 12, č. 3. 4 z výkopů Arch. ústavu ČSAV, odb. v Brně, č. 3 Beninger-Freising, G. Bodenfunde in M., tab. 3 č. 12).

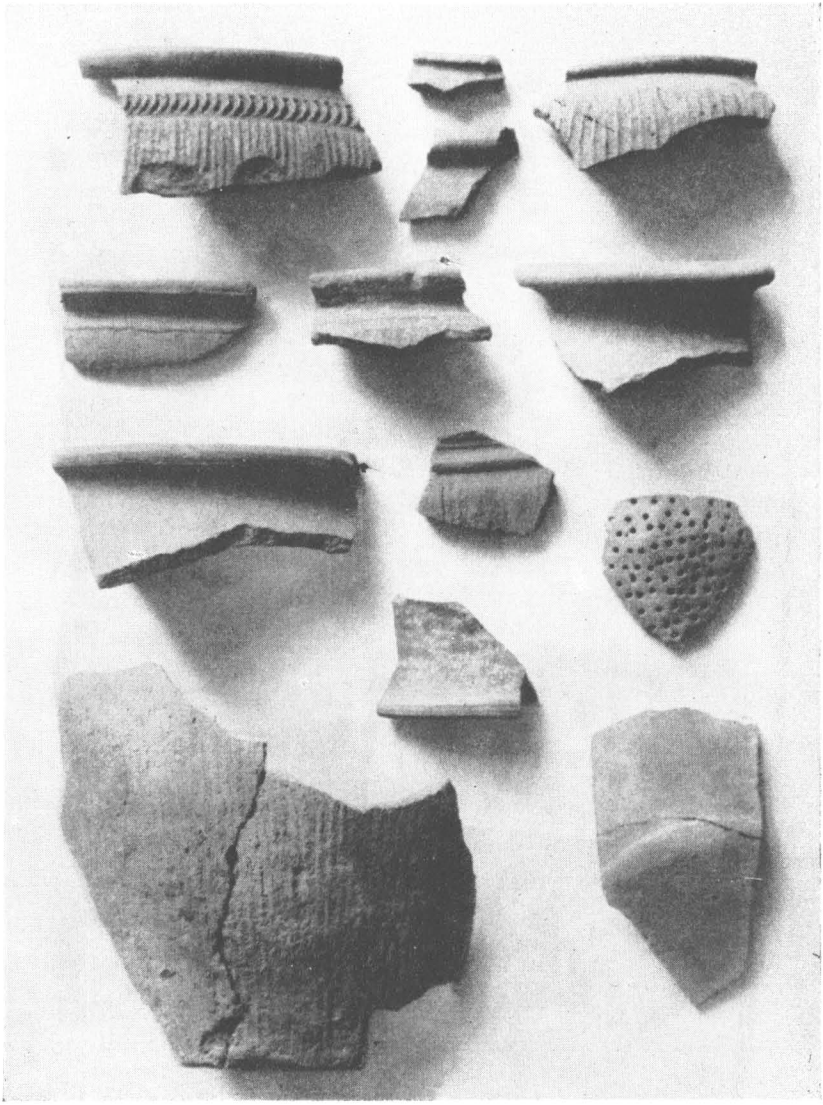

Obr. 140. Mistřín u Kyjova, pozdněkeltská keramika ze sídliště z doby „římské" (m. Mikulov).

Obr. 141. Ostopovice u Brna, kotinská keramika ze sídliště I.–IV. století n. l. (ze sběru J. Mikuláška, foto K. Ludikovský; NM Praha).

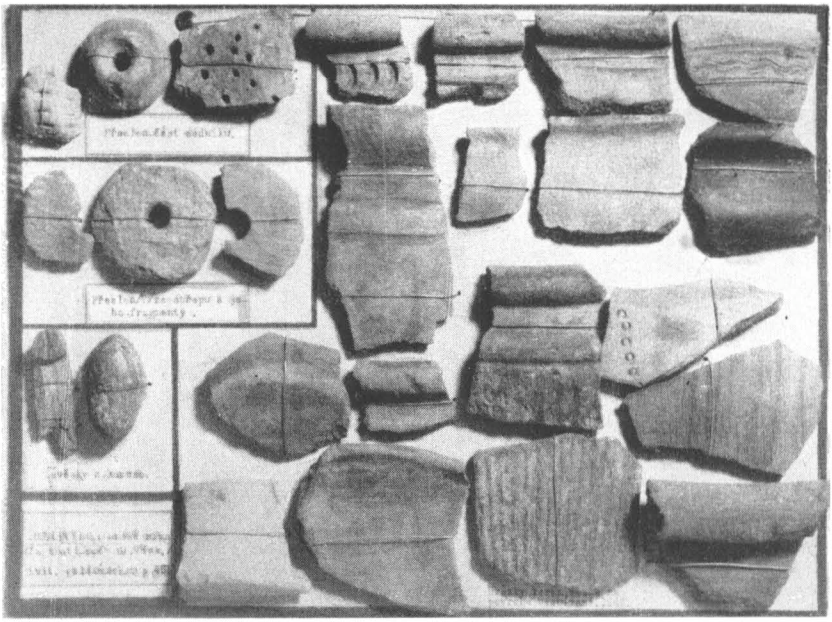

Obr. 142. Ostopovice u Brna, nálezy na kotinském sídlišti z doby „římské" (sbírka J. Mikuláška v Troubsku, foto K. Ludikovský).

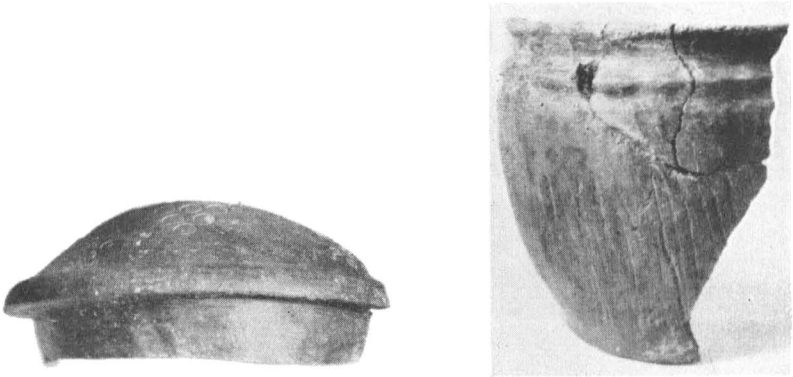

Obr. 142a. Ostopovice u Brna, nálezy na kotinském sídlišti, asi III. století n. l. (sbírka J. Mikuláška v Troubsku, foto K. Ludikovský).

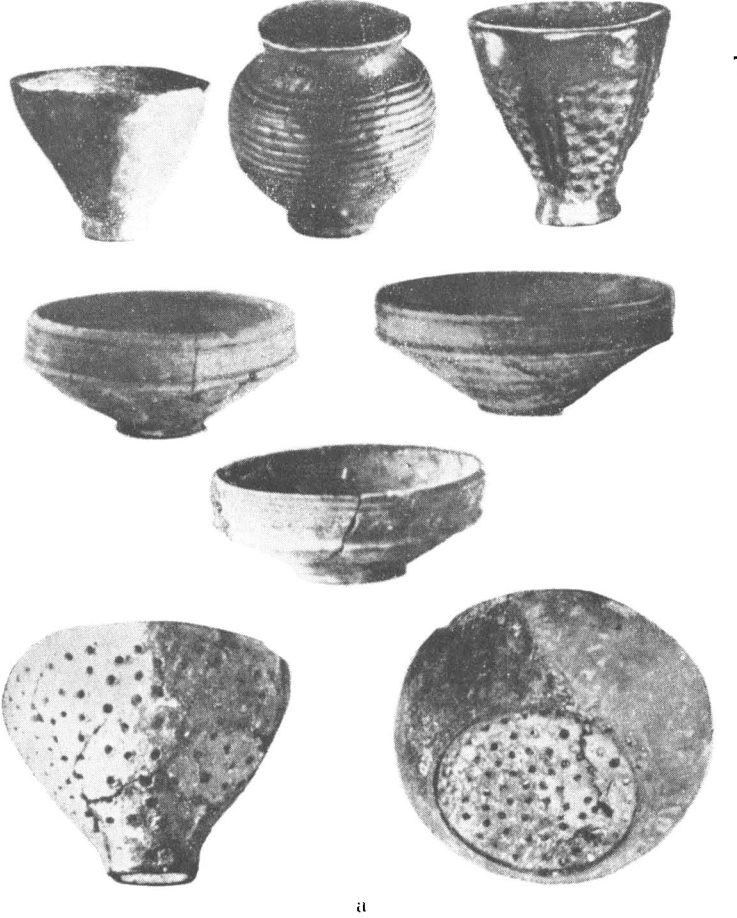

a

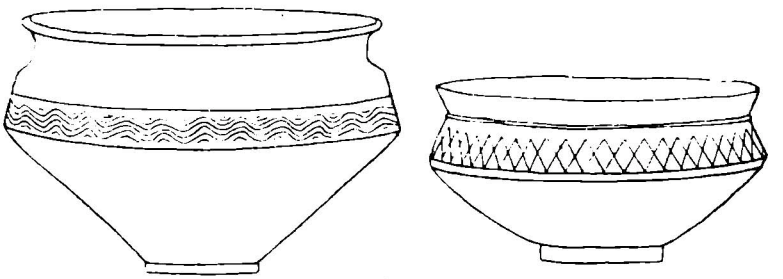

b

Obr. 143. Keltogermánská keramika z doby „římské" ze střední Moravy: *a* Vícemilice (Bučovice, Morava, ze sídliště, podle M. Chleboráda, Bučovsko za pravěku, obr. 4–6). *b* Kostelec na Hané (Prostějov, popelnice pozdněkeltské výroby na germánském pohřebišti z mladší doby římské, podle A. Gottwalda, Ročenka m. Prostějov VIII, tab. I č. 2, 10).

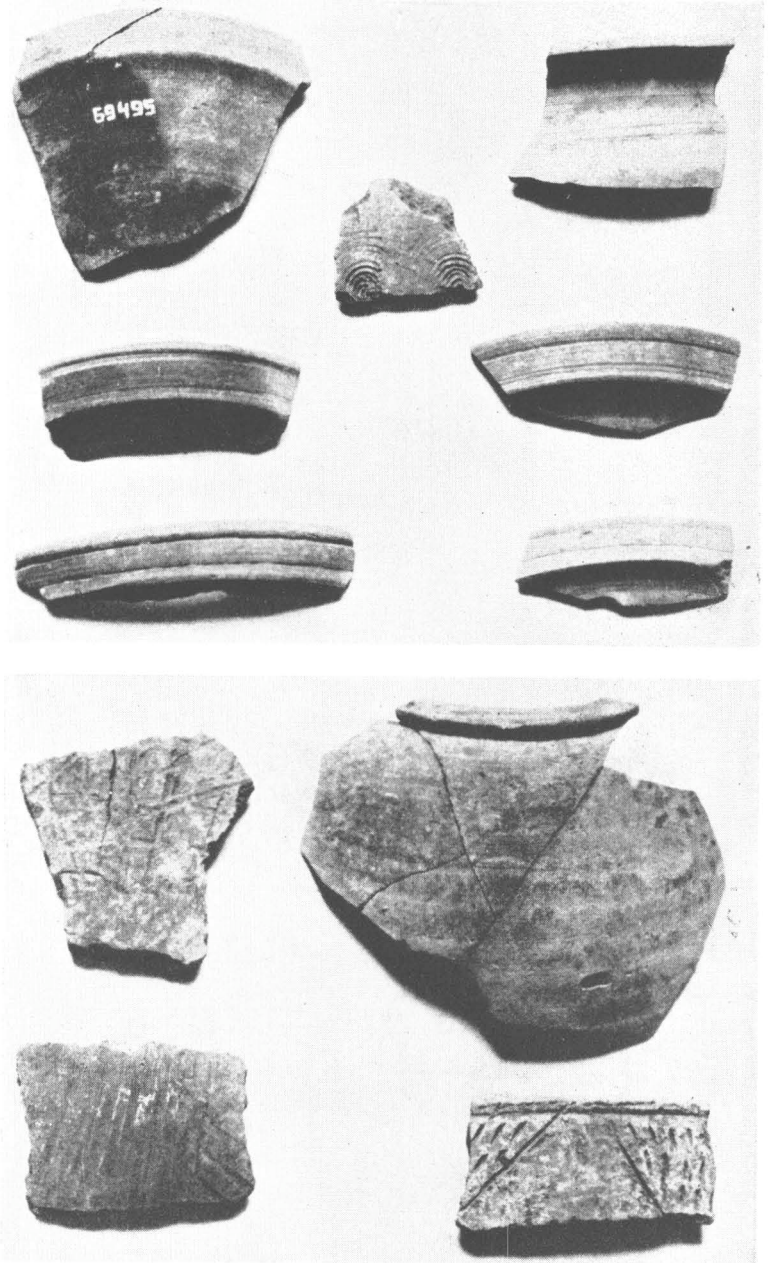

Obr. 144. Jiříkovice u Brna, nálezy z kotinského sídliště, asi z III. století (z výkopů St. Přibyslavského a J. Poulíka. MM v Brně, foto K. Ludikovský; barevný dekor velkého střepu č. 2 v dolním oddílu nemohl být z technických příčin reprodukován).

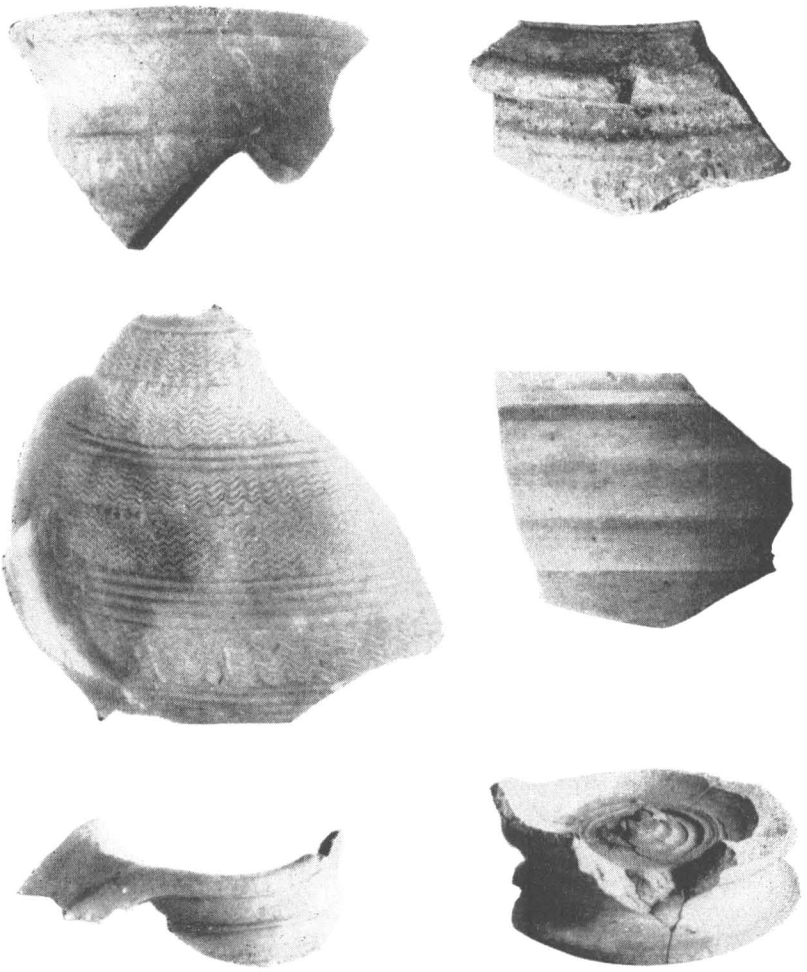

Obr. 144a. Jiříkovice u Brna, keramika z kotinského sídliště, III.—IV. století (z výkopů St. Přibyslavského a J. Poulíka, MM v Brně, foto K. Ludikovský).

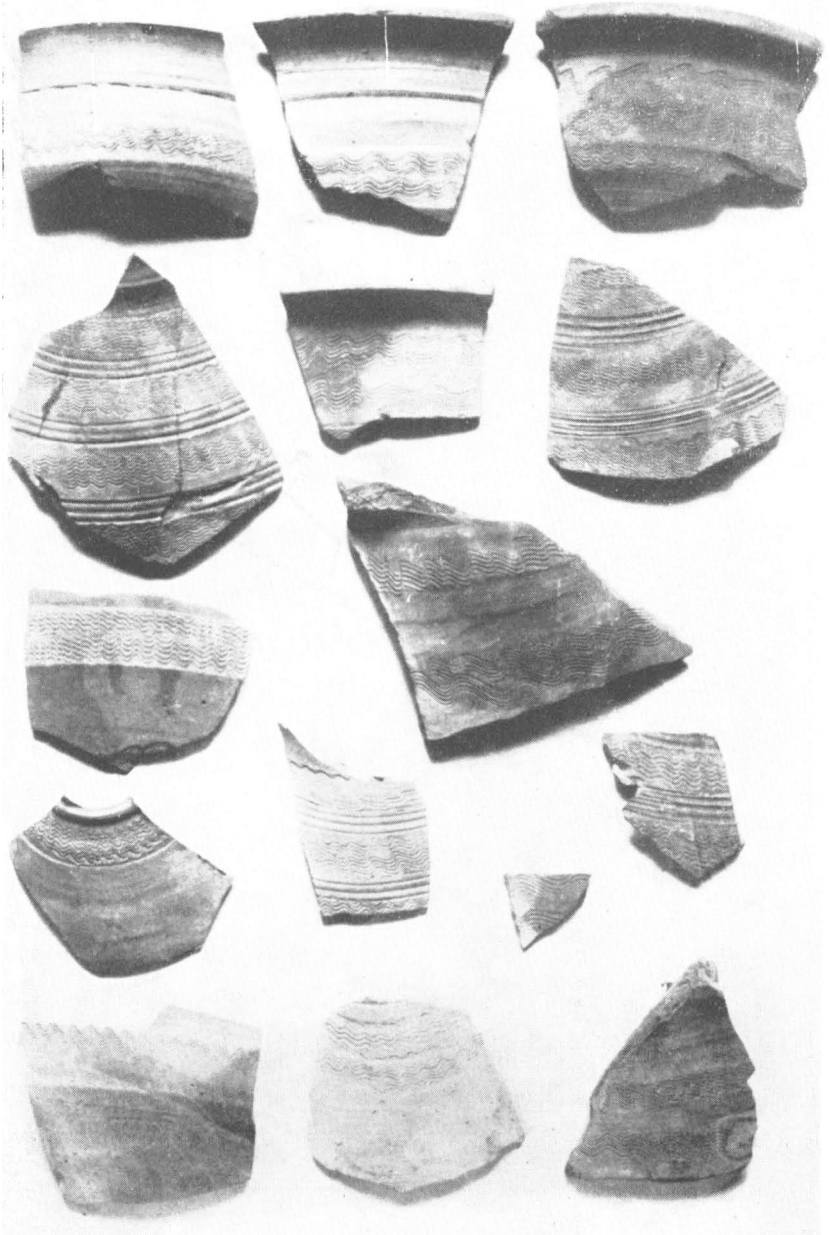

Obr. 143. Jiříkovice u Brna, keramika z kotinského sídliště, III.–IV. století (z výkopů St. Přibyslavského a J. Poulíka. MM v Brně, foto K. Ludikovský).

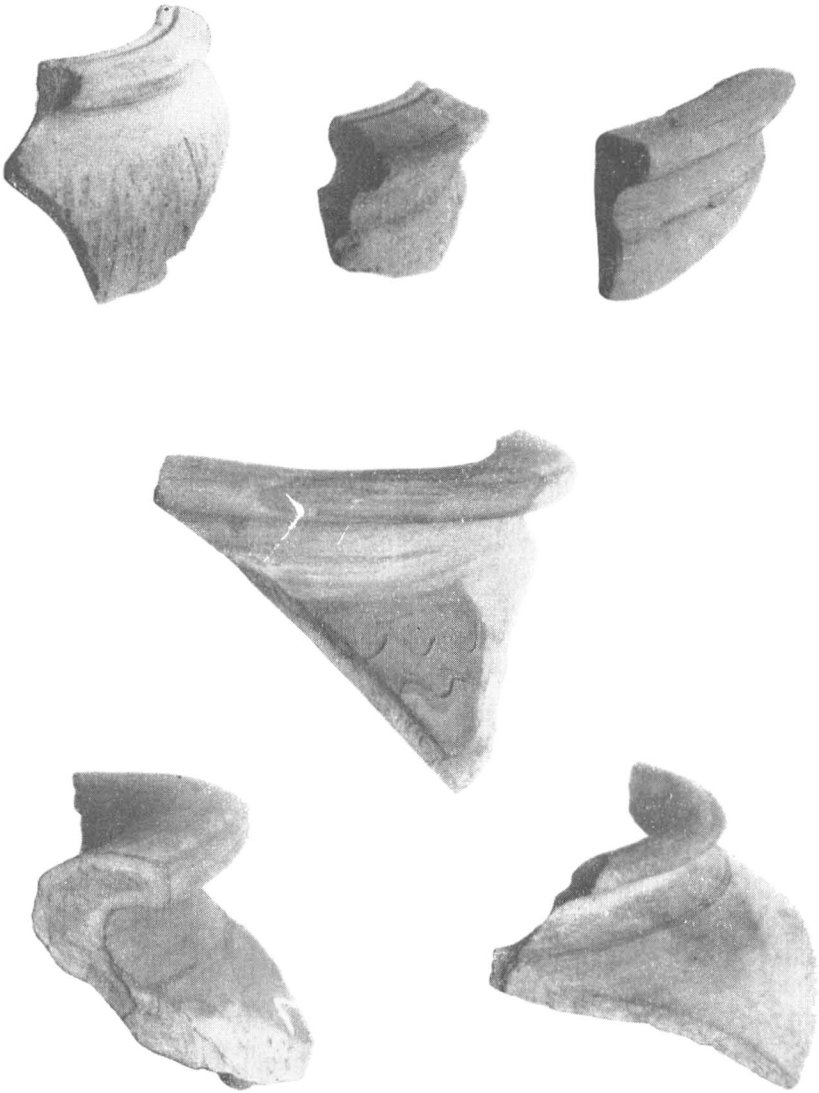

Obr. 145a. Jiříkovice u Brna, nádoby se širokým plochým okrajem z kotinského sídliště. IV. století (z výkopů St. Přibyslavského a J. Poulíka, MM v Brně, foto K. Ludikovský).

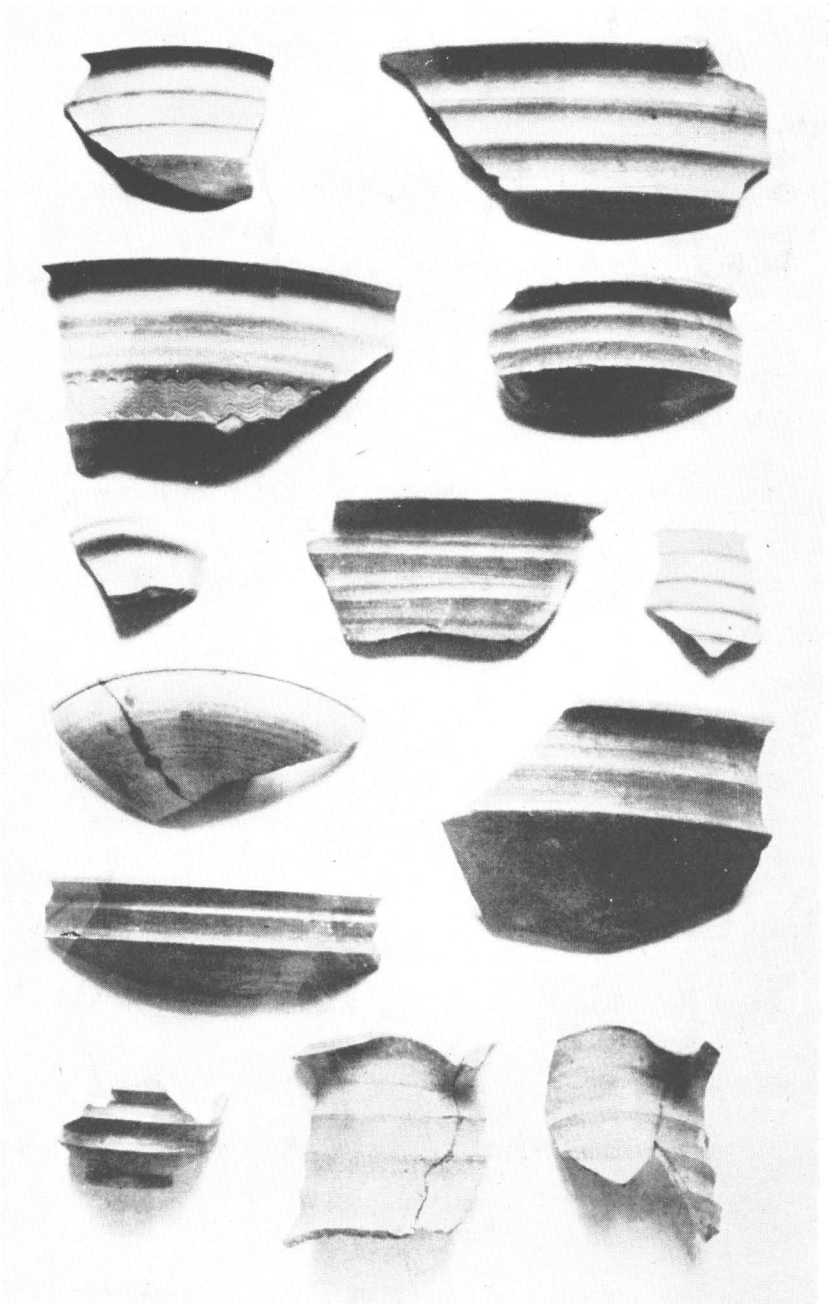

Obr. 146. Jiřikovice u Brna, keramika z kotinského sídliště. IV. století (z výkopů St. Přibyslavského a J. Poulíka, MM v Brně, foto K. Ludikovský).

Obr. 147. Velké Němčice (Hustopeče, Morava), keramika ze sídliště, kolem r. 400 (I. L. Červinka, Anthropologie XIV. 115 obr. 10.)

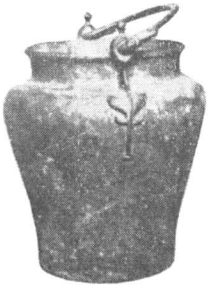

1

2

3

4

Obr. 148. Bronzové situly z Čech: 1 Hradec Králové, 2, 3 Pičhora u Dobřichova (Kolín), 4 Lisovice u Zlonic (Slaný; NM Praha).

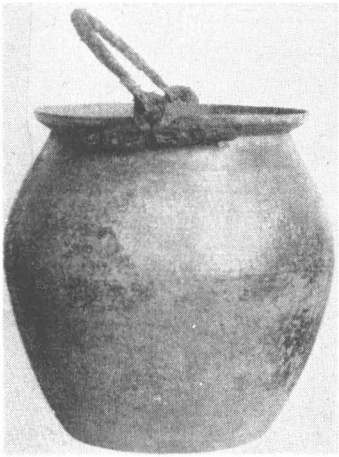

1

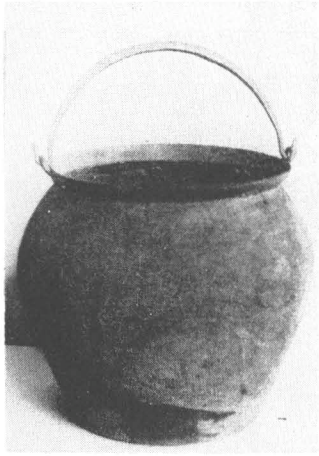

2

3

4

5

Obr. 149. Bronzové nádoby soudkovité a kotle z Čech: 1, 3, 4 Píchora u Dobřichova (Kolín), 2 Řepov (Ml. Boleslav), 5 Holubice (Kralupy u. Vlt., NM Praha, foto Em. Šimek).

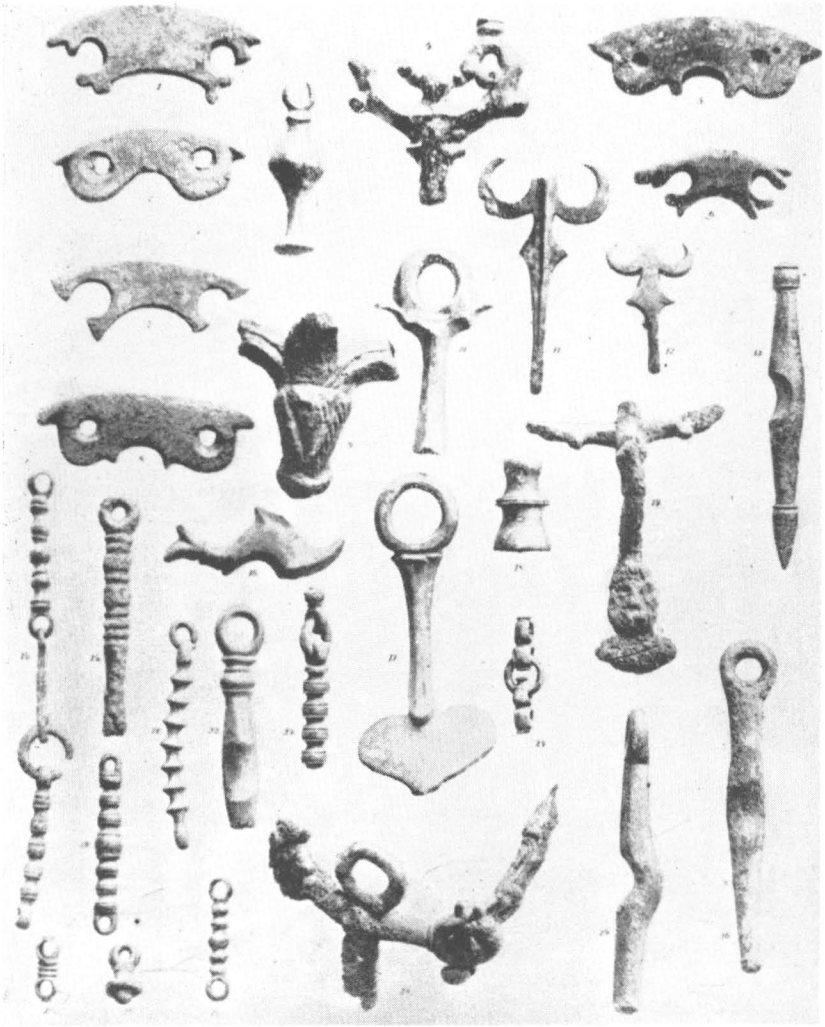

Obr. 150. Stradonice u Berouna, nožky, úška a opěrky úšek bronzových nádob, importovaných z Italie
(podle J. L. Píče, Starož. II. 2 tab. 21).

Obr. 131. Pičhora u Dobřichova (Kolín), nálezy v popelnicovém hrobě bójovníka (podle Píče, Starož. II. 3 tab. 64).

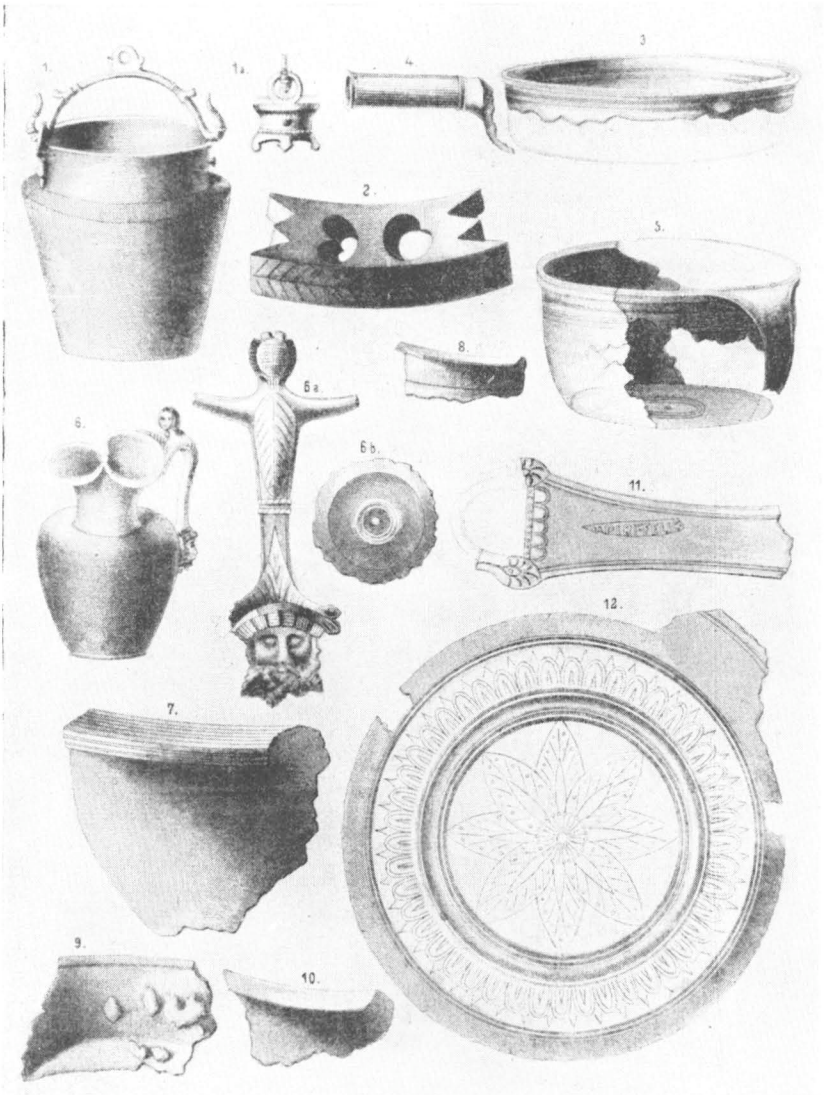

Obr. 132 Zliv u Libáně (Jičín, Čechy), nálezy v žárovém dvojhrobě (podle **Píče, Starož. II. 3 tab. 54).**

Výroba těchto obou skupin bronzových situl začala podle nálezů na nekropoli San Bernardo u Ornavassa značně záhy, snad ještě před začátkem doby pozdnělatenské[37]. Nálezy na Stradonicích ukazují, že do naší oblasti a dále na sever začaly být dopravovány asi hned po připojení Norika k římské říši, jímž se hranice imperia posunuly až k Dunaji (r. 16 př. n. l.). První nádoby toho druhu přicházely tedy do naší oblasti již v době Augustově[38], v posledních letech před počátkem našeho letopočtu a začátkem I. století n. l. Jako popelnice mohly ovšem být dávány do hrobů také v dobách značně pozdějších.

Další vývojovou fasi bronzových nádob capujské provenience representuje náš krásný okov s Pičhory u Dobřichova s profilovaným obloukovitým držadlem s okrouhlým očkem na vrcholu oblouku a s labutími hlavičkami, provlečenými okrouhlými oušky, přečnívajícími nad okraj nádoby a

39, tab. 8 č. 40, Déchelette, l. c. 951, Kostrzewski, Ostgerm. Kultur 208 a d., Wielkopolska² 152 a d., obr. 522, Šimek, ČM. 64, Preidel, GKB. I. 176 a d., obr. 189, Frenzel—Radig, Grundriss d. Vorgesch. Sachsens, 2. vyd. (Lipsko 1935), 154, 414 obr. 279, Hundt, Germania XIX. 240 a d., 243, tab. 33 č. 1, 1a, Pescheck, Frühwandal. Kultur 139, 160, 204, 378, obr. 120, 121, Wegewitz, Moswidi 74 a d., obr. 26, tab. 14 č. 136, Voigt, Germ. 99, Majewski, IR. 73, tab. V č. 4, 5, K. Jażdżewski, Przewodnik po muzeum arch. w Łodzi (Łodź 1951), 46 a d., obr. 18, J. Antoniewicz—K. Wesełowski, Wiadra brązowe z delfinowatymi uchwytami na ziemiach polskich, Wiadomości arch. XVIII (1951), 150 a d., Eggers, RI. 160 a d. příl. 8, tab. 19 č. 18, mapa 13, a dříve již Das römische Einfuhrgut in Pommern (Štětín 1940, otisk z Balt. Studien N. F. XLII), 3, tab. 6, Filip, AR. IV. 143.

[37] Podle Willerse, NU. 18, bylo na starším pohřebišti San Bernardo pohřbíváno v letech 150—50 st. l. Hrob, v němž byla situla s delfíny, nebyl sice odborně prozkoumán, takže není datován průvodními nálezy, byl však v nejstarší části hřbitova, srov. Willers tamže. H. Schmidt, Hoops RL. I (Štrasburk 1912), 323 datoval výrobu obou těchto skupin okovů do doby 125—25 st. l.

[38] Dokladem toho je také na př. malá bronzová závěska (či dětská hračka?), imitující bronzovou situlku italského tvaru, nalezená na Starém Hradisku u Okluk, srov. obr. 185 č. 15, Lipka—Snětina, St. Hradisko tab. 4 č. 11.

podepřenými hlavičkami menad s nápadným účesem, uprostřed rozděleným a splývajícím ve třech silných rulících po obou stranách hlavy; s obou stran temene ženské hlavy vybíhají vodorovně pod okrajem nádoby dvě napjaté hlavy lovících psů. Celá takto vytvořená opěrka ucha je přiletována na hrdle nádoby pod okrajem (obr. 148 č. 3, 151 č. 5, 5a). Tvar situly svědčí ještě o příbuznosti s pozdnělatenskými okovy, ale jinak celý ráz nádoby a její výzdoba nesou již pečeť řeckého vkusu, který se uplatnil v capujských dílnách za vlády Augustovy. Naše situla patří k nejlepším jejich výtvorům z té doby[39]. Není proto důvodu, abychom ji datovali až do druhé třetiny I. století n. l., jak chtěl Preidel[40]. Do hrobu na Pičhoře přišla ovšem později, snad až v době kolem polovice I. století[41].

Další (řekl bych: sestupný) vývoj okovů toho druhu šel podle mého názoru od naší klasické situly pičhorské dvěma směry, jednak k ostře hraněným okovům typu Zliv—Lisovice—Gnewikov (obr. 148, č. 4, 152, č. 1, 178), jednak k typu Boscoreale-Scafati u Pompejí a Hagenow v Meklenbursku, u něhož mizí někdejší dělení nádoby na dvě části, hrdlo a trup, a nádoby dostávají více méně bečkovitý tvar s mírně zaoblenou výdutí uprostřed trupu[42].

Jako příklad středních typů ve vývojové řadě od klasické situly pičhorské k ostře hraněným nádobám z Lisovic a Gnewikova bych uvedl dva okovy z Pompejí a situly z Gosławic-Wiechuły u Opolí, Łęgu Piekarského u Turku, ze Somlyójenö v staré Pannonii, z Lubieszewa (Lübsova) v Pomořanech, z Apensen u Stade v severozápadním Hannoversku, z Bornitz u Žiče-Altenburka v západním Sasku, z Vysoké pri Mor. na Slovensku, ze Zlivi v Čechách a z Bargfeldu u Ülzenu v Lüneburgsku. Z této řady okovů je naší pičhorské situle, jak se

[39] Willers, NU. 26, Šimek, ČM. 64 a d., Schránil, VBM. 257, tab. 54 č. 9, Preidel, l. c. 174 a d., obr. 190, Eggers, RI. 140, 162 č. 1732.

[40] Preidel, l. c. 175, legenda k obr. 190.

[41] Preidel, tamže 175.

[42] Willers, Hemmoor 126 obr. 54, 130 obr. 56, NU. 57 obr. 35.

zdá, nejblíže pompejský okov, zobrazený u Willerse, Hemmoor 116, obr. 45 č. 8. Má poněkud kolmější a plochý okraj hrdla zdobený vejcovodem[43].

Další stadium dokládají oba okovy z Gosławic-Wiechuły (obr. 180 č. 8). Mají trup i výzdobu okraje podobné, opěrky úšek jsou však již poněkud odchylně tvořeny tím, že hlavičky ženské, opírající kroužek ucha, mají jiný účes, kol hrdla ornamentem naznačený náhrdelník a místo poprsí širokou devítilistou resp. jedenáctilistou palmetu, jež zaujímá celou šířku hrdla nádoby. Oblouky na nošení nádob dostaly již poněkud jiný tvar tím, že původní hlavičky labutí dostaly hrubší obrys hlavy jakéhosi živočicha s dlouhým čenichem (psa?) a oblouk má po každé straně listovitý výčnělek. Kromě obou okovů obsahoval gosławický hrob řadu jiných kovových předmětů: bronzovou mísu s polokulovitým spodkem a pevnými omegovitými rukojeťmi, pánev, naběračku a cedníček, krásný stříbrný a částečně pozlacený pohár s dvojitou stěnou a plastickou výzdobou fantastickými mořskými zvířaty, bronzový nůž, nůžky, kování okraje rohu-poháru a j. (obr. 180, 181)[44].

Tvarem trupu a hrdla je situle pičhorské velmi blízký také okov z kostrového hrobu č. II z Łęgu Piekarského u Turku (severovýchodně od Kališe). Opěrka jeho úška je mladší obdobou opěrek na okovech wiechułských (palmeta s 11 listy). Hrob, z něhož okov pochází, byl rovněž velmi bohatě vypraven. Kromě okovu v něm byla bronzová mísa, obdobná s mísami lubieszewskými (v. níže), nízká konvice s ústím v po-

[43] Willers, Hemmoor 124, obr. 45 č. 8.

[44] M. Jahn, PZ X (1918), 82 a d., 117 a d., obr. 2—5 a tab. 1, H. Lendel — E. Schmidtová, Mannus XXVII (1935), 300 a d., obr. 1—20 (situly 9—14; v obou pracích v. též Segrovy a jiné starší zprávy o tomto nálezu), G. Raschke, tamže 329 a d., Altschles. VIII (1939), 52 a d., Eggers, RI. 110, 162 č. 781. V literatuře se od dob Segrových ujal zvyk označovati naleziště jménem *Wiechuła* (něm. *Wichulla*); k tomu třeba poznamenati, že nález byl učiněn na půdě osady Grobly (Grobla), patřící k m. obci Gosławicím u Opolí; Wiechuła je osobní jméno osadníka v Groble, srov. E. Schmidtová, Mannus XXVII. 300 pozn. 1.

době jetelového listu, nízká pánev mladšího tvaru s okrouhlým otvorem v terči rukojeti, ‚obětní' miska (patera) s oblou podélně žlábkovanou rukojetí s beraní hlavičkou, souprava naběračky a cedníčku s veslovitou rukojetí, dva stříbrné poháry, bronzová kování rohu na pití, měsíčkovitý nožík, bronzové nůžky, stříbrná spona, bronzové součástky pasu, čtyři kostěné hranolkovité kostky, 34 skleněných hracích kostek, a j.[45]

Okov ze Somlyójenö v staré Pannonii je dalším dokladem vývoje výroby tohoto typu nádob. Má vyšší a kolmější, válcovité hrdlo, štíhlejší trup, který se podobně jako u obou okovů z Wiechuły hned pod oblou výdutí silněji prohýbá dovnitř, a také opěrky uch a oblouky mají podobný tvar i úpravu jako u okovů z Wiechuły, kromě jednotlivých jiných podrobností hlavně s tím rozdílem, že háky oblouků dostaly již skutečný tvar psích hlav s výrazně vytvořenýma ostrýma ušima. Nádoba sloužila v hrobě jako popelnice a byla přikryta plochou stříbrnou mísou[46].

Okov z Lubieszewa u Gryfice v Pomořanech (obr. 176, č. 1, 1a) je pokračováním na cestě, nastoupené výrobcem situly ze Somlyójenö. Jeho trup pod vysokým hrdlem sestupuje střechovitě k oblé výduti a pod ní se ještě silněji prohýbá dovnitř. Dívčí hlava opěrky úška je opět rámována širokou palmetou, psí hlavy pod okrajem hrdla nádoby se však již proměnily ve dva velké beztvaré výběžky. Zvířecí hlavy na hácích oblouku dostávají obrysy beraní hlavy se zřetelným náznakem zahnutých rohů[47]. Výprava hrobu, v němž byl okov r. 1908 nalezen, byla rovněž velmi bohatá. Kromě okovu byla v hrobě řada jiných kovových nádob: bronzová konvice, mísa s oblým spodkem a omegovitými rukojeťmi, pánev s rukojetí,

[45] Z otchł. wieków XI (1936) 157, Petersen, Altschlesien IX (1940), 35, 37 a d., obr. 1, 2—6, 8, 9, Majewski, IR. 72, Eggers, RI. 153, 162 č. 2094, tab. 4 č. 24, 13 č. 155.

[46] Radnóti, Bronzegefässe 108 a d., tab. 9 č. 47, tab. 31 č. 2, mísa tab. 29 č. 1, 1a.

[47] E. Pernice, Der Grabfund von Lübsow bei Greifenberg in Pommern, PZ IV (1912), 155, tab. 11 č. 2, Jungklaus, Pommern 15 a d.

zakončenou obloučkem s labutími hlavičkami, menší (silně poškozená) pánev s měsíčkovitým výsekem v terči na konci držadla, kus rohu na pití s částmi stříbrného kování (dvou rohů) a s několika články řetězu na zavěšení rohu na pase, dva nádherné stříbrné poháry na nožce (jeden na spodku poškozen, jedno ucho ztraceno), nádherná stříbrná spona se zlatou filigránní výzdobou, čtyři bronzové silně profilované spony, dvě stříbrné jehlice, bronzové nůžky, dvě skleněné misky a j. (obr. 176, 176a)[48].

Okov z Apensen u Stade při západní straně chobotu dolního Labe má spodek trochu silněji prohnut, opěrka úška má pod dívčím obličejem, rámovaným opět náhrdelníkem, palmetu v podobě krátkého širokého vějířku a psí hlasy po stranách dívčí hlavičky zakrnělé v pouhé beztvárné výběžky, oblouk okovu má nad háčky po jednom listovitém výběžku a labutí hlavičky pozměněny tak, že místo zobáku je psí čenich (obr. 167 č. 1, 3). V okovu nalezl sedlák, který jej roku 1927 vyoral na žárovém pohřebišti u Apensen, kromě popelu se spálenými ostatky nebožtíka 9 kg zlomků bronzových milodarů a 280 g zlomků ze stříbra. Nebožtíkovi byl dán na hranici celý soubor bronzových a stříbrných nádob na přípravu a pití vína nebo jiných opojných nápojů, a jeho zbytky, žárem zničené a roztavené, byly i s popelem nasypány do okovu a okov byl dán do hrobu. Ze zachovaných zlomků bylo zjištěno, že šlo o dvě soupravy naběračeк a cedníků, z nichž větší dvojice byla označena kolky SOL · CATUSIUSF(ecit), výrobce do té doby neznámého[49], dále dvě mísy s oblým spodkem a omegovitými rukojeťmi, dva stříbrné poháry, podobné tvarem pohá-

[48] Tamže 131 a d., obr. 1—14, tab. 10—14, Schuchhardt, VD.[3] 258 a d., obr. 228 (kresba nepodává správný tvar okovu), 229, Eggers, RI. 106, 162 č. 688 (t. v. i jinou lit.).

[49] Jeho kolek byl zjištěn také na druhém podobném nálezu v osadě Letter u Hannoveru; R. Uslar, Westgermanische Bodenfunde des 1. bis 3. Jh. n. Chr. aus Mittel- u. Westdeutschland (Berlín 1938), 97, 211, Wegewitz, Moswidi 145, tab. 33 č. 1570, VdSt. II. 800, Eggers. RI. 119, 174 č. 1043.

rům lubieszewským a poháru wiechułskému, kování a zlomky řetízků dvou rohů na pití, bronzová spona, zdobená stříbrným filigránem a podobně stříbrným filigránem zdobená ostruha. Oba tyto předměty datují pohřeb asi do konce I. století. Okov sám byl podle úsudku Wegewitzova vyroben v době Neronově (54—68 n. l.)[50].

Mladší okov z Pompejí, zobrazený u Willerse, Hemmoor 116, obr. 6, má rovněž poněkud vyšší hrdlo, pod nímž trup střechovitě sestupuje k zaoblenému zlomu a prohýbá se potom dovnitř; dívčí hlavička opěrky úška má zvlněný účes, připomínající účes ženské masky na okovu ze Somlyójenö v Pannonii (v. výše), a také ostatní úprava opěrky je, jak se zdá, obdobná. Hlavička s poprsím v podobě palmety zabírá skoro celou šířku hrdla nádoby. Bronzový okov téhož tvaru byl nalezen také u Bietikova v Ukerské Marce (u Přemyslavi)[51].

Okov z Bornitz u Žiče-Altenburka v západním Sasku (obr. 162) má opět hrdlo vyšší, výduť spodku poněkud ostřejší, a trup pod ní sestupuje jako u okovu lisovického přímo, bez prohnutí, ke dnu. Dívčí hlavička opěrky je bez palmety, má vysoký účes ve dvou vlnách v podobě čapky a dvojitý kollier perel kol hrdla, psí hlavy jsou zdeformovány v stylisované hlavy žabí, háčky oblouku mají však ještě tvar labutích hlaviček. Okov byl nalezen roku 1939 v dětském žárovém hrobě. V něm byl kus smoly s otisky látky, stříbrná jehlice, zlomky stříbrné spony s očky, bronzová profilovaná přezka, zdobená stříbrnými drátky, bronzové nůžky, zlomky bronzové misky (?), kování rohu na pití, dvě železné ostruhy, dva nože a j. Na témže pohřebišti byl v hrobě muže — bojovníka nalezen ještě druhý, tvarem poněkud mladší okov[52].

Okov z Vysoké pri Morave (dř. Hochštetno, okres Bratislava-okolí) dokládá další vývoj tohoto druhu nádob zvý-

[50] Wegewitz, Moswidi 144 a d., tab. 32, 33, VdSt. II. 800 a d., tab. 325. 9, 332. 4, 339, 341. 1, 3—5, Eggers, RI. 116, 162 č. 951.

[51] Willers, Hemmoor 123, Eggers, RI. 111, 162 č. 804.

[52] Voigt, Germ. 100, 123 a d., tab. 44, 45, Eggers, RI. 132, 162 č. 1473 (mladší okov), 1474.

šením a silnějším zešikmením hrdla (obr. 64 č. 2). Okov pochází z bohatého, bohužel rozrušeného kostrového hrobu, z něhož se zachovaly ještě tři bronzové pánve s kolkem P. Cipia Polybia (obr. 64 č. 3, 3a, 4, 4a), bronzová konvice (oinochoë) s obětní miskou, skleněný pohár a zlomky druhého skleněného poháru, a konečně zbytky bronzového kování rohu na pití[53].

Další vývojové stadium této řady situl representují bronzové okovy ze Zlivi u Libáně, z Bargfeldu v Hannoversku a z Lisovic u Zlonic v Čechách. Jejich mladší ráz je doložen jak ostrým zlomem výduti nádoby pod hrdlem, tak také zvýšením hrdla a primitivnější výpravou oušek. Latenská ušlechtilost a zaoblenost forem starších vývojových stadií ustoupila u těchto nádob strohé přímce a konickým tvarům. Pokud se týká tvaru nádob, zdají se být v této podskupině nejstarší dva okovy ze Zlivi (obr. 152 č. 1, 1a, 2). Mají kolmé hrdlo ještě mírně prohnuto a od trupu odděleno ostrou hranou, trup sám je v největší výduti rovněž ostře zlomen a sestupuje od hrany takto utvořené bez prohnutí šikmo ke dnu, takže spodek nabývá již konického tvaru. Oblouk, zachovaný u jedné z obou nádob (ve čtyřech zlomcích), je masivní, podélně žlábkovaný a má uprostřed okřídlené očko a na obou koncích labutí hlavičky přestylisované ve velké háky s oblými příčnými žebérky a dlouhými ‚zobáky'. Opěrky okrouhlých oušek nebyly přiletovány jako u starších situl, nýbrž jen přinýtovány, a měly dotud neobvyklý tvar masivních lichoběžníkovitých destiček[54] v podobě mírně rozevřeného hrdla bandasky se spodkem vykrojeným ve tři laloky. Dno nádob chránily tři nízké ploché obloukovité nožky se dvěma srdcovitými výkroji uprostřed a dvěma trojúhelníkovitými na obou koncích. Zevní ploška nožky je zdo-

[53] V. Ondrouch, Rímske nápisy na Slovensku, Sborník Matice Slov., část druhá, Historia, XVI—XVII (1938—39), 179, ostat. podle písemného sdělení V. Ondroucha, který bude tento nález spolu s nálezy hrobů ze Zohoru, Borského Sv. Petra, Čáčova a ze Stráží publikovati ve spisech Slovenské akademie.

[54] Preidel, l. c. 175, vyslovil domněnku, že tu jde o opěrky náhradní.

bena větévkovitým ornamentem. Dvojhrob, v němž byly obě situly uloženy jako popelnice, byl velmi bohatě vypraven. Byl uložen v opukové skříňce a obsahoval kromě obou situl bronzovou konvici s hubičkou a s vysokým, figurálně zdobeným uchem, ‚obětní' misku (pateru) s kulatým žlábkovaným držadlem, dvě pánve (na zachovaném zlomku rukojeti jedné z nich podélný kolek PAPIRI · FELICis (v. níže), zlomky jiných bronzových nádob, kování rohu na pití, dvě dlouhé přezky pasu, dvě ostruhy, nože, ozdobný stilus na psaní a j. (obr. 152a)[55].

Okov z Bargfeldu v Hannoversku (obr. 163 č. 4) se svým tvarem řadí asi doprostřed mezi okovy ze Zlivi a z Lisovic. Má ještě poměrně nižší a mírně prohnuté kolmé hrdlo, pod ním však již trup sestupuje střechovitě k ostrému zlomu, který je níž než u nádob ze Zlivi[56]. Železné ouško s oběma konci roztepanými v široké a dlouhé nepravidelné obdélníky, přinýtované na celou šířku hrdla nádoby, je jistě náhradním výrobkem domácího kováře za původní bronzové ouško s opěrkou, a nemůže proto býti považováno za charakteristický znak této nádoby.

Okov z Lisovic u Zlonic (obr. 148 č. 4)[57] stojí svým tvarem na konci vývoje této řady okovů v době, jíž se zde zaměstnáváme. Má vysoké hrdlo konického tvaru, oddělené od trupu ostrou hranou, pod níž trup sestupuje střechovitě a lomí se nad polovinou celkové výšky nádoby ostrou hranou, od níž sestupuje šikmo ke dnu, podpíranému třemi malými kulatými nožkami. Celkový ráz nádoby ukazuje, že pochází z jiné dílny

[55] Píč, Pam. XIII. 65 a d., tab. 3 č. 1, 2, Starož. II. 3 sl. 99 a d., 304, tab. 54 č. 1, 1a, 2, Šimek, ČM. 63, 66 a d., 77 (datování porušeno tiskovou chybou a vypadnutím celé části věty; větší část nálezů pochází z první polovice I. století, byla však uložena do hrobu asi v druhé polovici I. století n. l.), Preidel, l. c. 175 a d., 394 č. 455, obr. 192, Eggers, RI. 145, 162 č. 1894, tab. 4 č. 30.

[56] Willers, NU. 4, tab. 3 č. 1, Eggers, RI. 116, 161 č. 953, tab. 4 č. 22.

[57] Píč, Pam. XVII. 191 a d., Starož. II. 3 sl. 95 a d., 301, tab. 50 č. 16, 16a, Šimek, ČM. 63, 66, Schránil, VBM. 257, tab. 54 č. 1, Preidel, l. c. 176 a d., obr. 191, Eggers, RI. 142, 162 č. 1788, tab. 4 č. 28.

než na př. okovy ze Zlivi. Na rozdíl od těchto nádob má situla lisovická ozdobná okrouhlá ouška podepřena opěrkami v podobě dívčích hlaviček se stylisovaným poprsím, jehož ornament (pět rýh, zakončených trojbodem) má připomínati někdejší palmetu, a rovněž tak dva šikmo porýsované plastické výběžky se špičatými konci po obou stranách dívčí hlavičky připomínají natažené psí hlavy na opěrkách okovů ze starší doby. Obloukovité držadlo okovu je méně masivní a jednodušeji provedeno než oblouk nádob zlivských.

V mladších dobách, po období representovaném Ptolemaiovou Hyfégési, šel vývoj ještě dále, jak ukazují bronzové okovy z Gnewikova a z Göldenitz.

Okov z Gnewikova u Ruppina v Branibořích (obr. 178)[58] je tvarově takřka věrnou obdobou okovu z Lisovic, jenom s tím rozdílem, že jeho hrdlo jest vyšší, střechovitá část trupu sestupuje ještě příkřeji k ostrému zlomu trupu a že tento zlom následkem toho klesl až do poloviny celkové výšky nádoby. Ústí hrdla je širší než dno nádoby. Opěrky okrouhlých oušek jsou rovněž obdobné s lisovickými, poprsí dívčí masky je však poněkud užší a je zdobeno větším počtem příčných rýh (bez trojbodů). Stylisované výběžky s obou stran dívčí hlavičky, připomínající psí hlavy na starších nádobách, jsou štíhlejší a delší než u okovu lisovického. Kulaté nožky u okovu z Gnewikova scházejí.

Ještě mladší situlka ze žárového hrobu u Göldenitz (Lauenburg) v Holštýnsku, nalezená r. 1939[59], svědčí svým tvarem i výzdobou o dalším zbarbarštění vkusu. Tvar nádoby připomíná dvojkonický soudeček s malým střechovitým schůdkem uprostřed. Celý povrch postříbřené nádoby je pokryt rytou výzdobou v podobě horizontálních pásků, a na střední části figurálním pásem. Dno je chráněno třemi masivními nožkami v podobě kupek postavených na špičku. Opěrka okrouh-

[58] J. Kostrzewski, Capuanisches Bronzegeschirr im Norden, Ebert RL. II. 280 tab. 132 b, Eggers, RI. 111, 162 příl. 13 č. 819.

[59] Eggers, RI. 115, 162 č. 930, tab. 4 č. 29.

lého zdobeného ouška má sice ještě podobu ženské masky, ale její ozdoba má již velmi zdegenerovaný ráz.

K druhému směru vývoje těchto okovů bych jako příklad středních článků citoval okovy ze Skrøbeshave na ostrově Fynu a z Askeby na ostrově Møenu v Dánsku[60]. Oba okovy mají vysoké obloukovitě prohnuté hrdlo, jež se na spodu šíří a přechází v střechovitě sestupující trup, který u prvého okovu asi v jedné třetině, u druhého až asi v polovině celkové výšky nádoby dosahuje největší šířky, kde je zaoblen a přechází v šikmo dolů sestupující spodek, který je u okovu ze Skrøbeshave pod zaobleným zlomem trupu nádoby zaškrcen (zatažen dovnitř), kdežto u okovu z Askeby sestupuje celkově mírně prohnut ke dnu.

Mladší stadium této vývojové řady representují na př. okovy z Nettlingen a Westersode v Hannoversku a z Østerbø v Norsku, u nichž celá nádoba již postupně nabývá dvojkonického tvaru se zaobleným zlomem ve středu celkové výšky[61].

U okovů obou těchto vývojových řad je zvlášť nápadný zjev, že vývoji formy nádob neodpovídá vždy vývoj opěrek uch a oblouku, nýbrž že se v tom směru jeví jisté kolísání, které ukazuje, že nádoby asi nebyly vždy lity v těchže výrobnách jako oblouky a opěrky[62].

Z jiných nálezů, jež patří nebo patřily k jedné z obou zde popsaných skupin okovů, lze uvésti řadu dalších dokladů. Z českých nálezů sem patřily dvě nádoby z popelnicových hrobů na Pičhoře u Dobřichova, z nichž byly získány zlomky při dodatečných vykopávkách r. 1904 (unikátní nález:

[60] Willers, Hemmoor 125, obr. 53, Ekholm, Acta Arch. VI (Kodaň 1935), 62 a d., 69, 71, obr. 5, 6, Brøndsted, D. Oldtid III. 360 č. 30, 361 č. 55, obr. 155 b, Eggers, RI. 84, 89, 162 příl. 13 č. 145 a 260 (tam v. i jinou lit.), tab. 4 č. 25.

[61] Willers, Hemmoor 7 a d., 126, 132, 147, obr. 57, tab. I. 1, 2, Ekholm, Acta Arch. VI. 64 a d., 70, obr. 10, Uslar, Westg. Bodenfunde 145, 216 a j., tab. I. 21 č. 9, Eggers, RI. 162 č. 380, 1060, 1101, tab. 4 č. 26, 27.

[62] Srov. Pernice, PZ. IV. 136 pozn.

opěrka ouška s hlavou a nahým poprsím ženy, a dvě nožky nádoby, jež vypadají jako starší předloha nožek okovu z Wiechuły a mají také na zevní straně podobný, ale dokonalejší ornament — husté třípramenné pletivo kolem dvou řad důlků)[63] a r. 1905 (nožka obdobného tvaru i výzdoby, ornament ze dvou pramenů kolem jedné řady důlků)[64]. Patřila-li do této řady, jak soudí Eggers[65], také třetí nádoba, z níž byly nalezeny zlomky v mužském hrobě r. 1896 (železný oblouk a dvě železná ouška s konci roztepanými v křidélka)[66], a rovněž tak i dvě jiné nádoby, z nichž zobrazuje zlomky Píč[67], nelze bezpečně říci. Spíše bych myslil, že tyto zlomky patřily k nádobám soudkovitého tvaru, o nichž pojednám níže. Z jiných českých nálezů třeba tu uvésti nádobu z Dušníků u Roudnice[68] a dvě nádoby z popelnicových hrobů u Třebusic[69], z nálezů moravských situlu z Měnína jihovýchodně od Brna (zachováno jedno bronzové ouško s opěrkou: hlavička ženy s palmetou a dvěma velmi zběžně stylisovanými psími hlavami)[70].

Ze zemí dále na severu sem patří: z provincie Saské západně od Labe druhá nádoba z Bornitz a nádoba ze Schladitzsch u Delitzsche, z Hannoverska druhá nádoba z Westersode a nádoba z Helzendorfu, za dolním Labem ze Šlesvicka-Holštýnska nádoba z Hamfelde, z Meklenburska dvě nádoby ze žárového pohřebiště u Hagenova, z Dánska dva nálezy z Jutska (Dollerup, Brok-

[63] Píč, Pam. XXI (1905), 531 a d., tab. 41 č. 3, 3a, 4, Starož. II. 3 sl. 95, tab. 72 č. 3—4.

[64] Píč, Pam. XXI. 531 a d., tab. 42 č. 10, 10a.

[65] Eggers, RI. 141, 162 č. 1753.

[66] Píč, Pam. XVII tab. 66 č. 19, 19a, Starož. II. 3 tab. 79.

[67] Píč, Starož. II. 3 tab. 74 č. 15—17.

[68] M. Lüssner, Pam. VII. 323 a d., Píč, l. c. 300, Šimek, ČM. 63, 66, Schránil, VBM. 257, Preidel, l. c. 177, 378 č. 157, Eggers, RI. 141 a d., 162 č. 1764.

[69] Eggers, RI. 144, 162 č. 1860, 1862.

[70] A. Rzehak, Römische Eisenzeit in Mähren, ZVGMSchl. XXII (1918), 230, obr. 20, Šimek, ČM. 66, Schránil, l. c. 257, Eggers, RI. 146, 162 č. 1918.

jær), jeden z Hoby na Laalandě, jeden z Lykkesholmu na Langelandě a pět na Sjælandě (Rumperup, Snoghøj, Kongehøj-Lynge a dva exempláře z Himlingøie), jeden z Homnes v Norsku a čtyři ze Švédska (Vaxala, Småland, Lerkaka na Ölandě a Busarfve na Gotlandě), jeden z Branibor (Bietikow u Přemyslavi v Ukerské Marce), dva ze Západních Pomořan (Klatzow u Demmina, Polkwitz na Rujaně), dva z Východních Pomořan (Słonowice u Świdwina-Białogardu a Lubieszewo u Gryfic) a sedm z ostatního Polska (Łęg Piekarski I u Turku, Wymysłowo u Gostyně, Dobra u Olešnice a za Ptolemaiovou východní hranicí Germanie Podwiesk u Chełmna, Pełczyska u Pińczówa, Krakówka u Sandoměře a Giebułtów u Krakova)[71].

Nádoby pozdnělatenského rázu s mírně rozevřeným hrdlem, vkusně zaoblenou výdutí nádoby pod hrdlem a s železnými oušky s lichoběžníkovitou opěrkou nebo s oběma konci železného ouška roztepanými ve vodorovné lístky, jež jsou přinýtovány zevně k prohnutému hrdlu nádoby, nebo konečně s oušky zachycenými háčky do dvou pohyblivých oček, připevněných na hrdle nádoby (Eggersův typ 20, 21 a 23[72]), bych řadil přes různý tvar opěrek do jedné vývojové skupiny. K ní bych snad připočetl jako nejstarší typ také nádobu z Podmokel u Křivoklátu, v níž byl nalezen proslulý poklad keltských mincí[73]. Spodek této nádoby se sice nezachoval (Píč mluví o ‚kotlíku'), ale podle bronzového oblouku s labutími hlavičkami a podle masivní bronzové opěrky ouška (přiletované k hrdlu nádoby) v podobě dvou křidélek, jež odděluje na dolní straně okrouhlý výsek, šlo spíše o situlku tohoto rázu než o skutečný kotlík nebo soudkovitou nádobu, které měly jednoduché železné oblouky a železné opěrky (v. o tom níže).

[71] Eggers, R. Einfuhrgut in Pommern 4, obr. 1, 2, tab. 1, RI. 162 (161 a pod jednotlivými čísly v seznamu nalezišť v. také jinou lit.), Majewski, IR. 72, 74.

[72] Eggers, RI. 160 a d., příl. 10—12.

[73] Str. 366 pozn. 9.

K nádobám typu situlky z Nienbüttlu u Ülzenu v Hannoversku s lichoběžníkovitou opěrkou (Eggersův typ 20) patří nálezy z Haltern (v oblasti porýnské), z Beldringe na dánském Sjælandě, z Meisdorfu v prov. Saské západně od Labe, a ve východním Polsku nálezy ze Starzyna (Wejherowo) u Pucku a z Opalenie u Gniewa za dolní Vislou[74].

Další dva typy zastupují situly ze Sławęcic u Góry ve Slezsku (s opěrkami v podobě vodorovně položených vrbových lístků, Eggersův typ 21) a z Rhode u Gifhornu v Brunšvicku (Eggersův typ 23)[75]. K prvému typu snad patřila též situla z Popovic u Olavy[76]. U řady jiných nálezů (zlomků nádob) nelze bezpečně říci, zdali patřily k některému z těchto typů či ke skupině situl s delfíny nebo s listovitými opěrkami[77].

Z jiných ojedinělých, ale význačných nálezů bych v této souvislosti citoval ještě stříbrný okov gallské (pravděpodobně) výroby z pokladu hildesheimského (Hildesheim jihovýchodně od Hannoveru) s přehrnutým okrajem nad nízkým hrdlem a s obloukem, imitujícím držadlo capujských okovů s labutími hlavičkami a s očkem na středu oblouku, který se svým tvarem hlásí ještě do doby Augustovy (obr. 174 č. 1)[78], dále zlomek nádoby v podobě řeckého *stamnu* s přehrnutým okrajem hrdla, zdobeným vejcovodem, z Langaa na dánském Fynu[79], a posléze bronzovou hrncovitou situlku s přehrnutým okrajem a listovitě vykrojenou opěrkou ouška z Ehestorfu u Harburka (t. j. v blízkém sousedství Ptolemaiovy *Trévy,* poslední stanice polabské cesty[80]), která je podle svého tvaru (obr. 167 č. 2) mladší vývojovou fasí situl z Mehrumu

[74] Eggers, RI. 161 příl. 10 (pod jednotl. čísly v. též jinou lit.), tab. 4 č. 20, mapa 15.

[75] Tamže 161 příl. 11 č. 779 a 1084 (kde v. i jinou lit.), tab. 4 č. 2125.

[76] Pescheck, Frühwandal. Kultur 141, 274 a d., 378, Eggers, RI. 109, 161 příl. 11 č. 763.

[77] Srov. Eggers, RI. 161 příl. 12.

[78] Willers, Hemmoor 32 a d., obr. 19; více o hildesheimském pokladu v. níže.

[79] Eggers, RI. 82, 160 příl. 7 (tam v. i jinou lit.), tab. 3 č. 17.

[80] VG. III. 177 a d., 188 a d.

v Porýní (jižně od Weselu, Ruhrort), datovaných obrazem podobné nádoby na mramorovém reliefu z capujského amfitheatru do doby Augustovy. Ještě v druhé polovici I. století se podobných nádob užívalo v Pompejích[81].

Kromě okovů popsaných v předcházejících odstavcích se v hrobech a ve skladech (depotech) vyskytují bronzové nádoby soudkovitého tvaru s železnými držadly a přinýtovanými železnými uchy, vesměs bez nožek. Dno těchto okovů je stejně široké jako hrdlo (vnitřní světlost). Z Čech známe čtyři okovy toho druhu s Pičhory u Dobřichova (obr. 149 č. 1) a po jednom z Řepova (obr. 149 č. 2)[82], Hrdlořez, Kněževsi a Třebusic, z Moravy dva (ve zlomcích) z Velatic u Brna (obr. 160 č. 1, 2), dále na severu jsou známy z Klein-Zerbstu (Desau-Köthen v Anhaltsku), Emmeringen (Oschersleben, prov. Saská), Westerwanny (Land Hadeln, Hannoversko, obr. 169), Marwedlu (Dannenberg, Hannoversko), Körchova (Meklenbursko), Tingvollu (Östfold, Norsko), Hollsty (Uppland, Švédsko), Karce (Gostyń, Polsko) a j.[83]

Podle Willerse byly tyto soudkovité okovy vyráběny jako levnější zboží pro běžnou potřebu v Capuji od konce doby latenské do I. století n. l.[84] Mladší, nižší, hrncovité nádoby ze

[81] Willers, NU. 8 a d., 26, tab. 5, Wegewitz, Moswidi 131 a d., tab. 30 č. 7499, Eggers, RI. 117, 162 příl. 15 (tam v. i jinou lit.).

[82] Na řepovském okovu se zachovaly otisky látky, pravděpodobně pytle, v němž byl okov spolu s jinými nádobami řepovského skladu uschován — zahrabán — v písku; Šimek, ČM. 77 a d. Více o tom v. níže.

[83] Píč, Starož. II. 3 sl. 101, tab. 66 č. 8, 67 č. 9, Willers, NU. 5, 12 a d., 22, tab. 3 č. 2, Déchelette, Manuel² IV. 950, obr. 649 č. 2, Kostrzewski, Wielkopolska² 173 a d., obr. 609, Šimek, ČM. 66 a d., Beltz, Körchow 39, tab. 8 č. 39, Preidel, l. c. 178 a d., obr. 194, Svoboda, Čechy 123 a d., Eggers, RI. 163 a d. příl. 19 (tam a pod jednotl. čísly v sezn. nal. v. i jinou lit.), tab. č. 38, 39.

[84] Willers, NU. 12 a d., 22, 24; k otázce původu těchto okovů v. též K. Schumacher, AuhV. V (1903), 370 (provinciální), O. Kunkel, Schumacher-Festschrift (Mohuč 1930), 326 (nordický), Radnóti, Bronzegefässe 115 (z Italie), Svoboda, l. c. 124 (z provincií), a j.

Zdic, Třebusic (několik), Tvršic, Libře, Nepolis[85] a j. pocházejí většinou až z doby po ukončení Ptolemaiovy Hyfégése. To platí zejména také o množství nálezů ze zemí severských[86].

V technice výroby těchto nádob můžeme pozorovati v porovnání s jinými druhy okovů, popsanými výše, podstatnou změnu: kdežto výroba všech těchto okovů se dála litím a kroužením[87], byly nádoby soudkovité již i v starší době vyráběny litím a tepáním. Stopy kovářského kladívka, patrné na povrchu i uvnitř těchto nádob, jsou nepochybným dokladem této odchylné výrobní techniky a vedly původně k názoru, že nádoby toho druhu byly vyráběny jenom vytepáváním[88]. Touto technikou (tepáním) byly snad vyrobeny některé hrubší hrncovité nádoby z mladší doby, u starších (vyšších) soudkovitých okovů však nemůže býti pochyby o tom, že jejich základní tvar byl vyroben litím[89] a teprve potom vytepáváním na malé kovadlině podle potřeby přizpůsoben.

Prostší způsob technické úpravy těchto nádob připouští výklad, že mohly být vyráběny mimo Capuji i v jiných italských a provinciálních dílnách. Mladší nízké, hrncovité tvary jsou nepochybně z větší části provinciálními i domácími napodobeninami starších výrobků dílen italských.

Bronzové okovy se šikmým žlábkováním a okovy typu hemmoorského, velmi rozšířené v severních oblastech starověké Germanie[90], pocházejí vesměs až z doby po sepsání Ptolemaiovy

[85] Šimek, ČM. 66 a d., Preidel, l. c. 178 a d., obr. 195.

[86] S. Müller, Juellinge-Fundet og den romerske Periode, Nord. Fortidsminder II (1911), 8 a d., 27 a d., 38 a d., obr. 2, 3, 12—14, 16—17, Ekholm, Bronskärlen 3 a d., 13, Radnóti, l. c. 113 a d., Eggers, RI. 163 a d. (tam v. i jinou lit.), tab. 6 č. 40—43.

[87] Píč, l. c. 96, 101, Willers, NU. 7, 12, 24, Preidel, l. c. 173, Voigt, Germ. 124, a j.

[88] Píč, l. c. 101, Willers, Hemmoor 113, a k tomu NU. 12.

[89] Willers, NU. 12.

[90] Willers, Hemmoor 4 a d., tab. 1—7 a d., NU. 30 a d., 49 a d., 60 a d., H. Schmidt, Hoops RL. I. 323, 326, Beltz, Hoops RL. III. 517, Uslar, Westg. Bodenfunde 95 a d., Eggers, RI. 164 a d. příl. 20, 24.

Hyfégése a vymykají se tedy z rámce této práce. Z oblasti Čech a Moravy nálezy toho druhu dosud známy nejsou.

Kromě kovových situl přišlo do naší oblasti labsko-oderské obchodem také množství jiných kovových nádob italského a provinciálního původu. Podle tvaru je můžeme rozlišiti na kotle, mísy, konvice, pánve, soupravy naběraček a cedníčků, poháry a j. Jako okovy dostaly se také všecky tyto ostatní nádoby na území svobodné Germanie především jako stolní a pijácké náčiní, jež mělo dokumentovati bohatství (a tím i moc) jeho nových vlastníků. Že po nějaké době končily ty krásné a na svou dobu drahocenné nádoby své služby lidským vlastníkům v jejich hrobech jako schránky jejich tělesných ostatků nebo jako milodary či schránky milodarů, jež měly pochovaným nebo spáleným lidem i dále sloužiti na jejich cestě do světa v záhrobí, je právě jen dalším důkazem, jak si je nebožtíci za svého života i jejich přátelé cenili. A jako vzácné památníky dávno minulých dob, které nám nadto také ještě uchovaly množství dalších dokladů o životě a nazírání toho dávného lidstva, v jehož hrobech je nacházíme, konají platné služby i nám a podržely svou cenu podnes.

Vedle bronzových situl a soudkovitých okovů jsou to především k o t l e s polokulovitým spodkem, bez plochého dna, jež sloužily svým držitelům za jejich života k praktické potřebě a po smrti jako schránka jejich ostatků. Jsou několikerého druhu. Především to jsou prostší bronzové kotle s železným okrajem[91] a s dvěma pevnými železnými oky na zachycení obloukovitého držadla nebo — častěji — s dvěma velkými pohyblivými železnými kruhy (obr. 149 č. 3, 4, obr. 168, druhá skupina č. 1—4), jež byly vyráběny především pro kuchyň (k zavěšení nad ohništěm)[92], jak se jich na př. v jižních končinách Evropy užívá podnes.

[91] Srov. o nich Willers, NU. 12 a d., Kostrzewski, Ostgerm. Kultur 211 a d., Šimek, ČM. 66, Preidel, GKB. I. 180, Wegewitz, Moswidi 78 a d., Voigt, Germ. 127 a d., 210 a d., Eggers, RI. 159 a d., příl. 3.

[92] O způsobu jejich upotřebení svědčí jak okolnost, že jejich spodek

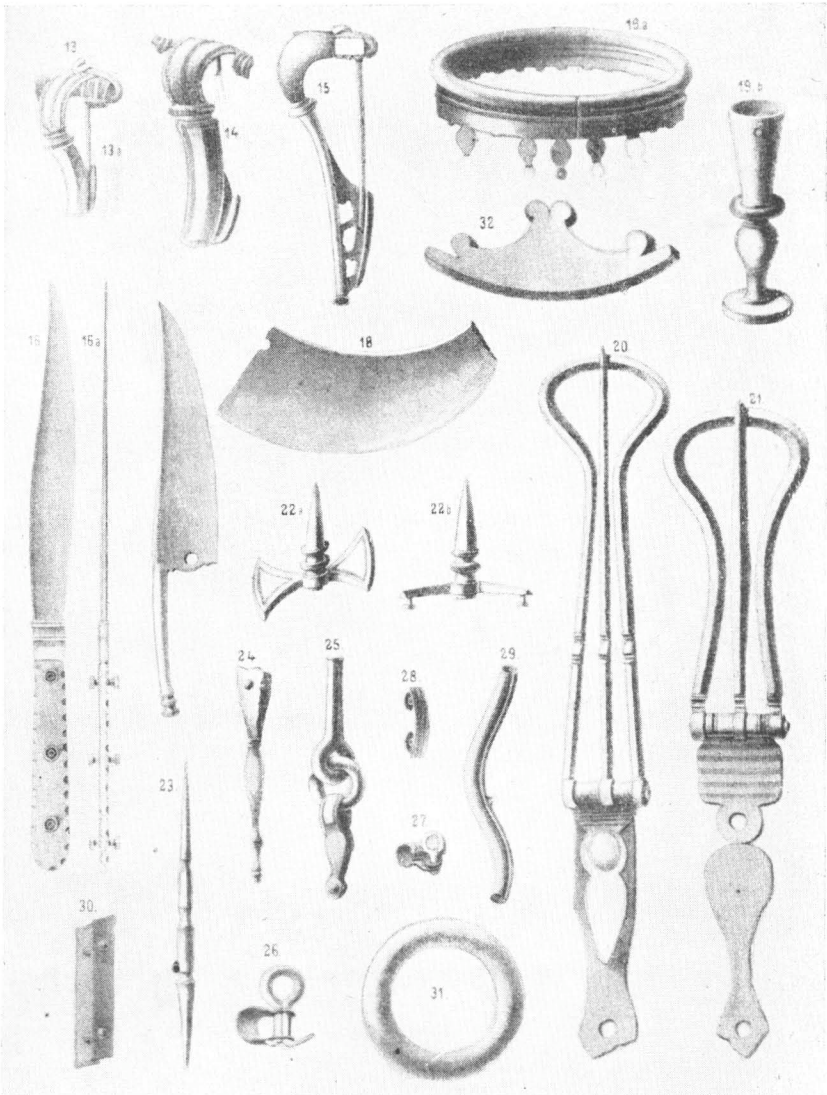

Obr. 152a. Zliv u Libáně (Jičín, Čechy), nálezy v žárovém dvojhrobě (podle Píče, Starož. II. 3 tab. 35).

Obr. 133. Píchora u Dobřichova, ženský popelnicový hrob (podle Píče, Starož. II. 3 tab. 67: č. 25, podle E. Šimka).

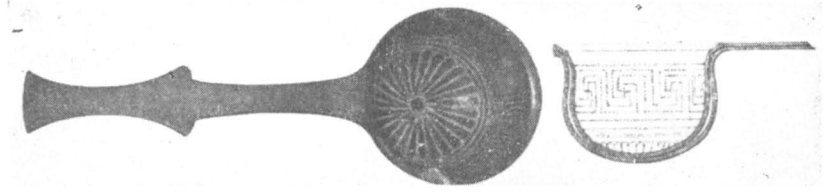

Obr. 133a. Herculaneum, naběračka a cedníček s dírkovaným řeckým meandrem a rukojemi s křídélky (podle H. Willersc, Neue Untersuchangen obr. 30).

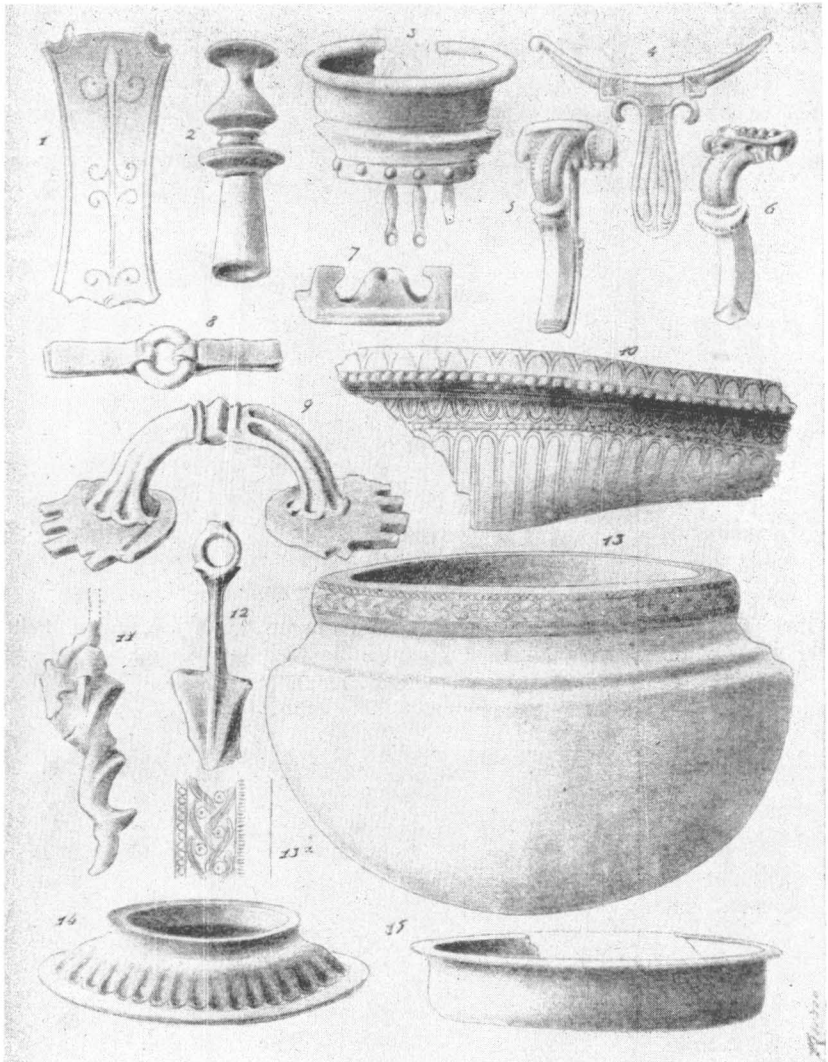

Obr. 134. Holubice (Kralupy n. Vlt. Čechy). žárový pohřeb v bronzovém kotlíku (podle Píče, Starož. II. 3 tab. 33).

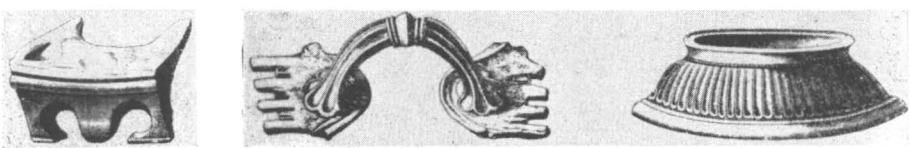

Obr. 134a. Holubice u Kralup n. Vlt., nožka, rukojeť a podstavec bronzových nádob ze žárového hrobu obr. 134 (podle H. Willerse, Neue Untersuchungen, obr. 16, 19, 20).

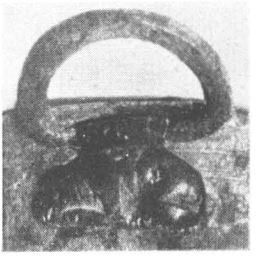

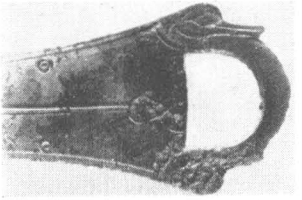

Obr. 155. Praha-Bubeneč, nálezy v kostrovém hrobě, objeveném r. 1948 Dr B. Novotným (Jírovo museum m. Prahy v Podbabě; fotografie dány k disposici správcem sbírek Dr B. Novotným).

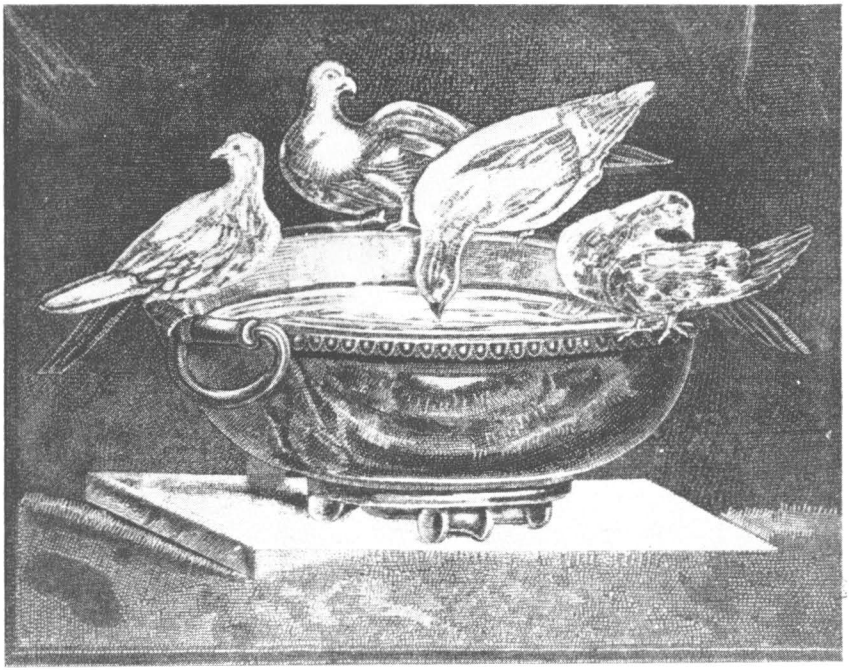

Obr. 155a. Hadrianova vila u Tivoli v Italii, mosaikový obraz mísy s holuby (podle H. Willerse, Hemmoor, obr. 58).

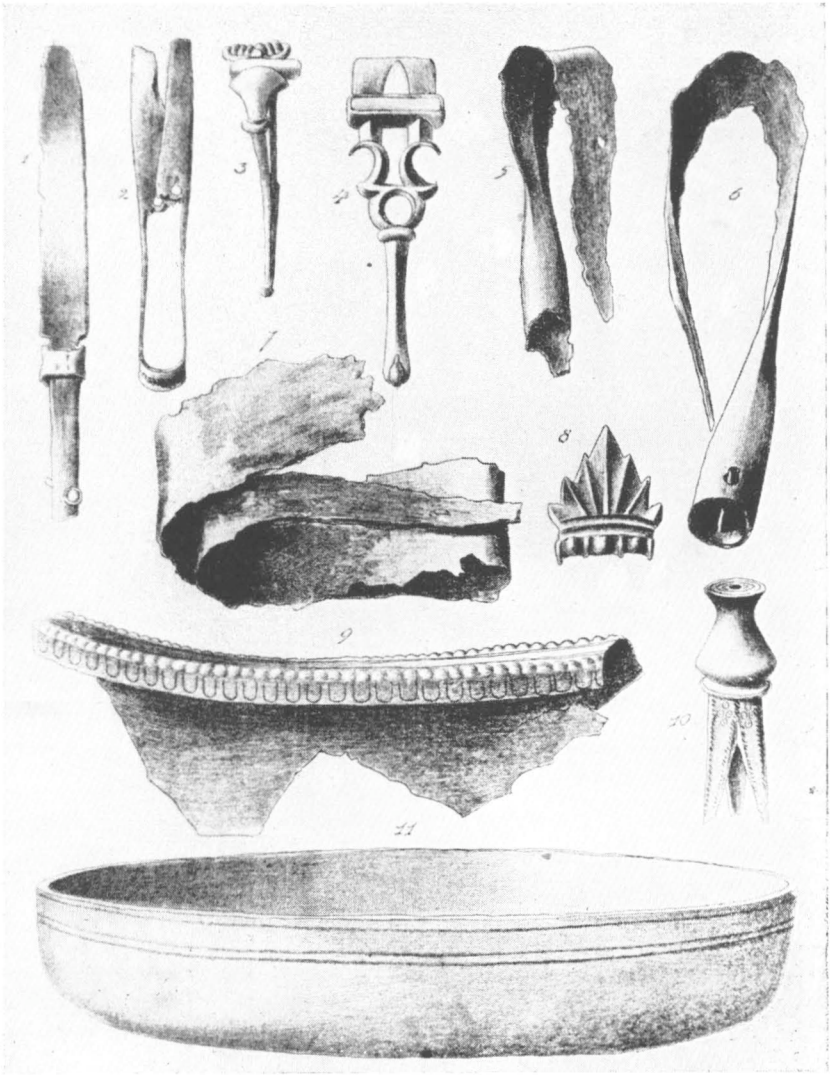

Obr. 156. Radovesice u Libochovic (Lovosice, Čechy), žárový (?) hrob (podle Píče, Starož. II. 3 tab. 31).

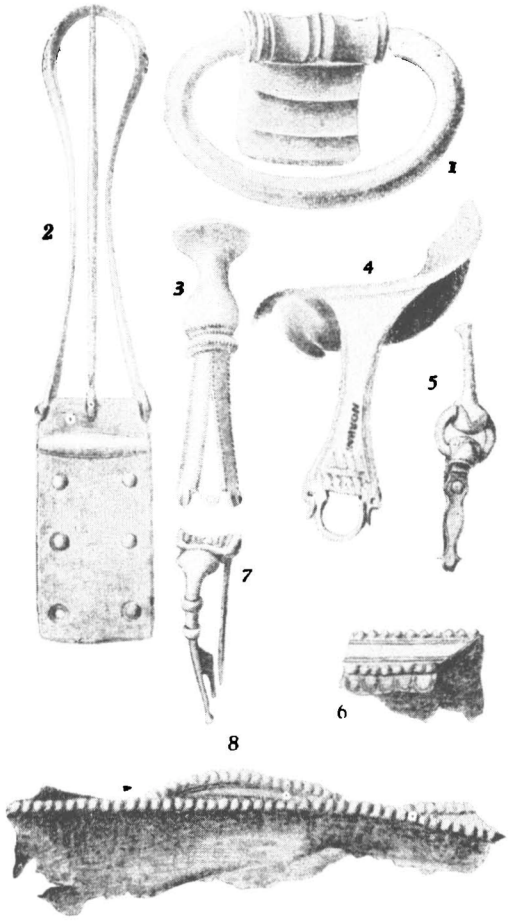

Obr. 157. Obříství (Mělník, Čechy), nález bronzu na poli velkostatku (podle Píče. Starož. II. 3 tab. 57).

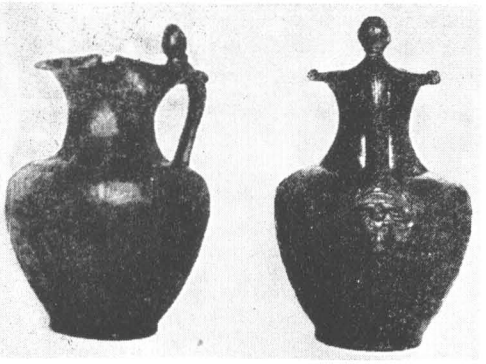

1 1a

1

2a

2b

Obr. 158. Bronzové konvice s hubičkou: 1 Lysec na Bílině (Teplice, Čechy, podle H. Preidla, G. Kulturen Böhm. I. obr. 200) 2 Praha-Bubeneč (v. výše obr. 155).

Obr. 159. Č. 1 Straky u Nymburka, Čechy, pánev z kostrového hrobu s kolkem ePILIROM, 2, 3 Řepov u Ml. Boleslavi, cedníček a naběračka s kolkem LCOMPITURICIN, 4 Řepov, pánev s kolkem POLIBI, 5 Nymburk. držadlo pánve s kolkem CNTREBELLIROMANI.

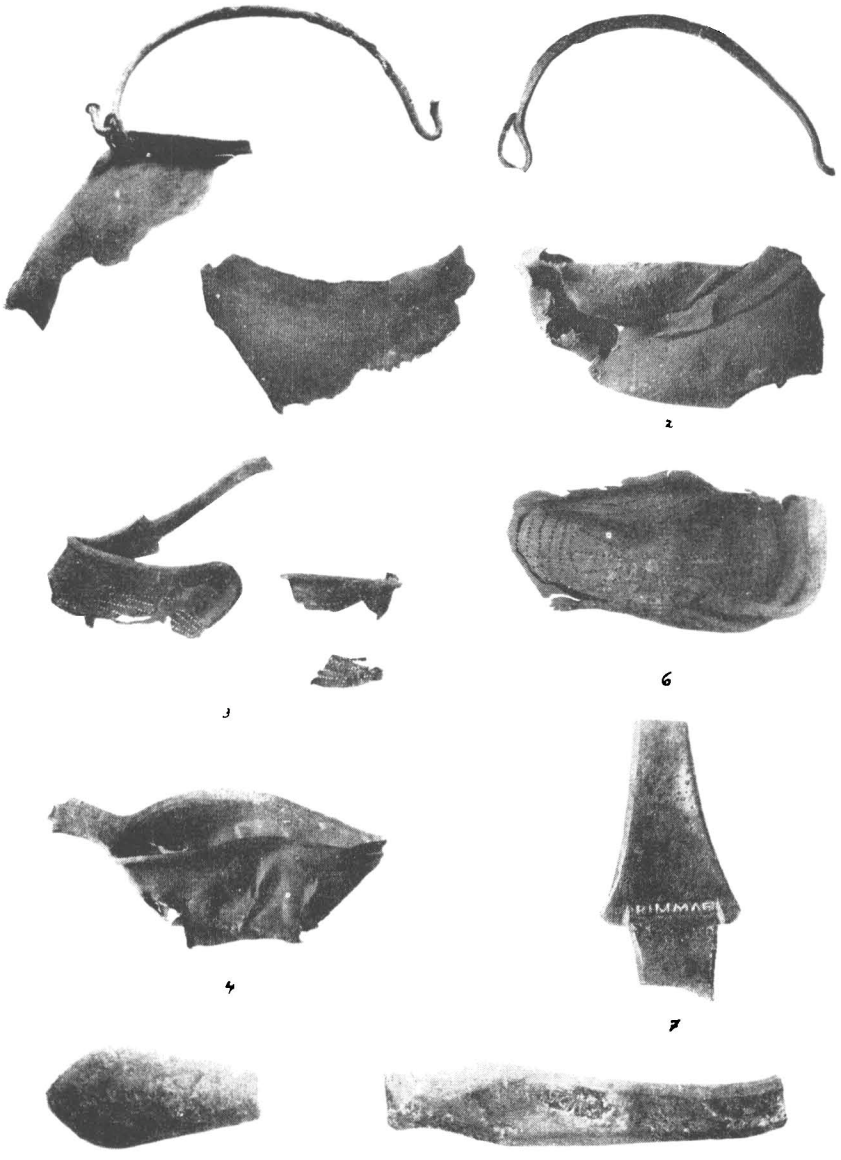

Obr. 160. Velatice u Brna. zlomky bronzových nádob ze žárových hrobů (MM v Brně. foto E. Dania).

a

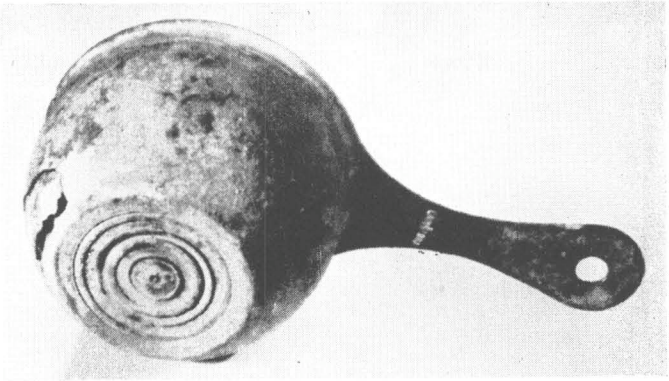

b

Obr. 161. Lanštorf (Břeclav, Morava). bronzová pánev ze sídliště (MM Brno, foto E. Dania).

Obr. 162. Bornitz u Žiče-Altenburka v západním Sasku, bronzová popelnice (Th. Voigt, Jahresschrift XXXII, tab. 44).

1

2

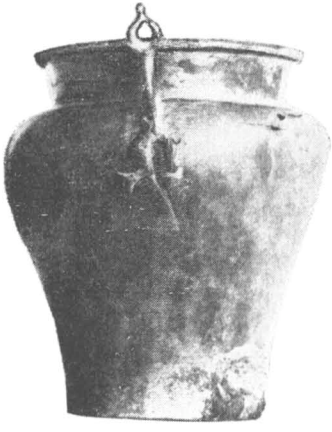

3

4

Obr. 163. Bronzové okovy z Lüneburska: 1 Osterehlbeck, 2 Gerdau, 3 Nienbüttel, 4 Bargfeld (podle H. Willerse. Neue Untersuchungen tab. I. 1. 2. II. 1. III. 1).

1

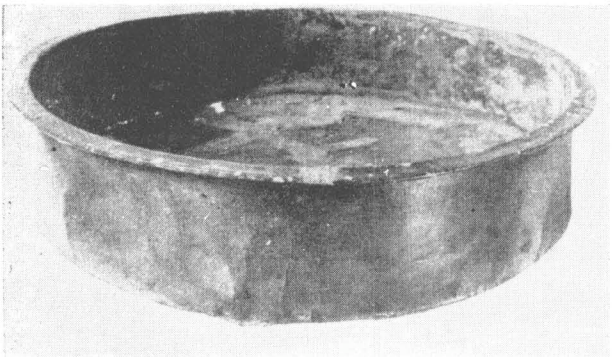

2

Obr. 164. Nienbüttel (Ülzen. Lüneburgsko), bronzové nádoby ze žárových hrobu (podle W. Wegewitze. Vorg. d. Stämme II, tab. 338, 339).

Obr. 165. Marwedel (Dannenberg, Lüneburgsko), bronzové nádoby z kostrového hrobu (podle W. Wegewitze, Vorg. d. Stämme II, tab. 342).

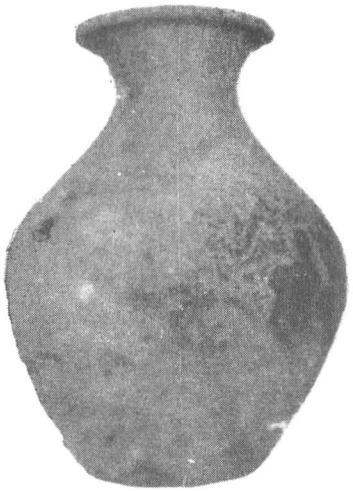

1

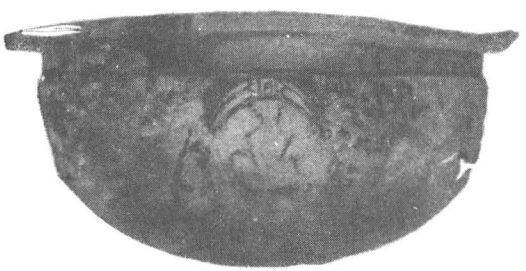

2

3

Obr. 166. Bronzové nádoby z Brunšvicka a jižního Hannoverska: 1 Lucklum, 2 Weddel u Brunšvíka, 3 Freden u Alfeldu v již. Hannoversku (podle H. Willerse, Neue Untersuchungen, obr. 13. 14 a tab. III č. 4).

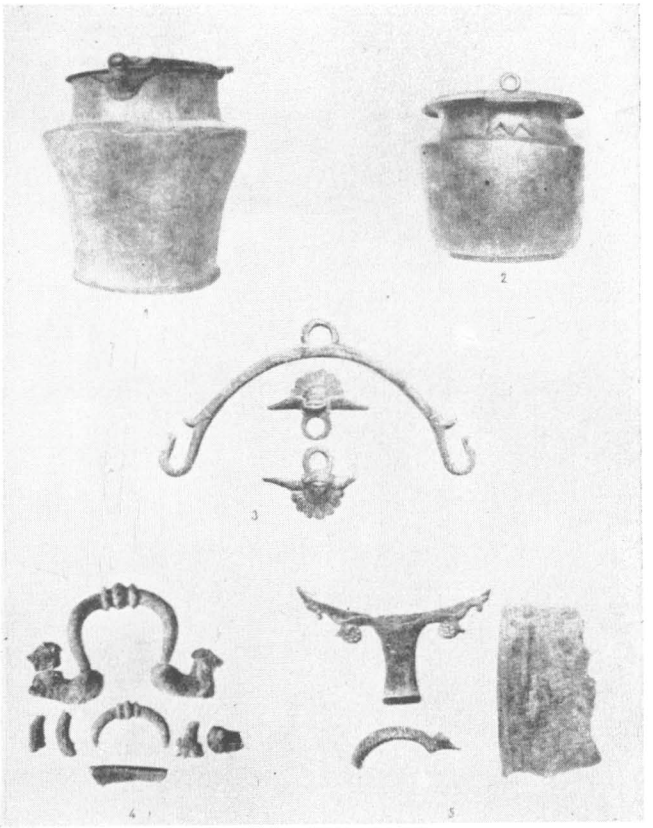

Obr. 167. Č. 1. 3—5 bronzová popelnice a zlomky jiných nádob z pohřebiště u Apensen (Stade, sz. Hannoversko). 2 bronzová nádoba z Ehestorfu u Harburka (podle W. Wegewitze, Vorg. d. Stämme II, tab. 341)

Voigt rozdělil kotle se železným okrajem a pohyblivými uchy do čtyř skupin a datoval je od doby latenské do III. století n. l. Kotle, nalezené na půdě starověké Germanie, patří podle Voigta hlavně do jeho třetí skupiny[93]. Eggers v poslední své práci o římském importu do svobodné Germanie dělí všecky kotle se železným okrajem ze starší doby římské, nalezené v Germanii, na šest základních typů[94]. Jeho nová statistika nálezů (na území mezi Veserou a dolní Vislou 81 kotlů ze 45 nalezišť; kromě toho uvádí Eggers ještě dvě naleziště východně od hlavního toku dolní Visly) ukazuje, že dovoz těchto kotlů do území starověké Germanie byl velmi silný. Největší počet jich byl dosud nalezen v Hannoversku, celkem 20 kotlů, z toho 14 na severu na žárovém pohřebišti u Harsefeldu (Stade); za Labem jich bylo nalezeno v Šlesvicku-Holštýnsku 11 (z toho 8 na žárovém pohřebišti u Hammooru, okr. Stormarn), v Meklenbursku 10 (z toho 7 v žárových hrobech u Körchova a 2 v žárových hrobech u Hagenova), v Dánsku 14 (3 v Jutsku, 5 na Fynu, z toho 4 v žárových hrobech u Langaa, 1 na Laalandě, 5 na Bornholmu), v Norsku 2, ve Švédsku (vlastním) 1 a na ostrově Ölandě 2; v končinách jižnějších jich bylo nalezeno v oblasti západně od Labe: v Durinsku 5 (vesměs na žárovém pohřebišti u Grossromstedtu), v saských územích 7 (Bornitz u Žiče-Altenburka, Schkopau u Merseburka, Prositz u Míšně, Reideburg v okr. Saalkreis, Quedlinburg, Meisdorf u Mansfeldu, Arensberg u Stendalu), a v oblasti východně od středního Labe: 1 v Braniborsku (Kunersdorf u Oberbarnimu), 5 v Polsku (Lubicz u Reska v Pomořanech, Bolszewo u Wejherova-Pucku, Skowarcz v Gdanské vrchovině, Dubin u Rawicze a Wirrwitz[95] u Vratislavi) a 3 v Čechách (2 v žá-

je někdy začerněn sazemi (na př. kotel s Pičhory obr. 149 č. 4), tak také správky spodku (srov. na př. kotlík z Harsefeldu, obr. 168 č. 3, 3a); Píč, l. c. 102, Voigt, Germ. 132, Wegewitz, VdSt. II. 780.

[93] Voigt, l. c. 127 a d., 130.

[94] Eggers, RI. 159, tab. 2 č. 4—9.

[95] Srov. str. 370 pozn. 19.

rových hrobech na Pičhoře u Dobřichova, 1 z Vlkova u Poděbrad)[96].

Z Eggersovy statistiky nálezů těchto kotlů vyplývá několik zajímavých poznatků. Především je z ní zřejmé, že se obyčej dávat tyto kotle do hrobů mužů-bojovníků ujal zejména u Langobardů a jiných Germánů v Šlesvicku-Holštýnsku, Meklenbursku a Dánsku, t. j. v končinách, kde byl podle Tacita rozšířen kult bohyně Nerthus — Matky Země (v. níže). Kotle se vyskytují vesměs jen v žárových hrobech. Z kostrových hrobů dosud známy nejsou, a to — ačkoli tu jde o nádobí kuchyňské — ani z kostrových hrobů ženských (v. níže).

Otázka původu těchto kotlů není dosud bezpečně rozřešena. Vyskytují se již koncem doby pozdnělatenské v nejstarších hrobech pičhorského období[97], byly však do oblasti starověké Germanie dopravovány také v dobách pozdějších[98]. Jejich primitivnější způsob výroby tepáním a prodlužováním kulatého spodku přinýtovaným bronzovým nebo železným pásem plechu se zduřelým, kolem železného prstenu přetepaným okrajem nasvědčuje tomu, že kotle nepocházejí z capujské a snad ani z italské výrobny nebo výroben, nýbrž spíše z keltských dílen

[96] S. Müller, Ordning af Danmarks Oldsager II, Jernalderen (Kodaň 1888—95), 43, 184, Píč, Starož. II. 3 sl. 101 a d., tab. 68 č. 7, 69 č. 1, Willers, Hemmoor 112 a d., NU. 13, obr. 9, 10, Kostrzewski, l. c. 211 a d., 238, 239, Beltz, Körchow 38, Šimek, ČM. 66, Preidel, GKB. I. 180, Wegewitz, Moswidi 78 a d., obr. 26, tab. 3, Voigt, l. c. 128 a d., 210 a d., mapka obr. 11, Eggers, RI. 159 a d. (pod přísluš. čísly v seznamu nalezišť v. i jinou starší lit.).

[97] Šimek, ČM. 66, Preidel, l. c. 180 (Preidlovo číslování hrobů pičhorských, v. tamže str. 174 a d., 374 a d. ‚Dobřichov I', je čistě jen theoretická pomůcka a neodpovídá chronologickému pořadí, v němž byly hroby vykopány, a jehož u většiny hrobů, jak se zdá, neznal ani sám Píč; to je třeba zde zdůrazniti především proto, že se již v zahraniční literatuře ujal zvyk užívati pro označení pičhorských hrobů Preidlových čísel a je nebezpečí, že by z toho nakonec mohly být dělány klamné závěry o skutečném pořadí pohřbů na pičhorském pohřebišti), Eggers, RI. 40, 44, 159, mapa 10, 11.

[98] H. Schmidt, Hoops RL. I. 322, Beltz, Körchow 38, Voigt, Germ. 132, Eggers, RI. 40, 44, 159.

provinciálních[99]. Vzhledem k tomu, že se v nálezech pannonských nevyskytují[100] ve tvarech, obvyklých v oblasti labsko-oderské, ale že se přesto na severu objevují, jak již upozornil Willers[101], se zbožím capujského a italského původu, lze míti za to, že byly vyráběny někde západněji v keltské oblasti norické nebo vindelické, odkud je obchodníci přiváželi na sever po týchž cestách, jako zboží italské. Jak ukazují dosavadní nálezy, soustředěné především v končinách mezi Veserou a Labem a severně od dolního Labe[102], mohla většina těchto kotlů přijíti na sever z Vindelicie podle bavorské Náby přes Durinsko (v. Grossromstedt) a saské země, a z norického Arelate přes Čechy.

Druhou skupinu kotlů representuje především slavný stříbrný kotel z Gundestrupu (obr. 172, 173). Jde tu vesměs o nálezy v rašeliništích Jutska (Gundestrup u Hobro, mezi Aalborgem a Wiborgem, Store Vildmose u Aalborgu) a na dánských ostrovech Fynu (Illemose-Rynkeby u Odense), Sjælandu (Sophienborg u Frederiksborgu, Røskilde u Kodaně a Stevns u Præstø) a j.[103] Tyto kotle byly na

[99] Willers, Hemmoor 113, NU. 13, H. Schmidt, l. c. 322, Beltz, l. c. 38, Preidel, l. c. 180; Voigt, Germ. 130 upozorňuje, že kotle tohoto druhu (Voigtův typ 3) jsou zvlášť hojné v středním a dolním Polabí a v jihozápadním Pobaltí, a soudí proto, že z některé z těch končin také pocházejí; Eggers. RI. 40, 159, je považuje rovněž za import keltského původu.

[100] Převládají tam jiné formy, srov. Radnóti, l. c. 123 a d., tab. 11, 35. 36 č. 1, 3.

[101] Willers, NU. 13.

[102] Eggers, RI. mapy 10, 11.

[103] S. Müller, Nordische Altertumskunde II (Štrasburk 1898), 160 a d. (tam v. i jinou lit.), tab. I, obr. 103, M. Hoernes, Natur- u. Urgeschichte d. Menschen II (Vídeň—Lipsko 1909), 471, Kossinna, Mannus II (1910), 203 a d., Schumacher, Katal. I[3] (1912), 95, Rheinlande II. 348 a d., Fr. Drexel, Jahrb. d. D. Archäol. Inst. XXX (1915), 1 a d., příl. k str. 1, obr. 1, 12, 13, H. Schmidt, l. c. 322, A. Haupt, Hoops RL. II. 339, K. Brunner, tamže IV. 179, Schuchhardt, VD.[3] 227 a d., obr. 200, 201, W. A. Jenny, Keltische Metallarbeiten (Berlín 1935), 49, tab. 20—27, Voigt, Germ. 131 a d., 218 a d., Brøndsted, D. Oldtid III. 52. 88 a d., 97 a d., 348 a d. pozn. ke str. 87 a d.,

části pod okrajem bohatě figurálně zdobeny, a to zevně i uvnitř. Figury byly vytepány buď přímo na stěně nádoby, nebo na kusech plechu, jež byly na stěnu nádoby přinýtovány.

Kotel, nalezený r. 1891 v rašeliništi u Gundestrupu[104], má tvar velikého polokulovitého kotle na prádlo. Je vyroben z velmi jemného stříbra o váze 8 kg 885 g. Jeho horní část tvoří dvojitá vrstva pravoúhlých stříbrných desek. Na zevních deskách jsou vytepána velká reliefní poprsí božstev a kolem nich menší lidské a zvířecí figury a jiné symbolické znaky. Na deskách vnitřní strany jsou rozličné figurální obrazy. Na jedné z těchto vnitřních desek je znázorněn obětní průvod s lidskou obětí (obr. 173)[105]. Střední část desky je rozdělena na dvě pásma. V horním pásmu jedou vpravo čtyři jezdci na koních, s helmicemi ozdobenými symbolickými znaky (ptákem — krkavcem? —, kancem a j.) a s ostruhami s krátkými bodci, v dolním pásmu jde směrem vlevo četa (šest) pěších bojovníků v krátkých kalhotách (po kolena), ozbrojená oštěpy a podlouhlými štíty, za níž dují do dlouhých, vysoko vztýčených karnyxů tři hudebníci (trubači), vedení náčelníkem, jenž má helmici rovněž zdobenu kančíkem. V levé části obrazu (se stanoviska diváka) je vytepána velká postava kněze, spouštějícího obětovaného člověka, kterého drží jednou rukou v pase, druhou za nohu v podkolení, do symbolicky znázorněné obětní jámy. Před knězem vyskakuje k obětovanému člověku pes, podrážděný patrně tekoucí krví obětovaného. V pravém rohu desky nad karnyxy hudebníků, jejichž ústí mají podobu rozevřených kančích tlam, je znázorněn symbolický had.

Celek ukazuje, že jde patrně o skutečný obětní kotel, kultovní předmět neznámého dosud původu, který podle celého

obr. 72—77, 79, 80, Filip, PČ. 264, Eggers, RI. 159 příl. 2 (tam a pod jednotl. čísly v seznamu nalezišť v. i jinou literaturu, jež mi zůstala nedosažitelná), tab. 1 č. 2, 2 č. 3.

[104] S. Müller, Nord. Altertumskunde II. 172 a d.

[105] S. Müller, l. c. 164 a d., obr. 103, Jenny, l. c. 49, tab. 23, Schuchhardt, VD.[3] 227, obr. 201, Brøndsted, l. c. 93 a d. obr. 72, 76.

svého rázu vznikl kdesi v keltském prostředí pod vlivem klasických římských a gallořímských předloh někdy koncem doby pozdnělatenské resp. kolem počátku našeho letopočtu[106]. O jeho keltském původu svědčí také symbolické znaky na helmicích bojovníků na desce s obětním průvodem, kanec a havran (*lugus*[107]), i sám ponurý smysl obrazu s obětním průvodem, který dobře souhlasí s tím, co víme o krutých lidských obětech u Keltů a o tajemných obřadech jejich druidů[108]. Sedm božstev na zevních deskách kotle (obr. 172) vykládal Kossinna jako gallské bohy týdne (Wochengötter)[109]. V obraze muže, sedícího se zkříženýma nohama a s korunou jeleních parohů, jenž drží prsten (nebo náhrdelník) a hada, se obecně vidí keltský bůh *Cernunnos*[110].

Jinak o provenienci památek tohoto druhu, na germánský sever nepochybně importovaných, není zatím nic bližšího známo. Schuchhardt soudí o kotli gundestrupském, že je pravděpodobně importem z dolního Podunají, a upozorňuje, že vousatý bůh na levé přední desce reprodukce kotle (obr. 172) má ruce utvořeny a drží je do výše týmž způsobem jako dolní postavy na pozdějším slovanském sloupu u Husjatína v Haliči. Soudí též, že mnohé na kotli, který datuje do latenské doby, jeví vztahy ke keltskému světu, zejména že poprsí bohů na zevní straně kotle upomínají na figurální bohy týdne na hliněných nádobách z dolního Porýní a z pohoří Eifel. „Ale zbývá tu ještě mnohé, co by potřebovalo vysvětlení. Je to jeden z nejzajímavějších předmětů po stránce kultovní i ethnologické“[111].

---

[106] Hoernes, Natur- u. Urgesch. II. 471, Drexel, l. c. 2 a d., 10 a d., Brøndsted, l. c. 88 a d., 94 a d., Eggers, RI. 159.

[107] Pseudoplutarch, De fluviis 6: *λοῦγον γὰρ τῇ σφῶν διαλέκτῳ τὸν κόρακα καλοῦσι*, srov. VG. II. 163.

[108] Caesar, BG. VI. 14, 16, 17, 19; více o tom v. níže.

[109] Kossinna, Zur Wochengöttervase vom Fliegenberg bei Troisdorf, Mannus II (1910), 201.

[110] S. Müller, l. c. 160 a d., Hoernes, l. c. 471 pozn., Drexel, l. c. 18 a d., 27, Brunner, Hoops RL. IV. 179. Brøndsted, l. c. 94 a d.

[111] Schuchhardt, VD.[3] 228 a d.

Podle názoru jiných autorů je gundestrupský kotel uměleckým výtvorem, který jeví vztahy k východokeltskému kulturnímu prostředí a vznikl podle klasických předloh[112], nese však také stopy vlivů iranských a indických[113].

Jako třetí druh kotlů s polokulovitým spodkem bych označil ozdobné kotle na míchání vína s vonným kořením, jejichž krásné ukázky se nám uchovaly v žárových hrobech u Holubic severozápadně od Prahy (obr. 149 č. 5, 154 č. 13)[114], u Nienbüttlu v Lüneburgsku (obr. 164 č. 1) a (v mohyle?) u Sønder Jernløse na dánském Sjælandu[115]. Tyto kotle ukazují jak svým tvarem, tak také klasickou výzdobou okraje hrdla (kotle z Holubic a Nienbüttlu) a tvarem opěrek úška (u kotle dánského ženská hlava s listovitě vykrajovaným poprsím a deformovanými psími hlavami, u kotle z Nienbüttlu velký trojlaločný, uměle zdobený list, nad ním dvě psí hlavy, obrácené čenichy dovnitř, k malému lístku, dosahujícímu špičkou k okrouhlému úšku), že jde o výtvory italských továren. Průvodní nálezy v žárovém hrobě holubickém (obr. 154), datující pohřeb holubický do začátku pičhorského období římské doby v Čechách, ukazují, že kotle toho druhu byly vyráběny již v době Augustově[116]. Úško se širokou masivní listovitou opěrkou a zaoblené nožky kotle niebüttelského (obr. 164 č. 1) doplňují názorným způsobem detaily, které se u kotle holubického neuchovaly. Kotel ze Sønder Jernløse pochází podle

[112] Jenny, l. c. 49, Voigt, Germ. 132 (datují tyto kotle do I. stol. př. n. l.), Filip, PČ. 264.

[113] Brøndsted, l. c. 95 a d.; srov. proti tomu námitky S. Müllera, l. c. 167 a d. (práce J. Steenstrupa, Det store Sölvfund ved Gundestrup, Kodaň 1895, s níž Müller polemisuje, mi zůstala nepřístupna).

[114] Píč, Starož. II. 3 sl. 99, tab. 53 č. 13, H. Schmidt, Hoops RL. I. 326, Šimek, ČM. 65 a d., Schránil, VBM. 257, tab. 54 č. 11, Preidel, GKB. I. 182, obr. 199, Eggers, RI. 142, 162 příl. 16 č. 1776.

[115] Wegewitz, VdSt. II. 780, tab. 339 č. 2, Ekholm, Acta Arch. VI (1935), 67 a d., Eggers, RI. 87 č. 216, 120 č. 1069, 162 příl. 16, tab. 5 č. 32, 33.

[116] Šimek, ČM. 65, Schránil, l. c. 257, Preidel, l. c. 182 a d.

své výpravy (tvaru opěrky úška a lvích nožek) z doby o něco mladší.

Poloha všech tří dosud známých nalezišť kotlů tohoto typu nasvědčuje tomu, že jejich doprava na sever šla polabskou tratí z norického Arelate[117]. U dánského kotle nelze ovšem vylučovati ani cestu po moři.

Lodní dopravou po moři snad přišly do Dánska dva klasické kotle řecké práce z Mosbæku u Aalborgu v severním Jutsku a z Langaa na ostrově Fynu[118]. Tyto kotle mají polokulovitý tvar s plochým dnem, podepřeným třemi špulkovitými nožkami, a nízké hrdlo mnohem (více než o třetinu) užší než vlastní trup nádoby. Opěrky úšek (u kotle z Mosbæku v podobě dívčích hlaviček, u kotle z Langaa masky Acheloovy) jsou proto umístěny ve vodorovné poloze na ploše mezi nízkým hrdlem a zlomem trupu nádoby.

Z italských výroben a přímo snad z Capuje pocházela i řada bronzových mis s oblým polokulovitým spodkem a zdobeným, lomeně ven přehrnutým okrajem. K nim patří především krásná mísa, nalezená roku 1948 v kostrovém hrobě v Praze-Bubenči. Hrob, zčásti již porušený, obsahoval kromě černé hliněné nádoby raného typu (a domácí výroby) tři další importované bronzové nádoby jižního, capujského původu, a to konvici s hubičkou a s figurálně zdobeným vysokým uchem, misku-pateru s oblým spodkem a oblým, podélně žlábkovaným držadlem, a pánev s oblým spodkem a plochým držadlem, zdobeným thyrsem a dvěma labutími (kachními) hlavičkami s obou stran půlkruhovitého otvoru na konci držadla (obr. 155), pět spon (dvě norické, dvě spony s očky, jedna spona ‚vendická') a j.[119] Kovový inventář hrobu je — především pokud

[117] VG. III. 176 a d.

[118] Brøndsted, DO. III. 88, obr. 69, Ekholm, Acta Arch. XIV (1943), 106 a d., obr. 2—4, Eggers, RI. 80 č. 53, 82 č. 112, 159 příl. 1 (tam v. i jinou lit.), tab. 1 č. 1.

[119] B. Novotný, Hrob velmože z doby římské z Prahy-Bubenče, AR I (1949), 52 a d., obr. 24; Dr. B. Novotnému, dř. správci Jírova musea m. Prahy, vděčím za písemné informace o nálezech v Bubenči a za fotografické snímky nálezů obr. 155.

se týká bronzových nádob — zajímavým protějškem k inventáři rovněž bohatého dvojitého hrobu ze Zlivi (obr. 152, 152a) a náleží, jak se zdá, vesměs do první polovice I. století n. l.

Mísa z Bubenče má zdobený, ven přehrnutý okraj a těsně pod ním měla dvě masivní pohyblivá ucha (rukojeti) oválného tvaru, jejichž konce jsou zachyceny v dutém, na povrchu kolmo žebérkovaném (a žlábkovaném) krčku masivní lité opěrné destičky v podobě prolamovaného palmetového listu, přiletované na zaobleném trupu nádoby, jejíž hrot dosahuje až ke dnu mísy (jedno ucho i s opěrnou destičkou je dnes ulomeno, ale zachováno, ovšem bez palmety). Na oblém spodku nádoby je místo dna přiletována nízká okrouhlá a dutá nožka (srov. obr. 155).

Kromě mísy z Bubenče bylo dosud na území svobodné Germanie nalezeno — celých nebo ve zlomcích — asi 14 (15) exemplářů téhož nebo podobného typu, a to na pěti dalších nalezištích v Čechách (vesměs ve zlomcích: Radovesice u Roudnice — obr. 156 č. 9, Obříství u Mělníka — obr. 157, č. 8, 8a, masivní čtverhranná, podélně žlábkovaná opěrka č. 1, Vrbice u Podbořan, Pičhora u Dobřichova a Zliv u Libáně — mladší forma, obr. 152 č. 7 a d.), dále na severu sedm exemplářů v Dánsku (Stilling u Aarhusu a Byrsted u Aalborgu v Jutsku, Tombølgaard a Tornebuskehøj — obr. 175 č. 1 — na ostrově Alsenu, Balslev a jiné neznámé naleziště na Fynu, a Stangerup u Mariba na Falsteru), jeden exemplář v Branibořích (Göritz u Westernberka), jeden v Západních Pomořanech (Poggendorf u Grimmen) a mimo vlastní oblast labsko-oderskou jeden exemplář v Haltern v oblasti porýnské. Obdobné nádoby, nalezené v žárových hrobech u polského Rządze za dolní Vislou (u Grudziądze) a u Lilla Sojvide na švédském ostrově Gotlandu (obr. 175 č. 2), mají prostou opěrku v podobě malého lichoběžníku s obloukovitě vykrojenou základnou[120].

[120] S. Müller, Ordning II. 189, Nord. Altertumskunde II. 52 obr. 29, Montelius, Svenska fornm. Tidskrift XI. 60, obr. 65, Kulturgesch.

Poněkud jiného typu byla mísa, jejíž zlomky byly nalezeny v žárovém hrobě u Holubic, severozápadně od Prahy (obr. 154 č. 9, 10, 14)[121]. Mísa měla okraj nad plastickou perlovcovou ozdobou vklopený dovnitř[122] a místo pohyblivých kruhů měla, jak se zdá, dvě pevné obloukovité rukojeti, které se rovněž v hrobě uchovaly (obr. 154a č. 2). Rukojeti mají tvar dvou štíhlých stylisovaných květních kalichů, dotýkajících se vzájemně dny a přecházejících v opěrné destičky v podobě stylisovaných lidských rukou. Destičky byly přiletovány, jak ukazuje nález mísy a dvou obdobných rukojetí mladšího data z *Casa dei capitelli figurati* v Pompejích[123], pod hrdlem na výduti nádoby. K holubické míse patřil zřejmě (podle jiných analogií a podle ornamentální výzdoby mísy, odpovídající plastické výzdobě podstavce) také v hrobě zachovaný dutý, svisle žlábkovaný podstavec, který byl původně přiletován jako nožka k oblému spodku mísy (obr. 154a č. 3). Krásně zdobená mísa pocházela zřejmě z téže doby a možná i z téže dílny jako bronzový kotel, který byl nalezen v témže hrobě (v. výše).

Mísy s oblým spodkem typu bubenečského, holubického a sojvidského pocházejí z doby Augustovy a z následujících desítiletí I. století n. l. a byly podle průvodních nálezů uloženy do hrobů z největší části ještě v I. století, české nálezy z větší

Schwedens obr. 264, Píč, l. c. 100, 303, tab. 51 č. 8, 9, 54 č. 7, 57 č. 18, 65 č. 12, 19(?), 79 č. 11(?), 12 (masivně profilovaná opěrka kruhu), H. Schmidt, Hoops RL. I tab. 20 č. 4, Šimek, ČM. 63, 65, Preidel, l. c., 181 a d., obr. 197, 198, Brøndsted, DO. III. 359 a d., Majewski, IR. 80 a d., tab. V č. 1, Eggers, RI. 168 příl. 35 (tam a pod jednotl. čísly v. i jinou lit.), Filip, AR IV. 150, obr. 83 č. 3.

[121] Píč, l. c. 99 a d., 301, tab. 53; kresba č. 7, 9 a 14 na tabulce Píčově dopadla poněkud příliš robustně, připojuji proto přesnější vyobrazení podle Willerse, NU. 24 a d. obr. 16, 19, 20; srov. též Š. Berger, Mitt. Central-Comm. Wien X (1884), LXXXVIII a d., obr. 7—9.

[122] Také na Pichoře se zachoval zlomek podobné (?) mísy v ženském žárovém hrobě se situlou s delfínovitými opěrkami úšek, srov. Píč, l. c. tab. 65 č. 20.

[123] Avellino, Memorie della R. Academia Ercolanese di Arch. VI (1853), tab. 9, Willers, NU. 71 obr. 41 č. 9, 9A, Šimek, ČM. 65.

části již v první polovici téhož století[124]. V Italii byly mísy toho druhu v oblibě ještě v druhém století našeho letopočtu, jak ukazuje proslulý mosaikový obraz mísy s holuby v Hadrianově vile u Tivoli, jejíž stavba byla dokončena roku 134 nebo 135 (obr. 155a)[125]. Pro vývoj, jímž se brala výroba těchto mis, je příznačné, že mísa na tomto mosaikovém obraze má již pohyblivé oválné ucho zasazeno jenom v prostém válečkovitém dutém krčku, připevněném přímo na přehrnutém okraji nádoby. Místo nožky má tiburská mísa pod oblým dnem jen nízký prsténec a pod ním ještě tři nožky ve tvaru masivních kolmo žlábkovaných válečků, podobných dnešním špulkám na nitě. Tyto nožky v českých a — pokud vím — také v jiných cizích nálezech dosud zjištěny nebyly. Nebylo jich ani potřebí, neboť stabilitu nádob i ochranu jejich oblého spodku z tenkého plechu zajišťovala přiletovaná dutá nožka (podstavec).

Mísa holubická byla úpravou a upevněním svých rukojetí jakýmsi přechodem k jinému, rovněž honosnému druhu mis s oblým spodkem, ale s pevnými rukojeťmi, který nám representují bronzové mísy z Weddelu v Brunšvicku (obr. 166 č. 2), z Dobbinu v Meklenbursku (obr. 170 č. 1) a z Jægersprisu na ostrově Sjælandě[126]. Opěrky obloukovitých rukojetí těchto mis mají tvar velkých vinných listů, přiletovaných na trupu nádoby pod hranou, oddělující trup nádoby od vysokého, obloukovitě dovnitř zataženého hrdla s okrajem ven vysunutým a přehrnutým. Analogicky tvořené rukojeti

[124] Šimek, ČM. 65 a d., 76 a d., Preidel, l. c. 181 a d., Eggers, RI. 45 a d., 168 a d.

[125] Willers, Hemmoor 135 a d., obr. 58, H. Schmidt, Hoops RL. I. 324.

[126] Willers, Hemmoor 121 a d., obr. 49, NU. 19, obr. 13, Beltz, VAM. 327, tab. 58 č. 82, Hoops RL. III. 517, tab. 41 č. 7, Eggers, RI. 168 a d. příl. 37, typ 94, 96 (rekonstrukce horní části holubické mísy by vyžadovala jiné úpravy; mísa neměla vysoké rozevřené hrdlo a okraj ven přehrnutý jako na př. mísa z Dobbinu, nýbrž měla nad koncem trupu hranu, zdobenou plastickým perlovcem, a nad ní se okraj nádoby zahýbal v tupém úhlu obloukovitě dovnitř).

se zachovaly (bez nádoby) na starším pohřebišti S. Bernardo u Ornavassa v severní Italii. Mincemi, nalezenými v témž hrobě (č. 7) je datován začátek výroby nádob toho druhu již do let 134—114 před n. l.[127]

Mísy tohoto druhu měly na oblém spodku přiletovánu vyšší dutou, profilovanou nožku (srov. obr. 170 č. 1).

Do kategorie mis s oblým, polokulovitým spodkem patří také větší počet masivněji litých nízkých mis bez hrdla a s pevnými obloukovitými uchy s figurálními opěrkami v podobě hadovitě prohnutých těl různých mořských zvířat (ryb, tuleňů) nebo ptáků (labutěk nebo husí) a j., jež se uchovaly celé nebo ve zlomcích v řadě hrobů hlavně v severnějších končinách starověké Germanie. Jakýsi přechod k oběma výše popsaným typům tvoří mísy z kostrových hrobů u Hoby na dánském Laalandě, u Łęgu Piekarského (hrob II) při ‚jantarové' cestě u polského Turku a u Lubieszewa (hrob II, u Gryfic) v Pomořanech. První mísa má ještě ven přehrnutý okraj jako nádoby typu bubenečského, masivní obloukovitou rukojeť se zdviženými konci v podobě knoflíkovité růžice má upevněnu těsně pod okrajem, a pod oblým spodkem má nízký prsténcovitý postavec[128]. Druhá mísa měla okraj přehrnutý dovnitř, dvě silné rukojeti s třemi žebérky uprostřed (vyššího) oblouku a s hadími hlavičkami na obou koncích (jedna z nich u každého oblouku již v staré době ulomena), a masivní nízký podstavec. Kde byly obě rukojeti (ucha) upevněny, nelze při stavu zbytků mísy bezpečně říci[129]. Třetí mísa upomíná svým nástavcem v podobě širokého hrdla a dutou, dolů se rozbíhající nožkou na mísy druhu Dobbin a Holubice[130].

Vlastní typ mis, o nějž tu jde, má prostý plochý okraj a obloukovitá žebérkovaná ucha (s jedním nebo třemi příčnými

[127] Willers, NU. 19, obr. 11 č. 2, 3.

[128] Brøndsted, DO. III. 361 č. 64, obr. 152, Eggers, RI. 88, 168 a d. příl. 37 č. 246, tab. 10 č. 97.

[129] Petersen, Altschles. IX. 38. 41, obr. 3 (obr. 6 nereprodukuje tuto mísu), Majewski, IR. 82 č 133, Eggers, RI. 153, 169 příl. 38 č. 2094.

[130] Eggers, RI. 106, 168 a d. č. 689 (t. v. i jinou lit.), tab. 10 č. 98.

žebérky ve středu oblouku) figurálními opěrkami připevněna (přiletována) na oblém trupu nádoby uprostřed mezi okrajem a dnem. Oblý spodek nádoby chrání místo nožky nízký litý a vykroužený prsténcovitý podstavec. K tomuto typu mis patří nebo patřily nálezy z kostrových hrobů u Schladitzsche (?, Delitzsch) a Trebitz (Mansfelder Seekreis) a ze žárového hrobu u Tangermünde (Stendal) v prov. Saské, dále mísa z kostrového hrobu u Marwedlu (Dannenberg, obr. 165 č. 1), mísa, nalezená ve vysušeném rybníce u Freden (Alfeld, obr. 166 č. 3), zlomky mísy nebo dvou mis ze žárového hrobu u Apensen (Stade, obr. 167 č. 4) v Hannoversku, mísy z kostrových hrobů u Gross-Kelle (Waren) v Meklenbursku a Dollerupu (Ribe) v Jutsku, z mohyly u Hjørringu, z kostrového hrobu u Troelstrupu (Aarhus), z hrobu (?) u Tvingstrupu (tamže) v Jutsku, z kostrového hrobu u Nørre Broby na Fynu, ze dvou kostrových hrobů u Lubieszewa (Gryfice, obr. 176 č. 3) v polských Pomořanech, z kostrového hrobu u Gosławic-Wiechuły (Opolí, obr. 180 č. 1), z hrobu u Červeného Zámku (Střelín) ve Slezsku a j.[131]

Velký počet mis toho druhu se vyskytuje zejména ve staré Pannonii. A. Radnóti jim proto věnoval v své knize o pannonských bronzových nádobách podrobnou studii[132], v níž ukázal na dlouhé trvání jejich výroby. V souhlase s E. Pernicem[133] došel Radnóti k závěru, že tyto nádoby, v I. století našeho letopočtu velmi rozšířené, pocházejí od mis doby hellenistické, jež ovlivnily výrobu podobných mis v jižní Italii, kde byly — snad rovněž v Capuji — vyráběny od doby Augustovy.

[131] Beltz, VAM. 327 a d., 342 č. 3, Seger, Schles. Vorzeit VII (1899), 419 a d., 426 a d., Willers, NU. 26, tab. 3 č. 4, Schuchhardt, VD.[3] 258 a d., obr. 228, Radnóti, Bronzegef. 130, Brøndsted, DO. III. 360, Wegewitz, VdSt. II. 800, tab. 339, Majewski, IR. 80 a d., Eggers, RI. 169 příl. 38 (tam a pod jednotl. čísly v. i jinou lit.), tab. 10 č. 99, 100, 102.

[132] Radnóti, l. c. 127 a d.

[133] Pernice, PZ IV (1912), 136 a d.

V Italii se vyskytují ve velkém počtu v Pompejích i v jiných nálezech z I. století n. l.[134] V jejich výrobě se ve formách částečně pozměněných pokračovalo i později v mladší době římské, jak ukazuje řada nálezů na Slovensku a v končinách severně od našich zemí[135].

K misám s polokulovitým spodkem a s přehrnutým okrajem bych přiřadil také menší ‚obětní' misky (patery) se silnou kulatou, podélně žlábkovanou dutou rukojetí, držadlem s beraní hlavičkou, přiletovaným k zaoblené stěně nádoby. Typ obojího druhu nádob vedle sebe názorně ukazuje nález v kostrovém hrobě v Praze-Bubenči, publikovaný Dr. B. Novotným (obr. 155)[136]. Miska má plochý okraj a pod ním naproti rukojeti malé oválné pohyblivé ouško, zavěšené v dutém krčku opěrky, jež má podobu ležícího psa. Dno, zdobené několikanásobnými soustřednými kruhy, je opatřeno třemi masivními prsténcovitými nožkami. Vnitřní strana misky (pánve) je zdobena dvěma soustřednými kruhovými pásy vkolkované výzdoby kolem rosety, umístěné ve středu[137]. Beraní hlavička rukojeti se neuchovala.

Misky podobného tvaru s nízkým prsténcovitým podstavcem jsou v oblasti starověké Germanie řídké. Bezpečně byly dosud zjištěny jen ve dvou hrobech, a to na severozápadě v žárovém hrobě u Düsseldorfu ve Vestfálsku a na severovýchodě v kostrovém hrobě u Łęgu Piekarského. Jiný větší typ podobných misek (pánví) s větším plochým dnem bez podstavce zaznamenává Eggers z kostrových hrobů u Hagenova v Meklenbursku a u Rządze (východně od dolní Visly) v Polsku[138]. K tomuto typu snad patřila také bronzová miska z dvojitého žárového hrobu u Zlivi v severovýchodních Čechách[139] (obr. 152 č. 3, 4; krásně zdobený plech č. 12

[134] Radnóti, l. c. 129.

[135] Ekholm, Altschles. V (1934), 248, Radnóti, l. c. 127, 130, Eggers, RI. 169, tab. 10 č. 101, 103—108.

[136] B. Novotný, AR. I. 53 a d., obr. 24.

[137] Tamže 54.

[138] Eggers, RI. 174 příl. 66 č. 868, 1285, 2094, 2152 (pod těmi čísly v. i jinou lit.), tab. 13 č. 154, 155,

byl snad dnem této patery). Jinak se vyskytlo v starověké Germanii jenom ještě několik zlomků podobných misek, a to ve dvou žárových hrobech na Pičhoře u Dobřichova v Čechách (úlomky držadel se zachovanými beraními hlavičkami)[140], v římském táboře u Haltern v oblasti porýnské a v žárovém hrobě u Postupimi v Branibořích[141].

Snad není bez významu, že ve všech čtyřech českých hrobech, v nichž se tyto misky nebo jejich zlomky vyskytly, byly zároveň také nalezeny bronzové konvice s hubičkou nebo alespoň zlomky jejich dlouhého (vysokého) ucha s plastickou figurální výzdobou, a ve třech z těchto hrobů také mísy nebo zlomky z nich (srov. obr. 152, 155)[142].

Patery toho druhu se kromě řady exemplářů v Pompejích vyskytly častěji také v staré Pannonii (hlavně také zlomky držadel)[143] a v jiných částech římské říše, a to podle zjištění Radnótiho častěji na východě a v podunajských provinciích než na západě[144]. Nálezy v Pompejích je výroba těchto pater datována do I. století n. l., vyskytují se však také ještě v II. století a snad i ještě později[145]. Naše české nálezy patří podle průvodních nálezů v hrobech vesměs do I. století.

Kromě mis s polokulovitým spodkem se v našich zemích i dále na severu vyskytují nízké mísy s plochým dnem a svislou stěnou, jež lze zhruba rozděliti na dvě skupiny: na prosté mísy z tenkého plechu s plochým vodorovným okrajem (srov. obr. 154 č. 15, Holubice)[146] a mísy se silnou stěnou bez

---

[139] Píč, Starož. II. 3 tab. 54 č. 3, 4, Eggers, RI. 145, 174 č. 1894.

[140] Píč, l. c. tab. 65 č. 6, 66 č. 3, Eggers, RI. 140, 174 č. 1733, 1734, Filip, AR IV. 151.

[141] Eggers, RI. 112, 129, 174 č. 852 a 1391 (tam v. i jinou lit.).

[142] Píč, l. c. tab. 54 č. 3. 4. 6, 6a, 7 a j., 65 č. 5, 6, 20 a j., 66 č. 3, 20.

[143] Radnóti, l. c. 86 a d., tab. 26 č. 3, 5.

[144] Tamže 87.

[145] Tamže 87 a d.

[146] Píč, Starož. II. 3 tab. 53 č. 15; mísa má kolmou stěnu a méně široký okraj, než na kresbě tabulky Píčovy.

přehrnutého okraje, u nichž stěna přechází povlovným obloukem do plochého dna (srov. obr. 156 č. 11, Radovesice)[147].

Mísy prvého druhu lze datovat od doby latenské do starší doby římské[148]. Nádoby, jež se v oblasti labsko-oderské vyskytují s nálezy z doby římské, pocházejí asi z doby Augustovy a z I. století n. l. Pocházejí snad z keltských dílen v alpských zemích[149]. Patří sem především sedm mis ze žárového pohřebiště u Körchova v Meklenbursku (se stěnou šikmo dolů rozbíhavou a dnem po stranách mírně zdviženým) a dále mísy z hrobů u Nienbüttlu (Ülzen, dva exempláře, obr. 164 č. 2) a Harsefeldu (Stade, dva exempláře) v Hannoversku, z Hammooru v Holštýnsku, Skeide (Moere) v Norsku, Algustrumu na ostrově Ölandě, Alfvy na Gotlandě a Rządzu (Grudziądz) východně od dolní Visly v Polsku[150]. Italského původu jsou pravděpodobně dvě mísy klasických tvarů a výzdoby s mírně vyvýšeným dnem ze Słonowic u Świdwina a z Lubieszewa u Gryfic v Pomořanech[151].

Mísy se silnou stěnou a bez přehrnutého okraje (obr. 156 č. 11), pokud se vyskytují v hrobech z doby římské, lze datovati asi do doby Augustovy. Jejich klasický ráz ukazuje na italský, snad capujský původ[152].

Nález ze Stráží u Piešťan na Slovensku (nízká mísa s plochým dnem, kolmou stěnou a plochým okrajem, zavěšená na bronzovém sklapovacím třínohém stojanu) spolu s nálezem listovité opěrky v hrobě u Radovesic nám podávají poučení, jak asi byly tyto mísy obojího druhu adjustovány. Ná-

[147] Tamže tab. 51 č. 11.

[148] Beltz, Körchow 38, Preidel, l. c. 192 (tam v. i jinou lit.), Wegewitz, Moswidi 75 a d., VdSt. II, leg. tab. 338, Eggers, RI. 166 příl. 25.

[149] Preidel, l. c. 192.

[150] Beltz, Körchow 38 a d., Wegewitz, Moswidi 29, 31, 75 a d., VdSt. II tab. 338 č. 3, Eggers, l. c. 166 příl. 25 (tam a pod jednotl. čísly v. i jinou lit.).

[151] Eggers, RI. 106 a d., 167 příl. 29 č. 690, 712 (tam v. i jinou lit.), tab. 8 č. 75, 76.

[152] Preidel, l. c. 192.

doba ze Stráží má na trupu těsně pod plochým okrajem přiletovány tři listovité opěry pohyblivých oček, hraněných kroužků, provlečených háčkem v podobě silné labutí hlavičky, jejíž zesílený krk vybíhá z listu místo jeho řapíku obloukem do výšky tak, že se zobák hlavičky opírá o svrchní plošku okraje mísy, širokou asi 1 cm[153]. Kroužky jsou zavěšeny na masivních pravoúhlých hácích, vybíhajících ze zadní části hrdla Merkurových sošek (bust), jimiž jsou nahoře ukončeny nožky stojanu.

Bronzová opěrka ve tvaru vinného listu, nalezená v hrobě u Radovesic a reprodukovaná na obr. 156 č. 8 (list má být ovšem obrácen hrotem dolů), mohla patřiti k míse č. 11 na témž obr. Byla patrně připájena na trupu nádoby těsně pod okrajem a podpírala kroužek resp. očko, jež přečnívalo nad okraj. Byla-li tato očka tři jako u mísy ze Stráží (k zavěšení na třech nožkách stojanu), či jen dvě jako u mísy z Bubenče, nelze prozatím říci.

Mis toho druhu bylo v hrobech oblasti labsko-oderské zjištěno jen několik. Kromě mísy z Radovesic jsou známy podobné mísy (nebo jejich zlomky) ze Strak a z Hořovic(?) v Čechách, z Kvále a z Bringsvaeru(?) v Norsku, z Martebomyru na Gotlandě, a snad sem patřily také(?) dvě mísy z Dramburka a Neuhofu u Ückermünde v Pomořanech[154].

---

[153] O něco mladší exemplář obdobné mísy z doby kolem r. 100 byl objeven v žárovém hrobě u Naunheimu nedaleko Wetzlaru v porýnské oblasti. Opěrka kruhů má podobu holuba s obdobně do očka prohnutým krkem, jímž je provlečen kroužek; zobák ptáka dosahuje pod hranu okraje mísy. Obdobný nález opěrky v podobě ‚sokola' spolu se dnem mísy byl učiněn v žárovém hrobě u vsi Nettlingen (Marienburg) v Hannoversku, a třetí podobná opěrka ve tvaru holuba byla nalezena u vsi Leubingen (Eckartsberga) nedaleko řeky Unstruty v Durinsku; srov. Willers, NU. 64 a d.

[154] Píč, PA XXI. 337 a d., obr. 9 č. 11, Starož. II. 3 sl. 305, obr. 51, Šimek, ČM. 63, Preidel, l. c. 191 a d., obr. 207, Eggers, RI. 166 a d. příl. 27 (tam a pod jednotl. čísly v. i jinou lit.), tab. 8 č. 69.

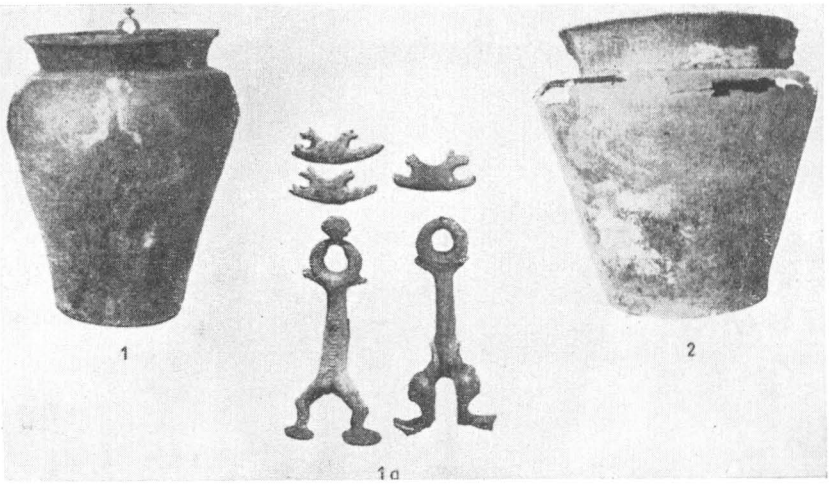

a

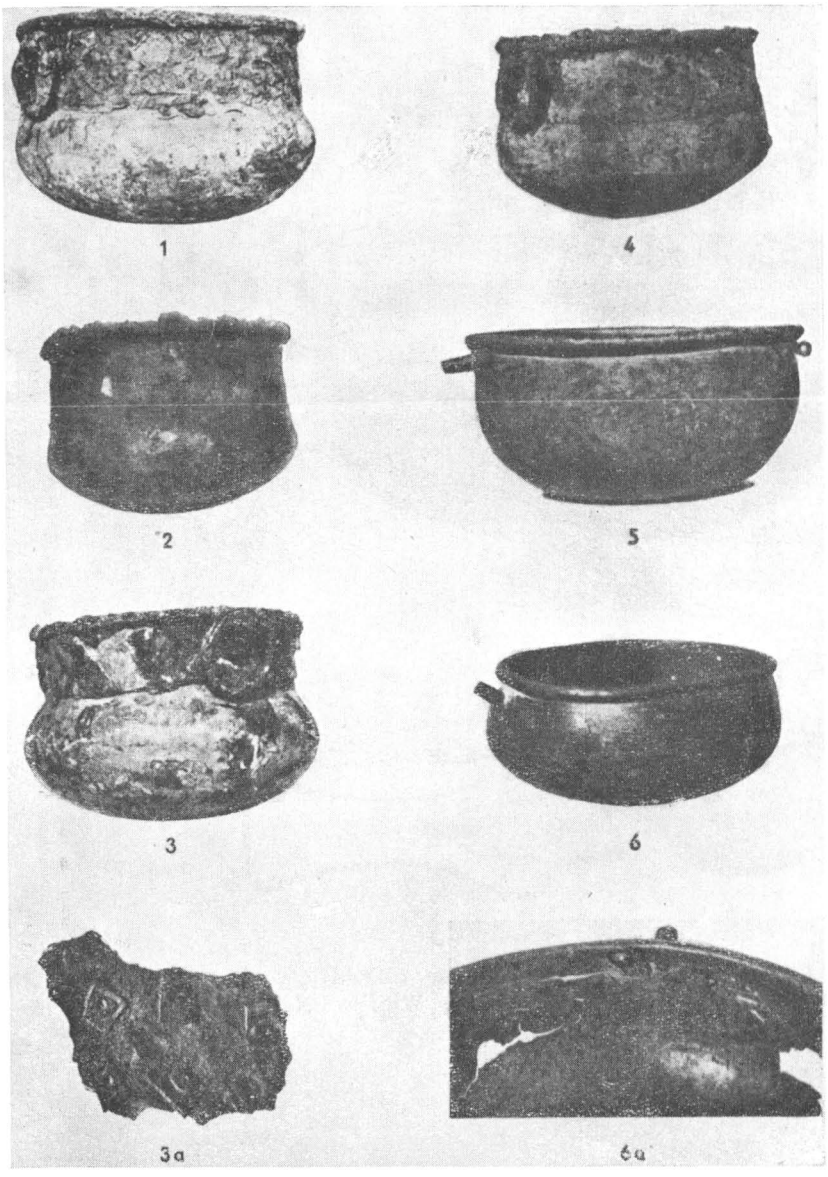

b

Obr. 168. Bronzové nádoby ze žárového pohřebiště u Harsefeldu (Stade, sz. Hannoversko, podle W. Wegewitze, Vorg. d. Stämme, tab. 330, 327).

Obr. 169. Westerwanna (Hadeln, sz. Hannoversko, podle H. Willerse, Neue Untersuchungen tab. III č. 2).

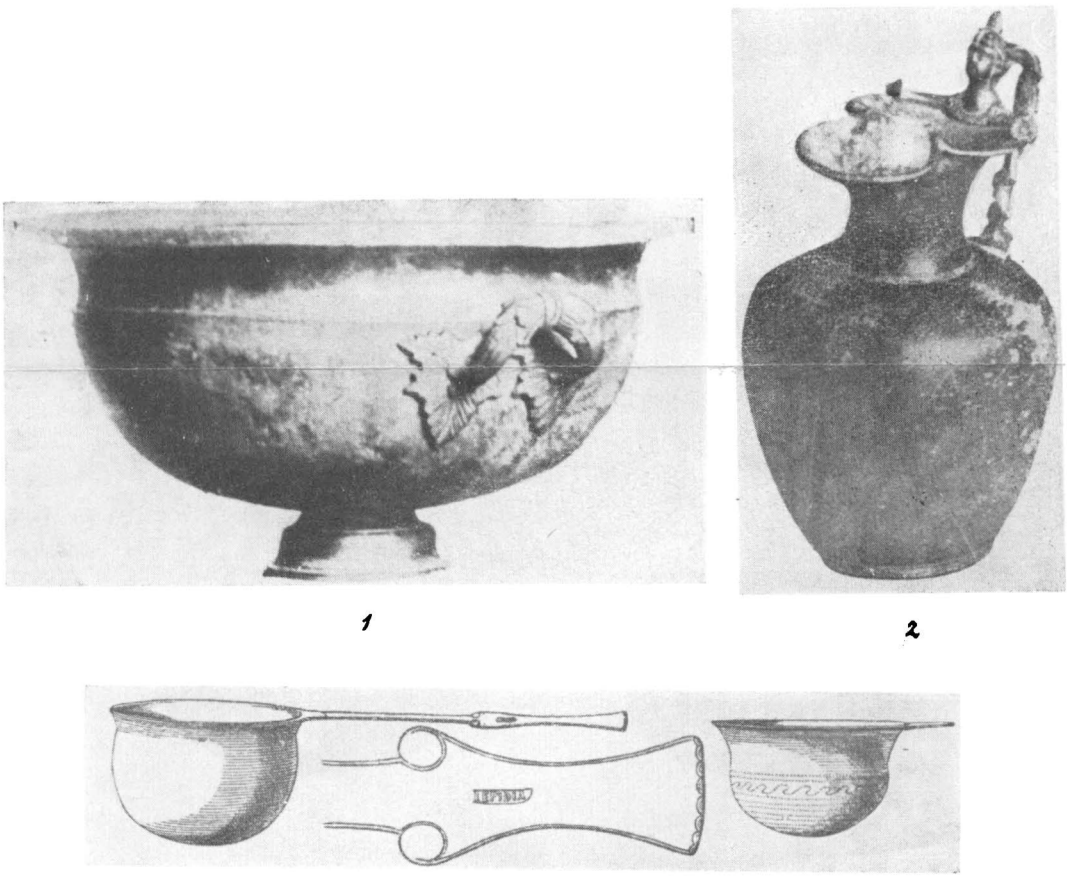

Obr. 170. Bronzové nádoby z Meklenburska: 1 Dobbin, 2 a 3 Hagenow (podle R. Beltze, VAM tab. 58 č. 82, tab. 59 č. 83, a H. Willerse, Neue Untersuchungen obr. 48).

1

2

3

Obr. 171. Hoby na Laalandě, Dánsko: 1 bronzová situla. (podle H. Willerse, Neue Untersuchungen, tab. IV č. 2), 2, 3 stříbrné poháry (podle J. Brøndsteda, Darmarks Oldtid III, obr. 156, 157).

Obr. 172. Gundestrup v dánském Jutsku, velký stříbrný kotel: asi $^1/_{11}$ (C. Schuchhardt, Vorg. v. Deutschland[3], obr. 200, podle S. Müllera).

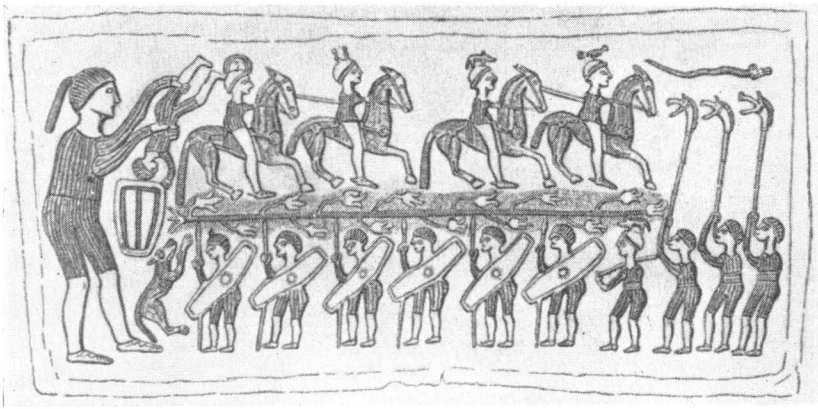

Obr. 173. Obětní průvod (lidská oběť) na stříbrném kotli z Gundestrupu (podle S. Müllera, Nord. Altertumskunde II. obr. 103).

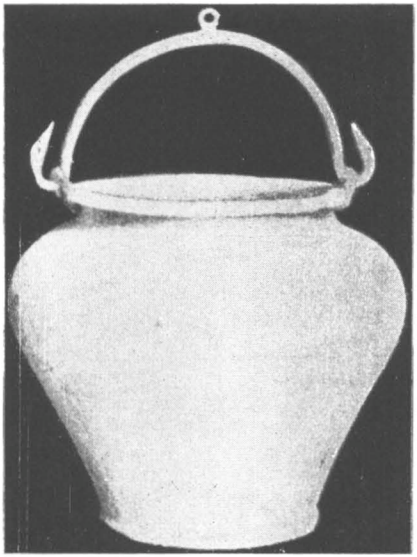

Obr. 174. Hildesheim v jz. Hannoversku, stříbrné nádoby z pokladu, nalezeného r. 1868 v sídlišti na Galgenbergu u H. (stříbrný okov podle odlitku v prov. museu v Hannoveru, H. Willers, Hemmoor, obr. 19. skupina *a—e* podle Schuchhardta, Vorg. v. Deutschland[3], obr. 223).

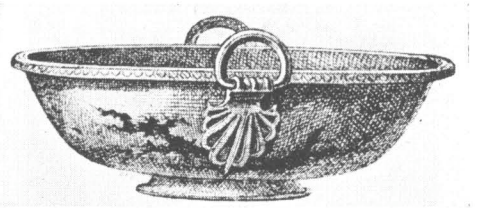

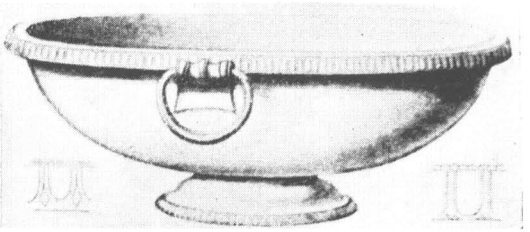

Obr. 175. Bronzové mísy s podstavcem a s pohyblivými rukojeťmi. 1 Tornebuskehøj (?), Alsen, Dánsko (podle S. Müllera, Nord. Altertumskunde II. obr. 29). 2 Gotland (podle O. Montelia, Svenska fornm. Tidskr. XI. obr. 65).

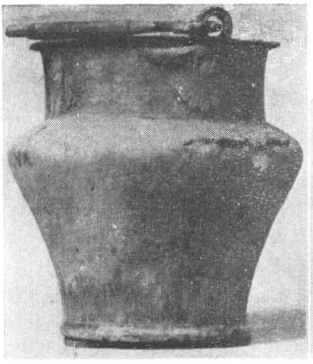

1

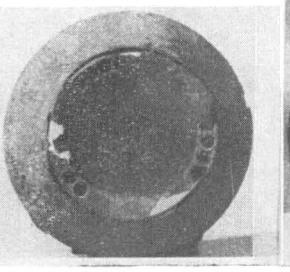

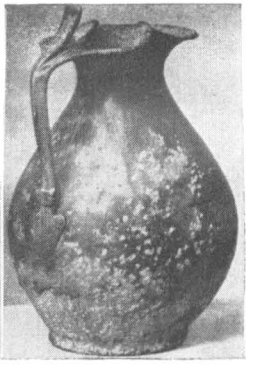

2

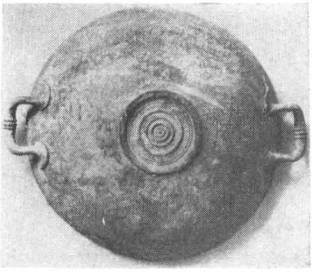

3

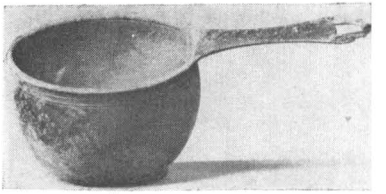

4

5

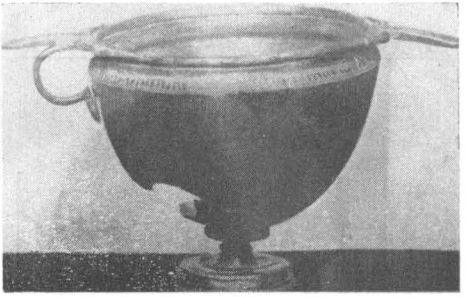

6

Obr. 176. Lubieszewo, dř. Lübsow (Gryfice, Pomořany), kovové nádoby, nalezené v kostrovém hrobě r. 1910 (podle E. Pernice, PZ IV, tab. 10—12 a obr. 5).

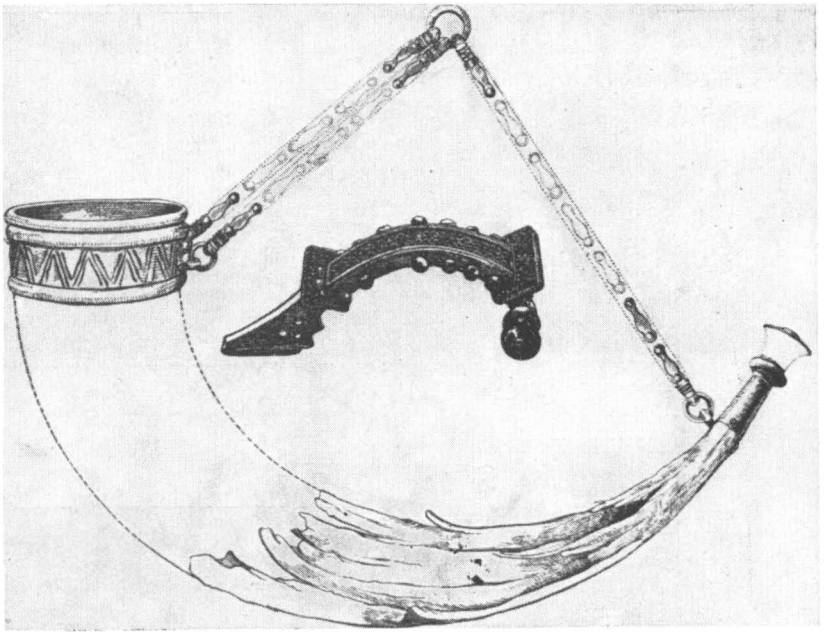

Obr. 176a. Lubieszewo (Gryfice, Pomořany), roh na pití a stříbrná spona se zlatou filigránní výzdobou z kostrového hrobu (Schuchhardt, Vorg. v. Deutschland[3], obr. 229, podle E. Pernice).

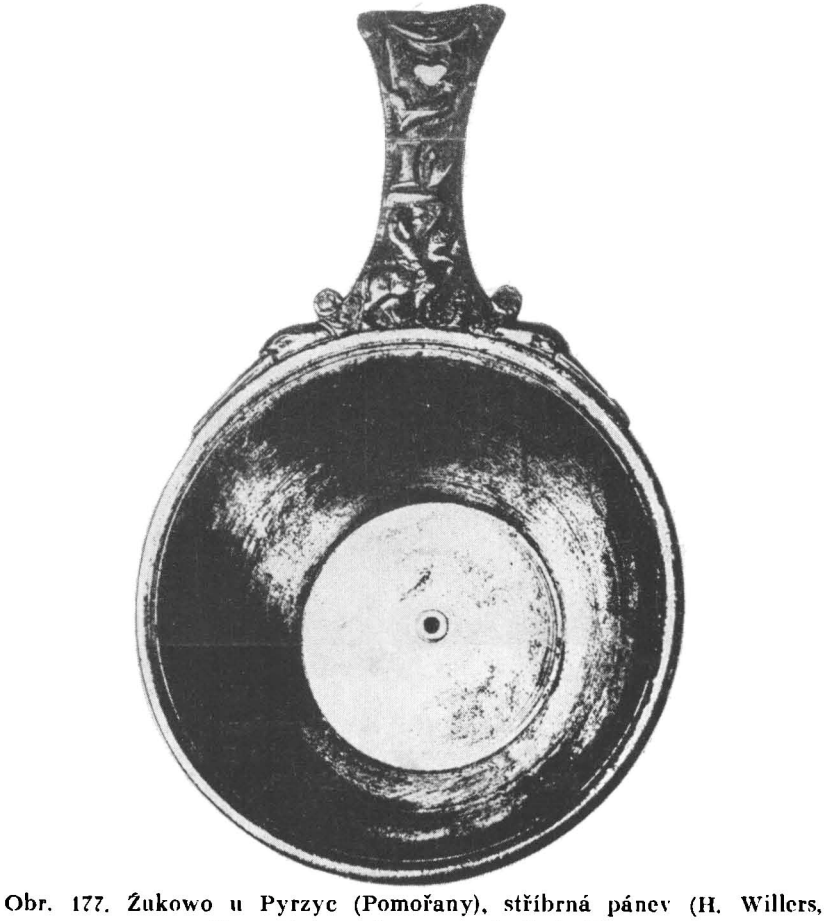

Obr. 177. Żukowo u Pyrzyc (Pomořany), stříbrná pánev (H. Willers, Neue Untersuchungen, tab. 8 č. 15).

Oba typy mis byly ovšem vyráběny v obměněných formách i v dobách pozdějších[155].

Nálezy z pohřebiště S. Bernardo u Ornavassa je datován další druh kovových nádob, importovaných z Italie do naší labsko-oderské oblasti. Jsou to bronzové konvice s okrouhlým ústím s přehrnutým okrajem a se silným svislým uchem. Z nálezů v této oblasti je dosud známo jenom několik málo exemplářů: z popelnicových hrobů u Siemianic (Kępno, v jihovýchodním Poznaňsku jižně od Kališe, obr. 179 č. 1), z Węglewic (u Wieluně, jihovýchodně od Kališe, obr. 179 č. 2) a Podwiesku (Chełmno) v Polsku, dále z Barnimu (Osthavelland) v Branibořích, ze žárového hrobu u Lucklumu v Brunšvicku (jihovýchodně od Brunšvíku, obr. 166 č. 1) a z Kjærumgaardu u Odense na ostrově Fynu v Dánsku[156]. Ke konvicím toho druhu patřily patrně také nádoby, po nichž se zachovalo několik zlomků na českých Stradonicích: ouško, zlomek jiného masivnějšího ucha, dvě vykrajované nožky (podložky), z nichž jedna je dokonale obdobná s nožkou konvice ze Siemianic, kdežto druhá je protějškem nožky konvice ze S. Bernardo u Ornavassa (obr. 150 č. 6, 9, 19)[157].

Nálezem právě zmíněné konvice na starším pohřebišti u Ornavassa, provázeným mincemi z let 150—134 před n. l., je

---

[155] Eggers, RI. 45, 166 a d., tab. 8 č. 77 a d., 9 č. 83 a d.

[156] Worsaae, Archaeologia LII část II. 376, obr. 13, S. Müller, Nord. Altertumskunde II obr. 30, Juellinge 38, Déchelette, Manuel² IV. 955, obr. 652 č. 1, Willers, Hemmoor 123, obr. 50, NU. 19, obr. 14, H. Schmidt, Hoops RL. I. 324, Beltz, tamže III. 517, Kostrzewski, Wielkopolska² 152, obr. 521, Ostgerm. Kultur I. 214 a d., obr. 241, Brøndsted, DO. III. 360 č. 27, O. Klindt—Jensen, La trouvaille de Kærumgaard, Acta Arch. XIII (1941), 145 a d., obr. 1, 2 d, 5, Ekholm, Acta Arch. XIV. 110 a d., obr. 1, Jaźdźewski, Przewodnik Łodź 1951, 50, tab. 19, Eggers, RI. 170 a d. příl. 52 (tam v. i jinou lit.), obr. 11 č. 122.

[157] Píč, Starož. II. 2 tab. 21 č. 6, 9, 19, snad i figurky tab. 20 č. 7—9, 12, 13, a j.

datován začátek výroby těchto konvic (džbánků) již do II. století před n. l.[158]

Později, v době vyvinuté kultury římské (pičhorské) již do našich končin tento typ džbánků dovážen nebyl. Místo něho se dostal do Čech i dále na sever mladší typ konvice z doby římské s prohnutým (smáčknutým) ústím s hubičkou a s figurální i jinou výzdobou obou konců dlouhého svislého ucha. V Čechách bylo dosud zjištěno osm konvic tohoto mladšího druhu, a to čtyři celé nádobky, nalezené v Praze-Bubenči (v kostrovém hrobě, dvě, obr. 158 č. 2, 2a, b)[159], ve Zlivi u Libáně (obr. 152 č. 6, 6a) a v Lysci u Teplic (obr. 158 č. 1, 1a), a čtyři zlomky uch v žárových hrobech na Pičhoře u Dobřichova (spodní části uch s hlavou ženy a s hlavou muže, tato ze stříbra, a stříbrné ucho s opěrkou v podobě hlavy bradatého kozla)[160]. Z končin severnějších jsou známy nálezy podobných konvic z Hagenova v Meklenbursku (obr. 170 č. 1), Stangerupu na Falsteru a z Hoby na Laalandě v Dánsku, z Göritz u Westernberka v Braniboří a osm exemplářů z Polska: z Lubieszewa u Gryfic (dvě, obr. 176 č. 2) a z Gronowa u Drawska v Pomořanech, z Nové Vsi u Vratislavi (obr. 179 č. 3), Prusinówa u Jarocina, Łęgu Piekarského u Turku a za východními hranicemi Ptolemaiovy Germanie ze Rządzu u Grudziądze za dolní Vislou a z Giebultówa u Krakova na horní Visle[161].

---

[158] Willers, NU. 19, 24, obr. 12 č. 6, obr. 17, Déchelette, l. c. 955, obr. 652 č. 2.

[159] B. Novotný, l. c. 46, obr. 24, Filip, AR IV. 150, obr. 83 č. 2.

[160] Píč, Pam. XIII. 69 a d., tab. 3 č. 6, XVII tab. 55 č. 8, XXI. 533 a d., tab. 42 č. 2, Starož. II. 3 sl. 99, 302, 304, tab. 54 č. 6, 6a, 65 č. 5, 66 č. 20, 67 č. 8, A. Voss — H. Schmidt, Nachrichten über deutsche Altertumsfunde XIII (1902), 65 a d., 88 a d., obr. 1 a, b, K. Karafiat, Zur Urgeschichte von Teplitz u. Umgebung, Tät.-Ber. Mus. Teplitz 1915, 36, Šimek, ČM. 63, 73, 77, Schránil, VBM. 258, tab. 54 č. 6, 7, Preidel, l. c. 184, obr. 200, Filip, PČ. 296, AR. IV. 150, Eggers, RI. 171, příl. 53.

[161] S. Müller, Ordning II č. 194, Juellinge 38, E. Pernice, PZ. IV (1912), tab. 11 č. 1, H. Schmidt, Hoops RL. I tab. 21 č. 4, Beltz,

Průvodní nálezy ukazují, že tyto konvice byly uloženy do hrobů vesměs v I. století n. l. Vyrobeny byly patrně v jižní Italii, snad v Capuji, pod zřejmým vlivem řecké industrie asi v době Augustově[162].

Z I. století n. l. pochází několik stříbrných pohárů klasických tvarů, jež se různým způsobem dostaly do naší oblasti. Je to především dvojitý pohár s oblým trupem na štíhlé nožce a s plastickou výzdobou delfíny a mořskými obludami v alexandrijském slohu z kostrového hrobu z Gosławic-Wiechuły u Opolí na horní Odře (obr. 181)[163], dále dva poháry z Łęgu Piekarského u Turku[164], dva poháry z kostrového hrobu I u Lubieszewa v Pomořanech (nález z roku 1908, obr. 176 č. 5, 6)[165], dva poháry ze žárového hrobu u Apensen (Stade) v severním Hannoversku[166], dva poháry z dvojitého kostrového hrobu u Dollerupgaardu (Ribe)

tamže III. 517, Kostrzewski, Ostgerm. Kultur 215 pozn. 1, Schuchhardt, VD.[3] 258 a d., obr. 228 č. 1, Petersen, Altschles. IX. 38, 41 a d., obr. 2, Schles. Vorz. VI. 239, Pescheck, Frühwand. Kultur 326, obr. 223, tab. 20 č. 5, Brøndsted, DO. III. 361 č. 64, obr. 151, Ekholm, Acta Arch. XIV. 110, 113 a d., obr. 5, 6, 8, Majewski, IR. 70 a d., tab. 4 č. 1, 3, Eggers, RI. 171 příl. 52, 53 (tam a pod jednotl. čísly v. i jinou lit.), tab. 11 č. 123—126.

[162] Willers, NU. 19, Preidel, KGB. I. 184, Eggers, RI. 171, Filip, AR. IV. 156 a d.

[163] Seger, Schles. Vorzeit VII (1898/9), 413 a d., 557, O. Mertins, Wegweiser durch die Urgeschichte Schlesiens, 2. vyd. (Vratislav 1906), 109 a d., Beltz, Hoops RL. III. 517, M. Jahn, PZ X (1918), 85, 117 a d., tab. 1, H. Lendel—E. Schmidtová, Mannus XXVII (1935), 302 a d., 310 a d., obr. 3—8, Majewski, IR. 97, tab. 14 č. 1, Eggers, RI. 110, 177 příl. 76 č. 781.

[164] Petersen, Altschles. IX. 38, 43 a d., obr. 8, Majewski, IR. 96 a d., Eggers, RI. 153, 177 příl. 76 č. 2094.

[165] Pernice, PZ IV. 126 a d., Jungklaus, Pommern 13, 66 a d., Schuchhardt, VD.[3] 258 a d., Lendel—Schmidtová, Mannus XXVII. 314 a d., Wegewitz, VdSt. II. 800, Majewski, IR. 96, Eggers, RI. 106 č. 688, str. 177 příl. 76, tab. 14 typ 170.

[166] W. Wegewitz, Ein Bronzeeimerfund aus d. frühen Kaiserzeit in der Feldmark Apensen, Kr. Stade, Mannus XI (1929), 152, tab. 12, Moswidi 144 a d., Eggers, RI. 116, 177, příl. 76 č. 951.

a snad i pohár z kostrového hrobu u Agersbøl Hovedgaardu (Vejle)[167] v Jutsku, a konečně dva jinak formované hrnkovité poháry s kolmou stěnou a zaobleným dnem na nízkém a širokém podstavci z kostrového hrobu u Hoby na dánském Laalandě, jejichž stěna je plasticky v podobě vlysu vyzdobena reliefními výjevy z homérské historie dobývání Troje (na jednom poháru král Priamos kleče prosí sedícího Achillea, líbaje mu ruku, o mrtvé tělo svého rekovného syna Hektora, na druhém Odysseus jedná s rekem Filoktetem, uštknutým hadem); oba tyto poslední poháry jsou signovány jménem řeckého umělce *Cheirisofa*[168] (obr. 171 č. 2, 3).

Z českých nálezů patřily pravděpodobně k stříbrnému (a pozlacenému?) poháru velmi rané výroby dvě stříbrné a pozlacené rukojeti ze žárového hrobu u Holubic (jihozápadně od Kralup n. Vlt., obr. 154 č. 4)[169].

Okolnost, že se tyto stříbrné poháry vyskytují především v kostrových hrobech a zpravidla po dvou v témže hrobě, měla dojista svůj hlubší význam (kultovní, či jako doklad hodnosti nebožtíkovy?).

Starším vývojovým stupněm tohoto druhu pohárů byly snad keltské poháry z doby pozdnělatenské, vyrobené podle vzorů hellenistických, po nichž se v řadě keltských oppid zachovaly bronzové rukojeti a jejich opěry[170], které jsou po stránce typo-

[167] Brøndsted, DO. III. 360 č. 15, O. Voss, Acta Arch. XIX (1948), 252 a d., 257 a d. (tam v. též úvahy o jiných pohárech), obr. 38, 39, 45 a j., Eggers, RI. 78, 177 příl. 76 č. 3, 17.

[168] Brøndsted, l. c. 162 a d. (*Cheirisophos*), 361 č. 64, obr. 156, 157, Eggers, RI. 88, 177 č. 246, tab. 14 č. 168; E. Schmidtová, Mannus XXVII. 315, cituje podle práce K. Friis—Johansen, Hoby-Fundet, Nordiske Fortidsminder II seš. 3 (jež mi zůstala nepřístupná) u obou pohárů značku *Cheirippos*.

[169] Š. Berger, Mitt. Central-Comm. Wien X (1884), XC, obr. 15, Píč, Starož. II. 3 sl. 301 (Píč považoval jednu z těchto rukojetí za držadlo zrcadla), tab. 53 č. 4, Eggers, RI. 142, 177, příl. 76 č. 1776, Filip, AR IV. 152.

[170] Reinecke, AuhV. V. 365 obr. 1a, tab. 63 č. 1159, 1160, Déchelette, Manuel² IV. 956 a d., obr. 653.

logické zřejmě předchůdkyněmi rukojetí a jejich opěr na poháru z Gosławic-Wiechuły. V naší českomoravské oblasti máme podobné nálezy ze Stradonic[171] a ze Starého Hradiska u Okluk[172].

Do skupiny pohárů s profilovanou nožkou patří také plasticky zdobené stříbrné poháry z proslulého stříbrného pokladu hildesheimského (obr. 174 a, d). Poklad, k němuž patřilo na 60 nádob a jiné stolní náčiní a nářadí, je velmi různorodý. Obsahuje výrobky alexandrijské, řecko-italské i gallské (srov. na př. vysoký pohár z konce II. století, obr. 174 c). Větší část jeho nádob pocházela asi z majetku bohatého Římana z počátku I. století n. l. a dostala se patrně později, ať již obchodem či jinak, do majetku germánského velmože v osadě na Galgenbergu u Hildesheimu, kde byl poklad roku 1868 objeven[173].

Drahocenné stříbrné (a některé zčásti i pozlacené) nádoby byly zřejmě velmi dlouho užívány a užíváním poškozené kusy byly domácími řemeslníky neuměle vyspravovávány. Jak ukazuje citovaný již velký pohár (obr. 174 c), byla sbírka nádob příležitostně novými kusy doplňována[174].

Z pohárů jiných tvarů třeba zde uvésti ještě dva stříbrné poháry z hrobu u Byrstedu (Aalborg) v Jutsku, a snad také pohár z kostrového hrobu II (z r. 1944) u Marwedlu (Dannenberg) ve Staré Marce[175].

---

[171] Píč, Starož. II. 2 tab. 20 č. 23, 24, tab. 23 č. 31, 32, tab. 28 č, 12; Píč a po něm Stocký, Čechy v době železné, tab. 29 č. 18, pokládali tyto rukojeti mylně za držadla zrcadel.

[172] Lipka — Sněťina, St. Hradisko tab. 5 č. 16, 20, 21.

[173] Hertzberg, Geschichte d. röm. Kaiserreiches (Berlín 1880), 406 a d., Pernice — Winter, Der Hildesheimer Silberfund, Berlín 1901, Pernice, PZ IV. 132 a d., Willers, Hemmoor 32, 173, 196 a d., NU. 94, 97, Bohn, CIL. XIII. 3. 763, Koepp, Römer in Deutschld.[3] 28, 109, 150, Beltz, Hoops RL. III. 516, Drexel — Bersu; Germ. Rom.[2] V 26 a d., tab. 41—43, Schuchhardt, VD.[3] 254 a d., a j.; srov. k tomu VG. III. 241.

[174] Schuchhardt, l. c.

[175] S. Müller, Juellinge 38, Brøndsted, DO. III. 163, 359 č. 1, obr. 158, Eggers, RI. 78 č. 15, 119 č. 1058, 177 příl. 77, tab. 14 č. 173, 174,

K nejdůležitějším pomůckám pro datování nálezů ze starší doby římské v oblasti severně od Dunaje a ke zjištění cest, jimiž k nám přicházel římský import, patří kovové pánve a soupravy naběraček a cedníků s dlouhými, většinou plochými držadly, vybíhajícími z okraje nádob. Obojí druh nádob sloužil jako nejoblíbenější luxusní stolní náčiní, které bylo při pití vína stavěno před každého účastníka hodokvasu, aby si mohl sám nápoj podle svého vkusu upraviti, mísiti víno po případě s jiným druhem, procedit je a čisté nalíti do poháru. Proto se i v germánských hrobech labsko-oderské oblasti tento druh kovových nádob representuje největším počtem nálezů. Pro zjištění doby a místa výroby jednotlivých typů nádob toho druhu a ve spojení s tím také pro určení tratí, po nichž zboží toho druhu bylo do našich končin dopravováno, mají zvlášť velký význam především četné nádoby, opatřené kolkem výrobce.

Pokud se týká pánví, zachovaly se nám zlomky nejstarších nádob toho druhu v naší oblasti již na hradišti stradonickém (především hlavičky labutí, jež tvořily esovitý konec dlouhé žlábkovité rukojeti pánve)[176] a na Moravě na Starém Hradisku u Okluk a na Hostýně[177]. Nízké, ploché pánve, k nimž náležely nádoby z těchto našich hradišť, jsou datovány nálezy na starším pohřebišti S. Bernardo u Ornavassa[178]. Na naše pozdněkeltská oppida přišly z Italie patrně záhy po připojení Norika k římské říši v době Augustově, podobně jako nejstarší capujské situly s opěrkami úšek v podobě listů a s opěrkami zakončenými delfíny[179].

G. Körner, Marwedel II, Lüneburger Blätter 3 (Lüneburg 1952), 41 a d., 53 a d., obr. 4 č. 4, tab. 6 č. 3.

[176] Píč, Starož. II. 2 tab. 15 č. 6, 20 č. 2—5, 11, 14.

[177] Lipka—Sněti na, Staré Hradisko 27, tab. 8 č. 15 (železné pánve na téže tab. č. 14 a na tab. 9 č. 21 pocházely pravděpodobně z domácí keltské dílny), Skutil, Hlasy svatohostýnské XXIX (1933), 58, tab. 1 č. 22, Z pravěku Hostýna 19, tab. I č. 22.

[178] Willers, NU. 19 a d., 69 a d., obr. 12 č. 9, 10, Déchelette, Manuel[2] IV. 953, obr. 651 č. 1.

[179] Str. 6 a d.

Tím přistupují ke dvěma cestám, jež pro dovoz těchto italských pánví do severnějších končin zjistil A. Radnóti[180], ještě další dvě trati přes norické Arelate a Vindobonu[181], po nichž přišly tyto pánve do obou našich keltských oppid Stradonic a Starého Hradiska. Touže cestou, jako na hradiště stradonické, dostaly se pánve toho druhu také dále na sever do Markkleeberka-Gautzsche u Lipska[182] a do Nienbüttlu u Ülzenu v levém dolním Polabí[183]. Pánev, nalezená v Polsku v Gniewských Mlýnech (Gniew, východně od dolní Visly)[184], přišla patrně po cestě z Carnunta nebo z Brigetia.

V stejné době, jako tyto pánve, nebo nedlouho potom začaly být z Capuje do naší oblasti i dále na sever dopravovány kovové pánve mladší výroby z doby Augustovy. Jsou to hlubší lité a kroužené pánve s mírně zaobleným břichem, plochým dnem a plochým, z okraje hrdla nádoby vybíhajícím držadlem (rukojetí), zakončeným polokruhovitým obloučkem s labutími nebo kachními hlavičkami. Plocha držadla mezi obloučkem, sloužícím k zavěšení pánve, a trupem pánve byla často zdobena stylisovaným bakchickým thyrsem s piniovými šiškami na obou jeho koncích a s tečkovanými úponkami a rozevlátou, podobným způsobem naznačenou páskou po obou stranách střední části thyrsu. Vnitřek bronzových pánví bývá často pokryt t. zv. bílým kovem. Vedle thyrsu bývá někdy na rukojeti vtlačen kolek se jménem výrobce v druhém pádě. Pánví toho druhu, celých nebo ve zlomcích bylo na př. v Čechách objeveno dosud na 15 nalezištích asi 24, z toho s kolkem asi osm (Pichora u Dobřichova asi 6 držadel, z nich jedno s kolkem PCIPI · POLIBI(?), na druhém držadle kolek neči-

[180] Radnóti, Bronzegefässe 14.

[181] VG. III. 129 a d., 176 a d.

[182] Frenzel—Radig, Vorgesch. Sachsens[2] 414 obr. 279, Voigt, Germanen 100, 171 č. 163, Eggers, RI. 110, 171 č. 787, tab. 12 č. 130.

[183] Willers, Hemmoor 106, NU. 21, H. Schmidt, Hoops RL. I. 323, Déchelette, Manuel[2] IV. 953, Eggers, RI. 120, 171 č. 1067.

[184] Eggers, RI. 151, 171 č. 2040.

telný, dále Nebovidy u Kolína, Kolín, Nymburk, Straky u Nymburka s kolkem [E]PILIROM(ani, obr. 159 č. 1), Lysá n. L. (dvě, jedna s kolkem C · BVCCION(is) OMVL(li), Zliv u Libáně s kolkem PAPIRI · FELIC(is, obr. 152 č. 11), Vrutice Kropáčová u Mladé Boleslavi, Obříství u Mělníka s kolkem NORBANI (obr. 157 č. 4), Praha-Bubeneč (obr. 155 č. 5, 5a), Holubice (obr. 154 č. 1) a Mikovice u Kralup, Třebusice u Slaného čtyři exempláře, z toho jedno držadlo s kolkem MHERENI[185], Kněževes u Rakovníka a Lysec na řece Bílině u Teplic se dvěma kolky TI · ROBILI · SI(ti)[186] — C · ATILI · HANNON(is)[187]).

Z končin dále na sever je známo 15 pánví tohoto staršího druhu (z 12 nalezišť: Bornitz u Žiče-Altenburka (dvě, jedna z nich se čtyřmi ptačími hlavičkami a s kolkem M. Plinia Diogena), Neuhaldensleben u Stendalu v prov. Saské, Brémy-Woltmershausen (pánev byla jako schránka pokladu římských mincí uzavřena připoutaným stříbrným plechem a ukryta v korytě řeky Vesery, z něhož byla vybagrována), Kalübbe (dvě) a Schwinkendorf u Malchima v Meklenbursku, Kvåle na západním pobřeží Norska, Lubieszewo (dř. Lübsow, dvě, obr. 176 č. 4) a Malý Moitzow u Gryfic v Pomořanech, Zielona Góra u Chojny v Nové Marce, Oderberg v Branibořích, a konečně dvě malé pánve s odchylně formovaným — dovnitř prohnutým, u dna rozbíhavým — trupem a pestřeji zdobenou rukojetí z Fichten-

[185] Preidel, GKB. I. 188.

[186] Tak třeba doplňovati jméno Robiliovo podle nálezů v Pannonii, srov. Radnóti, l. c. 57, tab. 17 č. 27a, b.

[187] Píč, Starož. II. 3 sl. 100, 302, 304, tab. 53.1, 54.11, 56.14, 57.4, 68.24, 78.4, Willers, NU. 75, S. Müller, Juellinge 38, Šimek, ČM. 67 a d., Schránil. VBM. 257, tab. 54 č. 10, Preidel, l. c. 185, 188, obr. 201, 202, B. Svoboda — J. Dobiáš, PA XLI (1936—1938), 129 a d., B. Novotný, AR I (1949), 52 a d., obr. 24, Filip, AR IV. 144, obr. 83 č. 1.

berka u Liebenwerdy v prov. Saské a z Poggendorfu u Grimmen v Pomořanech[188].

Podle úsudku Willersova[189] byl tento typ pánví vytvořen v době vlády Augustovy v liteckých dílnách *Trebelliů* (Cn. Trebellius Crescens a Cn. Trebellius Romanus) v Capuji. Zároveň je také vyráběli *Papirius Libertus* a *Papirius Felix*. Potom se lití tohoto druhu pánví věnovali také jiní výrobci capujští, především *Cocceiové, Epilius Romanus, Norbanus* a *Phileros*[190]. *Philocalus*, o němž se Willers domníval[191], že patřil rovněž k těmto výrobcům, je dosud nálezem dvou zlomků rukojetí v žárovém hrobě na Pičhoře u Dobřichova[192] doložen jenom jako výrobce pijáckých souprav naběračeк a cedníčků z doby Augustovy (v. níže). Z doložených výrobců tohoto typu pánví nejsou až dosud, jak se zdá, v nálezech z oblasti labsko-oderské zastoupeni kolkovanými pánvemi Trebelliové, Cocceiové a Phileros. Zato se v nich objevují výrobky s kolky *P. Cipia Polybia, Tib. Robilia Sita* nebo *Sitia* (gen. *Siti)* a *C. Atilia Hannona*. Až na tři poslední nejsou jména těchto výrobců podle seznamu Willersova[193] v Pompejích a Herculaneu vůbec zastoupena. Willers hledal pro to u *Trebelliů* (které pokládal podle pánve, nalezené v prosinci r. 1900 v korytě řeky Rýna u Weisenau, za vlastní původce tohoto typu pánví) vysvětlení v omezeném měřítku výroby, neboť při masové výrobě by se byly v Pompejích jistě také některé pánve toho druhu docho-

[188] Beltz, VAM. 342 č. 5, 328 č. 8, Pernice, PZ IV. 137 a d., S. Müller, l. c. 38, W. Schulz, Jahresschr. XI (1925), 61 a d., tab. 15 obr. 6, Eggers, PZ XXIII (1932), 256, obr. 7, RI. 171 a d. příl 57, 58, tab. 12 č. 131—135, Ekholm, Vinskopor 7 a d., 40, obr. 1, Acta Arch, XIII (1942), 208 a d., obr. 3, 4 (v obou pracích v. i jinou lit.), Klindt—Jensen, Acta Arch. XII. 155 a d., 173 a d., obr. 9 c, 10 a, Voigt, l. c. 100, Majewski, IR. 76, 78.

[189] Willers, NU. 74.

[190] Tamže 74, 89.

[191] Tamže 74 a d., 89 č. 152.

[192] Šimek, ČM. 72.

[193] Willers, l. c. 85—88.

valy[194]. To by snad bylo možno říci i o většině ostatních výrobců nahoře jmenovaných. Pokud se týká nejstarších tvarů pánví, u nichž byl v oblouku labutího krčku a mezi labutí hlavičkou a obloukem na konci držadla ponechávána ještě prázdný otvor, ukázala se asi při praktickém použití poměrně záhy jejich slabá stránka tím, že se labutí hlavičky i s obloučkem krku labuťky snadno ulamovaly, čímž byla poměrně drahá nádoba znehodnocena. Že tomu bylo opravdu tak, dokládá skutečnost, že na většině držadel pánví toho druhu jsou labutí hlavičky i s volným krčkem ulomeny[195]. Tato malá odolnost byla nepochybně příčinou, že se začaly vyráběti pánve, na nichž je dřívější otvor mezi krkem a hlavou labuťky vyplněn kovem a oblouk labutího krčku je od hlavičky oddělen jenom ornamentálními rýhami. Tímto zpevněním získal oblouček na konci držadla, sloužící k zavěšení pánve, větší odolnost.

Pokud se týká datování pánví s labutími hlavičkami, myslím, jak jsem právě uvedl, že typologicky za nejstarší (jiného důkazu nálezy zatím neposkytují) musíme považovati pánve, u nichž byl ještě v oblouku labutího krčku ponechán prázdný otvor. K tomuto typu patří v naší oblasti především výrobky *Tiberia Robilia Sit(i)a a C. Atilia Hannona* (Lysec), jejichž stáří je doloženo také tím, že pánve byly ještě opatřeny nízkými nožkami, přiletovanými na dně[196]. Tyto pánve začaly být nepochybně vyráběny v Capuji už za Augusta. Výroba mladšího typu pánví s krčkem labuti již jen stylisticky naznačeným pokračovala patrně v době po Augustovi v první polovině I. století n. l. Pánve toho druhu vyráběli a do našich končin posílali (af již sami či prostřednictvím jiných obchodníků) *Papirius Felix* (obr. 152 č. 11, Zliv), *Papirius Libertus* (Schwinkendorf v Meklenbursku[197]), *Norbanus* (obr. 157 č. 4, Obříství), *Epilius*

[194] Tamže 74; pánev z Weisenau v. tamže 74 (podrobný popis), 89 č. 138, tab. VI. č. 3.

[195] Srov. Píč, Starož. II. 3 tab. 53 č. 1 (Holubice), 78 č. 4 (Pičhora), Ekholm, Vinskopor 8 obr. 1 (Kvåle u Sogndalu, záp. Norsko).

[196] Willers, l. c. 75, obr. 43.

[197] Tamže 89, tab. VI č. 4, Klindt—Jensen, l. c. 174.

Romanus (obr. 159 č. 1, Straky) a j., a začal s jeho výrobou, jak se zdá, také *P. Cipius Polybius* (Pičhora)[198].

Vedle tohoto typu přinesla doba po Augustovi hlavně dva mladší typy pánví, jež nalezly ohlas v našich končinách. Především to byly pánve s měsíčkovitým výkrojem na konci držadla. K této úpravě rukojeti vedly zřejmě důvody čistě praktické, které se méně ohlížely na tradiční ladnost úpravy rukojetí a dávaly přednost pevnému a trvanlivému tvaru držadla. Proto byla opuštěna okrasa oblouku na konci držadla labutími (nebo kachními) hlavičkami a vytvořen jednoduchý pevný oblouček kolem polokruhovitého nebo měsíčkovitého otvoru. Později byla věc ještě více zjednodušena a v rozšířeném konci držadla ponechán prostý měsíčkovitý výsek, sloužící již jen a jen svému vlastnímu praktickému účelu — zavěšení pánve. Výrobci se ovšem snažili i tu zkrášliti rukojeť pánve tím, že měsíčkovitý výsek zasadili do středu kruhovitě vykrouženého ozdobného terče, do něhož se trup držadla obloukovitě rozšiřoval[199].

Výrobou toho druhu pánví se zabývali *Urbanus Epidi,* jehož pánev, nalezená na Annabergu nedaleko Haltern nebo v jeho sousedství, podržuje ještě thyrsos jako ozdobu dlouhé plošky rukojeti, dále *C. Fadius,* jehož velká pánev, dlouhá 41·3 cm, váží 2·15 kg (v museu v Lyoně) a má již místo thyrsu řadu tečkovaných kroužků, *Tib. Robilius Sit(i)us,* jehož pánev z pohřebiště u Hagenova také již nemá thyrsu, zato však má půlkruh pod měsíčkovitým výsekem vyzdoben sedmi paprskovitě zavěšenými tyčinkami s koulí na zevním konci a kruh na okraji terče má vyplněn pečlivě žebérkovanými vavřínovými listy, a j. Později vyráběli prostší pánve s měsíčkovitým výsekem *Cipiové* (Cipius Isocrysus, Cipius Nicomachus, Cipius Pamphilus, Cipius Princeps), *Q. Masurius, Ansius Epa-*

[198] Šimek, ČM. 67 a d., Schránil, VBM. 257 a d.

[199] Willers, NU. 76, Šimek, l. c. 68, Preidel, l. c. 186, obr. 203, a j.

phroditus a j.[200] Podle zjištění Radnótiho se výrobou tohoto typu nádob zabývali asi v době Claudiovců také oba *Trebelliové*, Cn. Trebellius Romanus i Cn. Trebellius Crescens[201]. Thyrsu výrobci těchto nádob kromě jediného *Urbana* k výzdobě rukojeti již, jak se zdá, neužívali[202].

V naší oblasti se vyskytly pánve s měsíčkovitým otvorem, ale bez kolku, na žárovém pohřebišti u Třebusic (Louny) v Čechách (dvě držadla)[203] a u Uherského Hradiště na Moravě[204], s kolkem TI · ROBILI · SITI na žárovém pohřebišti u Hagenova v Meklenbursku, bez kolku v Jutsku, na třech nalezištích v Pomořanech (Lubieszewo, Postomino, Rusowo) a dvě v Branibořích (Göritz, Kuhbier)[205].

Měsíčkovitý výsek v terči držadla se ovšem také zase osvědčil jako ne dosti praktický, neboť jednak byl stále ještě příliš malý, takže ozdobný terč kolem něho mohl býti při zavěšování pánve lehko poškozen (poškrábán), jednak nebyl jeho tenký okraj pro zavěšování dosti pevný[206]. A tak se dospělo k vynechání celého středního kruhu v ozdobném kruhovitém terči jako otvoru pro zavěšení pánve[207], a plech na okraji otvoru byl ohrnut, čímž se okraj otvoru stal odolnější. K tomuto vývojovému stadiu dospěl podle nálezů v Nymburce v Če-

[200] Willers, l. c. 76 a d., 86 a d., 89, tab. VI č. 6, 7, tab. VII č. 10, 11, Radnóti l. c. 41 a d.

[201] Radnóti l. c. 44 a d., tab. 17 č. 31a, b, tab. 19 č. 2, 2a.

[202] Willers, l. c. 77.

[203] Preidel, l. c. 188, obr. 203.

[204] Rzehak, Röm. Eisenzeit 231, obr. 21, Šimek, ČM. 68.

[205] Willers, NU. 77, Beltz, Körchow 40 a d., obr. 45 a, Ekholm, Vinskopor 7, 32, obr. 2, Majewski, IR. 77 č. 97 a d., Eggers, RI. 172 příl. 59 (tam v. i jinou lit.).

[206] To snad bylo také jednou z příčin, že se tyto pánve netěšily u Germánů tak velké oblibě jako jiné druhy pánví; Eggers, RI. 172 příl. 59, jich napočetl na celém území od Rýna až po východní hranice Ptolemaiovy Germanie celkem 11 (a jednu z Borówek u Lowicze západně od Varšavy, srov. Majewski, IR. 77 č. 96, tab. 15 č. 10).

[207] Willers, NU. 77 a d., Šimek, ČM. 68 a d., Preidel, l. c. 186 a d., Radnóti, l. c. 50 a d.

chách a v Hoby na dánském Laalandě[208] také *Cn. Trebellius Romanus*. Hlavními výrobci tohoto typu pánví se v Capuji stali *Cipiové* a *Ansiové*. Z pánví Cipiů nalezly v oblasti labsko-oderské a zejména v zemích skandinávských velkého rozšíření výrobky *P. Cipia Polybia*[209]. Kromě nich se v nálezech také několikrát vyskytly pánve *L. Ansia Epaphrodita*[210]. Po jednom exemplář se dosud vyskytly v severských zemích pánve s kolkem *L. Ansia Diodora* (Juellinge na dánském Laalandě)[211], *Lucretia (Avelsgärde*, Blekinge, Švédsko)[212] a *Narcissa* (Vemmerlövstorp, švéd. Skåny: NARCISSCATT·)[213].

Na rukojetích pánví tohoto typu se thyrsos nebo jiná ornamentální výzdoba vyskytuje již jen zcela výjimečně (thyrsos: Broholm na dánském Fynu, Askeby na Møenu; jiná výzdoba: Hoby na Laalandě, Sperrestrup na Sjælandě)[214]. Na pánvích obou hlavních výrobců P. Cipia Polybia a L. Ansia Epaphrodita se již thyrsos ani jiná rytá ornamentální výzdoba nevyskytuje. Místo ní se dostává rukojeti na ozdobnějších exemplářích větší plasticity tím, že okraje dostávají tvar dvojitých plastických žebérek, z nichž vnitřní je pře-

[208] B. Novotný, Filipův sborník (rukop., Praha 1950), 104 a d.: v květnu 1943 byl v žárovém hrobě u Nymburka nalezen v hliněné popelnici se zlomky pánvice také kus rukojeti s kruhovitým otvorem a s čitelným kolkem CNTREBELLIROMANI; bohatě zdobená pánev z Hoby s kruhovitým otvorem v terči rukojeti má kolek CNTREBELLI · ROMANI, K. F. Johansen, Hoby-Fundet, Nord. Fortidsminder II. 3 (1923), 19, 140 a d., obr. 17, 18, Ekholm, Vinskopor 8, 32, 37 (tam v. i jinou lit.), Brøndsted, DO. III. 160, 361 č. 64, Radnóti, l. c. 51 pozn. 7.

[209] Willers, l. c. 77 a d., 85 a d., obr. 44, 45, Šimek, ČM. 69 a d., Preidel, l. c. 186 a d., Ekholm, l. c. 7 a d., 32, a j.; nominativní tvar rodového jména P. Cipia Polybia byl *Cipius*, nikoli *Cipio*, jak mylně soudil Schránil, VBM. 258, 361.

[210] Willers, l. c. 78, 87, tab. 7 č. 8, Ekholm, l. c. 9, Brøndsted, DO. III. 160 a d., obr. 154.

[211] S. Müller, Juellinge 19, 32, tab. II č. 1, Ekholm, l. c. 9, 37. obr. 4, Brøndsted, l. c. 162, 361 č. 61.

[212] Willers, NU. 89 č. 146, Ekholm, l. c. 38.

[213] Willers, NU. 89 č. 148, Ekholm, l. c. 38.

[214] Ekholm, l. c. 7 a d., 32, 37 a d. č. 19, 21, 24, 31 obr. 3.

sekávané, a horní plocha rukojeti mezi žebérky je po délce a zejména v terči kolem kruhovitého otvoru mírně vypouklá. Klasická přímo ukázka této pokročilé výroby pánví z litecké dílny *P. Cipia Polybia* se nám uchovala v hromadném nálezu (depotu) na poli P. Tomina u *Řepova* (u Mladé Boleslavi v Čechách, obr. 159 č. 4), v těsné blízkosti staré obchodní trati z Norika k dolní Odře[215]. Pánev má kromě obvyklé výzdoby vykrouženými rýhami ještě zcela neobvyklou ozdobu: má na vnější straně pod okrajem, přímo proti držadlu, upevněn kruh, zapadající oběma konci do očka, jež podpírá reliefní hlavička menady s trojdílným účesem a páskou nad čelem. Rozměry hlavičky a kruhu jsou sladěny tak, že kruh ve svislé poloze tvoří rámec hlavičky. Tato ozdoba dodává řepovské pánvi mimořádné ceny proto, že jde, jak se zdá, o jediný až dosud známý nález toho druhu z dílny Polybiovy. Snad mohla k podobné pánvi náležeti bronzová destička s hlavičkou menady z Luhmühlen, o níž se Willers domníval, že patřila k bronzové situle[216]. Přechod od hlavičky menady k ploše trupu nádoby tvoří révový list, směřující špičkou dolů. Vnitřek a okraj nádoby byl pokryt bílým kovem. Těsně pod okrajem ve výši hlavičky menady je povrch nádoby zvlněn v podobě mírně zaobleného pásku (plochého žebérka), ohraničeného s obou stran reliefními rýhami.

Otázku, kdy byla řepovská pánev v capujské dílně P. Cipia Polybia vyrobena, nelze zatím zcela určitě zodpověděti. Podle studií Willersových začala tato dílna pracovati asi jeden lidský věk před zánikem Pompejí a její výroba dosáhla nejvyššího rozkvětu za Claudia a Nerona[217], tedy kolem polovice I. století n. l. Do té doby bychom asi mohli klásti také vznik naší pánve[218]. Do našich končin mohla ovšem přijíti o něco málo

[215] VG. III. 162 a d., 169, 175.

[216] Šimek, ČM. 69; nález z Luhmühlen v. Willers, Hemmoor 48 a d., 186, tab. 4 č. 6.

[217] Willlers, NU. 78.

[218] Šimek, ČM. 70; datování Preidlovo, l. c. 187, leg. k obr. 204, k roku 100 n. l. je neodůvodněně pozdní, uvážíme-li, že Polybius vy-

později, jak na to možná ukazují jiné dvě nádobky z téhož řepovského nálezu, naběračka a cedníček s kolkem *L. Compitur(i)a Cinny* (obr. 159 č. 2, 2a, 3)[219], ale vzhledem k tomu, že u celého nálezu řepovských nádob šlo zřejmě o sklad, uschovaný do písku, nikoli o hrob[220], není důvodu datovati uložení jeho do země až do doby kolem konce I. století, jak myslil Preidel[221].

Pánev z Řepova s kolkem Polybiovým spolu se soupravou obou menších nádobek na cezení vína, naběračky a cedníčku, a s jinými dosud zjištěnými nálezy pánví s měsíčkovitým a

ráběl také již pánve s měsíčkovitým otvorem na konci rukojeti, které sám P r e i d e l (186 a d.) datuje do začátku I. století (tak Preidel v textu, kdežto v legendě k obr. 203 má: „kolem polovice I. stol. po Kr."), a že Polybius dokonce snad začínal svou výrobu také litím pánví s labutími hlavičkami, v. výše rukojeť s Pichory, což by ukazovalo do prvních desítiletí I. století.

[219] Š i m e k, ČM. 70; více o nich v. níže.

[220] Na to třeba znovu upozorniti vzhledem k neodůvodněné tradici, zaviněné nesprávným nápisem ve staré exposici sbírek NM v Praze; tato tradice ovlivnila na př. výklad E g g e r s ů v, RI. 48 a d., 143 č. 1829, mapka C na str. 49 a tab. mapa 19, že šlo v Řepově o kostrový hrob typu „knížecích" hrobů lubieszewských (lübsovských). Protože se tím zkresluje obraz rozšíření této skupiny hrobů, upozorňuji tu znovu, že podle sdělení nálezce, resp. majitele naleziště „Na včelníku" u Řepova, inteligentního rolníka P. Tomina, nešlo o kostrový hrob, nýbrž o sklad bronzových nádob a j., nalezený r. 1904 v čistém písku, nikoli v tmavé vrstvě, a bez jakékoli stopy po kostech; v písku stály dvě velké nádoby, okov a pánev s kolkem Polybiovým, menší nádoby bronzové a jiné drobnější předměty byly uloženy v okovu, jehož povrchová patina nese otisky látky resp. pytle, v němž byl do písku uložen. Kostry byly podle určitého tvrzení Tominova objeveny laborantem NM v Praze Landou teprve později (po koupi skladu bronzových nádob Národním museem, k níž došlo v roku 1909) o p o d á l skrýše bronzových nádob; srov. o tom mou zprávu ČM. 78 pozn. 1, a k tomu VG. III. 163, 169. Mám dnes ostatně pochybnosti o tom, byly-li opravdu také všecky drobnosti, nůžky, dvoje kování rohu na pití a j., zapsané v musejním inventáři jako součást nálezu, získaného koupí r. 1909, v bronzovém okovu nalezeny a nepocházejí-li z pozdějšího kopání ve skutečných hrobech.

[221] P r e i d e l, l. c. 190; v textu soudí také Preidel, že obě nádobky, naběračka a cedníček, byly vyrobeny již kolem polovice I. století n. l.

kruhovým otvorem v terči rukojeti — dvěma pánvemi (držadly) z Třebusic a pánví z Nymburka s kolkem *Cn. Trebellia Romana* — mají pro nás ještě také jiný historický význam: jsou dokladem, že import bronzových nádob kampanských šel do Čech po obou cestách z norického Arelate nejméně po celou první polovici I. století n. l. a nepřestal s pádem a vypuzením markomanského krále Marobuda, jak se kdysi mylně domníval Willers[222]. Willers se také spolu s jinými archeology mýlil v názoru, že kultura dobřichovská v středních a severních Čechách a především popelnicový hřbitov na Pičhoře u Dobřichova patřily Markomanům. Správný byl Willersův poukaz na to, že Marobud měl s římskou říší přátelskou smlouvu, která římským obchodníkům zajišťovala *ius commercii* na jeho území[223]. Ale toto právo obchodování to bylo, jež jim zároveň také zaručovalo volný průchod rakouským Podunajím, kde byli Markomani podle výslovného svědectví Tacitova, Ptolemaiova a Velleiova usídleni[224], dále na sever do dnešních Čech a především do bohaté, v bezpečí a míru daleko od hranic římského imperia žijící oblasti hermundurské, totožné s oblastí kultury dobřichovské[225]. Jak úspěšný byl obchod římských kupců s touto oblastí středních a severních Čech, dokazuje právě množství (téměř půl druhého sta) kovových — na tehdejší dobu velmi drahocenných — nádob, nalezených až dosud v této oblasti, nádob, které z největší části nebyly určeny

[222] Willers, NU. 27 a d., 75, a proti tomu Šimek, ČM. 69 a d.; mé stanovisko přijal též Schránil, VBM. 258.

[223] Tacitus, Ann. II. 45: Arminius... fugacem Maroboduum appellans... per dona et legationes petivisse foedus. 62: Veteres illic [v sídle Marobudově] Sueborum praedae et nostris e provinciis lixae ac negotiatores reperti, quos ius commercii, dein cupido augendi pecuniam, postremum oblivio patriae suis quemque ab sedibus hostilem in agrum transtulerat.

[224] Tacitus, G. 41, 42, v. cit. VG. II. 185 pozn. 6; Ptolemaios II. 11, VG. I. 74 ř. 20 a d., 136, II. 194 a d., III. 176 a d., 179 a d.; Velleius Pat. II. 109, v. k tomu VG. I. 136 text a pozn. 1; srov. k tomu Šimek, KG. 8 a d., 93 a d., 103 a d.

[225] Srov. str. 217 a d.

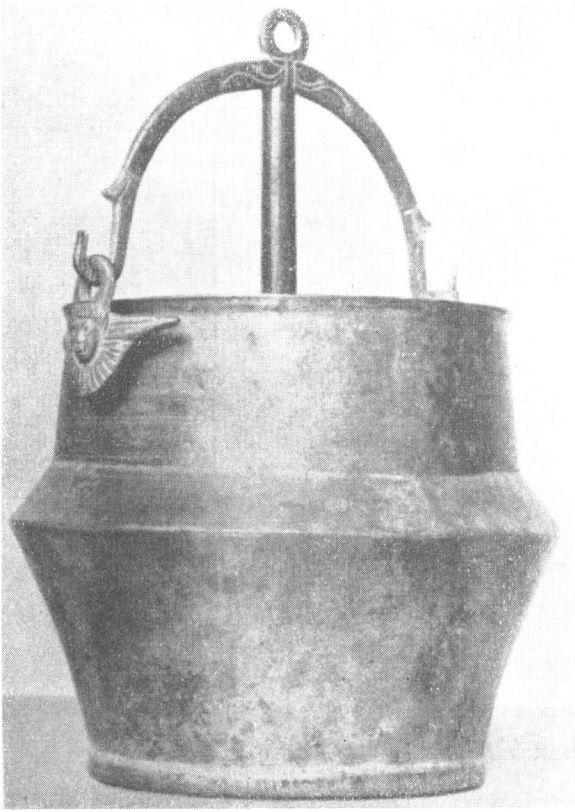

Obr. 178. Gnewikow (Neu-Ruppin, Branibory). bronzový okov (podle J. Kostrzewského, Ebert RL. II, tab. 132b).

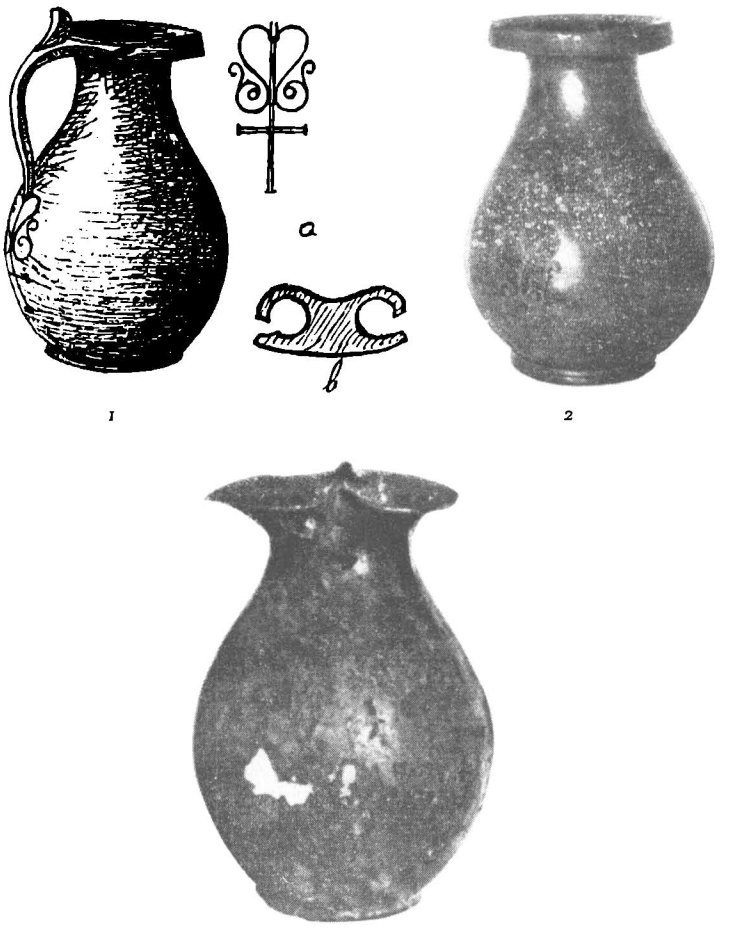

Obr. 179 Bronzové konvice, nalezené v Polsku: 1 Siemianice u Kępna (podle J. Kostrzewského, Ostgerm. Kultur I, obr. 241), 2 Węglewice u Wieluně (podle K. Jażdżewského, Przewodnik Łódź, tab. 19), 3 Nová Ves u Vratislavi (Chr. Pescheck, Frühwandal. Kultur, tab. 20 č. 3).

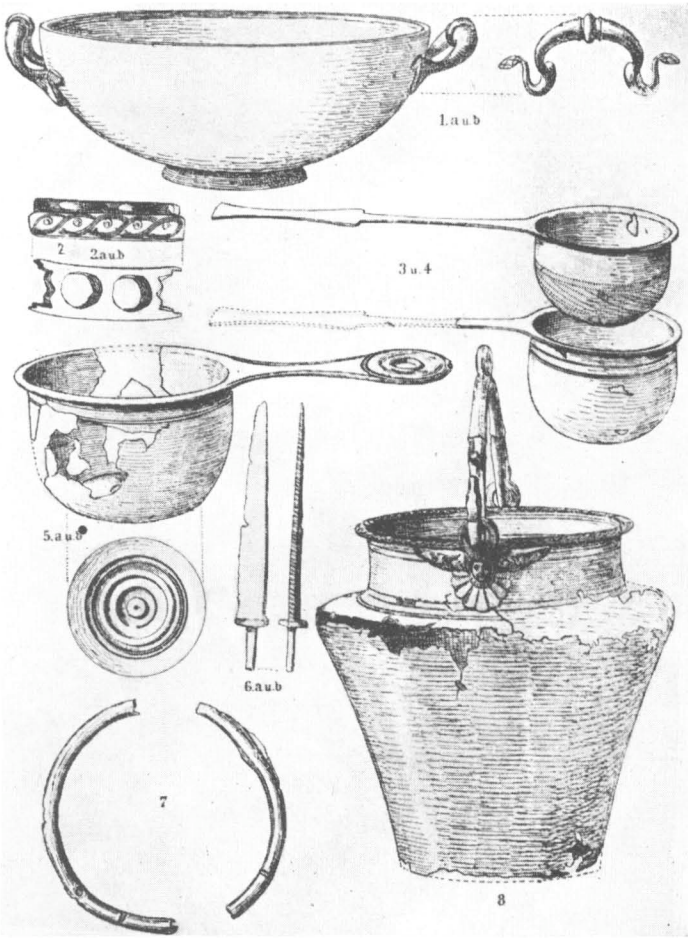

Obr. 180. Gosławice—Wiechula u Opolí ve Slezsku, nález bronzových nádob a j. v kostrovém hrobě (podle M. Jahna, PZ X. 84 obr. 4).

Obr. 181. Goslawice Wiechula u Opolí ve Slezsku, stříbrný pohár, nalezený v kostrovém hrobě (podle M. Jahna, PZ X. tab. 1).

Obr. 182. Dębe u Kališe, nálezy v žárovém hrobě z I. století n. l. (podle M. Jahna, Vorg. d. Stämme III, tab. 406).

Obr. 183. Kolín n. L., hromadný nález keltských železných nástroju, nářadí a j. (podle J. Filipa, Prav. Československo, obr. 72).

Obr. 184. Hradiště u Stradonic (Beroun. Čechy): nářadí nástroje, šperky a jiné nálezy ze železa, bronzu, skla a kosti (podle J. Schránila, Vorgesch. B. M., tab. 51).

Obr. 185. Nálezy z doby pozdněkeltské na Moravě: 1–16, 18–23, 25 a d. Staré Hradisko nad Okluky, 17 Ptení u Plumlova, 24 Přísnotice u Židlochovic (podle J. Schránila, Vorgesch. B. M., tab. 32).

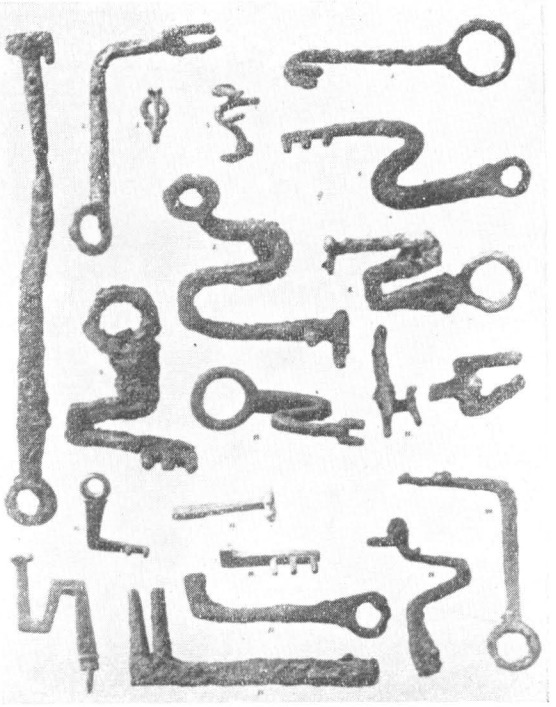

Obr. 186. Stradonice u Berouna, Čechy, bronzové klíče (podle J. L. Píče, Starož. II. 2 tab. 32).

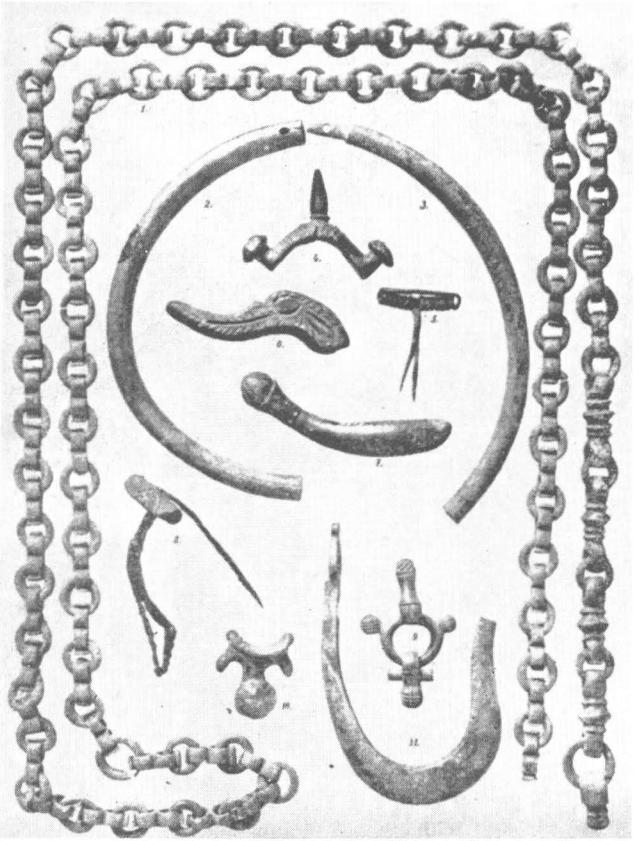

Obr. 187. Stradonice u Berouna, Čechy, bronzový řetěz, kování a j. (podle Píče, Starož. II. 2 tab. 15).

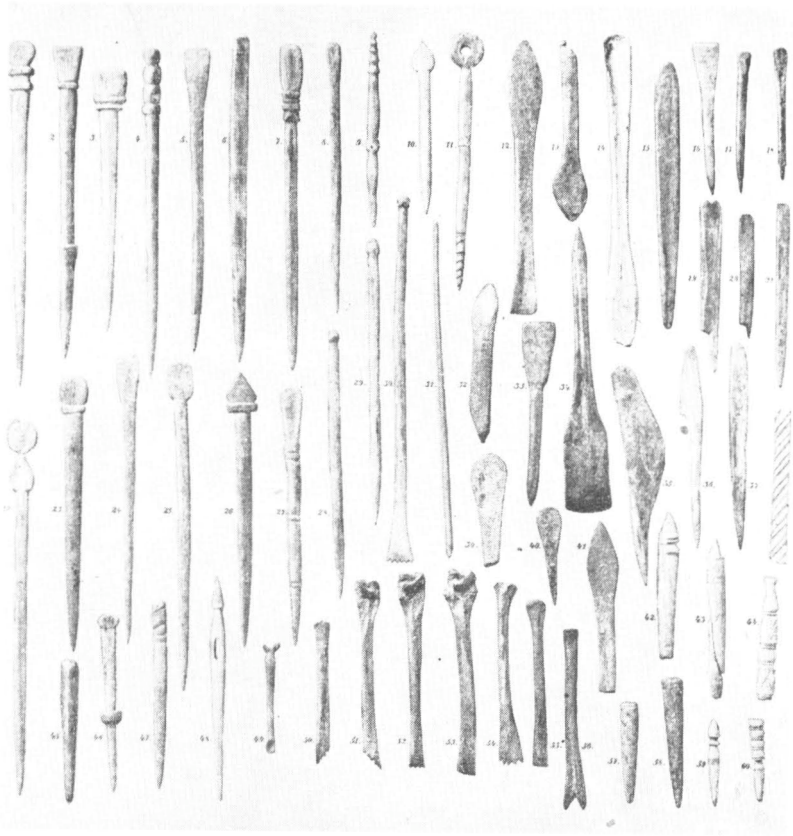

Obr. 188. Stradonice u Berouna, kostěné nástroje (podle Píče, Starož. II. 2 tab. 46).

a

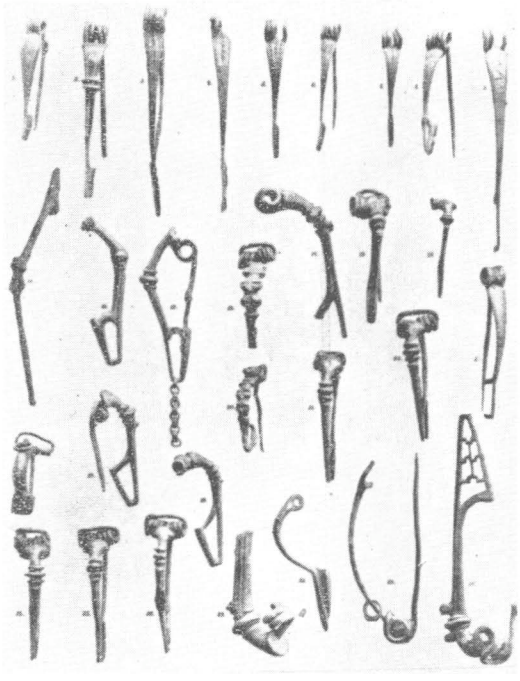

b

Obr. 189. Stradonice u Berouna, kovové spony (*a* č. 1—16. 21—31 bronzové, 17. 18. 20 stříbrné, 19 zlatá, 32 a 33 železné. *b* bronzové, podle Píče. Starož. II. 2 tab. 3, 4).

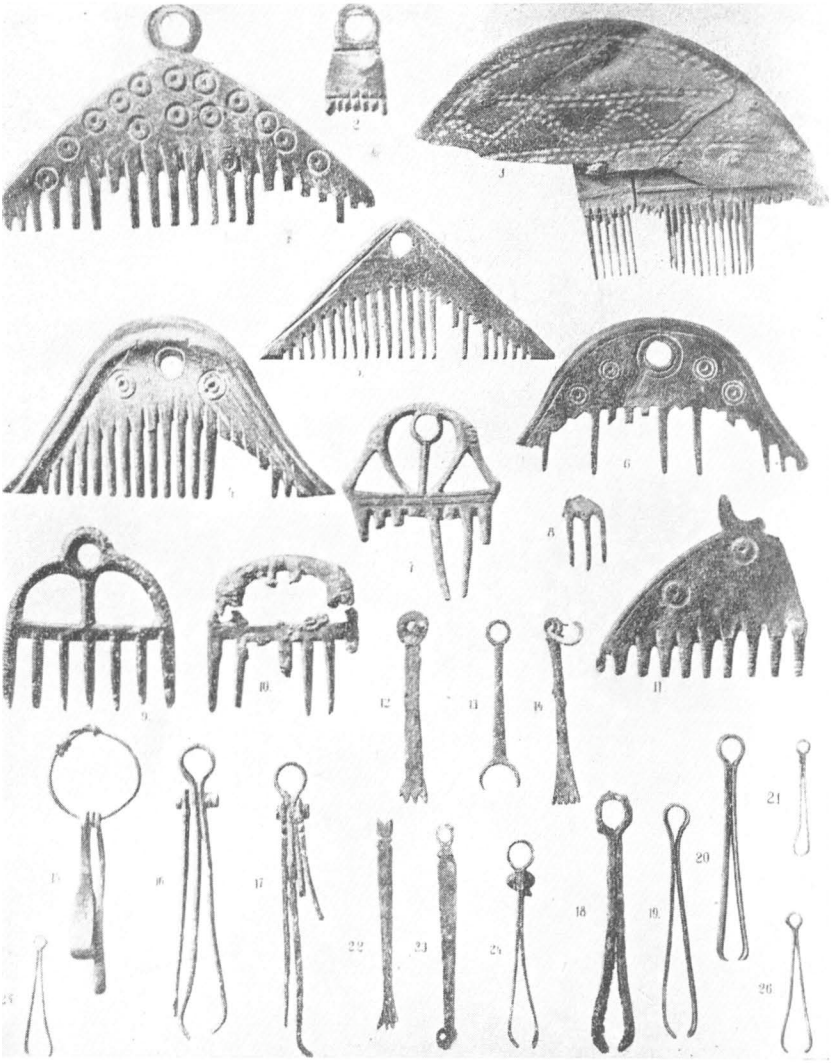

Obr. 190. Stradonice u Berouna, sbírka bronzových a kostěných hřebenů, pinset a j. (podle Píče, Starož. II. 2 tab. 17).

Obr. 191. Nálezy ze starší doby římské (pičhorského období) v Čechách. 1—6, 9—12, 14—16, 21, 22, 24, 25, 27, 29—33, 35, 37—42 Pičhora u Dobřichova, 7 Libeř u Jílového, 8 Obříství u Mělníka, 13 Dobřichovice u Prahy, 17 Praha-Smíchov, 18 Velké Bílovice u Hodonína, 19 Zliv u Libáně, 20, 34 Řepov u Ml. Boleslavi, 23, 36 Tuklaty u Č. Brodu, 26 Vrutice Kropáčová u N. Benátek, 28 Touchovice u Loun (podle J. Schránila, Vorgesch. B. M. tab. 33).

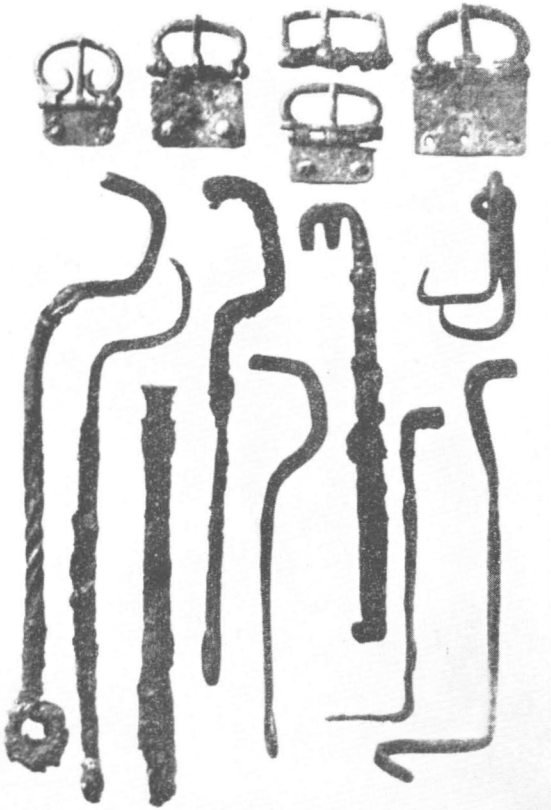

Obr. 192. Ostprignitz, klíče, přezky a j. ze svébských — semnonských — hrobů (podle W. Matthesa, Vorg. d. Stämme I, tab. 131).

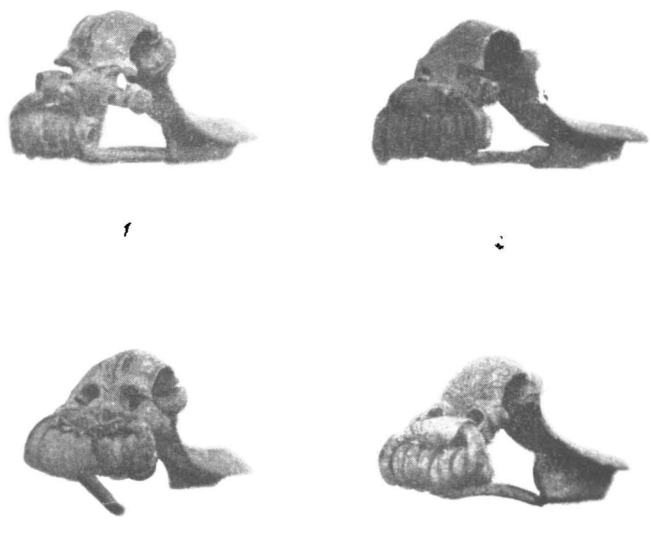

Obr. 193. Spony s očky ze severovýchodních Čech. 1 Mladá Boleslav, u Klenice, 2 Cholenice u Kopidlna, 3 Vrutice Kropáčová u N. Benátek, 4 Bezno u Ml. Boleslavi (mus. Ml. Boleslav).

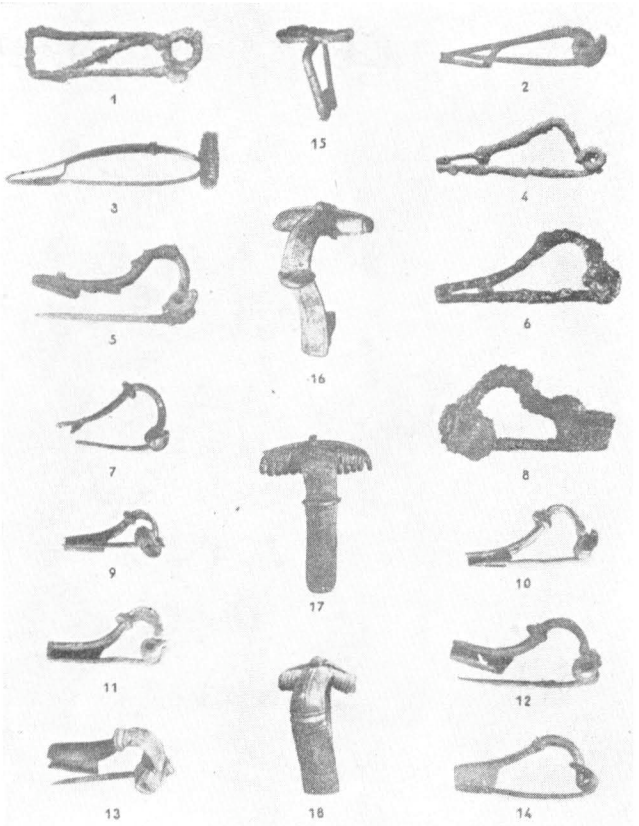

Obr. 194. Germánské spony z hrobů v dolním Polabí: 1. 6 Harsefeld (Stade), 2—5, 7—13 Hamburg—Marmstorf, 14—17 Darzau (Dannenberg). 18 Nienbüttel (Ülzen; podle W. Wegewitze, Vorg. d. Stämme II, tab. 319).

pro praktickou potřebu v kuchyni, nýbrž pro uplatnění luxusních choutek při pijáckých hodech tehdejších severočeských Germánů. A tito Germáni byli podle souhlasného svědectví historických zpráv i nálezů archeologických Hermunduři, nikoli Markomani. Je ovšem možné a dokonce i pravděpodobné, že také tito čeští Hermunduři patřiti k t. zv. říši, přesněji řečeno ke svazu germánských kmenů, v jehož čele stál Marobud. Po pádu Marobudově a po něm i Katvaldově (někdy kolem r. 19 až 20 n. l.) šel však římský obchod po obou norických cestách do Čech a přes Čechy do končin severní Germanie klidně dál především po celou dobu Vibiliovy vlády nad Hermundury, usazenými v horním a středním Polabí. Je s podivem, že si této okolnosti až dosud nikdo z archeologů výše zmíněných nevšiml, a že všichni klidně pod vlivem starého názoru, že Marobud byl v (severních!) Čechách, jmenují i při tomto — mnohem pozdějším — importu Marobuda, citují z Tacita římské *lixae ac negotiatores* v sídle Marobudově a vidí v tom (zřejmě pod vlivem myšlenky, že Tacitus psal svou Germanii koncem I. století n. l.) důkaz, že severní Čechy byly osídleny Markomany a že kultura dobřichovská je tedy markomanská! Postavy Vibiliovy a jeho dějinného významu, zřejmého také ze zpráv Tacitových, si až dosud, pokud vím, nepovšiml nikdo.

Ochota, s níž Vibilius dovoloval římský obchod na svém území a průchod kupců i do končin severnějších, stejně jako radikální způsob, jímž zasahoval do poměrů v oblasti podunajských Svébů, Markomanů a Kvádů[226], ve smyslu, který byl Římanům podle toho, co nám o jejich taktice vůči Germánům

[226] Tacitus se zmiňuje o dvou takových zvlášť důležitých zásazích, o vypuzení Katvaldově r. 19 nebo 20 n. l. (Ann. II. 63: [Catualda] pulsus haud multo post Hermundurorum opibus et Vibilio duce) a o Vibiliově účasti na vypuzení Vanniově r. 51 (Ann. XII. 29: Vannius pellitur regno... auctores fuere Vibilius Hermundurorum rex et Vangio ac Sido sorore Vanni geniti... Lugii aliaeque gentes...), ale kolik bylo za dlouhé, více než třicetileté vlády Vibiliovy jiných takových zásahů, i když snad méně významných, o nichž se nám zprávy nezachovaly?

té doby vypravuje Tacitus[227], docela vhod, ukazují, že jeho poměr k římské říši byl asi stejně přátelský jako poměr Hermundurů bavorských, který nám tak sytě líčí Tacitus[228].

Pánví s kruhovým otvorem v terči rukojeti bylo do labskooderské oblasti i dále na sever dopraveno zřejmě veliké množství (srov. obr. 159 č. 4, 161, 165 č. 3, 180 č. 5a, b). Ve světle dosavadních nálezů (hlavně z hrobů) se ovšem jeví jejich počet jenom zlomkovitě. Přesto však zaznamenal na př. Ekholm jenom v severských zemích na 33 nalezištích asi 40 pánví toho druhu (typu Polybiova a pod.)[229] a Eggers jich ve své nové statistice nálezů v oblasti východně od Rýna a severně od Dunaje cituje (spolu s mladšími typy z doby po sepsání Hyfégése) asi 115 z 89 nalezišť (dvě naleziště finská a jedno ve východním Rusku zde nečítám)[230].

Pro praktickou potřebu se typ pánví s okrouhlým otvorem zřejmě osvědčil, neboť se udržel velmi dlouhou dobu. Je doložen ještě v nálezech z III. století[231]. Jména dlouhé řady výrobců, kteří se po výrobcích výše uvedených zabývali fabrikací tohoto typu pánví, cituje Willers v práci Neue Untersuchungen über die römische Bronzeindustrie na str. 78. Jde vesměs o výrobky mladšího rázu, signované kolky s nominativní formou jména výrobcova, většinou s připojenou zkratkou *F(ecit)*. To dostatečně dokládá správnost Willersova třídění na výrobky starší doby s kolky v genitivě (posesivním) a na výrobky mladší doby (hlavně II.—III. století) s kolky v nominativě[232]. Výrobky prvního druhu (s kolky i bez kolků) po-

[227] Tacitus, Ann. 62, 63, XII. 29.

[228] Tacitus, G. 41.

[229] Ekholm, Vinskopor 23 mapka, 36 a d.

[230] Eggers, RI. 172 a d. příl. 60.

[231] Seger, Schles. Vorz. VII (1899), 419 a d., obr. 5a, b, S. Müller, Juellinge 31 a d., 38 a d., obr. 56, Radnóti, Bronzegefässe 51, 59, Brøndsted, l. c. 162, obr. 155 c.

[232] Willers, NU. 79, 85 a d., 90 a d. Kolky pánví a j. nádob z Pompejí mají vesměs kolky v genitivě, v Herculaneu se vyskytl jediný nominativní tvar kolku VICTORFECit na dvojici nádobek (sběračce a cedníčku), srov. Willers, l. c. 85 a d., 88 č. 122 a 123. Radnóti, l. c.

cházejí z největší části z Capuje v jižní Italii (Campanii), výrobky druhé řady byly vyráběny v Italii i v provinciích a na jejich fabikaci se — podle množství gallských jmen — hojnou měrou zúčastnili výrobci gallského (keltského) původu[233].

Vedle pánví s měsíčkovitým a okrouhlým otvorem na konci rukojeti se na území starověké Germanie vyskytují ojediněle také pánve s otvorem držadla vykrojeným v podobě jetelového trojlístku (obr. 64 č. 4, 4a). Willers pokládal podle nálezu ze Siscie *P. Cipia Polybia* za původce tohoto druhu nádob[234]. Pro svoji příliš prostou úpravu nenalezl tento druh pánví v Germanii, jak se zdá, velké obliby[235].

V II. století n. l. se motiv jetelového listu vrací na držadlech pánví gallského původu s reliefní figurální výzdobou (obr. 177, stříbrná pánev s vrytým nápisem PRIMITIVA, nal. Żukowo u Pyrzyc v Pomořansku), jejichž výroba potrvala do III. století[236].

Starý motiv labutích hlaviček jako výzdoby držadla, arci na opačném konci jeho, při okraji nádoby, s nímž se setkáváme u pánve ze Żukowa (v. výše), nacházíme také u jiné starší pánve s plastickou figurální výzdobou z Dębe u Kališe, u níž je původní otvor k zavěšení pánve nahrazen dvěma kruhovi-

52, 58, tab. 17 č. 11, 20, tab. 22 č. 1, 1a, 4, zjistil na nálezech pannonských dva nominativní kolky, a to [C]ARUGENUS·F na pánvi ze Sirmia a GRATINUS·F na držadle pánve z neznámého naleziště. Jiného druhu je kolek VRBANUS·EPIDI, Willers, NU. 76, 89 č. 125 (Annaberg u Haltern).

[233] Willers, NU. 79 a d., 90 a d., H. Schmidt, Hoops RL. I. 325, Radnóti, l. c. 60.

[234] Willers, l. c. 78, 85 č. 26, tab. 7 č. 9.

[235] Srov. Eggers, RI. 173 příl. 61 (4 exempláře: Lüerte v Oldenbursku, Faurskov na Fynu, Regnemark na Sjælandě a Kungsgården ve Švédsku).

[236] Willers, l. c. 78, 80 a d., tab. 8 č. 15 a d., H. Schmidt, l. c, I. 35, Beltz, Hoops RL. III. 517, Radnóti, l. c. 60 a d., 62 a d., Majewski, IR. 79 č. 111, Eggers, RI. 107, 174 příl. 65 č. 719.

tými očky (obr. 182 č. 1, 1a)[237]. Útvar i klasická reliefní výzdoba rukojeti jeví řecké vlivy a datují tuto pánev do doby Augustovy. Toto vročení je doloženo nálezem pánve s nápadně podobnou úpravou i výzdobou rukojeti v římském táboře z doby Augustovy u Haltern. Z pozdější doby pochází pánev s obdobnými dvěma kruhovitými (jen z polovice zachovanými) očky na konci rukojeti, nalezená r. 1850 v hrobě u Kjærumu (v literatuře ‚Kjærumgaard') na dánském ostrově Fynu, která je datována obdobným nálezem z Herculanea[238].

Obvyklým příslušenstvím servisu na víno při germánských pitkách byly soupravy dvou bronzových, přesně do sebe zapadajících nádobek s polokulovitým spodkem a dlouhou rukojetí — naběračky a cedníčku. Vyskytují se v nálezech spolu s pánvemi a jinými kovovými nádobami capujského původu již od doby Augustovy.

V starší době římské až do ukončení Ptolemaiovy Hyfégése se vyskytují v oblasti starověké Germanie tři typy těchto nádobek. Chronologicky nejstarší je typ s dlouhou plochou rukojetí, zdobenou na rozšířené střední části dvěma závitnicemi[239], které ji dělí na dva díly: na širší vlastní držadlo, po stranách prohnuté k lepšímu uchopení a různým způsobem ornamentálně a někdy také kolkem výrobce (v genitivní formě) vyzdobené, a na úzký trup rukojeti, spojující vlastní držadlo s okrajem nádoby. Cedníček, zapadající přesně do naběračky, je dírkován podobným způsobem, jako je tečkován meandrový ornament na hliněných nádobách. Protože cedníčky tohoto druhu přicházely do našich končin již za doby Augustovy, není pochyby o tom, že tečkovaný ornament na

[237] Kostrzewski, Wielkopolska² 173 a d., tab. 9 č. 1a, 1b, Jahn, VdSt. III tab. 406 č. 1, Majewski, IR. 78, tab. VI. 7, XV. 9, Eggers, RI. 150, 174 příl. 65 č. 2025 (tam v. i jinou lit.), tab. 13 č. 151.

[238] Brøndsted, DO. III. 360 č. 27, Klindt—Jensen, Acta Arch. XII. 150 a d. (tam v. i jinou lit.), obr. 6—8, Eggers, RI. 172 příl. 58, tab. 12 č. 136.

[239] To jest její nejcharakterističtější znak, nikoli veslovitý tvar, jak se mylně domnívá Eggers, RI. 174 a d. příl. 68 typ 159 (také u dalšího typu 160 a 161 v příl. 69 není termín ‚veslovitá rukojeť' dosti vhodný).

hliněných nádobách v oblasti polabské vznikl imitací výzdoby těchto capujských cedníčků, a to jak po stránce technické (tečkování), tak také pokud se týká typu ornamentu (řecký meandr a j.). V této snaze zkrášliti povrch hliněných nádob imitací vkusného ornamentu, jímž jsou dírkovány vzácné, jistě se značnými oběťmi od cizích kupců získané cedníčky (resp. soupravy o dvou nádobkách, z nichž cedníček právě pro svou krásnou dírkovanou ozdobu jistě byl ceněn výše), bych viděl, jak jsem již uvedl[240], jeden z hlavních dokladů, že výroba této germánské keramiky byla v rukou žen.

Jak ukázal Willers, byly bronzové soupravy nádobek tohoto typu vyráběny v Capuji současně s okovy doby Augustovy[241]. Souprava s kolkem EPIDIAe, nalezená v Hagenově v Meklenbursku (obr. 170 č. 3) byla v žárovém hrobě spolu s pánví *Robiliovou*[242]. Jejím protějškem z českých nálezů byla souprava, z níž se zachovaly v žárovém hrobě na Pičhoře u Dobřichova zlomky obou rukojetí s kolkem PHILOCALI[243] (nikoli PHILOKA nebo PHILOCA, jak se dříve podle zachované části kolku na jednom z obou zlomků četlo[244]; obr. 153 č. 23). Oba tyto zlomky nám přinášejí poučení několikerým

[240] Str. 342.

[241] Willers, NU. 82, H. Schmidt, Hoops RL. I. 325.

[242] Willers, NU. 82 č. 118 (s kolkem TI·ROBILI·SITi; kolek na reprodukci naběračky z Hagenova (obr. 170 č. 3) musil být ovšem na dolní straně držadla (a na horní ploše držadla cedníčku, které v hrobě nebylo nalezeno).

[243] Šimek, ČM. 72 a d., Schránil, VBM. 258.

[244] Píč, Výzkum 1897, 72, Starož. II. 3 sl. 100, tab. 67 č. 23, Bohn, CIL XIII. 3. 772 č. 89, Willers, NU. 74, 89 č. 152 (Willers se mylně domníval, že držadlo patřilo k pánvi s labutími hlavičkami; rovněž mylně sem řadil pánvičku z Kvåle, u Sogndalu v záp. Norsku, jejíž rukojeť je zdobena thyrsem a měla kdysi na konci (který Willers, NU. 82 a d., obr. 49, považoval podle O. Rygha, Norske Oldsager č. 341, za střed rukojeti naběračky) oblouček s labutími hlavičkami, srov. Ekholm, Vinskopor 7, 32, 40 č. 53, obr. 1); Preidel, l. c. 191, řadí zlomky držadel s Pičhory s kolkem PHILOCALI mylně do pozdější kategorie naběraček a cedníčků, pro niž jako typ obr. 205 uvádí soupravu z Libře, v. níže.

směrem. Seznamují nás se jménem jinak neznámého výrobce *Philocala*, datují jeho výrobu podle hagenovské analogie do doby Augustovy resp. do prvních desítiletí I. století n. l. a ukazují, že obě shodné, přesně na sebe přiléhající rukojeti byly zdobeny kolkem i jinou výzdobou tak, jakoby tvořily dvě polovice jediné rukojeti (jak tomu skutečně bylo, když cedníček zapadl do naběračky): držadlo cedníčku nahoře, držadlo naběračky na spodní straně. A konečně podávají zajímavou ilustraci k poznatku, že spáleným nebožtíkům byly do popelnice dávány také milodary symbolické. Obě držadla jsou totiž naseknuta a ulomena přesně týmž způsobem a na stejném místě[245] hned za ozdobnými závitnicemi a páskem vejcovodu mezi nimi. Do hrobu byla uložena cennější část rukojeti obou nádobek — a nádobky samy zůstaly patrně dále, třebaže jen s poloviční rukojetí, v užívání těch, kdož zůstali na živu.

Kromě obou souprav (držadel) s Pičhory a z Hagenova jsou až dosud známy tři další jejich protějšky, a to souprava ze Schladitzsch u Delitzsche v prov. Saské a naběračky z Göritz u Westernberka v Braniboří a ze Słonowic u Świdwina (Białogard) v Pomořanech[246].

V době snad o něco málo pozdější, jak lze souditi podle typologicky mladšího tvaru rukojetí, ale také ještě před koncem vlády Augustovy, jak dokládá dvojice nádobek z velkého tábora u Haltern[247], vznikla výroba naběraček a cedníčků polokulovitého tvaru se širokými plochými a nezdobenými rukojeťmi s křidélky (obr. 160 č. 6, 7, 180 č. 3, 4), jež jsou umístěna v poloze závitnic skupiny nádob, jíž byly věnovány předcházející dva odstavce. *Terminus ante quem* pro výrobu nádobek s křidélky je dán nálezem soupravy naběračky s cedníčkem, krásně ornamentovaným (dírkovaným) řeckým dvojitým meandrem mezi vodorovně dírkovanými pásky a dírkovanou růžicí na oblém spodku (obr. 153a)

[245] Šimek, ČM. 72 a d.

[246] Majewski, IR. 83 č. 145, Eggers, RI. 111 č. 821, 174 a d. příl. 68, tab. 13 typ 159.

[247] Willers, NU. 83, 89 č. 127, 128.

v Herculaneu, zasypaném současně s Pompejemi výbuchem Vesuvu r. 79 n. l. Výroba nádob tohoto druhu potrvala značně dlouho, asi do polovice II. století[248]. Pak byla vystřídána výrobou nádob s prostým plochým držadlem stejného tvaru jako u starší skupiny, ale se změněným tvarem trupu nádob: nádoby dostaly ploché dno a kolmé nebo zešikmené a pod. stěny[249]. Na počátek vývoje tohoto typu, t. j. do doby po napsání Ptolemaiovy Hyfégése, patřila pravděpodobně na př. souprava z Libře u Jílového v Čechách, kterou (třebaže je silně poškozena a zmačkáním zdeformována) řadí do této pozdní skupiny jak tvar uchovaných částí stěn, tak zejména také ploché dno, zachované u naběračky[250]. S tímto datováním souhlasí také tvar a ráz hrncovité bronzové popelnice z Libře, které rovněž ukazují na pozdní původ této nádoby[251], a pozdní tvar puklice štítu s dlouhým ostnem, v témže hrobě nalezený[252].

Kolkem na nádobkách z Herculanea je doložen jako výrobce souprav s držadly s křidélky *Victor* (VICTORFEC)[253]. Na zlomku držadla nádobky ze žárového hrobu na pohřebišti u Marmstorfu (Hamburk) zjistil Wegewitz kolek v podélné poloze, z něhož lze přečísti toliko pět písmen BRICC; zbytek kolku je žárem pohřební hranice rozrušen[254]. Výrobce toho jména není dosud odjinud znám. Nádobka je podle tvaru držadla přibližně datována soupravou z Herculanea (oba ná-

[248] Willers, NU. 83, Eggers, RI. 174.

[249] Willers, NU. 84, obr. 52, H. Schmidt, l. c. 325.

[250] Srov. Píč, Starož. II. 3 tab. 58 č. 1, 1a, 4, Preidel, l. c. 189 a d., obr, 205; Preidel byl proto na omylu, když datoval libeřské nádobky do I. století n. l. a považoval je za starší než mnohem klasičtější soupravu z Řepova, srov. tamže 189, a rovněž tak se Preidel mýlil, když k tomuto typu nádob přiřadil pičhorské zlomky držadel s kolkem PHILOCALI, tamže 191. K datování nálezu z Libře srov. Šimek, ČM. 71 a d.

[251] Píč, l. c. tab. 58 č. 7, srov. k tomu Šimek, ČM. 67 a výše str. 404 a d.

[252] Píč, l. c. tab. 58 č. 5.

[253] Willers, NU. 83, 88 č. 122, 123 (nejstarší kolek se jménem výrobce v prvém pádě).

[254] W. Wegewitz, Ein Fund von eingeführtem Bronzegeschirr in Hamburg—Marmstorf, Nachr.-Bl. f. d. Vorz. XVIII (1942), 170, tab. 44 č. 3.

lezy mají rukojeti s týmž tvarem křidélek). Hrob sám je sponami datován do II. století. Podle obsahu hrobu soudí Wegewitz, že šlo o pohřeb ženy[255].

Na dvojici nádobek z velkého tábora u Haltern je zkomolený kolek, který podle dohadu Willersova patřil výrobci *Manliovi*[256]. Některá jména výrobců, jako na př. DISAVCVS na držadlech z Nørre Broby na dánském ostrově Fynu[257], ukazují, že se v II. století n. l. věnovaly výrobě těchto souprav i keltské (gallské) dílny v provinciích. Sem snad patří také souprava dvou nádobek z Velatic na Moravě (u Brna, obr. 160 č. 6, trup cedníčku s dírkovaným meandrem a růžicí na spodku je vtisknut do naběračky), k níž pravděpodobně náležel zachovaný zlomek rukojeti, obr. 160 č. 7, na němž je v příčné poloze vyražen dobře čitelný kolek v nominativním tvaru RIMMAF · (ecit). Výrobce *Rimma* nebyl až dosud znám, přináší tedy nález z moravských Velatic další obohacení seznamu jmen provinciálních výrobců pijáckých souprav tohoto druhu.

Do stejné skupiny jako souprava velatická patřily podle rukojetí s křidélky také dvě dvojice nádob, jejichž zlomky byly uloženy v okově, vyoraném r. 1927 u Apensen (Stade) v severozápadním Hannoversku, a z nichž větší dvojice měla mezi křidélky rukojetí drobný příčný kolek SOL · CATVSIVS F(ecit)[258], který byl o několik let dříve zjištěn také na protějšku apenssé naběračky z Letter u Dötebergu, rovněž v Hannoversku[259].

---

[255] Tamže 171.

[256] Willers, NU. 83, 89 č. 127, 128.

[257] Tamže 83, 89 č. 210, Ekholm, Vinskopor 42 č. 26 (cituje kolky DISAUCVSF), Brøndsted, DO. III. 360 č. 28, Eggers, RI. 83, 174 příl. 68 č. 132.

[258] Wegewitz, Mannus XXI. 151, 156, tab. 11, VdSt. II. 800.

[259] A. Oxé, Eine römische Bronzekelle gefunden im freien Germanien, Germania IX (1925), 39 a d., Wegewitz, Mannus XXI. 151, 156, VdSt. II. 800.

Na pozdějších soupravách nádobek s kolmými stěnami a plochým dnem se již kolky nevyskytují[260].

Souprav nádobek s plochými držadly s křidélky se dostalo obchodem i jinak do starověké Germanie veliké množství. Eggers jich ve své statistice uvádí (starších i mladších, z doby po napsání Ptolemaiovy Hyfégése, jichž je značně větší počet) celkem — dvojic nebo jednotlivých nádobek — 166 ze 138 nalezišť. Protože tu jde z největší části o nálezy v hrobech, nepodávají ovšem tato čísla výstižného obrazu o skutečném rozšíření těchto nádob v Germanii, nýbrž ukazují jen, v kterých končinách byly se zvláštní oblibou dávány nebožtíkům do hrobu. A tu je ze statistiky Eggersovy zřejmé, že tento obyčej byl domovem především v naší oblasti labsko-oderské a zejména v zemích severských (72 nálezů z Dánska, 6 z Norska, 10 ze Švédska s Ölandem a Gotlandem, 6 z Pomořan s obou stran dolní Odry, 13 z Meklenburska, 1 ze Šlesvicka, 7 z Hannoverska (z toho dvě dvojice z bohatého žárového hrobu u Apensen, v. výše), 12 z prov. Saské a z Anhalska, 8 ze žárových hrobů u Rheindorfu v Porýní, 4 z Durinska, 5 z Čech (z toho dvě dvojice ze žárových hrobů u Třebusic), 1 ze žárového hrobu u Bučovic na Moravě (zde třeba zařaditi také druhý moravský nález z Velatic u Brna, v. výše), 3 ze Slezska (z toho po dvojici z Bavorov a Nové Cerekve na Hlubčicku a z Gosławic-Wiechuły u Opolí), 2 z dolního Povislí, a j.)[261].

V době kolem polovice I. století n. l., před zánikem Pompejí, začala jedna z capujských kovoliteckých dílen vyráběti dvojice nádobek na cezení vína s polokulovitým spodkem a dírkováním cedníčků téhož druhu, jaký nacházíme u jiných soudobých souprav, ale s jinak utvářenou rukojetí, jíž dal výrobce tvar miniaturního dlouhého vesla, jehož krátké, po stranách prohnuté držadlo je na vnitřní straně ploché (aby

[260] Willers, NU. 84.

[261] Ekholm, Vinskopor 14 a d., Brøndsted, l. c. 360 a d., Majewski, IR. 83 a d., Eggers, RI. 174 a d. příl. 68, 69 (tam a pod jednotl. čísly sezn. nalezišť v. i jinou lit.), tab. 13 typ 160, 161.

rukojeti obou nádobek téže soupravy těsně k sobě přiléhaly), kdežto na zevní straně je zesíleno, zaobleno nebo profilováno a na konci vybíhá v zaoblený knoflík. Jméno výrobce nebylo ještě v době Willersových publikací známo[262]. Teprve o řadu let později se mi podařilo hned na dvou českých nálezech (na dvojici nádobek z Řepova u Mladé Boleslavi a na zlomcích jedné ze dvou dvojic rukojetí z Ohnišťan u Nového Bydžova), uložených ve sbírkách Národního musea v Praze, nalézti kolky výrobců.

Na rukojeti cedníčku z Řepova (obr. 159 č. 2, 2a) je zachován kolek LCOMPITVRŁCIN a na spodní straně rukojeti naběračky je čitelná horní část písmen LCMPITV, kdežto zbytek kolku je zakryt drsnou patinou (obr. 159 č. 3). Jméno výrobce soupravy nádobek z řepovského skladu tedy snad bylo *L. Compitur(i)us Cin(na?)*[263].

Zlomky, nalezené r. 1903 na žárovém pohřebišti u Ohnišťan, pocházejí ze dvou dvojic naběraček a cedníčků. Větší z obou dvojic měla veslovité rukojeti zcela obdobně utvářené jako dvojice řepovská, takže není vyloučeno, že pocházela z téže dílny. Z druhé dvojice se zachovaly jenom obě rukojeti, každá s kouskem okraje nádobky. Konec držadla cedníčku je ulomen. Lopatky veslovitých rukojetí této dvojice jsou poněkud jinak utvářeny než u prvé dvojice, takže je na první pohled patrno, že pocházejí z jiné litecké dílny. Kolek CMANLIVANNII, umístěný na zevních hraněných stranách rukojetí, je na spodní straně rukojeti naběračky zachován úplně, kdežto na svrchní straně zlomku rukojeti cedníčku je zachováno pět písmen CM//LIV/[264]. Druhým, dříve rovněž neznámým výrobcem souprav naběraček a cedníčků s poloku-

[262] Willers, NU. 83 a d., obr. 51.

[263] Šimek, ČM. 70, v. výše str. 460 a d.; Schránil, VBM. 258, tab. 54 č. 3, 3a, 3b, Preidel, l. c. 191, obr. 206 (na str. 191 cituje Preidel omylem tuto dvojici nádobek jako nález z Ohnišťan).

[264] Šimek, ČM. 70 a d., Schránil, l. c. 258 (do textu se vloudila chyba: úplný kolek CMANLIVANNII není na spodní straně rukojeti cedníku, nýbrž naběračky), Preidel, l. c. 190 a d.

lovitým spodkem a veslovitou rukojetí byl tedy *C. Manlius Vannius.* Jméno *Manlius,* jež z několika zachovaných písmen na ploché rukojeti (s křidélky) naběračky z velkého tábora u Haltern vykombinoval Willers[265], podle posledních zachovaných písmen HP (?) výrobci soupravy z Ohnišťan zřejmě nepatřilo. Pro naši oblast má jméno výrobce soupravy z Ohnišťan ještě zvláštní zajímavost pro příjmení *Vannius,* neboť šlo podle všeho o souvěkovce kvádského krále Vannia, vypuzeného r. 51 n. l. vzpourou jeho synovců Vangia a Sida za pomoci hermundurského krále Vibilia a Lugiů z jeho podunajské državy.

České nálezy pijáckých souprav z Řepova a Ohnišťan ukazují, že přišly do země po obchodní trati z norického Arelate, směřující přes východní Čechy do západního dolního Poodří[266]. Po téže trati přišla také souprava, z níž zbylo jenom několik polospečených zlomků v žárovém hrobě, objeveném r. 1930 na pohřebišti v poloze ‚Na hvězdářiku' u Lysé nad Labem, které bylo z větší části zničeno při dobývání písku. Na zlomku rukojeti jedné z nádobek této soupravy se uchoval kolek jiného až dotud neznámého výrobce C·BUCCION(is)OMVL(li). Nález je datován dvěma sponami s očky do začátku I. století n. l.[267] V roce 1932 byla z jiného hrobu na témže pohřebišti Dr. F. Tichým zachráněna pánev s labutími (kachními) hlavičkami na konci držadla. Pánev je silně poškozena (schází dno a část stěny)[268].

Na cestu z Arelate do západního Polabí[269] ukazují čtyři analogické nálezy (dvě dvojice naběraček a cedníčků) ze žárových hrobů u Třebusic (Slaný)[270].

[265] Willers, NU. 89 č. 127.

[266] VG. III. 154 a d., 175 a d.

[267] B. Svoboda a J. Dobiáš, PA XLI (1936—1938), 129 a d., obr. str. 130; nález byl zachráněn a Národ. museu v Praze odevzdán Dr. F. Tichým.

[268] Tamže.

[269] VG. III. 176 a d., 186.

[270] Preidel, l. c. 191.

Po trati přes Vindobonu (Vídeň) se pravděpodobně dostaly na Moravu dvě soupravy naběračeк a cedníčků, nalezené v žárových hrobech u Velatic východně od Brna (v. výše). Obě jsou silně zdeformovány ohněm pohřební hranice a rozlámány při ukládání do hrobu, přesto však lze podle uchovaných zlomků rozpoznati, že jedna dvojice nádobek patřila ke skupině s veslovitými rukojeťmi a polokulovitým spodkem podobného, podle rukojeti (bez knoflíku) snad o něco mladšího typu než souprava řepovská (obr. 160 č. 3, 4, 5). Na zlomku rukojeti, který patřil, jak se zdá, k naběračce (obr. 160 č. 4), je v podélné, poněkud zešikmené poloze kolek, který je tak silně porušen ohněm a divokou patinou, že lze s jakousi pravděpodobností rozpoznati jenom několik písmen: V · CIN(? M?) nebo VGIM (?). Z těchto zbytků kolku je zřejmé, že jde opět o výrobce dosud neznámého.

Také typ naběračeк a cedníčků s veslovitou rukojetí došel zvlášť velkého rozšíření v severských zemích. Podle Ekholma patří ze 40 (okrouhle) nádobek s polokulovitým spodkem, nalezených v severských zemích, skoro 20 tomuto typu[271]. Eggers ve své statistice cituje celkem 17 nálezů tohoto typu (dvojic nebo jednotlivých nádobek) z Dánska (s Bornholmem), 2 z Norska, 4 z Gotlandu, 2 z Pomořan, 1 z Branibor, 2 z Meklenburska, 1 z Holštýnska, 2 z Hannoverska, 3 z Porýní, 2 z Anhaltska a prov. Saské, 8 z Čech (v. výše) a 1 z Łęgu Piekarského u Turku při východní hranici starověké Germanie, dohromady 45 nálezů z 39 nalezišť[272].

Někdy kolem roku 100 n. l. se výroby tohoto typu nádobek ujaly také provinciální dílny gallské, jak dokládá několik zachovaných kolků s neřímskými jmény (v nominativě: *Adraxius, Agorix* a j.)[273], jejich konkurenční činnost však asi ne-

[271] Ekholm, Vinskopor 12 a d., 33 a d., 40 a d., obr. 7, 8, 12 (mapka rozšíření), Brøndsted, l. c. 360 a d., obr. 155 e, d.

[272] Eggers, RI. 176 příl. 70, tab. 13 typ 162, mapa 47.

[273] Willers, NU. 84, 91, obr. 40 č. 5, 6, H. Schmidt, l. c. 327, Ekholm, l. c. 15, 33.

potrvala dlouho a neměla pro italskou výrobu bronzových nádob tohoto typu vážnějších následků[274].

Kromě nálezů, jež lze podle jejich tvaru a úpravy rukojetí vřadit do některé ze tří skupin výše popsaných, zachovala se ještě řada zlomků — podle Eggerse asi z 33 nalezišť (41 nálezů, z toho 10 z Dánska, 5 ze Švédska, 5 z českých Třebusic atd.), u nichž nelze bezpečně říci, ke které skupině patřily soupravy nádobek, z nichž tyto zlomky zbyly[275].

Z ojedinělých nálezů, které lze bezpečně vřaditi do doby, jíž se zde zabýváme, bych se zmínil alespoň o bronzové sběračce z kostrového hrobu ze Strak u Nymburka v Čechách. Nádobka má kolmou stěnu, jež přechází zaobleně v ploché dno. Plochá rukojeť vystupuje od okraje nádoby kolmo vzhůru a lomí se nad okrajem v pravém úhlu. Konec rukojeti přechází v oválnou lžičku se čtyřmi dírkami, obrácenou oblým, dírkovaným dnem nahoru. Nádobka připomíná lékárnické náčiní a plnila dvojí úkol naběračky a cedítka. Spolu s ní byla v hrobě pánev s labutími hlavičkami a podélným kolkem (E)PILIROM na rukojeti (str. 454), bronzová mísa s plochým dnem (str. 438), bronzová spona ‚vendická', hliněná vázovitá nádoba latenského tvaru, zdobená řeckým tečkovaným dvojitým meandrem a dvěma dalšími ornamentálními pásy s tečkovanými obloučky a s tečkovanou lomenou vlnicí a j. Celý nález lze datovati do první čtvrtiny I. století n. l.[276].

Stručný přehled, který zde byl podán o dovozu kovových nádob z Italie a podunajských provincií do vnitřní Germanie v oblasti labsko-oderské a do zemí severských, ukazuje, jak velký význam měly staré obchodní cesty z Italie přes Norikum a Pannonii pro obchodní styk římské oblasti jižně od Dunaje s končinami mezi Dunajem a Baltickým mořem, a

[274] Willers, NU. 84.

[275] Eggers, RI. 176 příl. 71.

[276] Píč, Starož. II. 3 sl. 305, obr. 51, Šimek, ČM. 63, 67, Schránil, VBM. 257, Preidel, GKB. I. 188, 390 č. 384, obr. 202, 207, Majewski, IR. 78 č. 106, Eggers, RI. 144, 176 příl. 72, tab. 13 č. 163.

zároveň s ním také pro šíření kulturního vlivu římského a římsko-provinciálního v těchto končinách.

Kromě importovaného kovového nádobí se někdy v nálezech setkáváme také s kovovými nádobami, které jsou zřejmě výtvorem domácích řemeslníků, kteří buď napodobovali nádoby importované nebo sami vyráběli nádoby prostších tvarů z tepaného plechu (a snýtované), jako na př. soudky z Kapellbacken a Rummy ve Švédsku nebo kbelíky z Grossromstedtu v Durinsku, Schkopau v prov. Saské, Nienbüttlu v Hannoversku[277] a j.

Vedle kovových nádob, které jsou z největší části importem jižním, z Italie a z podunajských provincií, se vyskytuje především v oblasti s obou stran dolní Odry, v území kmenů, kteří uctívali bohyni Nerthus (v. o tom níže), v Dánsku, Norsku a v území starých Lugiů v horním Poodří v bohatých hrobech kostrových zvláštní druh skleněných polokulovitých misek (pohárů?) s malým plochým dnem, zdobených zevně na zaobleném trupu plastickými oblými žebérky, jež se směrem ke dnu zužují. Tyto misky se vyskytují ve dvou druzích, a to z modrobílého millefiorového skla a z jednobarevného světlemodrého skla. Tvarově lze rozlišiti rovněž dva druhy, a to jednak nižší a širší misečky buď z millefiorového skla (Espe na dánském Fynu a Dębe u Kališe v Polsku) nebo ze skla bleděmodrého (Lubieszewo u Gryfic v Pomořanech — dva kusy, Gosławice-Wiechuła u Opolí ve Slezsku, Weissenfels v západním Sasku), jednak vyšší polokulovité misky z bleděmodrého skla (po dvou kusech v ženských kostrových hrobech: Store-Dal v Norsku, Kosin u Pyrzyc v Pomořanech a Bietikow u Přemyslavi-Prenzlau v Ukerské Marce)[278].

Těchto několik — celkem dvanáct — skleněných misek (pohárů) s žebérky má pro nás zvlášť velký význam jednak jako pomůcka k výkladu kostrových hrobů starší doby římské

[277] Srov. Eggers, RI. 160 příl. 4, 6, tab. 3 č. 10, 15, 16.

[278] Tamže 178 příl. 82 (tam a pod jednotlivými čísly v. literaturu a obsah hrobů), tab. 14 č. 181—183.

v oblasti labsko-oderské, jednak pro řešení otázky, kudy šel import těchto skleněných nádobek do severní Germanie. V prvém směru je přímo nápadné, že hroby, v nichž byly tyto skleněné misky nalezeny, lze podle jejich obsahu z největší části určiti jako hroby ženské. Nikde v nich není ani stopy po zbraních nebo mužské zbroji. Bohatství hrobů ukazuje, že tu šlo o příslušnice bohatých, snad knížecích rodů. V druhém směru je důležité, že tyto skleněné misky mají množství věrných protějšků ve starších římských táborech v Porýní (Haltern z doby Augustovy[279], Hofheim z doby Claudiovy a Vespasianovy[280]), kdežto v mladších limitních kastelech a v jejich okolí se již — až snad na řídké výjimky — nevyskytují[281]. Od doby Flaviovců se v Porýní vyskytují, jak se zdá, již jen mladší misky z jednobarevného světlezeleného skla[282].

Je ovšem nepochybné, že nálezy v hrobech, jak jsem už opětovně uvedl, nemusejí podávati věrný obraz skutečného rozšíření jednotlivých druhů importovaných předmětů, nýbrž jsou jen dokladem, že se v určitých končinách ujal obyčej dávati tyto předměty do hrobu, přesto však lze dosud známý výskyt těchto skleněných misek výlučně jen v severní Germa-

[279] A. Kisa, Das Glas im Altertum III. (Lipsko 1908), 904, obr. 374, Ritterling, Hofheim 372, Eggers, RI. 129 č. 1391, 178 příl. 82, tab. 14 typ 181 a 182.

[280] Ritterling, l. c. 371 a d., obr. 95, tab. 38 č. 9 (tvarově věrná obdoba Eggersova nejmladšího typu 183); v Hofheimu bylo nalezeno kolem 50 exemplářů; malé misečky mají průměr 11—12 cm, více je však větších, o průměru asi 16 až 18·6 cm a výšce 8 až 9 cm, velmi zřídka ještě nižší. Z millefiorových misek se v Hofheimu zachovalo množství střepů pestřejších barev než na severu: vinná červeň s bílou, jantarově žlutá s bílou a modrou; hnědá, zlatá a bílá; zelená s bílou a žlutou, temněmodrá s hnědou a bílou, temněmodrá s bílou, žlutá s černou. Jednobarevné kusy jsou nejčastěji temněmodré nebo světlezelené, jiné jsou barvy jantarové (v. výše miska obr. 95), kávově hnědé a j., srov. tamže 371 a d.

[281] Tamže 372: „jeden z nejmladších kusů (z bleděmodrého skla) bude asi střep z osady u kastelu Pfünzu, pocházející již asi z II. století."

[282] Tamže 372.

nii (z Čech, Moravy, východního Saska a z jižních Branibor neznáme dosud jediného exempláře ani jeho zlomku) vyložiti snad tak, že import těchto skleněných misek do severní Germanie šel asi především po cestách z Porýní, kdežto z jiných — jižních — cest je nálezy z Gosławic a Dębe nejlépe doložena trať ‚jantarové' cesty z Carnunta do horního Poodří.

Spolu s importovaným italským a provinciálním nádobím se velmi často v germánských kostrových i žárových hrobech mužských i ženských vyskytují zbytky rohů, z nichž Germáni pili víno nebo pivo (medovinu). Jsou z nich zpravidla uchována jenom bronzová nebo stříbrná kování ústí a hrotu rohu, výjimečně také části řetízku k zavěšení rohu na pase (obr. 152a č. 19a, b, 25, 154 č. 2, 3, 156 č. 10, 157 č. 3, 5, 176a, 191 č. 20). Často byly mrtvému dávány do hrobu — patrně jako jeho osobní majetek — dva takové rohy na pití.[283]

Kromě hliněných a kovových nádob, skleněných misek a rohů na pití se zachovalo také v oblasti labsko-oderské množství jiných zbytků hmotné kultury jejího obyvatelstva z doby, jež nás zde zaměstnává. Obraz, který nám podávají, není ovšem úplný. Je značně mezerovitý především proto, že jednotlivé druhy nalezišť nejsou úplně a stejnoměrně probádány. Z keltských památek to jsou především oppida a z části i jiná

[283] Píč, Starož. II. 3 sl. 129 a d., 305, obr. 49 č. 4, 6, obr. 51 č. 4 (Straky), tab. 50 č. 24 (Lisovice), 51 č. 10 (Radovesice), 53 č. 2, 3 (Holubice), 55 č. 19a, b, 25 (Zliv), 56 č. 3, 5? (Kněževes), 57 č. 3, 5 (Obříství), a řada dalších nálezů s Pichory u Dobřichova na tab. 65 až 77, Almgren, Mannus V (1913), 274 a d., Kossinna, Mannus XIV (1922), 114 a d., hl. 117, DV[8]. 227, Schránil, VBM. 258, tab. 55 č. 20, 34, Preidel, GKB. I. 198 a d., obr. 216—230 (zná z Čech celkem 9 kusů kování okraje ve třech druzích, 36 nákončí rohu rovněž ve třech druzích a 25 nálezů částí řetízků resp. závěsů rohu), Schuchhardt, VD[3] 258 a d., obr. 229 (Lubieszewo—Lübsow), Klindt—Jensen, Acta Arch. XII. 163 a d., obr. 14, 15 (Kjærumgaard), Wegewitz, VdSt. II. 777, 800 a d., tab. 332, 335 č. 1 (oba posléze uvedení autoři citují nález dvou rohů z I. století n. l. v rašeliništi u Skudstrupu, okr. Haderslev v Jutsku, které byly zřejmě obětními dary a obsahovaly podle mikroskopického šetření prof. J. Grüsse dvojí tekutinu, jeden pšeničné pivo a druhý medovinu, srov. J. Grüss, PZ XXII (1931), 180 a d., a j.

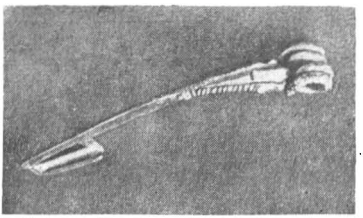

1

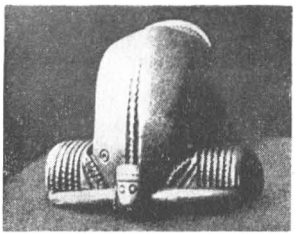

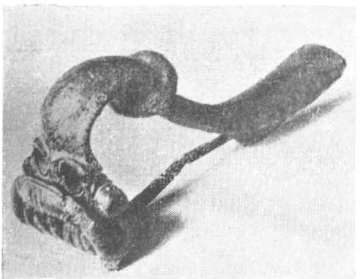

2

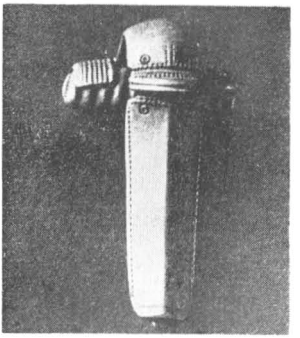

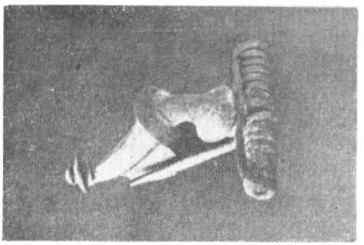

3

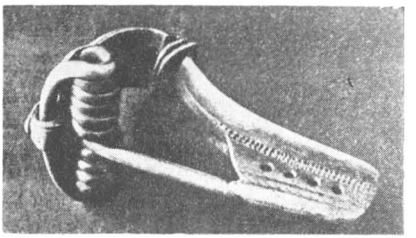

4

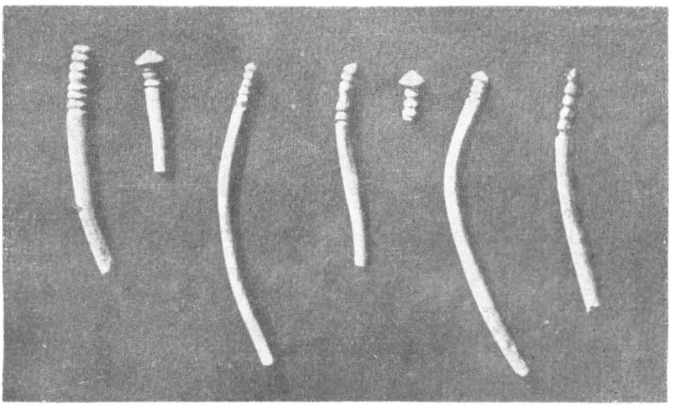

5

Obr. 193. Hamburg—Fuhlsbüttel, nálezy z hrobu: 1—3 bronzové spony, 4 stříbrná spona s krytou hlavicí, tři pohledy, 5 kostěné jehlice (podle W. Matthesa, Vorg. d. Stämme I. tab. 122—124).

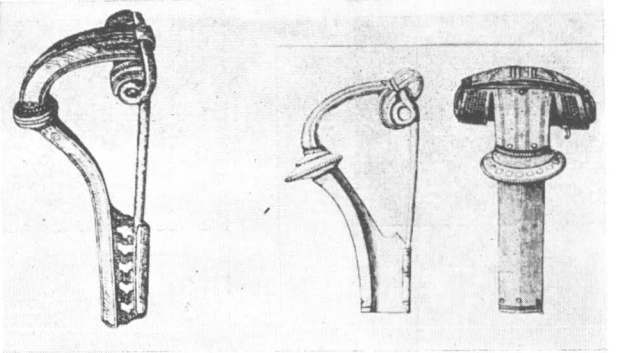

Obr. 196. Spony s krytou hlavicí ze starověké severní Germanie. I. stol. n. l.: 1 stříbrná spona s prolamovanou patkou z Jutska, 2 bronzová spona z dolního Povislí (podle G. Kossinny, G. Kultur I, obr. 25, 26).

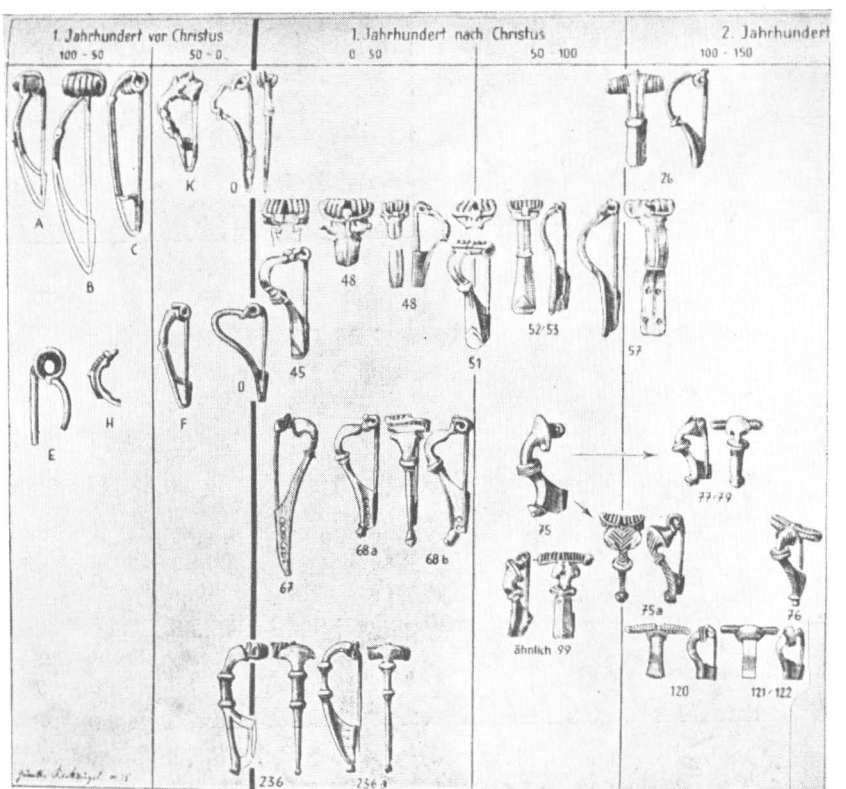

Obr. 197. Chronologická a vývojová tabulka slezských spon (Chr. Pescheck, Frühwandal. Kultur in Mittelschlesien tab. I).

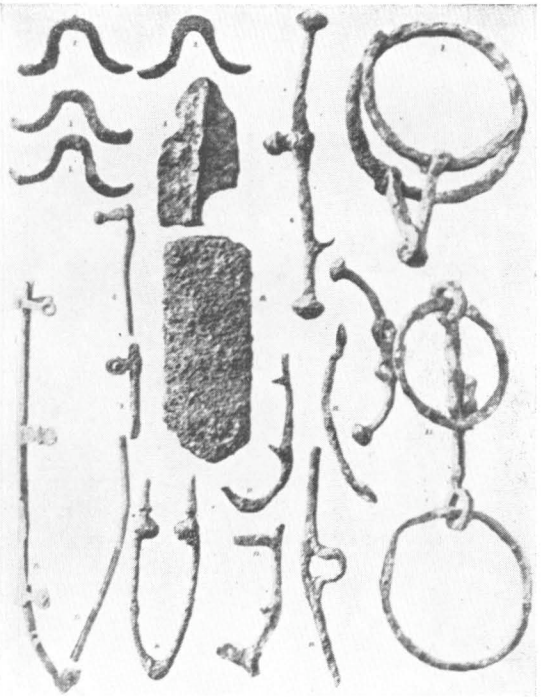

Obr. 198. Stradonice u Berouna v Čechách, zlomek keltského železného meče, železné pochvy, kování pochvy, koňská udidla a j. (podle Píče, Starož. II. 2 tab. 30).

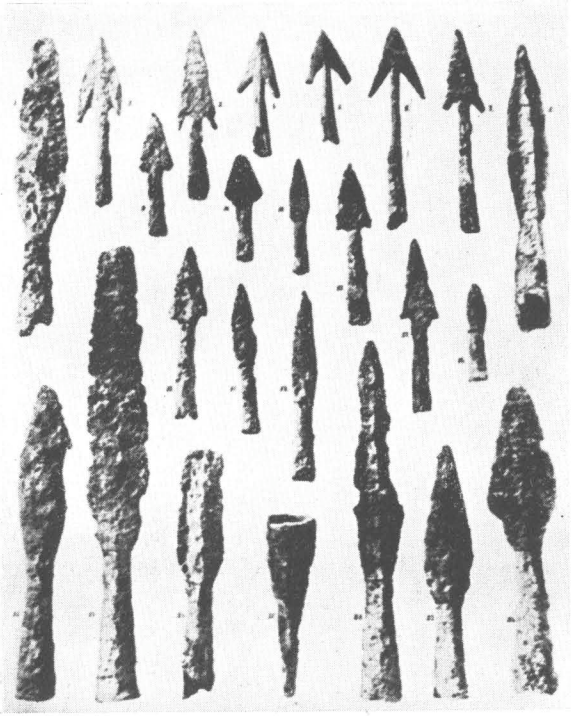

Obr. 199. Stradonice u Berouna, Čechy, sbírka keltských kopí a oštěpů (podle Píče, Starož. II. 2 tab. 29).

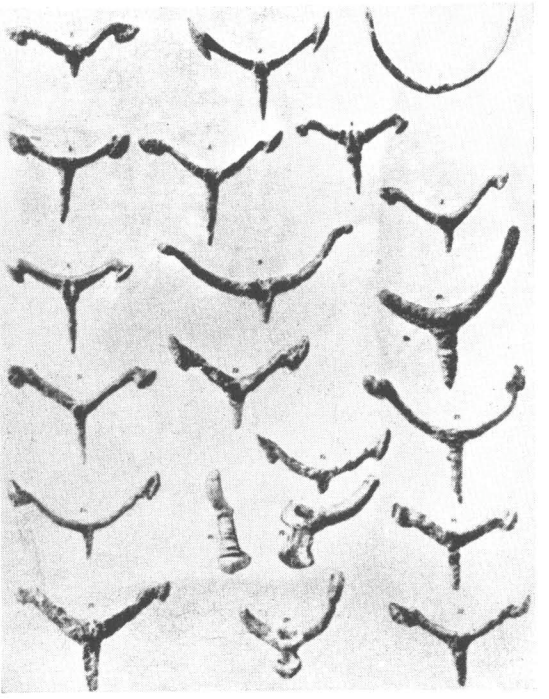

Obr. 200. Stradonice u Berouna, Čechy; nálezy ostruh na keltském oppidu; č. 17 a 20 závěsy koňského udidla (podle Píče, Starož. II. 2 tab. 31).

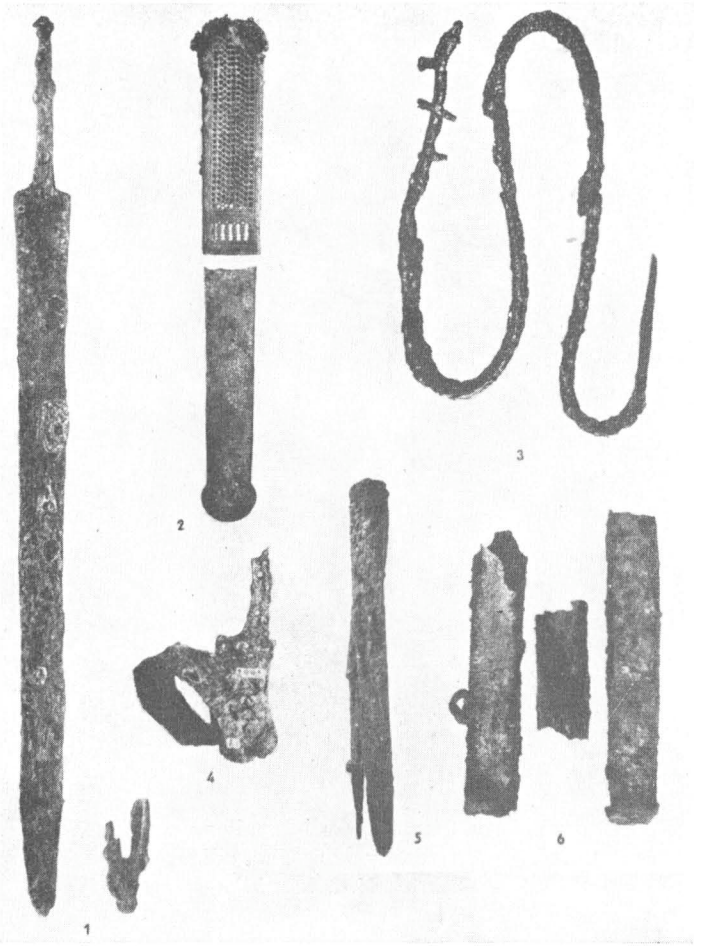

Obr. 201. Harsefeld (Stade, sz. Hannoversko), železné meče a pochvy mečů ze žárového pohřebiště z doby kolem rozhraní letopočtů (podle W. Wegewitze, Vorg. d. Stämme II tab. 330).

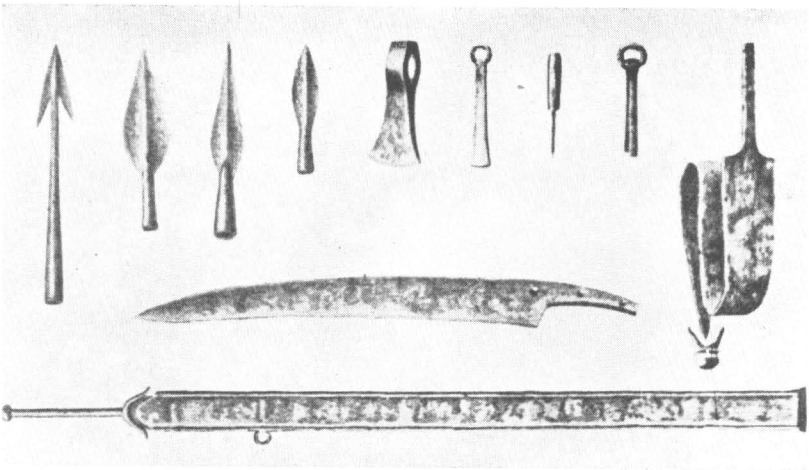

Obr. 202. Germánské zbraně z Meklenburska (podle W. Matthesa, Vorg. d. Stämme I, tab. 116).

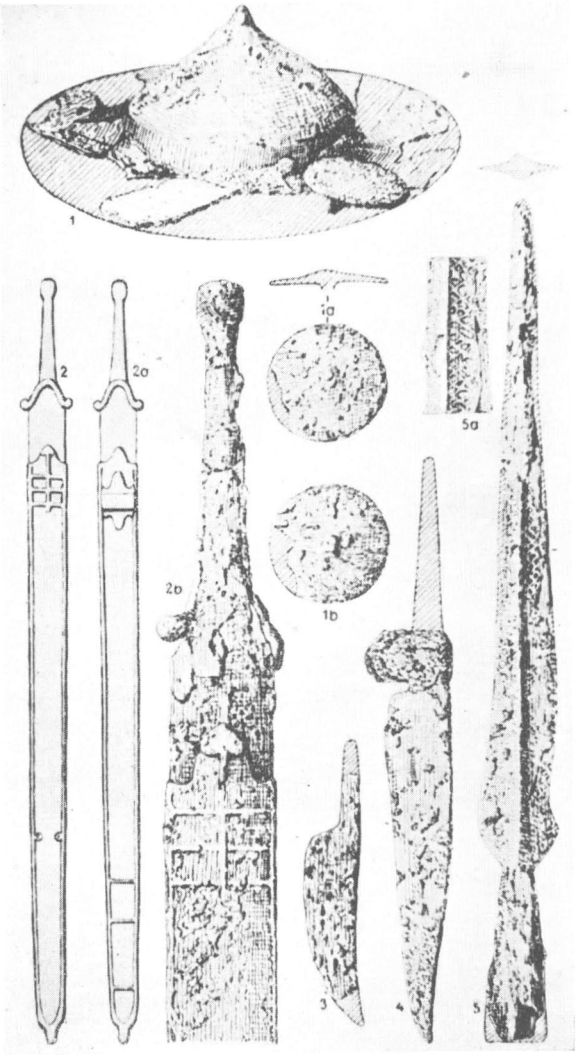

Obr. 205. Kotowice u Trzebnice v polském Slezsku, železné zbraně a j. ze žárového hrobu č. 15 (podle M. Jahna, Kelten in Schlesien I, obr. 109).

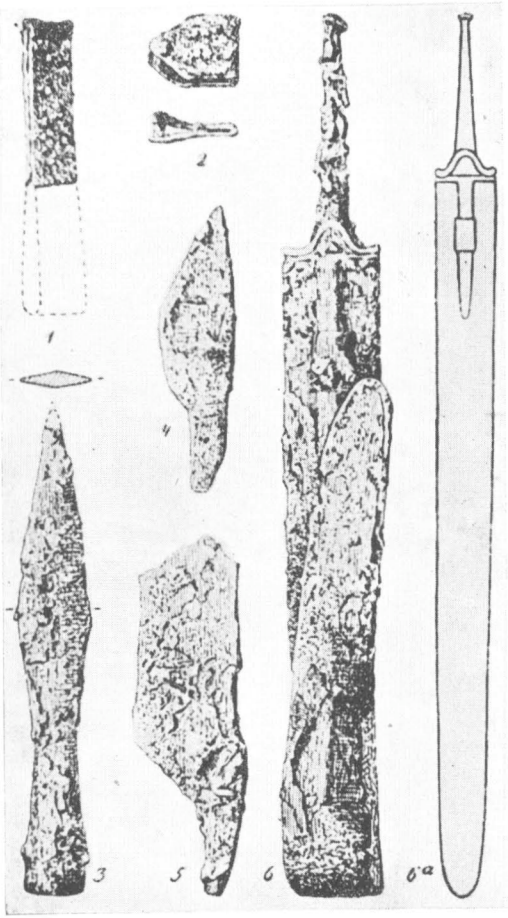

Obr. 203a. Nosocice u Hlohova v polském Slezsku, železné zbraně ze žárového hrobu č. 20 (podle K. Tackenberga, Die Wandalen in Niederschlesien, tab. 2 obr. a).

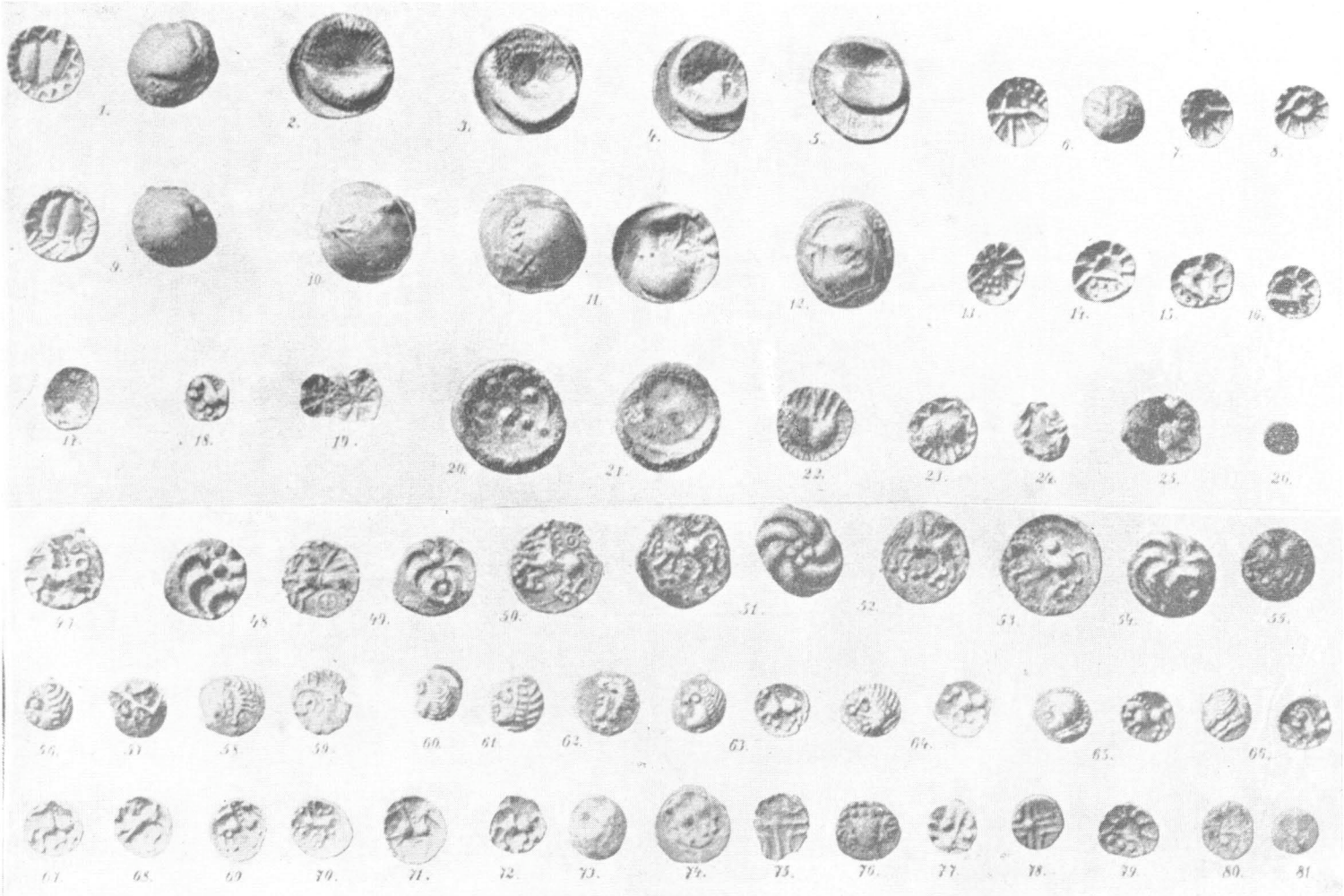

Obr. 204. Stradonice u Berouna, Čechy. Keltské mince: 1—19 zlaté, 20, 21 pozlacené, 22—25 zlatem plátované. 47—81 stříbrné (podle Píče, Starož. II. 2 tab. 2).

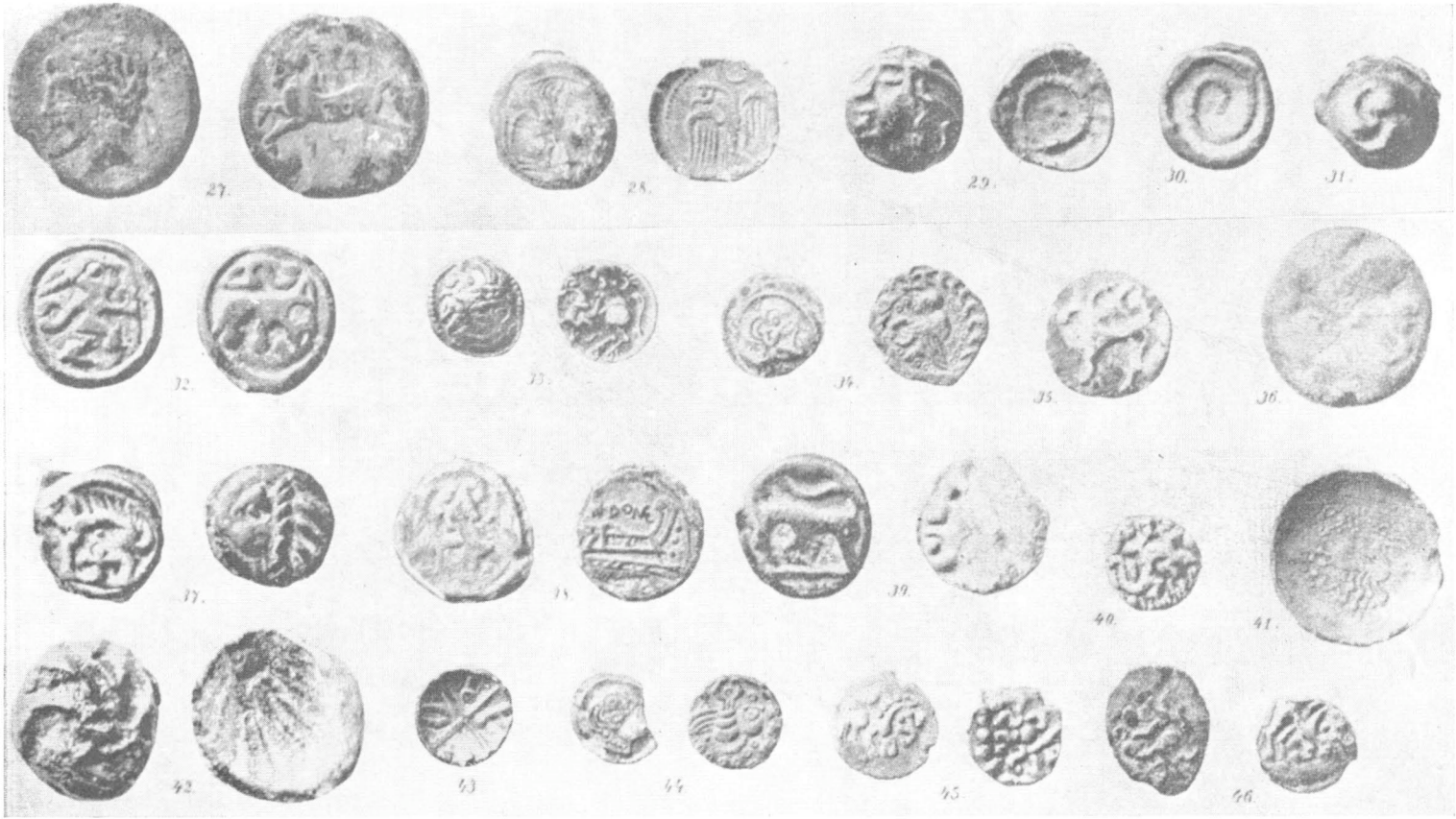

Obr. 204a. Stradonice u Berouna, Čechy. Keltské mince: 27—32, 35—38 bronzové, 39 potinová, 33, 34, 41, 43—46 stříbrné podle Píče, Starož. II. 2 tab. 2).

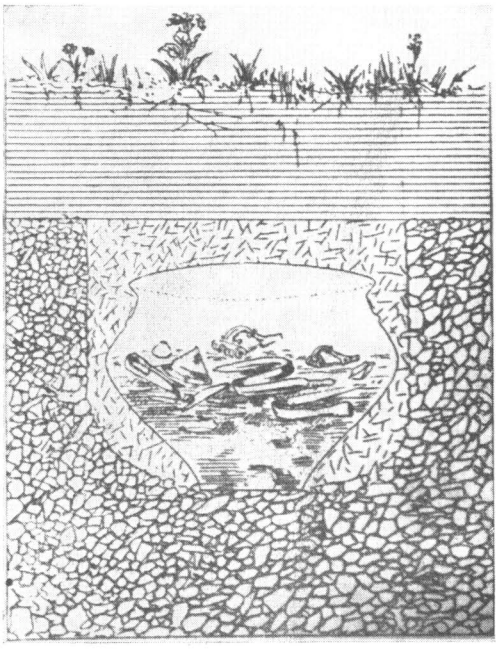

Obr. 205. Píchora u Dobřichova v Čechách, hermundurský popelnicový hrob (podle Píče, Starož. II. 3 obr. 47).

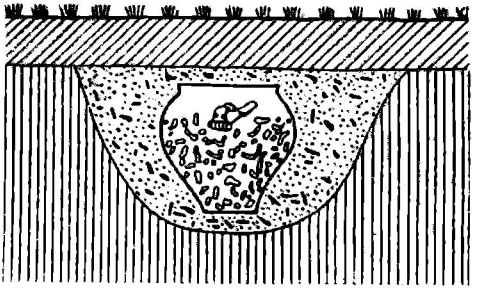

Obr. 206. Chaucký popelnicový hrob s násypem zbytků hranice (podle H. Schrollera, Vorg. d. Stämme II, 104 obr. 33).

Obr. 207. Nørrevinstrupp, Vendsyssel, sev. Jutsko. Kostrový hrob v kamenné komoře; rozměry komory 1.70 : 1 : 1.25 m (rekonstrukce, podle M. Jahna, Vorg. d. Stämme III, obr. 218).

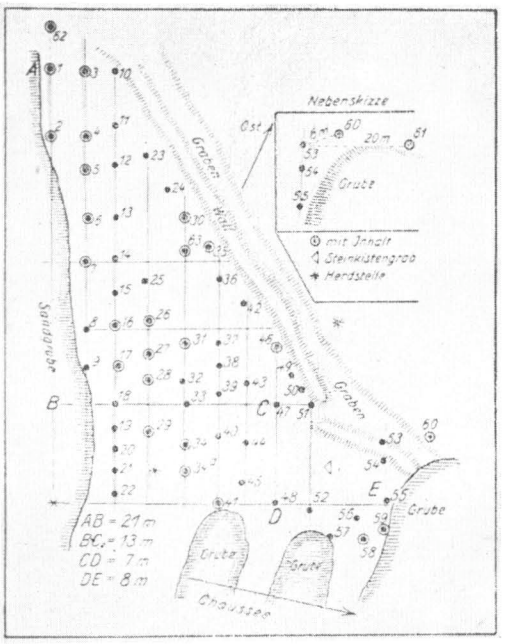

Obr. 208. Konikowo u Koszalina v Pomořanech, žárové pohřebiště s jámovými násypnými hroby (bez popelnic; podle D. Bohnsacka. Vorg. d. Stämme III, obr. 230).

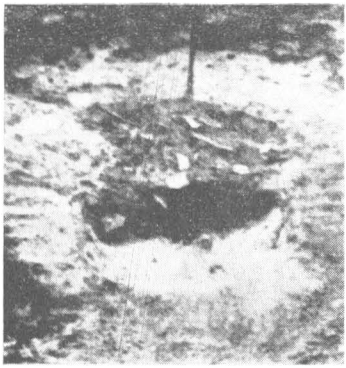

1

2

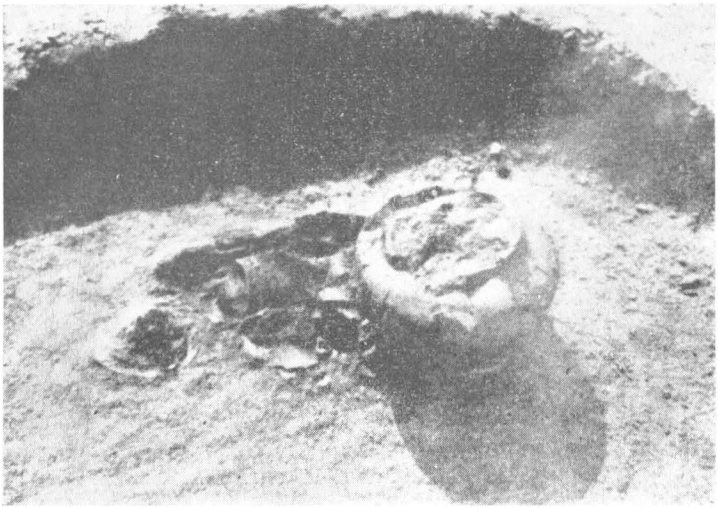

3

Obr. 209. Tři druhy germánských žárových hrobu z posledního století před n. l. ve Slezsku: Nosocice u Hlohova, jáma s nasypaným obsahem hranice, bez popelnice, 2 Nowe Miasteczko (Kożuchów), popelnicový hrob, 3 Sobocisko (Olava), popelnicový hrob s nasypaným obsahem hranice (podle M. Jahna, Vorg. d. Stämme III. tab. 398).

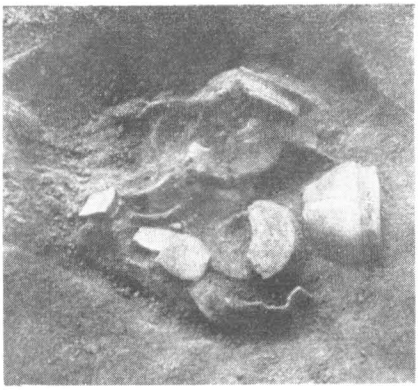

1

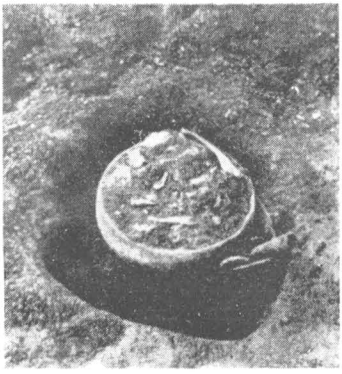

2

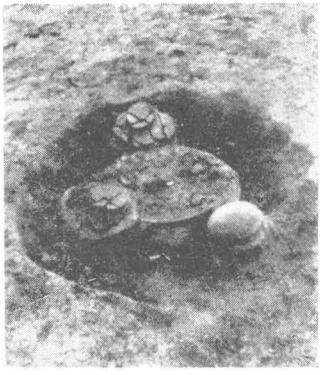

3

Obr. 210. Nosocice u Hlohova ve Slezsku, tři druhy germánských popelnicových hrobů z I. a II. století n. l.: 1 popelnicový hrob č. 47 s násypem obsahu hranice, 2 popelnicový hrob č. 10, 3 popelnicový hrob č. 42 s třemi vedlejšími nádobami (podle M. Jahna, Vorg. d. Stämme III, tab. 404).

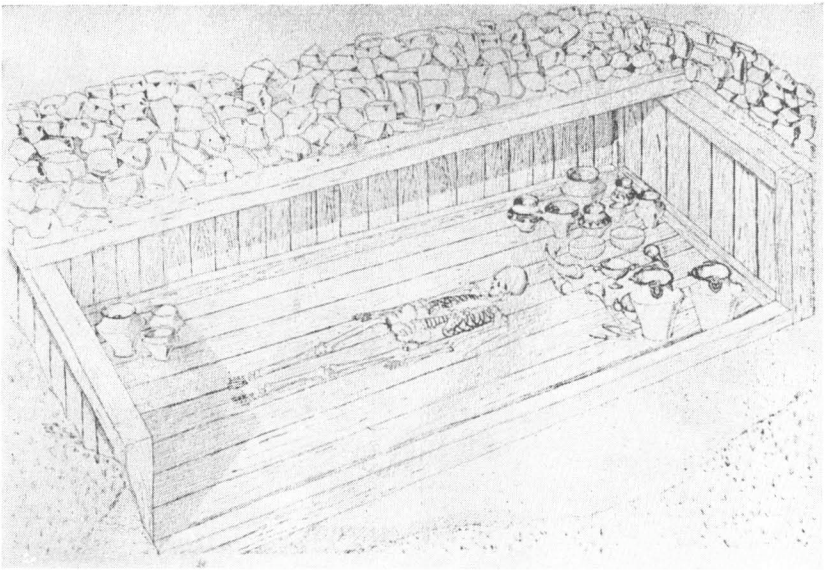

Obr. 211. Gosławice—Wiechuła u Opolí ve Slezsku, rekonstrukce kostrového hrobu z I. století n. l. (podle M. Jahna. Vorg. d. Stämme III. obr. 217).

sídliště, o nichž jsme jakž takž poučeni výzkumy, ale nevíme takřka nic o keltských hrobech a jejich obsahu, a z památek po Germánech to jsou naopak zase hroby, jichž bylo prokopáno na tisíce, kdežto výzkum sídlišť, jak jsem již uvedl, byl až dosud pro velké hmotné náklady, jichž si vyžaduje, i z jiných důvodů značně zanedbáván. Následek toho je, že jsme z památek dosud poznaných a prozkoumaných lépe poučeni o mnohotvárnosti denního života Keltů, kdežto u Germánů zůstávají nám po té stránce stále ještě hlavním pramenem poučení zprávy antických autorů a především neocenitelné zprávy Tacitovy. O slovanském obyvatelstvu v pohraničních oblastech starověké východní Germanie nemáme bohužel po té stránce ani svědectví historických, ani nevíme dosud bezpečně, co mu patřilo ze zbytků hmotné kultury dávných obyvatelů těch končin.[284]

[284] Srov. výše str. 240.

Domácí a řemeslnické nářadí a nástroje.

Skupina památek, náležejících pod toto záhlaví, je především silně zastoupena v nálezech na keltských oppidech. Patří sem zejména železné nože různých velikostí až po velké sekáče s rukojetí zakončenou hákem nebo očkem, železné nůžky v podobě našich nůžek ovčáckých, široké sekery a sekerky starých tvarů s lalokem široko roztepaným v tulej nebo již s okem pro nasazení topůrka, různé lopatky, škrabky, trojzubé železné vidličky, velké množství železných hrotů různých tvarů a velikostí, skob, hřebů s plochou nebo kulatou hlavičkou, svorek, udic, háčků, kolíků a pod. předmětů pro nejrůznější, dnes již často těžko zjistitelné účely, bronzové i železné dvojzubé nebo trojzubé lomené klíče, pravidelně s očkem k zavěšení na pase, kladiva nejrůznějších velikostí od těžkých kovářských kladiv až po drobná kladívečka na vytepávání jemných ornamentů a pod., kleště různých velikostí, dláta, klíny, kalené pilníky a jiné řemeslnické nářadí, kružidla, ozubené pily, železné i bronzové řetězy, dvojité kamenné otáčivé mlýnky na obilí (na Starém Hradisku u Okluk v jednotlivých domech, kde si mleli obilí po domácku, a kromě toho ještě zvláštní mlýn v předhradí na řemeslné mletí[1]), železné kosy, srpy, rádla a jiné nářadí zemědělské, součástky kování vozů, zákolníčky a j. (obr. 183—187)[2].

[1] Böhm, Kronika 435, Města 59.

[2] Srov. k tomu výše str. 334 a d.; Píč, Starož. II. 2 sl. 75 a d., tab. 24, 27, 32—37, 40 a d., Lipka—Snětina, St. Hradisko 22 a d., tab. 14—23, Skutil, Hlasy svatohost. XXIX. 76 a d., 92 a d., obr. 9 (hromadný nález 10 železných kos), tab. I, Z pravěku Hostýna 22 a d., tab. I, obr. 12, 13, Böhm, Kronika 438 a d., Města 60 a d., obr. 12, Filip, PČ. 275 a d., obr. 72, 73. Z pozdněkeltské dílny pochází také malý železný pořiz se dvěma rukojeťmi, nalezený v březnu 1949 J. Kabátem ze stát. archeologického ústavu v Praze v okrouhlé kulturní jámě s plochým dnem v severní části katastru obce Sv. Jan pod Skalou

Tvary všeho toho množství předmětů, vyrobených pro praktickou potřebu, jsou často až ku podivu ‚moderní', což je nejpřesvědčivějším důkazem nejen technické vyspělosti, jíž dosáhli keltští řemeslníci již před dvěma tisíci lety, nýbrž i jejich praktického ducha, který dovedl pro všecko toto podnes běžné nářadí a nástroje najíti formy se stanoviska pracovního nejúčelnější, takže se udržely až podnes. Proti výrobě starších dob měly jejich železné výrobky přednost i ve své tvrdosti, která ukazuje, že tito keltští výrobci znali již podnes užívaný proces kalení, jež dodávalo jejich nástrojům a zbraním většího stupně tvrdosti a pružnosti, než tomu bylo dříve na př. u výrobků doby hallstattské. Znali již také proces svařování. O jejich řemeslné dovednosti svědčí také nálezy železných, různě silných prutů se skutečnými uzly, které ukazují, že byly prováděny zkoušky tažnosti kujného železa.[3]

Vedle domácího a řemeslnického nářadí a náčiní je v sídlištních nálezech na našich keltských oppidech množství jiných nejrůznějších drobných předmětů ze železa, bronzu, kosti, jehel, šidel a parohových násadek k šidlům, hrotů *(stilus)* ke psaní na voskových destičkách, hladidel, kování dřevěných nádob nebo skřínek, vážek na mince, lékařského a lékárnického náčiní, lopatek, vidliček, udic, drobných plastik zvířecích, kančíků, psů a j., řidčeji též lidských figurek a masek, atd. (obr. 184, 185, 188 passim)[4].

Nálezy z germánských nalezišť jsou po té stránce dosud značně chudší. V hrobech se vyskytují z domácího a užitkového náčiní velmi často jenom nože (v hrobech mužských i ženských) a nůžky (častěji v hrobech ženských)[5], méně často

(okr. Beroun, Čechy), v sousedství obce Loděnic, kde byly již v roce 1922 nalezeny zbytky dvou pecí na tavení železné rudy; srov. AR II (1950), 226 a d. Pořiz náleží k unikátním nálezům v našich končinách.

[3] Böhm, Města 60 a d., obr. 12 č. 2.

[4] Píč, l. c. 60 a d., 81 a d., tab. 20 a d., Lipka — Snětina, l. c. 23, 25 a d., tab. 4—10, 14, 16, Böhm, Kronika 440, Města 64, 66, Filip, PČ. 276.

[5] Srov. Chr. Hostmann, Der Urnenfriedhof bei Darzau in der Provinz Hannover (Brunšvík 1874), tab. 8 č. 22, tab. 10 č. 1—6, 10, Píč,

nebo ojediněle také ocílky na broušení nožů, jehly, klíče, bronzové razítko a bronzové kolečko s železným hřídelem (nebo držátkem) na ražení tečkovaného meandru na hliněných nádobách, přeslínky na předení, stilus a kování destičky na psaní, a j. (obr. 112 č. 8, 117 č. 4, 8, 12, 13, 17, 18, 118 č. 14, 19, 21, 24 a j., 119 č. 7, 191 č. 7, 11—13, 18 a j., 192)[6].

Předměty toho druhu, nože, nůžky, kovová a kostěná šidla, klíče, přesleny a j., se nacházejí také na sídlištích[7].

Starož. II. 3 sl. 126 a d., 299 a d., obr. 57 (Vysočany), tab. 49 až 83 passim z řady nalezišť (Ohnišťany, Radovesice, Nymburk, Kostomlaty, Zliv, Pičhora a j.); srov. k tomu Schránil, VBM. 255, Preidel, GKB. I. 257 a d., obr. 295—299, 301—310, Stocký, Čechy v d. žel. 15 a d., tab. 26 č. 8, 32 č. 5, 7, 40 č. 3, 7, 9.

[6] Píč, l. c. 127 a d., 299 a d., obr. 57 (Vysočany), 66 (Dobřichovice), tab. 52 až 83 passim, Schránil, l. c. 262, Preidel, l. c. 278 a d., 318 a d., Stocký, l. c. tab. 39 č. 6, 9, 13, 15 a j., Červinka, Pravěk 1933, 40, obr. 29, Hostmann, Darzau 115 a d., tab. 10 č. 7—9, 17 (kolečko na výrobu tečkovaného meandru, v. též obr. str. 115 pozn. 2), 11 č. 9, 19—21, a j.

[7] Píč, l. c. 128 a d., 307 a d., obr. 65, tab. 59, 62 č. 9. 11, 13, 14, 16, 23, a j.

Součásti kroje a výzbroje.

V nálezech z doby, jíž se zde zabýváme, se zachovalo také velké množství předmětů, které byly součástí kroje a výzbroje obyvatelstva labsko-oderské oblasti.

O kroji keltského a germánského obyvatelstva této oblasti platí zhruba asi totéž, co bylo pověděno o jejich soukmenovcích v Podunají a Porýní[8]. Byl-li ve způsobu odívání obyvatelstva naší oblasti nějaký — snad místní nebo krajinný rozdíl, nemáme o něm zpráv. Pokud se týká Germánů, můžeme ovšem předpokládati, že v chladnějších končinách dále na severu, kde nebyl obchod s kupci z provincií tak čilý jako v Podunají a Porýní, nosili více a lepších kožešin než v poříčí obou pohraničních vodních toků. To nám ostatně dosvědčuje i sám Tacitus[9].

O špercích, spinadlech a jiných podobných součástech keltského a germánského kroje jsme ovšem v naší oblasti především z nálezů ve hrobech velmi dobře zpraveni. Pro stanovení chronologie nálezů mají vedle kovových nádob capujské a italské provenience, o nichž bylo již výše pojednáno, největší význam především spony.

Nálezy v keltských oppidech naší oblasti, především na Hradišti u Stradonic v Čechách a na Starém Hradisku u Okluk na Moravě ukazují, že spona byla u Keltů běžnou součástí oděvu a byla užívána bez potřeby módní změny velmi dlouho. Proto se nacházejí na témž nalezišti vedle spon pozdnělatenských a časněřímských také ještě spony středolatenského schematu[10].

Spony jsou jen výjimečně vyrobeny z drahých kovů, ze

[8] Str. 152 a d.

[9] Tacitus, G. 17, srov. cit. str. 152 pozn. 22.

[10] Píč, Starož. II. 2 sl. 31 a d., tab. 3, 4, Lipka—Snětina, St. Hradisko 13 a d., tab. 3, Šimek, ČM. 21, Schránil, l. c. 240 a d., Böhm, Kronika 440 a d., Města 64, J. Filip, AR V (1952), 357.

stříbra (obr. 189 č. 17, 18, 20) nebo ze zlata (tamže č. 19)[11]. Pravidelně jsou bronzové a lacinější ze železa (obojí se leskly také jako zlaté nebo stříbrné, pokud byly udržovány v dobrém stavu). Jsou vesměs produktem domácích řemeslnických dílen.

V časné době římské přechází obyčej hojného užívání malých spon i na Germány. Na rozdíl od jiných kovových výrobků, které byly do germánských území dováženy z Italie a z provincií (kovové nádoby a j.), jsou spony, s nimiž se v germánských nálezech shledáváme, jen z menší části importem toho druhu. Jak ukazuje rozšíření jednotlivých druhů germánských spon, šlo tu většinou o výrobky domácích dílen. Ty se ovšem také staraly o to, aby jejich výrobky pronikaly k jiným kmenům, a také fluktuací obyvatelstva (na válečných výpravách, sňatky a pod.) se dostávaly spony do území vzdálenějších od center jejich výroby, takže jen výjimečně můžeme u některého druhu germánských spon právem užíti pro označení jeho provenience určitého názvu ethnického. Tak je tomu na př. u vyvinutých s p o n s o č k y, které bychom snad mohli podle jejich rozšíření v oblasti kultury pičhorské (Dobřichov I) v severní polovici Čech a v sousední oblasti německé za Krušnými horami považovati za hermundurské, nikoli však také za markomanské, jak se až do nedávna myslilo[12]. Tato domněnka byla opřena o představu, že oblast středních a severních Čech byla osídlena Markomany, jimž byla připisována kultura dobřichovská. Proti této theorii však svědčí jak zprávy historické, tak také doklady archeologické[13]. Po stránce archeologické proti ní svědčí rozdílnost pozůstatků hmotné kultury na Moravě a ve středních a severních Čechách v starší

[11] P í č, l. c. tab. 3 č. 17—20.

[12] A l m g r e n, Mannus V (1913), 270, Fibelformen[2] 247, K o s s i n n a, DV[8]. 165 a v předmluvě k Almgren. Fibelformen[2] str. V, G. S c h w a n t e s, Zur Typologie d. Augenfibeln, PZ XV (1924), 138, W. S c h u l z, Zur Entstehung d. Augenfibeln, Germania XI (1926), 110 a d., P r e i d e l, Die absolute Chronologie d. german. Fibeln d. frührömischen Kaiserzeit, Mannus XX (1928), 90, P e t e r s e n, Altschles. Blätter XI (1936), 92 a d.

[13] Srov. str. 43 a d., 216 a d., 462, 479 a d.

době římské. Archeologům, kteří věřili v markomanský původ kultury dobřichovské, se nikdy nepodařilo vysvětlit, jak se mohlo stát, že dvojí tak těsně příbuzný lid, jako byli Markomani (kladení do Čech) a Kvádové (umisťovaní na Moravu), by se byl mohl — ač žil stále v těsném sousedství — po stránce kulturní tak rozdílně vyvíjet, jako tomu vpravdě bylo u obojího lidu, usedlého tehdy v severní polovici Čech a na Moravě. A jedním ze znaků té kulturní odchylnosti je právě také naprosté chybění spon s očky, pro pičhorskou fasi lidu dobřichovské kultury v Čechách tak příznačných, v soudobých nálezech na Moravě[14]. To je vedle jiných podobných rozdílů archeologických, především na př. ve tvaru a výzdobě hlíněných nádob a zejména v řídkém výskytu keramiky s tečkovaným řeckým meandrem, pro pičhorskou fasi v Čechách i dále na severu v celém Polabí tak charakteristickou, na území dnešní Moravy, nejvýmluvnějším dokladem toho, že obyvatelstvem obou našich zemí nemohl býti lid tak úzce příbuzný, jako byli Markomani a Kvádové.

Ten nápadný rozdíl v kultuře obou zemí ovšem lehko pochopíme, víme-li, že obyvatelstvo obou zemí bylo rozdílného původu, v oblasti dobřichovské kultury v Čechách že to byli germánští Hermunduři, a na Moravě, zejména v jejím středním pásmu, keltští Kotini. A dokonce již jej plně pochopíme, uvědomíme-li si, že v Rakousích severně od Dunaje, kde Markomani skutečně sídlili, je germánská černá, ručně po domácku vyráběná keramika dokonale shodná s keramikou téhož druhu na Slovensku, kde žili Kvádové!

Spony s očky (obr. 117 č. 11, 15, 118 č. 2, 7, 151 č. 3, 154 č. 6, 191 č. 14, 15, 193, 195 č. 2, 197 typ 48) se v rozdílných formách vyskytují v celé severní oblasti starověké Germanie od Rýna až do dolního Povislí, kde došla zvlášť velkého rozšíření jejich nejmladší forma a její místní obměny[15]. V Čechách v ob-

[14] Rzehak, Röm. Eisenzeit 232; jediná z Moravy dosud známá spona s očky patří k podezřelé sbírce nálezů z I.—IV. stol. z Uh. Hradiště (v NM v Praze) a může pocházeti také z Čech, srov. 543 pozn. 17.

[15] Almgren, Fibelformen² 21 a d., 119 a d., 247 a d., tab. III,

lasti pičhorské fase kultury dobřichovské napočetl Preidel již před lety z nálezů tehdy známých 157 exemplářů spon s očky[16]. Z toho připadalo na samotné pohřebiště na Pičhoře 72 spon (Píč jich předtím napočetl asi 68)[17]. Uvážíme-li k tomu, že tyto nálezy pocházejí častěji z výzkumů jenom ledabyle, neodborně a zlomkovitě provedených (srov. na př. pohřebiště na Pičhoře a j.), ukazuje tato statistika názorně, jak rozšířeným, běžným typem musila býti spona s očky u obyvatelstva české oblasti dobřichovské kultury. Podle Preidlova seznamu nálezů připadá daleko největší počet spon na tři střední vývojové tvary s širokým, plochým, zdobeným pláštěm, jeden s očky po stranách otevřenými a dva s očky po stranách zavřenými[18]. Podle studií Kiekebuschových jsou tyto druhy spon datovány nálezy v římských stanicích v Porýní vesměs do prvních desítiletí I. století n. l., do doby vlády Augustovy a Tiberiovy[19]. Do hrobů se ovšem jako osobní majetek nebožtíků dostávaly nebo mohly dostati také ještě značně později. Celý vývoj spon s očky se v nálezech porýnských jeví ukončen již v první polovici I. století[20]. Jejich výroba ve vzdálenějších končinách

Blume, Stämme 23 a d., tab. I č. 1a, 1b, II č. 3, B. Schnittger, Hoops RL. II. 35, tab. 5 č. 29, Kossinna, DV.[8] 165, 168 obr. 318—323, Pescheck, Frühwandal. Kultur 26 a d., Svoboda, Čechy 57 a d., a j.

[16] Preidel, GKB. I. 24 a d.

[17] Píč, Starož. II. 3. 114 a d. (64 kusy, z toho 2 stříbrné), Paběrky s Pičhory, PA XXI (1905), 533 a d. (3 spony a zlomek čtvrté), Šimek, ČM. 75, Preidel, l. c. 24 a d.

[18] Píč, l. c. tab. 53 č. 6 (Holubice), 56 č. 13 (Vrutice Kropáč.), 64 č. 3, 65 č. 4, 69 č. 28 a 16 (krásný přechodní tvar z prvních let našeho letopočtu, s prolamovanou patkou a s jedním očkem ještě otevřeným, kdežto druhé již je zcela po straně uzavřeno), 70—83 passim (vesměs ze žárových hrobů na Pičhoře; spona tab. 83 č. 14 nejstarší pozdnělatenský typ s oblým obloukem, stupňovitě prolamovanou patkou, ale s očky již uzavřenými).

[19] Kiekebusch, Einfluss d. röm. Kultur 69 a d., Šimek, ČM. 73 a d., Preidel, l. c. 24 a d. (tam v. i jinou lit.).

[20] Kiekebusch, l. c. 76, Ritterling, Hofheim 120 a d., Almgren, Fibelformen[2] 247, Blume, Stämme 24, tab. 2 č. 3, Šimek, ČM. 75, Schwantes, PZ. XV. 138, Preidel, Mannus XX. 90 a d.

východní Germanie, jmenovitě laciného posledního tvaru, u něhož již očka na hlavici spony úplně vymizela, pokračovala však i v druhé polovici I. století a ve století II.[21]

Z toho, co zde bylo pověděno, je zřejmé, že spony s očky se staly vedle kovových nádob italské provenience jednou z nejdůležitějších pomůcek pro datování nálezů z rané doby římské kromě Porýní především v celé oblasti polabské.

Jiným, s toho stanoviska rovněž důležitým druhem spon jsou t. zv. spony norické (jméno, jež se v naší literatuře vžilo hlavně zásluhou Píčovou) resp. spony silně profilované. Jejich nejstarší tvary svědčí o keltském původu těchto spon. Přišly k nám nepochybně dovozem z podunajských provincií[22] a byly později také domácími dílnami imitovány a dále obměňovány. Nejstarší tvary norických spon (obr. 118 č. 3, 9, 119 č. 3, 157 č. 6, 189b č. 15, 16, 18, 19, 21, 22, 24—26; 191 č. 25, 27)[23] patří — podobně jako starší tvary spon s očky a prolamovanou patkou[24] a spony s krytou hlavicí (t. zv. spony vendické — toto jméno, pocházející od F. Lische, se také již v naší literatuře vžilo; v německé literatuře se pro ně nyní užívá názvu Rollenkappenfibeln n. Fibeln mit zweilappiger Rollenkappe)

---

[21] Srov. k tomu Kossinna, DV[8]. 165 a d., obr. 322, 323, Almgren, Fibelformen[2] 29 a d., 119 a d., tab. III č. 57 a d., Preidel, Mannus XX. 91 a d., GKB. I. 28 a d., Svoboda, Čechy 57 a d., a j.

[22] Šimek, ČM. 83 a d., VG. II. 97 a d., III. 176 a j., Schránil, VBM. 259, Preidel, GKB. I. 29 a d., 68 a d., obr. 19, 21, 80, 81, II. 33 a d., 47 a d., 50, Svoboda, Čechy 46 a d., kde v. i podrobnější popis spon.

[23] Píč, Starož. II. 2 sl. 34, tab. 4 č. 15, 16, 18, 21, 24—26, II. 3 sl. 116 a d., tab. 65 č. 3, 68 č. 14, 15 a j. passim (podle statistiky Píčovy tamže 116 a d. pozn. 134 bylo všech norických spon na Pičhoře 35, z toho 34 bronzové a 1 stříbrná; tamže v. též přehled jiných nalezišť v Čechách a j.), Almgren, l. c. 35 a d., tab. 4 č. 67, 68.

[24] Píč, Starož. II. 3 sl. 114 a d., tab. 69 č. 16, 78 č. 6, 82 č. 26, 83 č. 8, 14, Almgren, l. c. 247 obr. A, Šimek, ČM. 21, 78 a d., Schránil, l. c. 258 a d., Preidel, GKB. I. 24 a d., obr. 15, 17, Filip, PČ. 296.

a prolamovanou patkou (obr. 117 č. 5, 195 č. 4, 196 č. 1)[25] — do doby kolem počátku našeho letopočtu a mají proto pro chronologii nálezů zvlášť velký význam. Pro datování nálezů, pocházejících z hrobů, zmenšuje se ovšem tento jejich význam okolností, že musíme vždy počítat s tím, že spony byly po nějakou dobu, jejíž délku nedovedeme zpravidla přesněji určiti, nošeny jako součást kroje nebožtíka (muže nebo ženy), v jehož hrobě byly nalezeny, nebo také osob jemu blízkých.

Obojí tento druh spon (spony silně profilované — ‚norické' — a spony s krytou hlavicí — ‚vendické') byl vyráběn také dále v průběhu I. století[26] a v pozměněných tvarech i v dobách následujících[27].

Spon typu *Aucissa* (obr. 191 č. 28) se dostalo do oblasti labsko-oderské jen málo[28]. Z jiných méně často se v nálezech labsko-oderské oblasti vyskytujících spon, importovaných z římských provincií, třeba se tu zmíniti o sponách s křidélky (obr. 191 č. 31)[29], dále o sponách t. zv. legionářských s terčovitou ne-

[25] Píč, l. c. 115 a d., tab. 65 č. 7, 70 č. 15, 73 č. 5, Almgren, l. c. 12 a d., tab. 2 č. 24 a j., Šimek, ČM. 21, 78 a d., Schránil, l. c. 259, Preidel, Mannus XX. 84 a d., GKB. I. 21, obr. 9.

[26] Almgren, l. c. 13 a d., 35 a d., tab. 2, 4, Blume, Stämme 24, tab. 2 č. 3, 4, Kostrzewski, Wielkopolska² 175 a d., Preidel, Mannus XX. 86 a d., 92 a d., GKB. I. 21 a d., 29, 32 a d., obr. 12—14, 24, Svoboda, l. c. 56, 59.

[27] Almgren, l. c. 16 a d., 31 a d., 39, 43 a d., Blume, l. c. 24 a d., tab. 3 a 4 č. 5—11, 14 a d., Schnittger, Hoops RL. II. 35, Kostrzewski, Wielkopolska² 176, Preidel, Mannus XX. 93 a d., GKB. I. 33 a d., obr. 25—29, Norling—Christensen, Acta Arch. XIII (1942), 333 a d., XIV (1943), 120 a d., Svoboda, l. c. 61 a d., Filip, PČ. 296 a d.

[28] Srov. k tomu str. 154; kromě literatury tam v pozn. 29 uved. v. Píč, Starož. II. 3 sl. 138, obr. 69 (Touchovice u Loun), Almgren, l. c. 109 (č. 242), Schránil, l. c. 259, tab. 55 č. 28, Preidel, l. c. 72 (Touchovice, 2 z Třebusic, 2 z Nebovid), Svoboda, l. c. 49 (zná v Čechách kromě spony z Touchovic ještě sponu z Češova u Kopidlna — Jičína), Filip, PČ. 296, tab. 22 č. 17.

[29] Almgren, l. c. 108 a d., Píč, Starož. II. 2 tab. 4 č. 30, II. 3 sl. 116, tab. 80 č. 26, Schránil, l. c. 259, tab. 55 č. 31, Preidel, l. c. 71 a d.

bo kosočtverečnou destičkou s tepanou a prolamovanou výzdobou, navlečenou na oblouku spony (obr. 191 č. 32, 33)[30], o destičkovitých sponách, u nichž oblouk mizí a hlavice i patka jsou skryty pod kosočtverečnou nebo okrouhlou destičkou, čímž se tyto spony staly prototypem pozdějších i dnešních brooží (obr. 191 č. 41, 41a)[31], a j.

Vedle spon sloužily u Keltů, Germánů i jiných obyvatel starověké Germanie ke spínání šatů, ale také jako ozdoba ženského účesu rozličné bronzové a kostěné jehlice se zduřelými, oble členěnými hlavicemi latenských tvarů a později obdobných tvarů mladších, vzniklých vývojem z tvarů latenských a provinciálních (obr. 113 č. 15, 117 č. 2, 3, 118 č. 11—13, 119 č. 5, 24—27, 188 č. 4, 28, 29, 191 č. 6, 36, 42, 195 č. 5)[32].

Kromě spon a jehlic sem patří také jiné šperky, především náramky. Tu třeba konstatovati, že v době, o niž nám tu jde, libovali si v náramcích jenom Gallové. Germáni — ani germánské ženy — naší oblasti náramků nenosili. Naučili se tomu teprve později, v dobách t. zv. stěhování národů. Jinak tomu bylo u Keltů. Také u nich se sice již nenosily *torques*, honosné bronzové náhrdelníky s pečeťovitými konci[33], ani pompésní bronzové náramky s dutými polokoulemi, zato si však ženské obyvatelky keltských oppid velmi oblíbily nově vynalezené výrobky z materiálu dříve neznámého — z pestrobarevného skla, z něhož byly vyráběny žebérkované a jinak plasticky po keltském způsobu, někdy až barokně (mořskými vlnami, mořskými hady a jinými obludami s hadovitě se svíjejícími těly, bradavkovitými výčnělky a j.) zdobené náramky

[30] Almgren, l. c. 108, Píč, Starož. II. 3 sl. 118, tab. 65 č. 1, 2, 75 č. 6, Schránil, l. c. 259, tab. 55 č. 32, 33, Preidel, l. c. 72, Svoboda, l. c. 49, Filip, PČ. 296, tab. 22 č. 14.

[31] Píč, l. c. 119, tab. 50 č. 12, 52 č. 4, 83 č. 5, Schránil, l. c. 259, tab. 55 č. 41, 41a, Preidel, l. c. 73, Svoboda, l. c. 97 a d.

[32] Píč, Starož. II. 2 sl. 85, tab. 46 č. 28, 29 a j., tab. 47 č. 26, 28, 42, 50 a j., II. 3 sl. 119 a d., obr. 59, tab. 59 č. 12—14, 19 a j., 67 č. 13. 14, atd., Šimek, ČM. 24 a d., Schránil, l. c. 244 a d., 260, tab. 50 č. 1, 7, 55 č. 5, 6, 36, 42, Preidel, l. c. 291 a d., obr. 328—330.

[33] Str. 154, 163.

(obr. 184 č. 32), pestrobarevně žíhané kroužkovité korále (obr. 184 č. 24), perle s bradavkovitými výčnělky, žluté perle s modrými očky, modré perle se žlutými očky, jež byly vesměs nošeny — navlečeny na šňůře — jako náhrdelníky, a j.[34]

Vedle skleněných náramků a perel z náhrdelníků se vyskytují také náramky a náhrdelníky bronzové, méně hřmotné než dříve, ale také často až groteskně zdobené hráškovitými nebo bradavkovitými výčnělky a pod.[35]

Velké oblibě se v bohatých keltských oppidech těšily také kovové, zlaté, bronzové i železné prsteny, často s kameny nebo skleněnými napodobeninami kamenů, ale také s řezanými kamejemi a j. Tato móda přišla do našich končin patrně vlivem obchodních styků s provinciemi.[36]

Jestliže tyto šperky — kromě snad náhrdelníků ze skleněných perel — nenalezly u germánského obyvatelstva většího rozšíření, ať již z příčin jakýchkoli, nacházíme v nálezech tím více dokladů o tom, že Germáni stejně jako Keltové nebo snad ještě hojněji užívali ozdobných záponek pasu a zejména přezek, háčků, závěsků a jiných ozdob pasu (obr. 118 č. 29, 151 č. 2, 152a č. 20, 21, 157 č. 2, 191 č. 8, 17, 26, 35, 38, 192 č. 1—5)[37]. Na Stradonicích se uchoval také doklad užívání ozdob-

[34] Píč, Starož. II. 2 tab. 5, 6 a d., Lipka—Sněti na, St. Hradisko 17, tab. 1 č. 31 a d., tab. 2, Schránil, l. c. 241, tab. 51 č. 24, Filip, PČ. 275.

[35] Píč, l. c. 53, tab. 11, 27 č. 2, 7, 12, 13, tab. 28 č. 5, Lipka—Sněti na, l. c. 18 a d., tab. 4 č. 1, 6, 10, 12 a j., Schránil, l. c. 241 a d.

[36] Píč, l. c. 49 a d., tab. 7, Lipka—Sněti na, l. c. 18, tab. 1 č. 10—12, 20.

[37] Píč, Starož. II. 2 sl. 54 a d., tab. 19, 22 č. 7, a j., II. 3 sl. 120 a d., obr. 60, 63, 64, tab. 51 č. 4, 52 č. 5, 55 č. 20, 21, 56 č. 4, 16, 64 č. 2, 9, atd. (čtverhranné přezky se stylisovanými kachními hlavičkami a prolamovanou destičkou tab. 64. 2, 68. 3 a 6 (?), 69. 29); Lipka—Sněti na, l. c. 19 a d., tab. 7 a j., Šimek, ČM. 21 a d., Schránil, l. c. 242 a d., 260, Preidel, l. c. 208 a d.; Voigt, Germanen 83 a d., Kostrzewski, Ostgerm. Kultur I. 42 a d., 62 a d., Wielkopolska² 178 a d., obr. 627—632, Blume, Stämme 42 a d.; Wegewitz, VdSt. II. 778.

ných bronzových řetízků místo pasu (obr. 187 č. 1)[38]. Z časněgermánského pohřebiště u Podmokel-Rozběles byl J. Michlem získán bronzový pás vytepaný z tenkého plechu, který byl patrně přišit na kožené nebo plátěné podložce[39].

Náhrdelníky zeskleněných perel byly patrně nošeny také germánskými ženami, byly však většinou zničeny (rozlity) žárem pohřební hranice. Proto se uchovaly perle z nich jen výjimečně (na pohřebišti pichorském, arci nepříliš pečlivě prokopaném a probádaném — obsah hrobů na př. nebyl vůbec proséván ani proplachován — byly nalezeny jenom dvě uchované skleněné perličky v jednom hrobě a další dvě roztavené ohněm v jiném hrobě[40]). Jako zvlášť cenná ozdoba byly někdy na šňůrách se skleněnými perlami zavěšeny také miniaturní zlaté nebo bronzové a pozlacené vázičky nebo amforky, zdobené tepaným ornamentem nebo filigránem[41].

Jedním z nejdůležitějších toaletních a zároveň také okrasných předmětů byl krátký, vysoký hřeben s trojúhelníkovitým nebo obloukovitým hřbetem. Sloužil k úpravě a upevnění ženského účesu a zároveň také jako ozdoba hlavy. Byl ulit z bronzu nebo — častěji, zejména u Germánů — vyřezán z kosti (obr. 190 č. 1, 3—11). Hřebeny byly v době, jíž se zde zabýváme, jak se zdá, jenom jednořadové (s jednou řadou řídkých zubů[42], u kostěných hřebenů nejhlouběji prořízntutých ve středu a směrem ke kraji se postupně zkracujících) a byly v starší době zpravidla z jednoho kusu. Hřebeny trojdílné (část ozubená vsunuta do dvou ozdobných kostěných destiček, srov. obr. 190 č. 3) byly dojista jen řídkou výjimkou a byly pravděpodobně mladšího původu (z doby římské, srov. hřeben obr.

[38] Píč, Starož. II. 2 sl. 54, tab. 15 č. 1; Schránil, l. c. 242.

[39] Michel, WPZ I (1914), 202, tab. 6 č. 1, Schránil, l. c. 243, tab. 50 č. 22, Mähling, Bodenb. Gruppe 212 a d., tab. 13 č. 2.

[40] Píč, Starož. II. 3 sl. 124, tab. 77 č. 18, 20, 78 č. 23, 24.

[41] Píč, tamže 124 a d., obr. 61, 62 (Roudnice, Bohušovice), tab. 69 č. 3, 75 č. 23 (Pičhora), Schránil, l. c. 259 a d., tab. 54 č. 2, 4 (Ploškovice, okolí Roudnice), Stocký, Čechy v d. žel. 20, Filip, PČ. 297 (Mikovice u Kralup); Blume, l. c. 93 a d.

[42] Píč, Starož. II. 2 tab. 16 č. 3, 17 č. 1, 3—11.

190 č. 3, zdobený keltskou, ale jako ostatní část výzdoby po způsobu římské doby tečkovanou vlnicí, a obdobným způsobem zdobený hřeben ze Všenor[43]). Mladšího původu byly také hřebeny dvouřadové. U jednořadových bronzových hřebenů stradonických je obloukovitá nebo trojúhelníkovitá horní část (hřbet), jež sloužila k držení hřebene, prolamována, u kostěných je zdobena rytými jednoduchými nebo dvojitými soustřednými kroužky. Všecky stradonické jednodílné hřebeny, bronzové i kostěné, zobrazené v Píčových Starožitnostech[44], jsou opatřeny okrouhlými závěsnými očky nebo úšky, což dokazuje, že tyto hřebeny byly považovány za zvlášť cenný majetek, který musil být připoutáním chráněn před ztrátou.

K technice výroby stradonických kostěných hřebenů podává názorné poučení zejména hřeben č. 1 na obr. 190, na němž je viděti, že ozdobná očka byla na trojúhelníkovité destičce vykroužena ještě před vypilováním zubů a pak byla při pilování zubů některá zasažena.

Kostěné hřebeny a jejich zbytky se ovšem zachovaly především na sídlištích a v kostrových hrobech[45]. V žárových hrobech se uchovaly jejich zbytky jenom výjimkou[46], neboť byly zpravidla se svými zemřelými nositelkami spáleny na hranici.

Z jiných toaletních předmětů, které nebyly zároveň součástkou kroje, bych se tu zmínil především o zbytcích oválných kovových zrcadélek, vyskytujících se na keltských oppidech (Stradonicích, Starém Hradisku) i v nálezech z doby římské (na Pičhoře)[47], dále o toaletních soupravách, nalezených

[43] Tamže II. 3 sl. 128 a d., 310, obr. 65.

[44] Tamže II. 2 tab. 16 č. 3, 17 č. 1, 4—11.

[45] Tamže II. 3 sl. 128 a d., obr. 65, Blume, l. c. 104 a d., Kostrzewski, Wielkopolska[2] 188, obr. 686, Šimek, ČM. 23 a d., Schránil, l. c. 244, 260, Preidel, l. c. 283 a d.

[46] Píč, l. c. II. 3 sl. 128, tab. 75, 83, Schránil, l. c. 260, Preidel, l. c. 283 a d., obr. 321, 322.

[47] Píč, Starož. II. 2 sl. 67, tab. 28 č. 11 (Stradonice; rukojeti tab. 23 č. 31, 32 a tab. 28 č. 12, které Píč mylně vykládal jako rukojeti zrcadélek, patřily k pohárům), II. 3 sl. 129, tab. 83 č. 21 (Pičhora), 53 č. 4 (Holubice; výklad Píčův není bezpečný; jak jsem před lety zjistil v NM

na Stradonicích, a složených zpravidla z depilatorní pincety (klíštěk na vytrhávání chloupků), lžičky do ucha a škrabátka na kůži (do vlasů), jež jsou buď navlečeny na bronzovém kroužku nebo jsou navzájem spojeny bronzovým nýtem tak, aby se na něm mohly volně pohybovati (obr. 190 č. 15—17), i o množství nálezů jednotlivých z těchto toaletních pomůcek (obr. 190 č. 2, 12, 14, 18—22, 24—26), drobných dosí a skřínek na šperky nebo na vonné masti a j.[48].

Pokud se týká otázky výzbroje keltského a germánského obyvatelstva labsko-oderské oblasti, poskytla sídliště i hroby obojího lidu tolik nálezů, že podávají o věci více než dostatečné poučení. Je z něho zřejmé, že Germáni byli i po té stránce učenlivými žáky Keltů.

Na našich keltských oppidech se uchovalo jenom něco málo ukázek (zlomků) pozdněkeltských železných mečů s ostrou i kulatou špičkou. Kromě nich byly nalezeny zbytky rourkovitého bronzového nebo železného kování pochvy, nákončí pochvy a železné pochvy samé, dále větší počet železných kopí a oštěpů s tulejí, železných šipek, většinou s křidélky, několik druhů bronzových a železných ostruh (na Hradišti u Stradonic též jedna stříbrná a tři z bílého kovu), koňská udidla a (na Starém Hradisku na Moravě) dokonce i zlomek železné podkovy (obr. 183, 184 č. 10, 185 č. 13, 16, 20, 21, 27, 30; 198—200)[49].

V Germánských žárových hrobech se zachovalo množství zbraní, zohýbaných železných mečů, kopí, oštěpů, a kromě nich puklice, držadla a kování okraje štítů, výjimečně také ostruhy (po jedné). V kostrových hrobech z té doby se zbraně

v Praze, byly v Holubicích nalezeny dva stejné stříbrné a pozlacené exempláře, šlo tedy spíše o rukojeti stříbrného poháru; v. výše str. 450 a d.), Lipka—Snětina, St. Hradisko 19, tab. 5 č. 15, 18, 19, Schránil, VBM. 244 (rukojeť ze Stradonic tab. 51 č. 13, na niž Schránil odkazuje, nepatřila asi k zrcadlu, nýbrž k poháru, v. výše str. 451), 260.

[48] Píč, Starož. II. 2 sl. 65 a d., tab. 17 č. 15—17, 2, 12—14, 18—26, II. 3 sl. a d., tab. 67 č. 7, 11, Lipka—Snětina, l. c. tab. 7 č. 1, 7 a j., Schránil, l. c. 244, Böhm, Města 64.

[49] Píč, Starož. II. 2 sl. 72 a d., tab. 29—31, Lipka—Snětina, l. c. 21 a d., tab. 11—13, Schránil, l. c. 245, Böhm, l. c. 62.

vyskytují jen zcela výjimečně, a to ve východní Germanii[50]. Germánské jednobřité i — častěji — dvojbřité meče, kopí, oštěpy, ostruhy a j. ukazují svým tvarem, že jejich výroba měla za vzor starší výrobky z doby latenské (obr. 151 č. 6, 8, 10—14, 152a č. 22a, b, 156 č. 5, 6, 191 č. 1, 9, 10, 16, 19, 22, 23, 29; 201—203a)[51]. Toto množství zbraní v mužských — válečnických hrobech germánských v oblasti labsko-oderské ukazuje, že zpráva Tacitova o nedostatku železa a tím i zbraní (mečů a kopí) u Germánů[52] platí jen v omezené míře.

V žárovém hrobě u Hohenferchesaru na semnonském území v Pohavolí (Havelland) se zachovala na hliněné popelnici, zdobené tečkovaným ornamentem, zajímavá kresba válečného koně v postroji, jež názorně dokládá, že semnonští jezdci neužívali sedla ani pokrývky místo něho[53].

---

[50] Srov. Jahn, Bewaffnung d. Germ. 11 a d., Kostrzewski, Ostgerm. Kultur I. 223, Wielkopolska[2] 182.

[51] Píč, l. c. II. 3 sl. 131 a d., tab. 49 č. 11, 17; 50 č. 8, 9, 19; 51 č. 5—7, 52 č. 14, 55 č. 22a, b, 56 č. 18, 19; 57 č. 11 atd., Šimek, ČM. 25 a d., Schránil, l. c. 245, Preidel, l. c. 226 a d., Böhm, Kronika 461; Kostrzewski, Ostgerm. Kultur I. 84 a d., Wielkopolska[2] 182, Jahn, l. c. 49 a d., Der Reitersporn, seine Entstehung u. früheste Entwicklung (Mannus-Bibl. 21, Lipsko 1921), 8 a d., Pescheck, Frühwandal. Kultur 52 a d.

[52] Srov. str. 164.

[53] Srov. Guthjahr, Semnonen 77, tab. IV c, Matthes, VdSt. I. 366 a d., obr. 111.

Nálezy mincí.

Pro správné posouzení obchodních styků a způsobu obchodování v oblasti labsko-oderské mají značný význam také nálezy mincí.

Jak jsem již uvedl[54], nebyly u Germánů v starší době ještě ceněny kovové peníze jako výměnná obchodní hodnota. Proto jich Keltové užívali jako platidla hlavně ve vlastním vzájemném obchodním styku, kdežto s oblastmi osídlenými jenom germánským obyvatelstvem obchodovali patrně především po starém způsobu čistě výměnném. Následkem toho je také počet větších nálezů keltských mincí hlouběji v germánském vnitrozemí, mimo území osídlená Kelty, celkem jen omezený[55]. Tím bohatší zato jsou tyto nálezy v končinách, které byly osídleny převážně jen Kelty. Jmenovitě naše keltská oppida Stradonice a Staré Hradisko na Moravě jimi proslula (obr. 204, 204a)[56].

Mimo tato oppida proslul u nás zejména nález velkého pokladu zlatých keltských mincí o váze 45·2 kg v Podmoklech u Křivoklátu (s. okr. Zbiroh)[57]. Mince uložené v bronzo-

[54] Str. 165.

[55] Forrer, Kelt. Numism. 150 a d., 219 a d., 281 a d., 361 a d., Ebert RL. VI. 316 a d., 319, Friedrich, Funde antiker Münzen in d. Prov. Posen (Poznaň 1909) 10 a d., W. Schulz, Jahreschr. XVI (1928), 45 a d., Jahn, Kelten 80 a d., VdSt. III. 967, Pescheck, Frühwandal. Kultur 366 a d., a j.

[56] Píč, Starož. II. 2 sl. 10 a d., tab. 2, Forrer, Kelt. Numism. 158 a d., 195 a d., 219 a j., Ebert, RL. VI. 309, 315, 317 a d. Lipka — Snětina, St. Hradisko 12 a d., tab. 1 č. 1—9, Schránil, VBM. 247 a d., Paulsen. Münzpräg. d. Boier 15, 17 a j. (v. sezn. str. 178), Pink, WPZ XXIII (1936), 14 a d., XXIV. 63 a d., Münzpräg. d. Ostkelten 114, 145 a j., Böhm, Kronika 442, Města 66 a d., Filip, PČ. 276, a j.

[57] Srov. výše str. 366; kromě literatury tam cit. v. Forrer, Kelt. Numism. 213 a d., 219, 242, 320, 333, 339, Filip, PČ. 276 (kromě nálezu podmokelského cituje též velký nález keltských mincí ze Starého Kolína v Čechách).

vém okovu, nebyly ovšem pokladem markomanského ‚krále' Katvaldy, jak se domníval Píč (podle domněnky Píčovy jej Katvalda ukořistil po porážce a vypuzení Marobudově v jeho sídle Stradonicích „a pak sám na útěku do říše římské zakopal")[58], neboť dějiště zápasu mezi markomanskými ‚králi' musíme hledati mnohem jižněji, v severním rakouském Podunají[59]. Šlo tu zřejmě o bohatý sklad mincí keltského obchodníka, který si jej z příčiny, již nikdy nezvíme, uschoval v zemi, nejbezpečnější pokladně tehdejších i pozdějších dob, v níž pak zůstal ukryt až do roku 1771, kdy byl náhodou objeven.

K ethnické provenienci českých nálezů keltských mincí, které bývají zpravidla připisovány Bojům, třeba poznamenati, že velká část těchto mincí pocházela také z dílen Volků Tektosagů, usazených v severních a středních Čechách a odtud na východ a jihovýchod přes Moravu až do Slovenska[60]. Bojové, mylně kladení do území Volků v severní polovici Čech, měli svá sídla v jižních Čechách a v severovýchodních Bavořích až po Dunaj, kde sousedili s Vindeliky[61]. Jim tedy patřilo všecko dávné bohatství jihočeských zlatonosných řek, v jejichž pořící ryžovali zlato[62], s nímž obchodovali a z něhož ovšem rovněž razili mince. Forrerovy moravské mince kotinské[63] (jeho lokalisace Kotinů na Moravu byla správná) patřily moravským Volkům, jejichž přímými potomky byli Tacitovi a Ptolemaiovi Kotini[64].

Obchodní poměry ve vnitrozemí starověké Germanie se podstatně změnily v době římské. Germáni, jak se zdá, vítali rádi obchodníky, přicházející z římské říše, té nové silné říše, která dovedla Germánům na Rýně i Dunaji tak důrazně ukázati svoji moc a dovedla vysílati silné vojenské výpravy daleko na

[58] Píč, Starož. II. 2 sl. 142.
[59] VG. III. 176 a d.
[60] Str. 211 a d.
[61] Str. 208.
[62] Srov. str. 336.
[63] Forrer, Kelt. Numism. 150 a d.
[64] Str. 197 a d., 218 a d., 222.

severovýchod až k střednímu a dolnímu Labi. Germánům imponovala odevždy především válečná moc. Proto mohli Volkové Tektosagové tak silně ovlivnit kulturu Germánů v oblasti labsko-oderské v střední době latenské, kdy k nim přicházeli jako bezohlední a vítězní výbojci. Poměry se však velmi změnily, když tito Keltové pozbyli své někdejší expansivní síly, a když Germáni sami přešli do ofensivy a začali Keltům oplácet stejným způsobem. Také tu sice ještě dovedl keltský obchod z oppid umisťovat své dokonalejší řemeslné výrobky mezi germánským obyvatelstvem v okolí oppid a dokonce i dále ovlivňovat na př. jeho vlastní keramickou výrobu, ale nedovedl u těchto Germánů, kterým již neimponoval svou silou, nýbrž nejvýše snad jen svou řemeslnou dovedností, uplatnit svou zlatou a stříbrnou měnu jako nejpohodlnější platidlo. Snad tu ovšem spolupůsobily také prohnanější methody keltských obchodníků, které u prostých a přímých Germánů záhy vzbudily nedůvěru, a které byly příčinou, že i Keltové sami mezi sebou uznávali vážky na kov — a zřejmě i zkoušky ryzosti kovu — za nutný obranný prostředek proti ošizení.

Jinak tomu bylo, když přišli obchodníci římští. Přicházeli provázeni pověstmi o nové silné říši, která je chránila nymbem své moci i daleko za svými hranicemi, a sami ovšem svým vypravováním také tento nymbus posilovali. A přiváželi zároveň z té říše do germánských zemí krásné výrobky italských továren a zejména klasické kovové nádoby z capujských továren, které jako soupravy pro přípravu a pití opojných nápojů skvěle vyhovovaly nádherymilovnosti germánských předáků a byly proto velmi oblíbeny. A možná, že i obchodnické methody těchto kupců byly poněkud jiné, takže budily u germánských domorodců více důvěry než methody jejich keltských sousedů. A tak vidíme, že si římské mince, zejména staré solidní republikánské stříbrné denáry *serrati* a *bigati* získaly mnohem větší důvěru[65] než dříve mince keltské, a staly se, jak ukazují četné

[65] Tacitus, G. 5: pecuniam probant veterem et diu notam, *serratos bigatosque;* srov. k tomu výše str. 140 pozn. 33 a 166 pozn. 47.

nálezy v celé labsko-oderské oblasti[66], i v těch končinách alespoň místy (v obchodním styku římských obchodníků s určitými rody nebo rodinami) skutečným obchodním platidlem[67].

Že si Germáni oblíbili hlavně staré republikánské denáry, mohlo míti ovšem svou příčinu kromě toho, že se o jejich solidnosti přesvědčili[68], také ve špatných zkušenostech s některými novějšími druhy římských denárů, o jejichž falšování resp. zlehčování od doby druhého triumvirátu a zejména za principátu v I. století n. l. nám podává výmluvné svědectví Plinius starší[69].

---

[66] Srov. Šimek, ČM. 81, 122 a d., VG. III. 163 a d., 186 (v obou pracích cit. starší lit.), Norden, Germ. Urgesch.[3] 280 a d. (s citací Karafiatova článku o pokladu asi 200 římských denárů z Libčevsi u Duchcova v Čechách a Reglingovou poznámkou, že většina z těchto mincí jsou *serrati*), Schránil, VBM. 267 a d. a dříve již PA XXVIII (1916), 125 a d., Skutil, NČ III (1927), 113 a d., XIX (1950), 180, Preidel, GKB. I. 333 a d., Křížek, NČ IX (1933), 32 a d., K. Schirmeisen, Jahrbuch Brünn 1941, str. 36, Böhm, Kronika 464, Filip, PČ. 297, Skalský, NČ XIX (1950), 181; Luschin, Hoops RL. III. 257 a d., Beltz, tamže 519 a d.; Mertins, Wegweiser[2] 103 a d., F. Friedensburg, Altschles. Blätter I (1926), 55; Haupt, Grundr. Vorg. Sachsens[2] 278 a d., Voigt, Germanen 222 a d.; Jungklaus, Pommern 38 a d., 119, W. Petzsch, Die vorgesch. Münzfunde Pommerns (Greifswald 1931), 10 a d., 16 a d., W. Knapke, Acta Arch. XII (Kodaň 1941), 85 a d., XIV (1943), 57 a d.; J. Neustupný, Pravěké dějiny Lužice (Praha 1946), 88, P. La Baume, Hammaburg III. 2 (1952), 174 a d., a j.

[67] Srov. k tomu str. 140.

[68] Tacitus, G. 5, v. výše pozn. 65.

[69] Plinius, NH. XXXIII. 132: Miscuit denario Antonius ferrum, miscent aera *falsae monetae*, aliae ponderi subtrahunt... igitur ars facta *denarios probare*...

Tělesný ráz obyvatelstva.

Obřad spalování mrtvých, u Germánů labsko-oderské oblasti obecně rozšířený (více o tom v. níže), způsobil, že nám nálezy o tělesném vzezření obyvatelstva této oblasti nepodávají téměř žádného poučení.

Pokud se týká severočeských a moravských Keltů — Volků Tektosagů, neznáme sice také jejich tělesných pozůstatků z nálezů z doby kolem rozhraní letopočtů (pozdnělatenské a časné římské), protože téměř vůbec neznáme jejich hrobů z té doby (v. níže), ale máme přece jen možnost utvořit si alespoň o jejich tělesném vzrůstu jakousi představu podle jejich předků, pochovaných v latenských kostrových hrobech z doby o něco starší. A tu můžeme říci, že tělesné rozměry nebožtíků, pochovaných v těchto hrobech, souhlasí celkem s obsahem zpráv antických autorů a svědectvím jiných antických památek, že Gallové byli stejně jako Germáni vysoké postavy[1].

Třeba ovšem s politováním konstatovati, že to jest jenom hrubý odhad podle osteologického materiálu, zachovaného ve sbírkách, nikoli exaktní pozorování na základě měření lidských zbytků, uchovaných v zemi. Neboť takového po všech stránkách vyhovujícího měření resp. jeho publikace až dosud vůbec není. To je velký nedostatek dosavadních archeologických publikací, zabývajících se památkami nejen po Keltech, nýbrž téměř po všem předhistorickém lidstvu našich končin vůbec. Upozorňuji naň v publikacích i v přednáškách po dobu více než tří desítiletí[2]. Archeologové bohužel až do nedávna chápali svůj úkol často až příliš antikvaristicky. Dívali se na hroby jako na objekty, v nichž lze poměrně snadno, levně a rychle

[1] Srov. výše str. 168 a d.

[2] Srov. na př. K organisaci a methodě archeologické práce, Osvěta L (1920), 32 a d., 225, 227, 293 a d., ČM. 59 a d., Problémy moravské prehistorie (Brno 1935, ČMM LIX), 42, Z dávných věků II (1949—50), 171, 172 a d., 176 a d., 182, a j.

získati cenné museální hodnoty, nálezy zajímavé se stanoviska uměleckohistorického nebo i kulturního, ale příliš snadno zapomínali, že jde především o člověka, v hrobě pochovaného, že celý obsah hrobu je především historickým dokladem, svědectvím o tomto člověku, a na celém pohřebišti svědectvím o lidu, který na něm ukládal své příslušníky k věčnému spánku, a o jeho osudech. Po té stránce jsme právě při výzkumech pohřebišť utrpěli za desítiletí, v nichž byly tyto výzkumy podnikány, nenahraditelné ztráty.

Ne zájmy úzce antikvaristické, museální, uměleckohistorické, nýbrž především člověk a vše to, co má vztah k němu a k jeho osudům, má a musí býti hlavním předmětem zájmu a pozornosti toho, kdo v zájmu a jménem vědy se osměluje otvírati a porušovati hroby mrtvých předchůdců nebo i přímých předků jeho národa. A k otázkám, jež při tom mají a musí býti řešeny, patří ovšem v prvé řadě také vědecky exaktní pozorování a změření ostatků nebožtíka v otvíraném hrobě uloženého, a to již hned při vykopávce, v hrobě, kde se ještě v původním uložení nejen ofotografuje, nýbrž také pokud možná podrobně proměří velikost kostry a jejích jednotlivých částí, čímž se badateli dostane prvních (a při zetlelých kostrách často jediných) informací o velikosti a tělesných proporcích člověka v hrobě pochovaného, a později po pozorném a pietním vybrání ostatků mrtvého z hrobu, pokud to dovolí stav zachovaných kostí, se znovu odborně proměří nejen lebka (jak se dříve často dělávalo), nýbrž také všecky ostatní části kostry.

Proměřené ostatky se pak ovšem nenaházejí nepietně zpět do vykopané jámy, jak se často dálo s odůvodněním „co bychom s tím dělali, kam bychom to dali", nýbrž uloží se pietně a náležitě inventovány a popsány v depositářích vědeckých ústavů k tomu určených. Neboť jenom tím lze před památkou těch lidí, jejichž hroby byly jménem vědy otevřeny a zničeny, i před kritikou svědomitější a lépe poučené budoucnosti správně rozlišiti výzkum hrobů, podnikaný v opravdovém zájmu vědy, od prostého lupičského plenění hrobů, proti němuž se již to

dávné lidstvo samo snažilo své mrtvé ochránit tím, že je pochovávalo tak hluboko do země!

Proti samozřejmým požadavkům zde vysloveným se bohužel často prohřešovali jak sami archeologové, tak také anthropologové, jimž byl někdy kostrový materiál svěřen k vědeckému zpracování[3]. Jednou ze základních chyb, páchaných oběma druhy odborníků, bylo, že se často věnovala hlavní nebo i jediná pozornost lebkám a jejich útvaru, kdežto ostatním otázkám svrchu zmíněným byla věnována jen malá (nebo vůbec žádná) pozornost.

A tak se také stalo, že bylo vykopáno sta a sta hrobů dávných keltských obyvatel našich zemí, ale osteologický materiál z nich získaný nebyl ani náležitě proměřen, ani uchován pro doby budoucí, jež by lépe chápaly své vědecké úkoly a dohonily alespoň zčásti dodatečně to, co při výzkumech bylo promeškáno. A tak nám dnes namnoze nezbývá zase než to, co se o vzrůstu Keltů (Gallů), jejich světlé pleti atd. dovídáme ze zpráv antických autorů[4].

A podobně je tomu také u Germánů v oblasti labsko-oderské. Při nedostatku památek osteologických nám rovněž nezbývá než spoléhati na to, co nám vypravují antičtí autoři o Germánech, s nimiž se římský svět měl příležitost seznámiti buď přímo v oblasti římské říše nebo v jejím bližším i vzdálenějším sousedství. Do jisté míry výhodou pro nás tu je, že zprávy Caesarovy a po nich i Tacitovy jsou věnovány především Ariovistovým Svébům, jejichž východisko musíme hledati právě v oblasti labsko-oderské. Můžeme tedy právem usuzovati, že také o obyvatelstvu této oblasti, z velké části svébského původu, platí rovněž, že byli vysoké postavy, světlé pleti, měli

[3] To platí na př. o materiálu z keltských kostrových hrobů na Moravě, který odevzdal A. Procházka před lety k odbornému zpracování anthropologovi, marně však čekal až do své smrti na jeho publikaci, a marně na ni také již po léta čekáme i my.

[4] O spolehlivosti těchto zpráv resp. o relativnosti jejich anthropologických údajů srov., co pověděl už Píč, Starož. II. 1 sl. 115 a d.

ryšavé vlasy, a vše ostatní, co bylo již o Svébech pověděno výše[5].

O Svébech naší oblasti a v Podunají platí především Tacitova zpráva, že mají zvlášť příznačný obyčej, kterým se liší od ostatních Germánů a zároveň svobodní Svébi od otroků. Je to zvyk sčesávati si vlasy stranou nebo dozadu a svazovati je na spánku nebo na temeni hlavy v uzel. Tacitus k tomu podotýká, že Svébi tak činí z neškodné ješitnosti, ne aby se líbili, nýbrž aby se tím zdáli nepříteli v boji vyšší a strašnější[6]. Jistě tu ovšem spolupůsobil také jiný praktický důvod: aby dlouhé vlasy nepadaly bojovníkům do obličeje a nepřekážely jim tak právě v nejkritičtějších chvílích. Postupem času se tento obyčej stal módou, jak svědčí Tacitovy poznámky, že svébští předáci *(principes)* nosili také uzel ozdobnější, a že se u některých jiných kmenů tato svébská móda také někdy ujala, buď z přátelských vztahů ke Svébům nebo z pouhého napodobení, ovšem jen u mládeže[7].

Tento svébský obyčej je doložen reliefními obrazy na vítězných sloupech Trajanově a Markově, a řadou jiných výtvarných památek, nalezených v Podunají a v Porýní (obr. 72 až 75)[8].

---

[5] Str. 168 a d.; o obrovském vzrůstu (tělesných rozměrech) Chauků svědčí výslovně Velleius Paterculus II. 106: Cauchorum ... iuventus ... immensa corporibus; srov. k tomu Waller, PZ XII. 168.

[6] Tacitus, G. 38.

[7] Tamže.

[8] Srov. str. 169.

Náboženské kulty a obřady.

O náboženských představách a obřadech Keltů v našich končinách nemáme přímých dokladů ani v historických zprávách ani v nálezech.

Pokud se týká Volků, padá tu ovšem na váhu, že se k nám přistěhovali z Gallie. O tom máme zprávu Caesarovu[1], ověřenou archeologickými nálezy v našich kostrových hrobech latenských, které dosvědčují blízkou příbuznost lidu v nich pochovaného se souvěkým lidem v Gallii západně od Rýna a zároveň nám také blíže určují dobu odchodu těchto Keltů z Gallie a jejich příchodu do našich končin (zhruba) asi do IV. století před n. l. Obojí lid žil až do doby kolem rozhraní letopočtů v trvalých přátelských stycích, jak ukazuje stejný vývoj jeho hmotné kultury za Rýnem i v našich končinách, a stejný nebo alespoň obdobný způsob pohřebních obřadů, který dokládá, že i po stránce duševního vývoje šel obojí lid týmiž cestami. Jsme proto plně oprávněni k závěru, že naši Volkové byli v otázkách náboženských vedeni zcela obdobným způsobem jako příbuzný lid v Gallii kastou druidů, kteří byli po stránce duševního vývoje skutečnými vůdci obojího lidu za Rýnem i v našich končinách.

O gallské kněžské kastě druidů máme zachovánu obsáhlou zprávu Caesarovu v jeho knize o válce gallské[2]. Z ní je viděti, že tato hierarchie pevně a fanaticky ovládala nejenom všechen náboženský život Gallů, nýbrž i celý jejich veřejný a soukromý život vůbec. Byla to již zřejmě pevně organisovaná církev, která měla dokonce i jedinou nejvyšší, všemi uznávanou a ctěnou hlavu[3]. Jestliže tento nejvyšší druid zemřel a při volbě jeho nástupce nebylo dosaženo žádoucí jednotnosti

[1] Caesar, BG. VI. 24, srov. výše str. 211.

[2] Caesar, BG. VI. 13, 14, 16.

[3] Tamže 13: omnibus druidibus praeest unus, qui summam inter eos habet auctoritatem ...

názorů, docházelo dokonce i k bojům o toto důstojenství[4], zcela obdobně, jako v pozdním středověku v církvi římské. Analogie jde dokonce tak daleko, že již i církev druidů užívala jako mocenského prostředku *interdiktu,* kterým stíhala nejenom jednotlivce, nýbrž i celé kmeny, jestliže se vzpírali podrobiti se jejímu rozsudku, vynesenému na zasedání sněmu (nebo jakési rady) druidů na posvátném místě v zemi Carnutů. A byl to stejně těžký nebo snad ještě těžší trest než interdikt církve římské v dobách pozdějších. Kdo byl jím postižen, byl nejenom vyloučen ze všech náboženských obřadů, nýbrž byl jako bezbožník a zločinec i v soukromém životě trestán tím, že se mu všichni lidé vyhýbali a nechtěli s ním ani promluviti, aby stykem s ním sami neutrpěli úhony...[5]

Druidové byli zprostředkovateli mezi bohy a lidmi, konali veřejné i soukromé oběti, určovali výklad náboženských představ o jednotlivých božstvech[6].

Velmi důležitým mocenským prostředkem jejich organisace bylo, že zároveň byli také obecně uznávanými rozhodčími v soukromých i veřejných sporech a soudci, kteří vydávali rozsudky, jak bychom dnes řekli, ve věcech civilních i trestních[7]. Měli také rozhodující vliv na výchovu mládeže[8]. Své náboženské učení obklopili nymbem tajemnosti. Proto odmítali o něm psáti a jejich žáci se mu musili učiti zpaměti. Podle dochované tradice vzniklo jejich učení v Britannii. Tam se také ještě v době Caesarově, t. j. ještě v posledním století před n. l., vydávali ti, kdož se chtěli s jeho taji dokonaleji seznámiti[9].

Z tohoto jejich učení připomíná Caesar kromě nauky o nesmrtelných bozích a jejich síle a moci především nauku o lidské

[4] Tamže: non numquam etiam armis de principatu contendunt.

[5] Tamže 13.

[6] Tamže 13, 14, 16.

[7] Tamže 13, srov. k tomu str. 227.

[8] Str. 227.

[9] Caesar, BG. VI. 13: Disciplina in Britannia reperta atque inde in Galliam translata esse existimatur, et nunc, qui diligentius eam rem cognoscere volunt, plerumque illo discendi causa proficiscuntur; 14: Neque fas esse existimant ea litteris mandare etc., v. str. 227, 332.

duši a jejím stěhování. Duše podle učení druidů nezanikají s tělesnou smrtí lidí, nýbrž stěhují se do lidí jiných[10].

Vzrůstu moci druidů byla ovšem velmi na prospěch vznětlivá a silně pověrčivá povaha Gallů. Ta byla dokonce i příčinou, že lidé v bitvách a v nebezpečích stejně jako ti, kdož byli stiženi těžšími chorobami, slibovali bohům za svou záchranu lidské oběti a skutečně také lidi obětovali u víře, že jenom tím si lze vyprositi přízeň a ochranu nesmrtelných bohů. Vykonavateli těchto strašlivých obětí byli rovněž druidové. Tyto lidské oběti byly přinášeny nejenom soukromě, nýbrž také veřejně z úředního nařízení. Někdy byly dokonce přinášeny hromadné oběti tak, že nešťastné oběti byly vecpány do obrovských soch spletených z proutí, které byly potom zapáleny a lidé v nich za živa upáleni. K obětem bylo užíváno především lidí, chycených při krádeži, lupičů a jiných záškodníků, o nichž Gallové věřili, že jejich obětování je bohům milejší. Nebylo-li jich, byli obětováni i lidé nevinní[11].

Z bohů uctívali Gallové nejvíce Merkura, kterého podle Caesara považovali za původce všeho umění, za ochránce cest a za nejmocnějšího podporovatele obchodu a získávání peněz. Jemu bylo věnováno nejvíce soch. Vedle něho uctívali především Apollina a Marta, Jova a Minervu. Apollo měl podle jejich víry obdobně jako u jiných národů moc zaháněti choroby, Minerva byla ochránkyní umění a řemesel, Juppiter byl ctěn jako vládce bohů a Mars jako bůh války. Jemu před bojem slibovali, že mu přinesou v oběť vše, co v boji získají. Po dosažení vítězství mu přinášeli v oběť chycená zvířata a ostatní věci snášeli na jedno místo. Takové hromady bohu obětovaných věcí, ukořistěných ve válce, bylo lze viděti u mnohých kmenů na posvátných místech. Jen málokdy se přiházívalo, že někdo věc ukořistěnou v boji zatajil nebo dokonce

[10] Tamže 14: In primis hoc volunt persuadere, non interire animas, sed ab aliis post mortem transire ad alios, atque hoc maxime ad virtutem excitari putant, metu mortis neglecto; 14: Multa praeterea... de deorum immortalium vi ac potestate disputant et iuventuti tradunt.

[11] Tamže 16.

z obětní hromady uzmul. Na takový skutek byl stanoven nejtěžší trest s tělesným mučením[12].

Lze míti za to, že také tyto a jiné náboženské představy sdíleli Volkové se svými krajany v Gallii, od nichž si je přinesli do našich zemí. Sochy a jiné památníky těchto náboženských představ se ovšem dosud v oppidech a jiných sídlištích našich Keltů nepodařilo objeviti.

Jako Gallové a Germáni na západě[13], uctívali Volkové a jejich germánští sousedé božstva léčivých horkých vřídel, jak dokládají především nálezy v bahně vřídla v Duchcově, kde byl při čištění pramene (Riesenquelle) r. 1882 objeven bronzový kotel s množstvím obětin v podobě spon (asi 400 kusů), náramků (asi 600), prstenů a jiných předmětů bronzových, jejichž celkový počet odhadl Dr. Štěpán Berger na 1200 kusů[14]. Okolnost, že obětiny byly uloženy v kotli, svědčí zřejmě o tom, že tu šlo o jakýsi chrámový poklad, který byl — snad v době nebezpečí — ponořen do horkého vřídla.

V době římské, kdy již někdejší severočeská sídla Volků byla plně v rukou Germánů-Hermundurů, máme nálezy doložen především kult horkého vřídla v Teplicích[15] a snad i v Karlových Varech[16].

Také o náboženských představách Germánů v oblasti labsko-oderské se v nálezech nezachovaly doklady a jsme proto také v tom směru odkázáni jen na stručné zprávy antických

[12] Caesar, BG. VI. 17.

[13] Str. 175.

[14] Píč, Starož. II. 1 sl. 23 a d., Gnirs, Karlsbad 48, 52 a d., Schránil, VBM. 236, J. Glott, Heimat u. Volk (Festschr. Wostry, Brno—Praha atd. 1937), 40 a d., Böhm, Kronika 418, Šimek, VG. III. 185 a d., Filip, PČ. 251.

[15] K. Karafiat, Zur Urgeschichte von Teplitz u. Umgebung, Tät.-Ber. M.-G. Teplitz-Schönau 1915, 31 a d., G. Laube, Über d. Fund v. römischen Münzen in d. Urquelle zu Teplitz, MVGDB XXI (1882/83), 105 a d., Schránil, Pam. XXVIII. 125 a d., 129 a d., Šimek, ČM. 122 a d., VG. III. 186, Gnirs, Karlsbad 48 a d., Kossinna, Mannus XXV. 26 č. 4, 5, Filip, PČ. 251 pozn.

[16] Gnirs, Karlsbad 52 a d., 67 a d., 145 a d. (tam v. i jinou lit.), obr. str. 65, Šimek, Chebsko v staré době (v rukop.).

autorů, o nichž jsem se zmínil výše[17]. Z nich a z epigrafických nálezů v západní oblasti[18] můžeme usuzovati, že také u Germánů v naší oblasti byli kromě Slunce, Luny a Vulcana (božstva podzemního ohně) uctíváni Wodan (Mercurius), Donar (Hercules) a bůh války Ziu (Mars).

Germáni ovšem neměli pevné a jednotné církevní hierarchie jako Keltové[19], a tak i jejich náboženské představy a obřady byly méně jednotné a byly také v různých končinách silněji ovlivněny starými místními kulty a obřadními tradicemi. O tom nám zanechal Tacitus ve své Germanii několik zajímavých zpráv. Především je to zmínka o kultu jednoho vševládného boha *(regnator omnium deus)* u Semnonů[20], který je podobně jako celé barbarské obřady, spojené s lidskými oběťmi, jež se konaly v posvátném háji v zemi Semnonů (v. níže), zřejmě dědictvím po dávných předcích a předchůdcích Semnonů z doby lidu popelnicových polí[21]. A podobně pocházel také kult dvojice božských blížeňců *(Alci)* u lugijských Nahanarvalů pravděpodobně ze staršího kultu keltského[22]. A konečně sem patří také Tacitova zpráva o tajemném společném kultu bohyně *Nerthus,* matky Země, u sedmi kmenů severní Germanie, jehož sídlo bylo v posvátném háji na neznámém dnes

[17] Str. 173 a d.

[18] Srov. tamže.

[19] Caesar, BG. VI. 21: Germani... neque druides habent, qui rebus divinis praesint, neque sacrificiis student.

[20] Tacitus, G. 39; srov. k tomu Müllenhoff, DA. IV[2]. 459 a d., Much, Hoops RL. IV. 298, Germania d. Tac. 340 a d., Schütte, Forefathers I. 218 a d.

[21] Str. 206.

[22] VG. II. 164 a d.; kromě literatury tam uv. v. Much, Hoops RL. IV. 180, Germania d. Tac. 379 a d., Schütte, Forefathers I. 222, Reeb, Tac. Germania 66 pozn. 4, Schumacher, tamže 131, Reis, tamže 149, E. Krüger, Die gallischen u. die germanischen Dioskuren. Divanno u. Dinomogetimarus und die Alces, Trierer Zeitschr. XV (1940), 8 a d.; jinak Helm, Altgerm. Religionsgesch. I. 322 a d. (tam v. i jinou starší lit.).

ostrově v Oceaně[23], který má také své kořeny v daleké minulosti, i když neznáme přesněji jeho původu. S ním snad souvisí také dřívější zápis Tacitův, že část Svébů (k nimž Tacitus oněch sedm kmenů skutečně počítal) uctívá bohyni *Isis*, a že tento kult přišel snad na sever s mořeplavci, jak by tomu nasvědčoval také symbol *(signum)* v podobě lodi *(in modum liburnae figuratum)*[24].

Tacitovy zprávy o těchto kultech a obřadech, jež při nich byly zachovávány, ukazují, že byly v podstatě navzájem zcela odchylné, a že tedy skutečně nepocházely z nějakého společného kultu pragermánského, nýbrž měly své prameny jinde.

U Semnonů to byl podle Tacita především jejich tajemný kult jediného vševládného boha *(regnator omnium deus)*, který jim dodával u ostatních Svébů veliké vážnosti a byl považován za doklad, že jsou nejstarším a nejušlechtilejším svébským kmenem. Obřady byly odedávna konány v posvátném háji, kam se k nim v určitých, dnes blíže neznámých obdobích[25] dostavovala také poselstva jiných příbuzných svébských kmenů *(omnes eiusdem sanguinis populi)*. Byly zahajovány barbarským způsobem lidskou obětí. Nikdo nesměl vkročiti do háje leč se spoutanýma rukama na důkaz, že se zcela vydává v moc boha, kterého přišel uctívat[26]. Upadl-li někdo na zem, nesměl se sám ani s cizí pomocí zvednouti, nýbrž musil se válením po zemi dostati ven z háje[27].

---

[23] Tacitus, G. 40; srov. k tomu Schumacher v Reebově Tac. Germanii 128, Reis, tamže 148 a d., Much, Germania d. Tac. 351 a d., kde v. i jinou lit.

[24] Tacitus, G. 9; k tomu v. Müllenhoff, DA. IV². 218 a d., Reis, l. c. 148, Much, l. c. 124 a d.

[25] Srov. k tomu Much, l. c. 338 a d.

[26] Jak už správně upozornil Much, tamže 339, je také spínání rukou symbolickým projevem takového spoutání.

[27] Tacitus, G. 39: Vetustissimos nobilissimosque Sueborum Semnones memorant; fides antiquitatis religione firmatur. stato tempore in silvam auguriis patrum et prisca formidine sacrum omnes eiusdem sanguinis populi legationibus coëunt caesoque publice homine celebrant barbari ritus horrenda primordia. est et alia luco reverentia: nemo nisi

Pokud se týká kultu dvojice blížených u lugijských Nahanarvalů, vypravuje Tacitus, že jeho sídlem je starodávný posvátný háj. Kult božských blížených připomíná *(interpretatione Romana,* t. j. podle výkladu římských kupců) kult Castora a Polluxe. Domorodci je jmenují *Alci.* Nestavějí jim soch, uctívají je jako božské jinochy-bratry. Obřady koná kněz v ženském rouše[28].

Poměrně nejvíce podrobností sděluje Tacitus o tajemném kultu bohyně *Nerthus,* matky Země, u sedmi severských kmenů: Reudignů, Avionů, Angliů, Varinů, Eudosů, Suardonů a Nuithonů[29]. Z těchto kmenů můžeme nejbezpečněji lokalisovati Variny-Varny do území severně od sídel Semnonů, asi do dnešního Meklenburska[30]. Kde máme hledati Tacitovy Anglie, zda ještě v jižním Jutsku (Šlesvicku), či již při levém břehu dolního Labe, kde je po Tacitovi počátkem II. století zaznamenává Ptolemaios v území mezi Semnony a Varny (Viruny-Auarpy)

---

vinculo ligatus ingreditur, ut minor et potestatem numinis prae se ferens. si forte prolapsus est, attoli et insurgere haud licitum: per humum evolvuntur. eoque omnis superstitio respicit, tamquam inde initia gentis, ibi regnator omnium deus, cetera subiecta atque parentia; srov. k tomu Müllenhoff, DA. IV². 459 a d., Reeb, Tac. Germania 62, Schumacher, tamže 127, Much, l. c. 337 a d.

[28] Tacitus, G. 43: apud Nahanarvalos antiquae religionis lucus ostenditur. praesidet sacerdos muliebri ornatu, sed deos interpretatione Romana Castorem Pollucemque memorant. ea vis numini, nomen *Alcis.* nulla simulacra, nullum peregrinae superstitionis vestigium; ut fratres tamen, ut iuvenes venerantur; srov. k tomu Mogk, Hoops RL. I. 57. V německé literatuře bývá posvátný háj Nahanarvalů lokalisován na hradiště Sobotku ve Slezsku (něm. Zobtenberg nebo též ‚Siling'), srov. Much, Hoops RL. IV. 180, Seger, Altschles. Blätter I (1926), 2, Jahn, tamže VI (1931), 3, a j.; k této lokalisaci srov. skeptickou kritickou poznámku Schumachrovu v Reebově ed. Tac. Germanie 131.

[29] Tacitus, G. 40: Reudigni deinde et Aviones et Anglii et Varini et Eudoses et Suardones et Nuithones fluminibus aut silvis muniuntur. nec quicquam notabile in singulis, nisi quod in commune Nerthum, id est Terram matrem, colunt...

[30] VG. II. 153, 156 a d.; umisťovati Variny s ostatními šesti kmeny na půlostrov Jutský, jak chtěl na př. Mogk, Hoops RL. III. 308, 489, není přípustné.

se strany jedné (s pravé strany Labe) a Langobardy se strany druhé[31], nelze bezpečně říci. Poloha sídel ostatních kmenů, citovaných Tacitem (jeho jména jsou jistě alespoň zčásti zkomolena), není blíže známa. Jediní Eudosové mohou snad býti totožní s Ptolemaiovými Fundusii, které Ptolemaios umisťuje do severního Jutska[32]. Proto je také těžko řešiti otázku, kde máme hledati ostrov v Oceanu, na němž byl posvátný háj, zasvěcený bohyni *Nerthus*. Bylo jí věnováno již mnoho místa[33], aniž se došlo k jejímu bezpečnému rozřešení. Mohl býti na některém z ostrovů v Severním nebo v Baltickém moři, která antický svět obě zahrnoval do pojmu Germánského Oceanu[34]. Je však několik důvodů, které činí pravděpodobnější domněnku, že šlo spíše o některý ostrov v západní části moře Baltického. Je to především Tacitova poznámka, že sídla sedmi kmenů, kteří patřili ke kultovnímu společenství vyznavačů bohyně *Nerthus*, jsou ohraničena a chráněna řekami nebo lesy *(fluminibus aut silvis muniuntur)*, která ukazuje, že si je Tacitus představoval spíše na pevnině dnešního severního Německa než na poloostrově Jutském a ostrovech v Severním moři (kde by spíše mluvil o tom, že jejich sídla ohraničuje a chrání — alespoň s některé strany — moře). Proti umístění posvátného háje na některý ostrov v Severním moři svědčí také to, že Tacitus mezi kmeny, uctívajícími bohyni *Nerthus*, vůbec nejmenuje Sasy, kteří podle představy jeho souvěkovců, reprodukované Ptolemaiem, seděli především v dnešním Holštýnsku severně od dolního Labe a na sousedních ostrovech v Severním moři (Die

[31] VG. II. 135 a d., mapa příl. II.

[32] Tamže 118, mapy příl. I, II.

[33] Srov. k tomu Zeuss, DN. 26 a d., Müllenhoff, DA. IV². 472 a d., Bremer, Ethnogr.² 116 a d., Helm, l. c. 319 a d., Mogk, Hoops RL. III. 308 a d., Schütte, Forefathers I. 222 a d., 225, Schumacher v Reeb. ed. Tac. Germanie 128, Much, Germania d. Tac. 353 a d., Fehrle, Tac. Germania³ 111, Franke, Pauly-Wiss. RE. 33. H.-Bd. (1936), 53 a d., a j.

[34] VG. I. 110, II. 60; Tacitus mluví v tom smyslu o Oceanu G. 1, 2, 34, 40, 43, 44; o Baltickém moři se jednou — G. 45 — zmiňuje také jako o *Suebicum mare*, Svébském moři.

Halligen), které Ptolemaios přímo nazývá Saskými ostrovy[35]. A dále svědčí proti tomuto umístění také drsné podnebí na ostrovech v Severním moři, kde je i v letních měsících veliký příboj mořských vln, znesnadňující přístup na ostrovy, a kde studené severní větry, vanoucí od Ledového moře po větší část roku, činí pobyt pro méně otužilé obyvatele pevniny i v létě často tak málo příjemný[36], že by tím byla bývala dojista i v letních měsících návštěva slavností a obřadů na počest uctívané bohyně velmi zmenšována. A na tom pochopitelně záleželo kněžím všech kultů i věků nejvíce, neboť čím početnější návštěva jejich náboženských slavností, tím větší také jejich vlastní význam i blahobyt. To bych považoval za jeden z nejzávažnějších důvodů pro rozhodnutí naší otázky v tom smyslu, že sídlo kultu bohyně *Nerthus* bylo na některém ostrově v západní části Baltického moře, které má v létě, kdy se pravděpodobně náboženské slavnosti konaly, nepoměrně mírnější a lahodnější podnebí i stálejší počasí než moře Severní.

Výklad, že posvátný háj bohyně *Nerthus* třeba hledati na některém ostrově v Severním moři, bývá někdy opírán o thesi, že nejstarší sídla Anglů byla na půlostrově Jutském. Proti tomu lze však uvésti, že Anglové v staré době seděli také na ostrovech dánských, jmenovitě na Fynu[37], a že tedy také s toho stanoviska je umístění ostrova, na němž byl posvátný háj bohyně *Nerthus*, do západního Baltického moře zcela dobře možné.

---

[35] VG. II. 114 a d.

[36] Srov. k tomu VG. I. 9, 112, 115, II. 61, 113, III. 52 a d.; Plinius, NH. XVI. 2: vasto ibi meatu bis dierum noctiumque singularum intervallis effusus in immensum agitur oceanus, operiens alternam rerum naturae controversiam dubiamque terrae sit an partem maris. Tacitus, G. 2: immensus ultra... *adversus* Oceanus raro ab orbe nostro advehitur... periculum horridi et ignoti maris..., 34: etiam Oceanum illa temptavimus.., nec defuit audentia Druso Germanico, sed obstitit Oceanus in se... inquiri. mox nemo temptavit...

[37] Srov. Bremer, l. c. 119, G. Schütte, Forefathers II. 356 odst. 7 (v obou pracích v. i jinou lit.).

O bohyni *Nerthus* věřili podle Tacita její vyznavači, že (na rozdíl od bohů římských i řeckých) pečuje o osudy lidí a že k nim proto přijíždí. Jako doklad toho stojí v posvátném háji na ostrově v Oceanu posvěcený vůz, přikrytý rouškou, jež zahaluje jeho tajemství. Dotknouti se jí smí jenom kněz. Ten pozná, je-li bohyně v tomto svém svatostánku přítomna, zapřáhne do vozu krávy a provází ji při jízdě s velikou uctivostí. Tehdy nastanou radostné dny a svátky pro všecka místa, jež bohyně poctí jako host svou návštěvou. Lidé se nepouštějí do válek, nenosí zbraní. Ty jsou uzavřeny, aby k nim nikdo nemohl. „Všichni znají tehdy jen klid a mír, a jen tehdy jej také milují, dokud týž kněz bohyni, nasycenou stykem se smrtelníky, neodveze zpět do svatyně. Pak jsou vůz i rouška a — chceš-li tomu věřiti — i sama bohyně umývány v tajném jezeře. Pomáhají při tom otroci, které potom ihned totéž jezero pohltí. Odtud tajemná hrůza a svatá nevědomost, co to jest, co shlédnou toliko lidé, zasvěcení smrti.“[38]

Ze slov Tacitových je viděti, že i v těch severních končinách kněží, třebaže nešlo o keltské druidy, dobře rozuměli svému zájmu a dovedli mu obětovati i životy nešťastných otroků, aby obestřeli své božstvo rouškou hlubokého tajemství a posvátné hrůzy a zvyšovali tak jeho i svou prestyž.

Některé znaky tohoto kultu i samo jméno bohyně připomínají tajemný kult bohyně *Neith* v severoegyptském městě Sais. Také tam byl zahalený obraz bohyně, jehož shlédnutí mělo

[38] Tacitus, G. 40: in commune *Nerthum*, id est Terram matrem, colunt eamque intervenire rebus hominum, invehi populis arbitrantur. est in insula Oceani castum nemus, dicatumque in eo vehiculum, veste contectum; attingere uni sacerdoti concessum. is adesse penetrali deam intellegit vectamque bubus feminis multa cum veneratione prosequitur. laeti tunc dies, festa loca, quaecumque adventu hospitioque dignatur. non bella ineunt, non arma sumunt; clausum omne ferrum; pax et quies tunc tantum nota, tunc tantum amata, donec idem sacerdos satiatam conversatione mortalium deam templo reddat. mox vehiculum et vestes, si credere velis, numen ipsum secreto lacu abluitur. servi ministrant, quos statim idem lacus haurit. arcanus hinc terror sanctaque ignorantia, quid sit illud, quod tantum perituri vident.

pro člověka za následek smrt, a vedle chrámu bylo rovněž posvátné jezero. Dva rukopisy Tacitovy Germanie (*B* a *b*[1] podle Halma, *B* — *b* podle Müllenhoffa) píší také jméno bohyně *Neithum* (místo *Nerthum*)[39].

Některé znaky tohoto kultu by mohly upomínati i na vlivy jiných kultů z jihovýchodu, tak na př. umývání bohyně na kult frygijské Kybele, matky bohů, a j.[40].

Jako obecně platné pravidlo uvádí Tacitus, že si Germáni nezpodobňovali bohy v lidské podobě a že jich neuzavírali do čtyř stěn chrámů, nevhodných pro jejich skutečnou velikost, nýbrž uctívali je v posvátných hájích a jménem boha přiodívali jenom nehmotnou představu plnou tajemna, již si o něm sami ve své zbožné úctě utvořili[41].

Měli však symboly a podoby zvířat, zasvěcených bohům, jež nosili s sebou do války, aby si tím zajistili pomoc bohů[42].

Tacitus se nezmiňuje o tom, zdali také svébští a jiní severní a východní Germáni měli a uctívali věštkyně, jako byla na př. u západních Germánů v době Vespasianově *Veleda*[43]. Zpráva Dionova[44] o panně jménem *Ganna*, „jež byla po Veledě

[39] Srov. Müllenhoff, GA. 37, DA. IV[2]. 420 a d., Much, l. c. 351 a d., 360, Fehrle, l. c. 108 a d.

[40] Srov. k tomu Helm, l. c. 314 a d., G. Schütte, l. c. I. 223 (poukazuje také na kult syrské Astarty), Franke, Pauly-Wiss. RE. 33 H.-Bd. (1936), 52 a d.; o kultu Kybelině v. S. Wide v Gercke—Nordenově Einleitung in die Altertumswissenschaft II (Lipsko—Berlín 1910), 277 a d., Saska—Groh, Mythologie Řeků a Římanů[7] (Praha 1925), 98 a d., 233 a d.

[41] Tacitus, G. 9: ceterum nec cohibere parietibus deos neque in ullam humani oris speciem assimulare ex magnitudine caelestium arbitrantur. lucus ac nemora consecrant, deorumque nominibus appellant secretum illud, quod sola reverentia vident; k tomu srov. Schweizer—Sidler, Tac. Germania[2] 21 a d. pozn., Müllenhoff, DA. IV[2]. 220 a d., Helm, l. c. 41 a d., 312 a d., Much, l. c. 127 a d., Fehrle, l. c. 80 a d.

[42] Tacitus, G. 7, Hist. IV. 22, srov. výše str. 315.

[43] Tacitus, G. 8, v. výše str. 174 pozn. 8.

[44] Dion LXVII. 5: *Μάσυος δὲ ὁ Σεμνόνων βασιλεὺς καὶ Γάννα πάρθενος (ἦν δὲ μετὰ τὴν Οὐελήδαν ἐν τῇ Κελτικῇ θειάζουσα) ἦλθον πρὸς τὸν Δομιτιανόν, καὶ τιμῆς πὰρ αὐτοῦ τυχόντες ἀνεκομίσθησαν.*

věštkyní v zemi keltské“ (Dion tak označuje Germanii) a přišla se semnonským králem Masyem (*Μάσυος*) v době Domitianově do Říma, by tomu nasvědčovala[45]. A také zprávy o ženě nadlidské velikosti, jež podle Suetonia odvrátila Drusa od úmyslu překročiti Labe[46], a o níž se R. Much domníval[47], že by snad mohla býti věštkyní *Aurinií* nebo *Albrunou*, jmenovanou Tacitem[48], by na to mohla ukazovati. V pozdější době, v II. století n. l., žila daleko od své vlasti v egyptské Elefantině u Assuanu mezi služebnictvem římského místodržícího semnonská věštkyně *Walaburg* nebo *Waluburg*[49].

Že věštby měly u svébských i jiných kmenů v oblasti labsko-oderské týž význam a byly pravděpodobně také stejným nebo alespoň obdobným způsobem konány jako na západě[50], je ovšem nepochybné.

---

[45] Srov. k tomu Mogk, Hoops RL. IV. 504, Schütte, Forefathers I. 237 (klade tuto událost do r. 85), Much, l. c. 119 a d., Matthes, VdSt. I. 381, 390 (datuje do let 91 nebo 92 n. l.).

[46] Suetonius V, Claud. 1, 2, Dion LV. 1, 3 a d.

[47] Much, l. c. 119; srov. k tomu však již Müllenhoff, DA. IV². 211.

[48] Tacitus, G. 8: sed et olim *Auriniam* et complures alias venerati sunt; srov. k tomu str. 174 pozn. 8 (*Aurinia* — *Albruna* a pod.).

[49] Schütte, l. c. I. 237, Reeb, Tac. Germania 28, Matthes, VdSt. I. 390.

[50] Str. 176.

Pohřební obřady.

Někdy kolem rozhraní střední a pozdní doby latenské prodělává keltské lidstvo v Gallii i mimo ni v celé střední Evropě až do karpatské oblasti a do severní Italie jakýsi velký duševní převrat, který se nám vzdáleným projevuje jediným, často jen povrchně chápaným dokladem: radikální změnou pohřebního ritu. Všecko keltské lidstvo — až na malé výjimky — opouští staletý, po předcích zděděný obyčej pochovávání mrtvých do hrobů zapuštěných do země a přechází ke spalování těl svých nebožtíků. A nejenom to. Kdežto dříve byl mrtvý ukládán do země s celým svým osobním majetkem, zbraněmi, šperky a zřejmě i s bohatými milodary svých příbuzných a přátel, které ještě dnes, více než po dvou tisíciletích, vydávají výmluvné svědectví o době, v níž nebožtík žil, o její kultuře a j., opouští velká část Keltů, jak se zdá, i tento obyčej a ukládá nebo nasypává prostě jen zbytky pohřební hranice s nespálenými částmi kostí mrtvého do země, bez milodarů nebo jen s nepatrnými zbytky po nich (několik střípků a pod.)[1]. A tak nám pojednou toto pozdněkeltské lidstvo především v našich končinách až na málo početné výjimky (kostrové hroby, žárové hroby v popelnicích) mizí jako v propadlišti. A přece o jeho další existenci svědčí řada hrazených oppid i nehrazených osad s bohatým obsahem památek po jeho životě a práci...

Je zřejmé, že tu musilo dojíti k obecné velmi radikální změně v nazírání na posmrtný život člověka a jeho potřeby v něm. Nedostatek milodarů a prostota pohřbů, která byla patrně až dosud příčinou, že hroby nebyly vůbec rozpoznány, a byl-li popel postřehnut, nebylo rozpoznáno, ze které doby pochází, jsou zřejmě příčinou, že se smrtí nebožtíka nebyla již spjata dřívější víra v pokračování tělesného života s jeho potřebou ukájeti hlad a žízeň atd.

[1] Srov. na př. pohřebiště u Stradonic, Píč, Starož. II. 2 sl. 9 a d., 117.

Tuto změnu v nazírání na osud člověka po jeho smrti a chudobu úpravy hrobů bylo by lze vyložiti trojím způsobem: buď věrou, že mrtvý zhasnutím života a snad i spálením na hranici se stává jenom pouhým duchem, očištěným ohněm pohřební hranice od rmutu pozemských potřeb a tužeb, nebo věrou ve stěhování duší, již u obyvatel Gallie výslovně dosvědčuje Caesar[2], nebo konečně odklonem od víry v posmrtný život člověka vůbec.

Rozhodnouti, která z těchto tří eventualit je nejblíže pravdě, nám pomáhá Caesarova zpráva o gallské hierarchii druidů a o způsobu, jakým ovládala po duševní stránce lid, který vedla[3]. Z toho, co bylo výše o této hierarchii pověděno, je zřejmé, že její učení o stěhování duší zemřelých do jiných živých lidí vlastně odklidilo dřívější starou představu o pokračování života v záhrobí. Podle tohoto nového učení druidů nebylo již vůbec života v záhrobí. Duše umírajících podle něho se prostě přestěhují do jiných lidí, v nichž žijí dále.

Tato nauka musila ovšem míti velký vliv i na vytváření pohřebního ritu. Caesar sice vypravuje, že Gallové si libují ve velkolepých a nákladných pohřbech a že s nebožtíkem spalují na hranici vše, co měl rád, i zvířata, a dříve že s ním spalovali dokonce i otroky a chráněnce *(clientes)*, které si mrtvý za svého života oblíbil[4], ale záliba v pořádání takových honosných pohřbů pocházela zřejmě ze starších dob, kdy ještě také Gallové věřili, že nebožtík bude žíti dál v záhrobním životě podobným způsobem jako na tomto světě. Pro tento další život potřeboval otroky a jiné na něm závislé lidi, kteří mu měli i dále sloužiti, stejně jako koně a jiná zvířata. To je v zřejmém rozporu s druidskou naukou o stěhování duší zemřelých do jiných lidí, a je tedy přežitkem ze starších dob.

---

[2] Caesar, BG. VI. 14: In primis hoc volunt persuadere, non interire animas, sed ab aliis post mortem transire ad alios, atque hoc maxime ad virtutem excitari putant, metu mortis neglecto.

[3] Srov. str. 535 a d.

[4] Caesar, BG. VI. 19.

Instituce druidů byla, jak ukazuje až překvapujícím způsobem jednotný ráz kultury i pohřebního ritu[5], nejenom na západě v Gallii, nýbrž také u jiných Keltů a zejména u našich Volků, kteří žili v trvalých tak těsných stycích s územím, z něhož k nám přišli, že je nepochybné, že i Caesarova zpráva o společenském rozvrstvení Gallů platí také pro poměry u nich.

Přijetím nové nauky druidské o stěhování duší si tedy také nejpřirozenějším způsobem vysvětlíme, proč nám v posledním století st. l. z velké části mizí stopy po Volcích i po Bojích v hrobech, ačkoli je máme na sídlištích doloženy i nadále.

Jinak tomu bylo u germánského obyvatelstva oblasti labsko-oderské. Také u něho je — až na poměrně řídké výjimky, kdy se setkáváme s pochováváním nespálených těl — obecným obyčejem spalování mrtvých. Protože tu však nebylo tak tuhé a jednotné hierarchické organisace jako u Keltů[6], uchovaly se až do římské doby určité krajinné úchylky v pohřebním rituálu, které z části mají své kořeny ve starších dobách a souvisí s ethnickým původem jednotlivých složek Germánstva této doby.

V podstatě můžeme u Germánů labsko-oderské oblasti rozlišovati v době, jež nás zde zaměstnává, dvojí druh žárových hrobů, s popelnicemi a bez popelnic. U hrobů s popelnicemi můžeme pak dále rozlišovati trojí druh: hroby s jedinou nádobou, popelnicí, dále hroby s více nádobami, z nichž jedna sloužila jako popelnice a ostatní obsahovaly pokrmy a nápoje, a konečně hroby s popelnicí (buď samotnou nebo s více nádobami) a s násypem celého obsahu spálené pohřební hranice.

Každý tento druh pohřbů je dokladem jiného nebo alespoň částečně odchylného způsobu nazírání na posmrtný život člověka. Je proto potřebí věnovati zde každému z nich alespoň ještě několik slov.

Hroby s jedinou nádobou — popelnicí — bez milodarů v podobě pokrmů a nápojů jsou zřejmým dokladem víry v posmrtný život, oproštěný ode všeho tělesného, v němž člověk

[5] Str. 215 a d.

[6] Caesar, BG. VI. 21, v. cit. str. 539 pozn. 19.

žil dále jako pouhý duch, bez tělesné schránky, jež byla spálena na hranici a jejíž ostatky byly vybrány z popelu a uloženy do popelnice tak, že zbytky okončetin byly (rozlámané) dány dospodu, na ně zbytky trupu a lebky (také zpravidla rozbité) a k nim vše, co zbylo z osobního majetku mrtvého, zohýbané zbraně, spony, jehlice, záponky a přezky pasu a j. (obr. 205). Tyto předměty jsou často silně zničeny ohněm, takže jsou důkazem, že mrtvý byl na hranici položen oblečený a vyzbrojený, ženy i se svými šperky. Pokud jsou šperky a jiné okrasné předměty neporušeny, beze stop působení žáru hranice, byly patrně přidány do hrobu jako skutečné — na tehdejší dobu opravdu drahocenné — dary z lásky k mrtvému, milodary, jež jsou důkazem opravdu tklivé piety k nebožtíkovi, ale zároveň jsou také svědectvím, že dárci nebo dárkyně se přece jen ještě zcela nevžili do myšlenky, že mrtvému nebo mrtvé takové světské marnosti nebudou již zhola nic platny.

Pokud se týká popelnic, bylo v starší archeologické literatuře tu a tam vysloveno mínění, že Germáni měli zvláštní rituální ‚hrobovou' keramiku, jež se lišila od keramiky ‚sídlištní'. Tuto myšlenku třeba jako neopodstatněnou odmítnout. O tom zajisté není pochyby, že Germáni při své veliké pietě k mrtvým, o níž až dojemným způsobem svědčí především obětavost, s níž byly do hrobu dávány věci na tehdejší dobu tak drahocenné, že se nám to dnes při našem střízlivém nazírání zdá někdy až těžko pochopitelné, ukládali ostatky spáleného nebožtíka do nejkrásnější a nejcennější nádoby, jakou právě měli. Proto nacházíme v hrobech jako popelnice krásně zdobené a leštěné nádoby hliněné nebo i nádoby kovové. Ale že by byli měli nějakou zvláštní rituální ‚hrobovou' keramiku, pro to neposkytly nálezy v celé starověké Germanii dostatečných důkazů. Naopak, právě rozmanitost materiálu (z hlíny i z kovu), tvarů i výzdoby nádob, jichž se jako popelnic užívalo, svědčí proti této myšlence. Stačí prohlédnouti si podrobněji na př. popelnice, vyobrazené v Píčových Starožitnostech (II. 3) na tab. 49—58, 64—82, abychom poznali, že kromě jediných dvou

velmi bohatých hrobů na Pičhoře u Dobřichova s pohřbem muže a ženy (tab. 66, 67), v nichž bylo jako popelnic užito — zřejmě symbolicky — dvou podobných soudkovitých bronzových nádob, ani jediná z mnoha vyobrazených popelnic nemá zcela týž tvar i výzdobu jako druhá. To je zajisté dostatečným důkazem, že myšlenka o germánské ‚rituální' keramice není správná[7].

Hroby s jedinou nádobou — popelnicí — jsou především charakteristické pro hermundurská pohřebiště římské doby ve středních a severních Čechách[8] a v saském Polabí[9], a jsou podle mého názoru dokladem, že v těch končinách již i v pohřebním ritu zcela vymizel vliv staršího pohřebního ritu lidu popelnicových polí t. zv. lužicko-slezských, při němž byly kromě popelnice dávány do hrobu i četné jiné nádoby (až kolem 30!) s pokrmy a nápoji jako doklad toho, že tento lid si představoval i další život nebožtíkův jako velmi tělesný, třebaže jeho tělo bylo na hranici spáleno!

Bohužel nebyla všecka pohřebiště této oblasti prokopána a publikována odborným způsobem, takže nejsme o všech podrobnostech úpravy a obsahu hrobů informováni uspokojivým způsobem. To platí jmenovitě o obou největších dosud známých českých pohřebištích na Pičhoře u Dobřichova a u Třebusic v okrese slanském. Prvé bylo rozkopáno v r. 1896 dělníky, kteří v sousedství návrší ‚Pičhory' stavěli silnici, způsobem naprosto neodborným[10]. Výzkum druhého vedl sice ve dvacátých letech tohoto století zkušený archeolog J. A. Jíra, nemohl však výzkum dokončiti a publikovati, a tak nám i z tohoto velikého pohřebiště (celkem bylo prozkoumáno na necelé polovině pohřebiště kolem 450 hrobů) zbylo sice množství nálezů,

[7] Že však ještě žije, jsem poznal na jedné odborně-populární přednášce v Brně dne 5. března 1952.

[8] Píč, Starož. II. 3 sl. 90 a d., Šimek, ČM. 129 a d., Schránil, VBM. 254, Preidel, GKB. I. 328 a d., Stocký, Čechy v d. žel. 19, Böhm, Kronika 459.

[9] Voigt, Germ. 6 a d.

[10] Srov. Šimek, ČM. 59 a d.

které má ovšem značnou cenu se stanoviska sběratelského, ale skutečně vědecké poznatky, které měl výzkum přinésti, nám k trvalé škodě naší vědy také unikly nezužitkovány[11].

A totéž ještě ve zvýšené míře platí také o velkém germánském pohřebišti z předcházející doby latenské u Podmokel-Rozběles, jehož podstatná část byla roku 1909-10 přímo žalostným způsobem rozkopána a zničena podnikateli staveb továrního podniku jen proto, aby řádným výzkumem pohřebiště nebyl zdržován výkop základů nové strojírny! Bylo-li přece množství nálezů z hrobů zachráněno, vděčíme za to dělníkům, kteří i při spěchu, s nímž byly základy strojírny kopány, měli pro věc tolik porozumění, že zachránili řadu nádob i s jejich obsahem. O nějakém podrobnějším vědeckém pozorování úpravy celého pohřebiště a jednotlivých hrobů nemohlo být ovšem při tom překotném kopání základů ani řeči (učitel J. Michel, který se chtěl o to pokusiti, byl vykázán a nesměl na staveniště vůbec přijíti)[12], a tak se podmokelské pohřebiště stalo přímo odstrašujícím příkladem a obžalobcem ziskuchtivé podnikatelské praxe.

Z pozorování, jež byla i za tohoto tristního stavu věcí v oblasti severních Čech učiněna, lze uvésti u lidu kultury t. zv. podmokelské a kobylské, že popelnice byly zpravidla v mělkých jamkách, 30—50 cm pod povrchem, některé popelnice byly přikryty miskou nebo plochým kamenem[13], obyčej, který již na Pičhoře a jiných s ní soudobých pohřebištích pozorován nebyl, stejně jako zvyk obkládati hroby kameny, zjištěný na menší části hrobů podmokelských[14]. U jediného bohatého žárového dvojhrobu z doby římské ve Zlivi byla zjištěna kamenná

[11] Šimek, Z dávných věků II. 177.

[12] Michel, WPZ I. 191, Šimek, ČM. 18.

[13] Michel, l. c. 193, Preidel, l. c. 327, Mähling, Bodenb. Gruppe 52 a d., 134, Filip, PČ. 282.

[14] Michel, l. c. 193, Preidel, l. c. 327, VdSt. II. 571, Mähling, l. c. 132 a d.

skřínka z opukových desek, rozdělená příčkou na dvě oddělení[15].

V Sasku a v Durinsku podobná úprava žárových hrobů zjištěna nebyla. V Grossromstedtu byly popelnice v několika hrobech přikryty plochými kameny[16]. U hrobů z pozdější doby toto přikrývání popelnic také již nebylo pozorováno. Zato bylo na pohřebišti u Kleinzerbstu (Desava-Köthen) zjištěno vystýlání hrobu s bronzovou popelnicí travou a listím[17], tedy podobný obyčej, jaký byl zjištěn také v dolním Polabí na území langobardském (v. níže).

Starší hroby na pohřebištích nebývají porušeny mladšími, byly tedy nějakým způsobem, dřevěným sloupkem nebo pod. značeny. Mohyly nad hroby nasypávány nebyly. Že při zasypávání hrobu vznikl malý kopeček z přebytečné země, který po delší dobu naznačoval polohu hrobu, ale postupem věků byl zarovnán, nelze ovšem vylučovati.

Potíž někdy působí u nás i v celé ostatní oblasti germánských popelnicových polí bezpečné rozlišení hrobů mužských a ženských. Jako bezpečně mužské lze označiti jenom hroby se zbraněmi. Kovové stolní náčiní (nádobí) na přípravu a pití vína a piva (medoviny) se vyskytuje v hrobech mužských i ženských, neboť také ženy se zúčastnily hostin mužů, při nichž byla příprava nápojů zřejmě jejich úkolem, a dostávaly proto také do hrobu soupravy bronzových nádob. A totéž platí také o rozích na pití[18], i když snad u těch můžeme předpokládati, že jsou častěji (zejména, jsou-li po dvou) v hrobech mužských. Kromě toho bývají v ženských hrobech nože, nůžky, různé domácí náčiní, toaletní potřeby a j. Spony a jiné součástky šatu bývají v hrobech obojího druhu (spon bývá v ženských hrobech více[19]).

---

[15] P í č, Starož. II. 3 sl. 90, 304.

[16] G. E i c h h o r n, Das Gräberfeld von Grossromstedt (Mannus-Bibl. 41, 1927), 3, V o i g t, Germ. 6 a d.

[17] V o i g t, l. c. 8.

[18] K o s s i n n a, DV[8]. 227.

[19] Srov. též V o i g t, l. c. 7 a d.

Vcelku lze říci, že bylo na našich smíšených žárových pohřebištích pochováno značně více žen než mužů (kteří jako bojovníci často umírali mimo domov).

Co bylo nahoře pověděno o veliké pietě Germánů, prokázané množstvím drahocenných milodarů, přidávaných nebožtíkům do hrobů (někdy při tom možná spolupůsobily také důvody prestižní), svědčí o tom, že slova Tacitova *„funerum nulla ambitio"*[20] nelze bráti alespoň u obyvatel svobodné Germanie doslovně. Platí snad jen potud, že u Germánů odpadala nechutná pompa průvodů při římských pohřbech se zaplaceným nářkem cizích ‚plačících' žen a pod. Jinak platí také zde, co bylo již pověděno výše[21].

Pohřebiště byla s oblibou zakládána — z důvodů pietních i praktických — na slunných návrších, kde byly hroby zároveň také chráněny proti vodě. To platí jak o českých končinách (Pičhora a j.), tak také o oblasti severně od Krušných hor (Osterberg u Meisdorfu, Schwedenhügel u Schkopau, Krähenberg u Krüchern, Tanzberg u Prositz a j.)[22]. To jsou bohužel také často polohy, ohrožované dnes kamennými lomy, štěrkovnami a písečníky, čímž záchrana a řádný výzkum pohřebišť velmi trpí.

V Sasku severně od Krušných hor byly kromě žárových hrobů popelnicových na dvou místech, u Schenkenberka (Delitzsch) a Schermsu (Jerichow I), zjištěny také žárové hroby bez popelnic, uložené i se zbytky hranice v jámě (něm. Brandgrubengräber). A kromě toho byl na pohřebištích u Schenkenberka a Kleinzerbstu (Desava-Köthen) pozorován také výskyt t. zv. zdánlivých hrobů, v nichž byly nalezeny zbraně a jiné k výzbroji příslušné předměty muže, který patrně zemřel mimo domov a jemuž příbuzní takto upravili alespoň jakýsi památečný hrob[23].

[20] Tacitus, G. 27.

[21] Str. 192 a d.

[22] Voigt, l. c. 6 a d.

[23] Tamže 9.

Úpravu a výpravu hrobů, s níž jsme se setkali v horním a středním Polabí, nacházíme vcelku také dále na severu v Polabí dolním, v končinách, připisovaných Langobardům. Velká pohřebiště bývají často na jihovýchodních svazích vrchovin, při čemž bylo postupováno zdola nahoru, takže nejmladší hroby jsou na svahu nejvýše nebo také až nahoře na návrší[24]. V Harsefeldu u Stade byly hroby ve středu pohřebiště namnoze rozrušeny novějšími pohřby[25] podobně, jako se dnes děje pro nedostatek místa i na našich hřbitovech. Místy bylo na tomto pohřebišti 3—5 popelnic vedle sebe na ploše jednoho čtverečního metru. O hustotě osídlení v těch končinách svědčí také velké množství[26] a rozsah pohřebišť. Tak právě jmenované pohřebiště u Harsefeldu, jehož severní část je dnes zabrána křesťanským hřbitovem, mělo rozlohu asi 15.000 m² a bylo na něm alespoň 800—1000 popelnicových hrobů[27]. A podobně tomu bylo také na pohřebištích u Marmstorfu, Nienbüttlu, Rieste a v pravém Polabí u Körchova v Meklenbursku a j.[28] Na pohřebišti u Körchova, ničeném po léta dobýváním štěrku, vykopal resp. zjistil R. Beltz 443 popelnicových hrobů na ploše asi 2500 m². Celková rozloha pohřebiště byla podle nalezených střepů asi ještě jednou tak velká[29].

Wegewitz soudí[30], že tato velká pohřebiště sloužila jako hřbitovy pro širší okolí. Pokud se týká úpravy hrobů, bylo na některých z těchto pohřebišť zjištěno, že byly někdy také vystlány mechem nebo travou a jednou byly v hrobě dokonce zjiš-

[24] Wegewitz, VdSt. II. 752, Nachr.-Bl. f. d. Vorzeit XVIII (1942), 170.

[25] Wegewitz, VdSt. II. 752 a d.

[26] Jenom v Meklenbursku napočetl R. Beltz do roku 1910 na 47 pohřebišť z rané doby římské, z toho 11 velkých, srov. jeho VAM. 337 a d.; v práci o körchovském pohřebišti z r. 1920—1921 cituje Beltz objev dalších 4 důležitých pohřebišť, srov. Körchow 4.

[27] Wegewitz, VdSt. II. 758.

[28] Tamže.

[29] Beltz, Körchow 4 a d.

[30] Wegewitz, l. c. 758.

těny stopy lýkové rohože. Na pohřebišti u Nienbüttlu byly nalezeny také zbytky přesliček[31].

Jinou zvláštností končin v langobardském dolním Polabí jsou hřbitovy, na nichž není vůbec zbraní, a které proto považují němečtí archeologové za hřbitovy ženské. Jsou to především velká pohřebiště u Darzau (Dannenberg, asi 4000 hrobů), Tostedtu-Wüstenhöfen (Harburk), Fuhlsbüttlu a Marmstorfu — nal. 11b (Hamburk) a j.

Naproti tomu hřbitovy u Rieste a Nienbüttlu (Ülzen, Lünenbursko), Boltersen (Lüneburk), Marmstorfu — nal. 9 a Langenbecku (Hamburk), Harburka, Ehestorfu a Putensen (Harburk), Harsefeldu (Stade), vesměs v Hannoversku, a dále hřbitovy u Caminu, Hagenova, Blievenstorfu a Grabova v Meklenbursku pokládají němečtí archeologové především směru Kossinnova za čistě mužské (hřbitovy bojovníků) a soudí, že obyčej zakládati samostatné mužské a ženské hřbitovy souvisel s kultem Wodanovým a s věrou Germánů ve společný posmrtný život bojovníků ve Walhalle[32].

Rozlišování langobardských pohřebišť na hřbitovy ženské a na hřbitovy válečníků odmítal již r. 1874 střízlivý badatel Chr. Hostmann ve své vzorné publikaci pohřebiště u Darzau, uváděje proti němu, jistě správně, že nedostatek zbraní v popelnicových hrobech není vůbec žádným důkazem, že spálené kůstky v popelnicích pocházejí jenom od žen, a že také není vůbec žádných čistě válečnických hřbitovů, na nichž by nebyly pochovány také ženy. Hostmann zároveň poukazoval proti tomuto — již tehdy v Hannoversku tradičnímu — rozlišování na to, že by nesouhlasilo se společenským postavením,

[31] Tamže 780.

[32] G. Schwantes, PZ I (1909), 158, Mecklenburg XXXIV (1939), 134 a d., Kossinna, G. Kultur I. 317 a d., 320, 323, Wegewitz, Moswidi 6 a d., 148, Ein langobardischer Frauenfriedhof i. d. Feldmark Tostedt, Kreis Harburg, Kreiskalender d. Landkreises Harburg 1940, zvl. otisk 1 a d., 11, VdSt. II. 750, 758, 773, 802, Nachr.-Bl. f. d. Vorz. XVIII. 169 a d., 172 (tam v. i jinou lit.), a j.; k víře o posmrtném životě ve Walhalle v. W. Schulz, Die Langobarden als Wodansverehrer, Mannus XXIV (1932), 215 a d.

jaké u Germánů (a — jak Hostmann dodává — jistě také u Slovanů, Wenden) žena zaujímala[33]. Že ovšem v území s obou stran dolního Labe na řadě hřbitovů z časné doby římské převládá počet žen a na jiných opět počet pohřbených mužů-válečníků, zdá se býti nepochybné[34].

Kromě hrobů s popelnicemi, které jsou v naprosté převaze, vyskytly se v oblasti, připisované Langobardům severně od dolního Labe, také jámové hroby bez popelnice a s násypem celého obsahu pohřební hranice[35].

V území Chauků s obou stran dolní Vesery bylo zjištěno, že jeho obyvatelé — v nápadném souhlase s tím, co o nich vypravuje Tacitus[36], že jako nejušlechtilejší z Germánů nemají záliby v loupežení a vyvolávání válek — nedávali svým mrtvým do hrobů zbraní[37]. Vedle prostých popelnicových hrobů jako u obyvatel Polabí jsou u nich obvyklé také popelnicové hroby s násypem zbytků hranice (něm. Brandschüttungsgräber, obr. 206) nebo hroby se zbytky hranice i s ostatky mrtvého bez popelnice (t. zv. hroby jámové, něm. Brandgrubengräber). Někdy se tam vyskytují také pohřby v podobě prostých hromádek spálených kostí, bez popelnice a beze stopy jiných zbytků hranice[38]. Výjimečně se též vyskytují hroby kostrové[39].

V nejsevernějších částech starověké Germanie, v Jutsku, na ostrovech dánských a ve Skandinavii je rovněž obraz pohřebního ritu značně pestrý. Z počátku převládá i tam všude

[33] Chr. Hostmann, Der Urnenfriedhof bei Darzau (Brunšvík 1874). 7 a d.

[34] Beltz, VAM. 337, Körchow 9 a d.

[35] Beltz, VAM. 336.

[36] Tacitus, G. 35, srov. výše str. 516 a VG. II. 113.

[37] Wegewitz, Moswidi 4, Schroller, VdSt. I. 102.

[38] A. Cassau, Die Kunde IV (1936), 52 a d., Michaelsen, tamže 125 a d. (Driefel), Mannus XXXII. 182 a d. (Driefel), 197 (Wehnen). 198 a d. (Elmelage), 204 a d. (Bergfeine), Fr. Tischler, Darstellungen aus Niedersachsens Urgeschichte IV (Hildesheim 1939), 316, Wegewitz, Moswidi 4, Schroller, l. c. 102.

[39] Schroller, Die Kunde V (1937), 68.

pohřbívání žehem a ukládání ostatků mrtvých v popelnicích do hrobů, častěji s kamenným obložením. Počátkem doby římské se stává obkládání popelnice kameny řidší a někde (na př. v Šlesvicku-Holštýnsku) úplně mizí[40]. Zato se v těch končinách objevuje pojednou kolem počátku našeho letopočtu z příčin blíže neznámých poměrně hojně pohřbů nespálených těl v hrobech, obložených kameny, nebo uložených přímo v kamenných komorách (v severním Jutsku v okresech Hjøring, Aalborg a Randers, obr. 207). V jihovýchodní části severního Jutska (v okresech Randers, Viborg, Aarhus) se místo velkých kamenných komor vyskytují kostrové hroby v kamenném rámu (bez kamenného stropu) a ještě jižněji v okolí Horního Jersdalu byly zjištěny stopy pochovávání v dřevěných rakvích[41].

V Jutsku a na dánských ostrovech jsou tyto hroby podobně jako v Čechách a jinde v Polabí beze zbraní, čehož ve Švédsku a v Norsku pozorováno nebylo[42]. Pokud se týká původu tohoto pohřebního ritu, domnívali se někteří badatelé[43], že se dostal na sever z Čech (kde jej Svébi snad přejali od Keltů — Kossinna a j. tu myslili na Boje, jimž mylně přičítali keltské kostrové hroby v severních Čechách) svébským Polabím a ve Švédsku dokonce na celá staletí nabyl převahy nad starým obřadem spalování. Stěhováním Gutonů (Gotů, Gepidů a j.) byl tento obyčej ze Švédska přenesen také do území při ústí Visly a odtud se šířil na západ a na jih[44].

V oblasti někdejších popelnicových polí lužicko-slezských mezi Labem a Odrou a v území severozápadní Germanie se v době, jež nás zde zaměstnává, setkáváme někdy s germán-

[40] Fr. Tischler, Fuhlsbüttel, ein Beitrag zur Sachsenfrage (Neumünster 1937), 57, Darstellungen IV. 314 a d.

[41] Kossinna, G. Kultur I. 183, Tischler, Fuhlsbüttel 58 (tam v. i jinou lit.), Jahn, VdSt. III. 988.

[42] Tischler, Fuhlsbüttel 57.

[43] Kossinna, l. c. 237, Tischler, l. c. 58.

[44] Blume, Stämme 157 a d., Kossinna, DV[8]. 162 a d., G. Kultur I. 236 a d., Kostrzewski, Wielkopolska[2] 168 a d., Schwantes, Germ. Völkerwanderungen 9 a d., G. Asmusová, Offa IV. 2 str. 136 a d., a j.

skými žárovými hroby, v nichž kromě popelnice bývají také ještě jiné nádoby[45]. Tyto hroby jsou zřejmě doznívánim starého pohřebního ritu lidu popelnicových polí, třebaže se zvyk přidávati spálenému nebožtíkovi do hrobu jako milodary pokrmy a nápoje projevuje někde spíše již jen symbolicky menším počtem (2—3) nádob.

Dokladem jiného druhu pohřebního obřadu, který má rovněž své kořeny již v starším pohřebním ritu lidu žárových hrobů lužicko-slezských z doby kultury hallstattské[46], jsou popelnicové hroby s jednou nebo i více nádobami, do nichž byl po uložení popelnice a po případě i nádob s pokrmy a nápoji nasypán i celý ostatní zbytek hranice. Jaký byl důvod tohoto postupu, nelze bezpečně říci. Snad by jej bylo lze vyložiti snahou, aby se do hrobu dostal všechen popel i drobné pozůstatky těla spáleného nebožtíka, které jinak i při pečlivém vybírání zůstaly v hromadě popelu, jež zbyla z hranice. Hroby toho druhu byly zjištěny hlavně ve východní části staroměké Germanie (obr. 209 č. 3, 210 č. 1), vyskytují se však porůznu i v končinách západnějších, zejména v severozápadní části Germanie v Meklenbursku a v sousedních končinách severně od dolního Labe a v starém území Chauků (obr. 206)[47].

V Poznaňsku byly v údolí řeky Persanty zjištěny zajímavé přechodní formy mezi čistými hroby popelnicovými a popelnicovými hroby s násypem zbytků hranice. Tak na pohřebišti u Parsęcka (Nový Štětín) bylo častěji pozorováno, že kosti

[45] Beltz, Vorgesch. Meckl. 118, VAM. 300, 337, Kossinna, G. Kultur I. 183, Tackenberg, Wandalen 73 a d., 125, 127, Matthes, Ostprignitz 49, Tischler, Fuhlsbüttel 58, Pescheck, Frühwandal. Kultur 6, Böhm, Kronika 451.

[46] Srov. Píč, Starož. II. 3 sl. 54.

[47] Blume, Stämme 149 a d., Kossinna, DV[8]. 162, Kostrzewski, Ostgerm. Kultur I. 4 a d., 217 a d., Wielkopolska[2] 148, 168 a d., Tackenberg, Wandalen 73 a d., 125, Altschlesien II (1929), 241, Jahn, Kelten 138 a j., VdSt. III. 980, 983, Pescheck, l. c. 4 a d., 204 a d., 292, 298 a j., Tischler, Darstellungen IV. 316, Bohnsack, VdSt. III. 1043 a d.

mrtvého byly uloženy v hrobě v popelnici nebo v malém kamenném obkladu a zbytky hranice byly v hrobě uloženy zvlášť. V jednom hrobě bylo nalezeno uspořádání takové, že na dně hrobu stála popelnice, obsahující jen kosti mrtvého, a nad popelnicí, přikrytou pokličkou, byl mezi dvěma vrstvami kamení (kamenné dlažby) uložen zbytek hranice. Na jiném pohřebišti u Huty nedaleko Parsęcka u Nového Štětína nalezl Kasiski v hrobě obloženém kameny dvě nádoby vedle sebe, z nichž jedna obsahovala jenom spálené, na drobno roztlučené kosti, druhá jenom černou masu s ostatními zbytky hranice. Na několika jiných místech byly nalezeny kosti nebožtíka v popelnici v hrobě, kdežto zbytky hranice byly uloženy zvlášť vedle hrobu. Hroby poznaňské, v nichž byla tato pozorování učiněna, patří podle J. Kostrzewského vesměs do pozdní doby latenské.[48]

Starší analogie k těmto nálezům z konce doby hallstattské a z následujících století zjistil Stjerna na ostrově Bornholmu, ležícím přímo proti území Persanty, z čehož lze usuzovati, že tato přechodní vývojová forma přišla s Bornholmu do Pomořan. Jinde na pevnině severovýchodní Germanie tato forma hrobů pozorována nebyla (všude se vyskytují již jen plně vyvinuté formy hrobů s násypem zbytků hranice buď s popelnicí nebo bez popelnice).[49]

Pokud se týká žárových hrobů bez popelnic (něm. Brandgrubengräber), jsou ve východní části starověké Germanie nejčastější (obr. 208, 209 č. 1). Kromě toho se porůznu vyskytují i dále na západě, a to především v oblasti severozápadní, ojediněle i v končinách jižnějších[50]. Jejich obsah ukazuje, že po

[48] Kostrzewski, Ostgerm. Kultur I. 217 a d.

[49] Tamže 218; M. Lienau, Oldenburger Grabungen mit einer Studie über Brandgrubengräber, Mannus XI—XII (1919—1920), 92, vidí v odděleném uložení zbytků hranice doklad oběti (Totenopfer).

[50] Beltz, VAM. 336, Blume, l. c. 149 a d., Kossinna, DV^{8}. 162, G. Kultur I. 220, Kostrzewski, Ostgerm. Kultur I. 4 a d., 180, 220, Wielkopolska^{2} 148 a d., 168, Lienau, l. c. 1 a d. (obsáhlý přehled starší lit.), Tackenberg, l. c. 73 a d., 125, Altschlesien II. 241, Pfützenreiter, tamže V (Festschrift Seger), 227 a d., 231, Jahn, Kelten 54,

skončení obřadu a dohoření hranice byly bez jakéhokoli předchozího vybírání ostatků nebožtíka všecky zbytky hranice, popel i zuhelnatělé zbytky dřev spolu se vším, co zbylo z mrtvého, prostě nasypány do jámy a tato zaházena zemí, jež z ní byla vykopána.

Tyto hroby jsou dokladem nejenom změny pohřebních obřadů, nýbrž pravděpodobně také jakési zásadní změny nazírání na posmrtný život člověka, které již nevyžadovalo toho, aby zbytky mrtvého byly vybírány ze zbytků hranice a ukládány (a chráněny) zvlášť v popelnici. Zároveň tyto hroby svědčí také o daleko menší pietě k ostatkům mrtvých, což by rovněž mohlo ukazovati na změnu víry v posmrtný život člověka.

Kdežto pohřbívání žehem a ukládání ostatků spáleného mrtvého člověka do popelnice, která je měla chrániti proti škodlivým zevním vlivům všeho druhu, bylo vlastní končinám střední a severní Germanie, přišla do těchto končin myšlenka ukládati ostatky zemřelých, i když byli spáleni, prostě jen do země, bez popelnice jako jejich schránky, pravděpodobně z jihu. Tento způsob pohřebního obřadu byl zjištěn již v hrobech z doby hallstattské ve východních zemích alpských[51], odkud se patrně šířil i na sever. Podle Kossinny se dostal postupně západním Poodřím až k ústí Odry a odtud na ostrov Bornholm, odkud se pak s ethnickými přesuny (podle Kossinny především stěhováním Burgundů někdy koncem II. století st. l.) dostal na jižní pobřeží Baltického moře, do Pomořan a odtud i dále na jih do starověké východní Germanie[52].

---

138 a j., VdSt. III. 978, 981, 983 a d., H. Schroller, Südoldenburg. Vorgesch., Festbuch d. Stadt Kloppenburg (2. vyd. 1936), 151, Pescheck, l. c. 4 a d., 169 a d., 275, 290 a d., Tischler, l. c. 315 a d., Bohnsack, VdSt. III. 1043 a d., 1079, Neustupný, Lužice 80 a d.

[51] Marchesetti, Scavi nella necropoli di S. Lucia (Terst 1893), 137, F. Hochstetter, Die neuesten Funde von Watsch u. Margarethen in Krain (Vídeň 1893, otisk z Denkschr. math.-naturwiss. Kl. Akad. Wien XLVII), 3 a d., Kostrzewski, Ostgerm. Kultur I. 5, Bohnsack, VdSt. III. 1944.

[52] Kossinna, DV[8]. 162, G. Kultur I. 220, Kostrzewski, Ostgerm. Kultur I. 4 a d., 220, Bohnsack, l. c. 1044.

Vedle žárových hrobů s násypem zbytků hranice (s popelnicí i bez ní) se vyskytla na jihu i v severních končinách Germanie jakási přechodní forma mezi obojím ritem, zjištěná na různých místech v žárových hrobech bez popelnice, v nichž ukazuje hromádka spálených lidských kostí, zasypaná zbytky hranice, že ostatky mrtvého byly po uhasnutí hranice vybrány a uloženy do hrobu v jakémsi obalu, v plátěném pytli nebo v jiné podobné pomíjivé schránce (látce, kůži), na niž pak byly nasypány zbytky hranice a která časem zetlela, takže zbyla jen hromádka kostí, obložená popelem a uhlíky z hranice a zbytky milodarů[53].

Stále ještě nerozřešenou otázkou zůstávají kostrové hroby z římské doby v Polabí a Poodří (obr. 211)[54]. Podle obsahu a celé výpravy hrobů, jež se kromě Švédska a území při ústí Visly (v. níže) vyskytují jenom ojediněle, nikdy ve větších skupinách nebo celých pohřebištích (nejvíce — 5 — koster bylo dosud, pokud vím, zjištěno ve Strakách u Nymburka v českém Polabí)[55], šlo zřejmě o bohaté jedince, kteří v nich byli pochováni zpravidla beze zbraní, ale jinak často s opravdu přepychovou výpravou. Pokud se týká ethnické příslušnosti těchto hrobů, myslím, že je správné hledati její řešení trojím směrem. Nejčastěji asi půjde o příslušníky sta-

[53] Marchesetti, l. c. 134, Beltz, VAM. 300, Kostrzewski, l. c. 5, 216, 219, Lienau, Mannus XI—XII. 64.

[54] Píč, Starož. II. 3 sl. 90, 305, Šimek, ČM. 131 a d., Schránil, VBM. 253, 255, Preidel, GKB. I. 328 a d., VdSt. I. 576, Červinka, Anthropol. XIV. 116 a d., Böhm, Kronika 460; W. Schulz, Jahresschr. XI (1925), 27 a d., 57, 68, obr. 13, XVI (1928), 83 a d., Mannus XX (1928), 198 a d., Voigt, Germ. 10 a d.; Wegewitz, Moswidi 152, VdSt. II. 800 a d., Tischler, Darstellungen IV. 315; Beltz, Vorgesch. Meckl. 117 a d., VAM. 336, W. D. Asmus, Tonwarengruppen u. Stammesgrenzen in Meckl. 48, 56 a d.; Mertins, Wegweiser² 103, Kostrzewski, Wielkopolska² 168, Jahn, 25 Jahre Siedlungsarch. 80 a d., VdSt. III. 978 a d., 985 a d., Tackenberg, l. c. 76 pozn. 3, Seger, Schles. Vorzeit N. F. VII. 122 a d., Pescheck, l. c. 5, 9 a d., 210 a d., 268 a d., 290 a j.

[55] Píč, PA XXI. 337, Starož. II. 3 sl. 305, obr. 49, 51.

rých knížecích nebo šlechtických rodin, u nichž se udržela stará tradice z doby latenské, kdy pochovávaly své příslušníky podle keltského pohřebního obřadu, ať již šlo o Kelty, postupem doby snad pogermánštělé, či o Germány, kteří přijali keltský pohřební ritus a z tradice při něm setrvali. To platí zejména o končinách kdysi Kelty osídlených a ovládaných[56]. V některých případech mohlo jíti také o Germány, kteří se za té či oné příležitosti (v římských službách, jako rukojmí či jinak) spřátelili s některým z předních římských rodů, které pochovávaly své mrtvé nespálené (na př. Corneliové a j.)[57]. A konečně snad mohlo tu a tam jíti také o římské kupce, které zastihla smrt daleko od jejich domoviny[58]. Vzhledem k tomu, že v kostrových hrobech v naší oblasti není vůbec římských zbraní a že celá výprava hrobů ukazuje typicky germánský ráz: rohy na pití vína nebo piva (medoviny), bronzové nádoby, které sloužily k úpravě těchto nápojů atd., budou tyto případy alespoň v naší oblasti labsko-oderské jen zcela výjimečné.

Nápadnou okolností u těchto hrobů zůstává, že v nich — až snad na řídké výjimky ve východní oblasti — není vůbec zbraní. Mnohé z nich lze ovšem podobně, jako jsem na to ukázal již výše v úvaze o importu skleněných misek (str. 493), určiti jako hroby vynikajících žen (věštkyní?), které byly podle rodové tradice či z jiných, nám dnes blíže neznámých (snad i náboženských?) příčin pochovány do hrobu bez pohřbu

[56] Okolnost, že v Čechách neznáme dosud kostrových hrobů z doby pozdnělatenské (srov. Preidel, l. c. 329), nepadá příliš na váhu vzhledem k tomu, že jinde, na př. v Noriku, se tento keltský ritus udržel, srov. Franz a Mitscha—Märheim, 16. Bericht r.-g. Komm. (Frankfurt n. M. 1927), 31; srov. výše str. 194.

[57] Srov. Šimek, ČM. 131 a d.

[58] Tak — jako památky po římských kupcích nebo vojácích — vykládal tyto hroby na př. Niederle, SS. III. 245 pozn. 1; citace Preidlova, GKB. I. 328 pozn. 8, že také já přijímám tento výklad, není správná, srov. mé ČM. 123, 131, kde jsem výslovně tento výklad odmítl. U severoněmeckých kostrových hrobů, zvaných podle Lische ‚Römergräber', tento výklad odmítl na př. H. Seger, Hoops RL. III. 514, a j.

žehem. U jiných hrobů, u nichž je možný výklad, že jde o pohřby mužů (pravda ovšem je, že určitě za mužské lze považovati jen hroby se zbraněmi, neboť i v ženských hrobech bývají rohy na pití a pod.), snad by bylo možno uvažovati o myšlence, nejde-li o vynikající kněze, kteří nebojovali a nedostávali proto do hrobu zbraní, a kteří z neznámých dnes náboženských nebo rituálních důvodů byli pochováni bez spálení, jinak, než tomu bylo obvykle u bojovníků. Příčinou k úchylce od pohřebního ritu, obvyklého u Germánů v celé labsko-oderské oblasti, mohly být ostatně také obdobné důvody a náboženské představy jako ty, jež vedly k obecnému zavedení pohřbů bez žehu a beze zbraní na př. v Dánsku (v Jutsku i na ostrovech, v. výše str. 558).

Kostrové hroby v kotinské oblasti na Moravě budou nepochybně patřiti většinou keltským domorodcům, kteří si zachovali obyčej pochovávati své mrtvé bez žehu po svých předcích Volcích[59]. To platí podle mého názoru jak o kostrových hrobech na žárových pohřebištích ze starší doby římské u Němčic, Křenovic, Nového Rousínova, Velatic a Měnína, tak zejména také o nově objeveném kostrovém pohřebišti ze starší doby římské u Mikulova, na němž byly vedle tří norických spon s prolamovanou patkou a dvou stříbrných denárů, Vespasianova a Trajanova, které datují starší část celého pohřebiště do obou prvních století n. l.[60], nalezeny také pozdněkeltské nádoby, projevující již silné zbarbaření někdejšího keltského vkusu (obr. 139 č. 3—5). Na tomto pohřebišti lze také dobře pozorovati i v pohřebním ritu ponenáhlý ústup starého keltského živlu. Mladší hroby jsou již jen žárové a keramika má již čistě germánský ráz.

Žárové hroby z Předmostí, Křenovic, Ponětovic, Kobylnic, Velkých Němčic, Bučovic, Vícemilic, Vracova, Břeclavě, Hrub-

[59] Srov. Šimek, ČM. 58, 169 a d., KG. 48 a d., 65 a d., mapky str. 49 a 71.

[60] J. Říhovský, Hroby z římského období u Mikulova, AR III (1951), 37 a d.

čic a j.[61] s typickou keltskou keramikou starého i mladšího rázu podávají ovšem svědectví o tom, že i moravští Keltové již od doby pozdnělatenské přijali z větší části spalování mrtvých jako svůj obvyklý pohřební obřad.

Pokud se týká otázky, jak své mrtvé pohřbívali Slované, usedlí v oblasti starověké východní Germanie, neposkytly dosavadní archeologické výzkumy dosti bezpečného dokladového materiálu, který by nás o ní náležitě poučil, protože až dosud nevíme, které ze zachovaných hrobů a pohřebišť v těch končinách byly bezpečně slovanské[62]. Nezbývá tedy, než abychom se zatím spokojili s pravděpodobným závěrem, že Slované již i tehdy, podobně jako v pozdějších stoletích, kdy je můžeme v archeologických památkách již bezpečně sledovati, své mrtvé spalovali. O bližších podrobnostech jejich pohřebních obřadů v době, jež nás zaměstnává, nás snad poučí budoucí systematické výzkumy velkého slohu, které snad také jednou bezpečně rozhodnou otázku, co z pozůstatků hmotné kultury dávných obyvatel starověké Germanie západně od pomyslné čáry horní Odra—dolní Visla, jež byla podle představy antického světa, reprodukované Ptolemaiem, rozhraním Germanie a Ptolemaiovy evropské Sarmatie, bylo skutečně slovanské.

Úhrnem lze říci, že způsob pohřebních obřadů v oblasti labsko-oderské a v celé severní Germanii byl v době, jež nás zde zaměstnává, při celkovém převládání pohřbívání žehem značně pestrý. Nejprostší byl patrně na jihu v končinách osídlených Kelty, kde vlivem učení organisované kněžské kasty druidů zničení tělesné schránky mrtvého očistným ohněm pře-

[61] Červinka, Kultura gallská na Moravě, ČMMZ XIV (1914), 199 a d., Anthropol. XIV. 110 a d., Chleborád, Gallské pohřebiště u Bučovic 16 a d., tab. 7, Beninger—Freising, G. Bodenfunde i. M. 21 a d., A. Procházka, Gallská kultura na Vyškovsku (Slavkov 1937), 23, 42 a d., 67 a j., K. Schirmeisen, Jahrb. Brünn 1941, 35, Poulík, Jižní Morava 22 a d., J. Filip, AR V. 358 a d., mapka obr. 147.

[62] Podle přednášek akademika P. N. Trefjakova v Praze a v Brně v listopadu 1951 zaujímají toto stanovisko v přítomné době také přední archeologové sovětští; srov. též J. Eisner, Zdeňku Nejedlému ČSAV (Praha 1953), 643.

stalo, jak se zdá, míti význam slavného přechodu do života v záhrobí, čímž utrpěla i péče o úpravu a výpravu hrobu a o jeho trvalé zabezpečení. Jak se zdá, bylo tu vládnoucím obyčejem nasypat vše, co zbylo po obřadu spálení, tedy zbytky kostí i s popelem hranice prostě do jamky v zemi, jak na to ukazují hroby zjištěné Píčem na Stradonicích. Vzhledem k tomu, že po všem tom — stále ještě dosti početném — keltském lidstvu z dob kolem rozhraní letopočtů (a na Moravě až do IV. století) bylo nalezeno tak žalostně málo, vnucuje se přímo myšlenka, nebylo-li již tehdy přikročeno ke spalování mrtvých v uzavřených pecích, v nichž vysoký žár zničil mrtvé tělo dokonaleji než na otevřené hranici, a k rozptýlení popelu nebožtíka jako věci při víře v stěhování, převtělování duší bezcenné... Jak vysokého žáru dosahovali již tehdy Keltové ve svých uzavřených pecích, dokazuje nejlépe jejich zvonivě tvrdé hliněné nádobí a doklady o tavení skla a kovů.

Jinak tomu bylo u Germánů. Ti neměli hierarchické kasty druidů a lpěli mnohem silněji na zděděných pohřebních obyčejích než Keltové. V celé někdejší oblasti popelnicových polí trvá u nich dále obřad pohřbívání mrtvých v popelnicových hrobech. Tento obřad se po celou dobu, jíž se zde zaměstnáváme, nejpečlivěji udržuje v Polabí, kde je až na nepatrné výjimky vládnoucím pohřebním ritem. Méně stálé jsou poměry v periferních končinách u moře a ve východní části starověké Germanie, kde byla jednak větší možnost příchodu cizích vlivů, jednak migrací severských kmenů byly přenášeny jejich pohřební obřady do končin, kde jich dříve nebylo. Tak vidíme značnou nejednotnost v pohřebním ritu u Chauků na pobřeží Severního moře, kde se vedle čistých hrobů popelnicových vyskytují také hroby s popelnicí a násypem zbytků hranice, dále hroby s násypem celého obsahu pohřební hranice bez popelnic, a konečně také hroby s pouhými spálenými kostmi nebožtíka bez popelnice a bez násypu zbytků hranice. Do žádného z těchto čtyř druhů hrobů nebyly mužům dávány zbraně. Týž zvyk byl zjištěn také v kostrových hrobech v Jutsku a na ostrovech dánských. Obráží se v něm zřejmě jiná představa

o posmrtném životě mužů v záhrobí než u ostatních Germánů, kteří podle výpravy hrobů zbraněmi zřejmě žili v představě, že zbraně jsou neodlučitelným atributem muže-válečníka i v jeho životě po smrti.

Na poloostrově Jutském ukazuje místní seskupení určitých druhů hrobů, že jde zároveň také o doklady rázu ethnického. Tak se vyskytuje v severním Jutsku skupina velkých kamenných komor s pohřby těl nespálených, poněkud dále k jihovýchodu skupina kostrových hrobů v kamenných rámech a na jihu v Šlesvicku skupina hrobů s dřevěnými rakvemi. Kromě kostrových hrobů byly v těch končinách zjištěny také žárové hroby s násypem zbytků hranice bez popelnice a žárové hroby s popelnicí. Dále na jih v Šlesvicku-Holštýnsku se vyskytují téměř výhradně jen hroby popelnicové[63].

Co vedlo ve Švédsku k převládnutí pohřbívání nespálených těl nad starým obřadem spalování, nebylo dosud bezpečně zjištěno. Naproti tomu šíření obřadu pochovávání nespálených těl v dolním Povislí zřetelně souvisí s přechodem Gotů, Gepidů a j. ze Švédska na jižní pobřeží Baltického moře, právě tak jako šíření žárových hrobů bez popelnice v Pomořanech a v území dále na jih souvisí patrně s příchodem Burgundů s ostrova Bornholmu.

Ethnické přesuny způsobily, že se poměry ve východní části starověké Germanie po stránce pohřebního ritu velmi zkomplikovaly. V jižní části, v oblasti lugijské, převládají žárové hroby s popelnicemi, ale vyskytují se i hroby bez popelnic a vedle toho výjimečně také hroby kostrové. Dále k severu v oblasti burgundské převládají žárové hroby s násypem hranice bez popelnice, a v oblasti osídlené nebo ovládané Goty hroby kostrové téhož typu jako ve Švédsku a v území při ústí Visly.

[63] Tischler, Fuhlsbüttel 57 a d.; tam v. i jinou lit.